

Аграрлық нарық проблемалары

Т Е О Р Е Т И Қ А Л Ы Қ Ж Ұ Н Е Ғ Ы Л Ы М И - П Р А К Т И К А Л Ы Қ Ж У Р Н А Л

МАЗМҰНЫ

1994 ж. қазан айында
негізделген

Құрылтайшы -
Қазақ АӨК-нің экономикасы
және ауылдық аумақтарды
дамыту ҒЗИ

Бас редактор
Ғ.Ә. ҚАЛИЕВ

Бас редактордың
орынбасары
А.Б. МОЛДАШЕВ

Редакциялық-баспалау
кеңесі

Ғ.Ү. ӘКІМБЕКОВА,
Ш.Ү. ӘКІМБЕКОВА,
В.В. ГРИГОРУК,
Д.С. ЖАЙЫЛОВ
(Қырғызстан),
С.Т. ЖҰМАШЕВА,
Г.А. НИКИТИНА,
П.М. ПЕРШУКЕВИЧ
(Россия),
А.И. САБИРОВА,
П.Т. САБЛУК
(Украина),
А.С. САЙГАНОВ
(Беларусь),
С.В. САЛАХОВ
(Азербайджан),
М.И. СИГАРЕВ,
Ж.С. СҮНДЕТОВ,
И.Г. УШАЧЕВ
(Россия),
А.П. ШПАК
(Беларусь)

Аграрлық саясат: іс жүзіне асыру механизмі

М.Т. Кантуреев, Г.А. Қожахметова, Т.Ж. Демесінов ЕЭО мүше мемлекеттердің жалпы аграрлық нарығында тең бәсекелестікті қамтамасыз ету жөніндегі шаралар	7
А.Ж. Жолмұханова, Ә.Ж. Қойтанова, Ш.Е. Альпеисова Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігі: мәселелер мен даму перспективалары.....	14
Б.М. Искаков, А.Д. Насырханов Ауыл шаруашылығындағы инвестициялық климаттың ерекшеліктері...	21
Р.Н. Жанғырова Қазақстан Республикасының аграрлық секторын инвестициялық- инновациялық дамыту	27
Ч.Ү. Әкімбекова Алматы облысының өсімдік шаруашылығын әртараптандыру.....	34
А.Ж. Нукешева, Б.А. Айнаканова, А.С. Қазкенова Аграрлық өндірісті әртараптандырудың өзекті мәселелері.....	43
М.Т. Кантуреев, Б.Ш. Гусенов Аймақтардың сыртқы экономикалық қызметін ұйымдастыру ерекшеліктері: деңгейлік тәсіл.....	50
С.Т. Жұмашева, А.Е. Мұханова, Ж.Б. Смағұлова Қазақстан мен Қытайдың аграрлық саладағы экспорттық-импорттық қатынастары	57
Б.С. Мырзалиев, Г.Б. Бермухамедова, Э.З. Зиядинова Ауыл шаруашылығындағы мемлекеттік-жеке меншік әріптестік: инновациялар мен технологиялардың трансфері	67
Б.Т. Аймурзина, М.Ж. Каменова, Р. Шоқан Аграрлық сектордағы маркетингтің функционалдық стратегияларын қалыптастыру.....	74
Г.Б. Тулешова, Е.К. Сапаров Қазақстанның АӨК-дегі кәсіпкерлігі және институционалдық даму бағыттары: аймақтық аспект.....	83

Шаруашылық жүргізудің экономикалық механизмі

Р.А. Исмаилова, З.А. Баймагамбетова, О.В. Мисник Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығындағы сақтандыру жүйесін мемлекеттік реттеу	90
А.Н. Айтымбетова, Г.К. Исаева, Э.Е. Жусипова Қазақстанның аграрлық секторы кәсіпорындарындағы салықтық тәуекел-менеджмент.....	97
А.Н. Ракаева, А.Е. Шахарова Қазақстан Республикасында экологиялық аудитті дамыту.....	103
Г.Ғ. Шінет, Г.Н. Агабекова, И.П. Кенжебекова Жерді пайдалануды оңтайландыру негізінде халық шаруашылықтарының экономикалық тиімділігін арттыру	111

Редакция:
И.С. ТАИПОВА
Қ.Ө. ӨМІРҒАЛИЕВА

Компьютерлік верстка:
Ж.С. ДОСУМОВА

Жаппай ақпараттандыру
құралдарын тіркеу туралы
Күәлік №1327, 24 мамыр
1994 ж.

Халықаралық тіркеу номері
ISSN 1817 – 728X

Журнал Қазақстан
Республикасы білім және
ғылым саласындағы
бақылау Комитетінің
басылымдары Тізіміне
қосылған

Журнал БД РИНЦ-де
орналасады. 788-12/2015
шарты 01.12.2015ж.

Жазылым индексі 76006

Қайта баспалау кезінде
редакцияның жазбаша
келісімі, сондай-ақ цитат
алу кезінде «Аграрлық
нарық проблемалары»
журналына бағыттама
беру міндетті.

Редакция жарияланған
мақалаларды басқа
басылымдарда, соның
ішінде электронды
мәліметтер базасында да
пайдалану құқығына ие.

Азық-түлік өнімдері рыногы

Л.Қ. Кайдарова, Ш.Ж. Рахметуллина Қазақстанның тамақ өнеркәсібі: жағдайы, проблемалары және оларды шешу.....	118
Ғ.Ү. Әкімбекова, А.С. Сапаров, А.Б. Баймұханов, Ұ.Р. Қасқабаев Қазақстан Республикасында жеміс-көкөніс өнімдерін сақтау және қайта өңдеу саласының қазіргі жағдайы мен даму әлеуеті.....	125
Л.А. Велибекова Дағыстан Республикасының АӨК жеміс шағын кешенінің тұрақты даму аспектілері	133
Е.Е. Гриднева, Г.Ш. Қалиақпарова, К.Ш. Сыздыкова Қазақстандағы арпа нарығының даму болашағы	141
А.М. Балкибаева, Ж.С. Булхаирова, А.К. Ерназарова Қазақстан Республикасының жеке қосалқы шаруашылықтарында сүт өндіру.....	147

Кооперацияны дамыту, өндіріс құралдары рыногы

Г.М. Аубакиров Ауыл шаруашылығы кооперативтерін құрудың ұйымдық- экономикалық шарттары.....	153
С.Т. Окутаева, Н.Д. Есмагулова, Н.В. Кишко Ақмола облысының материалдарында аймақтық агроөнеркәсіптік кешенді дамытуға кластерлік көзқарас	160
А.Ә. Әбдіқадырова Қазақстанның етті мал шаруашылығындағы ауылшаруашылық кооперациясы.....	167

Табиғат пайдалану экономикасы

Қ.Қ. Абуов, А.С. Кульмаганбетова Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерді жалға алу жағдайында пайдалану.....	174
А.И. Сабирова, Л.А. Глушань, А.Н. Жилдикбаева Ауыл маңы аумақтарын тиімді пайдаланудың институционалдық негіздері	180

Ауылдың әлеуметтік проблемалары

А.А. Черняев, М.С. Юркова, А.А. Голубева, В.И. Трофимова Саратов облысының ауылдық аумақтарының әлеуметтік- экономикалық дамуы	189
Д.Н. Шайкин, М.М. Валиева, О.В. Копылова Қазақстан Республикасының аграрлық еңбек нарығы индикаторларының ауытқуын бағалау және өлшеу.....	196
А.К. Джусибалиева, Г.Ж. Абдыкерова, Г.И. Ахметова Қазақстанның аграрлық секторындағы жұмыспен қамтуды мемлекеттік реттеу	202

Сөз жас ғалымдарға

А.А. Дауренбекова Жібек жолының экономикалық белдеуі: Қазақстан Республикасының аграрлық азық-түлік саласын дамытудың перспективалары.....	210
Самет Четин Қазақстанның мал шаруашылығы саласына шетелдік инвестицияларды тарту.....	216

Проблемы агрорыннка

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Основан в октябре 1994 г.

Учредитель -
Казахский НИИ экономики
АПК и развития сельских
территорий

Главный редактор
Г.А. КАЛИЕВ

Заместитель главного
редактора
А.Б. МОЛДАШЕВ

Редакционно-
издательский совет:
Г.У. АКИМБЕКОВА,
Ш.У. АКИМБЕКОВА,
В.В. ГРИГОРУК,
Д.С. ДЖАИЛОВ
(Кыргызстан),
С.Т. ЖУМАШЕВА,
Г.А. НИКИТИНА,
П.М. ПЕРШУКЕВИЧ
(Россия),
А.И. САБИРОВА,
П.Т. САБЛУК
(Украина),
А.С. САЙГАНОВ
(Беларусь),
С.В. САЛАХОВ
(Азербайджан),
М.И. СИГАРЕВ,
Ж.С. СУНДЕТОВ,
И.Г. УШАЧЕВ
(Россия),
А.П. ШПАК
(Беларусь)

СОДЕРЖАНИЕ

Аграрная политика: механизм реализации

М.Т. Кантуреев, Г.А. Кожаметова, Т.Ж. Демесинов Меры по обеспечению равной конкуренции на общем аграрном рынке государств-членов ЕАЭС	7
А.Ж. Жолмуханова, А.Ж. Койтанова, Ш.Е. Альпеисова Продовольственная безопасность Казахстана: проблемы и перспективы развития.....	14
Б.М. Искаков, А.Д. Насырханов Особенности инвестиционного климата в сельском хозяйстве	21
Р.Н. Жангирова Инвестиционно-инновационное развитие аграрного сектора Республики Казахстан	27
Ч.У. Акимбекова Диверсификация в растениеводстве Алматинской области.....	34
А.Ж. Нукушева, Б.А. Айнаканова, А.С. Казкенова Актуальные проблемы диверсификации аграрного производства.....	43
М.Т. Кантуреев, Б.Ш. Гусенов Особенности организации внешнеэкономической деятельности регионов: уровневый подход	50
С.Т. Жумашева, А.Е. Муханова, Ж.Б. Смагулова Экспортно-импортные отношения Казахстана и Китая в аграрной сфере	57
Б.С. Мырзалиев, Г.Б. Бермухамедова, Э.З. Зиядинова Государственно-частное партнерство в сельском хозяйстве: трансфер инноваций и технологий	67
Б.Т. Аймурзина, М.Ж. Каменова, Р. Шокан Формирование функциональных стратегий маркетинга в аграрном секторе.....	74
Г.Б. Тулешова, Е.К. Сапаров Предпринимательство в АПК Казахстана и направления институционального развития: региональный аспект.....	83

Экономический механизм хозяйствования

Р.А. Исмаилова, З.А. Баймагамбетова, О.В. Мисник Государственное регулирование системы страхования в сельском хозяйстве Республики Казахстан	90
А.Н. Айтымбетова, Г.К. Исаева, Э.Е. Жусипова Налоговый риск-менеджмент на предприятиях аграрного сектора Казахстана.....	97
А.Н. Ракаева, А.Е. Шахарова Развитие экологического аудита в Республике Казахстан.....	103
Г.Г. Шинет, Г.Н. Агабекова, И.П. Кенжебекова Повышение экономической эффективности хозяйств населения на основе оптимизации землепользования	111

Редакция:
И.С. ТАИПОВА
К.О. ОМИРГАЛИЕВА

Компьютерная верстка:
Ж.С. ДОСУМОВА

Свидетельство о
регистрации средства
массовой информации
№ 1327 от 24 мая 1994 г.

Международный
регистрационный номер
ISSN 1817 – 728X

Журнал включен в
Перечень изданий
Комитета по контролю в
сфере образования и науки
Республики Казахстан

Журнал размещается в
БД РИНЦ.
Договор № 788-12/2015
от 01.12.2015г.

Подписной индекс 76006

Письменное согласие
редакции при перепечатке,
а также ссылки при
цитировании на журнал
«Проблемы агрорынка»
обязательны.

Редакция сохраняет за
собой право использовать
опубликованные статьи в
других изданиях, в том
числе и электронных
базах данных.

Рынок продовольственной продукции

Л.К. Кайдарова, Ш.Ж. Рахметуллина Пищевая промышленность Казахстана: состояние, проблемы и их решение.....	118
Г.У. Акимбекова, А.С. Сапаров, А.Б. Баймуханов, У.Р. Каскабаев Современное состояние и потенциал развития сферы хранения и переработки плодоовощной продукции в Республике Казахстан.....	125
Л.А. Велибекова Аспекты устойчивого развития плодового подкомплекса АПК Республики Дагестан	133
Е.Е. Гриднева, Г.Ш. Калиакпарова, К.Ш. Сыздыкова Перспективы развития рынка ячменя в Казахстане	141
А.М. Балкибаева, Ж.С. Булхаирова, А.К. Ерназарова Производство молока в личных подсобных хозяйствах Республики Казахстан.....	147

Развитие кооперации, рынок средств производства

Г.М. Аубакиров Организационно-экономические условия создания сельскохозяйственных кооперативов.....	153
С.Т. Окутаева, Н.Д. Есмагулова, Н.В. Кишко Кластерный подход к развитию регионального агропромышленного комплекса на материалах Акмолинской области	160
А.А. Абдикадилова Сельскохозяйственная кооперация в мясном скотоводстве Казахстана	167

Экономика природопользования

К.К. Абуов, А.С. Кульмаганбетова Использование земель сельскохозяйственного назначения на условиях аренды.....	174
А.И. Сабирова, Л.А. Глушань, А.Н. Жилдикбаева Институциональные основы эффективного использования приаульных территорий	180

Социальные проблемы села

А.А. Черняев, М.С. Юркова, А.А. Голубева, В.И. Трофимова Социально-экономическое развитие сельских территорий Саратовской области	189
Д.Н. Шайкин, М.М. Валиева, О.В. Копылова Оценка и измерение колеблемости индикаторов аграрного рынка труда Республики Казахстан.....	196
А.К. Джусибалиева, Г.Ж. Абдыкерова, Г.И. Ахметова Государственное регулирование занятости в аграрном секторе Казахстана	202

Слово молодым ученым

А.А. Дауренбекова Экономический пояс Шелкового пути: перспективы развития агропродовольственной сферы Республики Казахстан.....	210
Самет Четин Привлечение иностранных инвестиций в животноводческую отрасль Казахстана	216

Problems of AgriMarket

THEORETICAL AND SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL

Founded in October 1994,

Founder -
Kazakh Research Institute of
Economy of AIC and rural
development

Chief Editor
G.A. KALIYEV

Deputy Chief Editor
A.B. MOLDAŠEV

Editorial-Publishing Board:

G.U. AKIMBEKOVA,
SH.U. AKIMBEKOVA,
V.V. GRIGORUK,
D.S. DZHAILOV
(Kyrgyzstan)

S.T. ZHUMASHEVA,
G.A. NIKITINA,
P.M. PERSHUKOVICH
(Russia)

A.I. SABIROVA,
P.T. SABLUK
(Ukraine),

A.S. SAIGANOV
(Belarus)

S.V. SALAKHOV
(Azerbaijan)

M.I. SIGAREV,
J.S. SUNDETOV,
I.G. USHACHEV
(Russia),

A.P. SHPAK
(Belarus)

CONTENT

Agricultural policy: mechanism of implementation

M.T. Kantureyev, G. Kozhakhmetova, T. Demessinov Measures to ensure equal competition on common agricultural market of the EAEU member states	7
A.Zh. Zholmukhanova, A.Zh. Koitanova, S.E. Alpeissova Food security of Kazakhstan: problems and development prospects.....	14
B.M. Iskakov, A.D. Nasyrhanov Specifics of investment climate in agriculture	21
R.N. Zhangirova Investment and innovative development of agricultural sector of the Republic of Kazakhstan	27
Ch.U. Akimbekova Diversification in crop production in Almaty region.....	34
A.Zh. Nukesheva, B.A. Ainakanova, A.S. Kazkenova Relevant problems of diversification of agricultural production.....	43
M.T. Kantureyev, B.Sh. Gussenov Features of the organization of foreign economic activity of the regions: level approach	50
S.T. Zhumasheva, A.E. Muchanova, Zh.B. Smagulova Export-import relations of Kazakhstan and China in agricultural sphere.....	57
B.S. Myrzaliev, G.B. Bermukhamedova, E.Z. Ziyadinova Public-private partnership in agriculture: transfer of innovations and technologies.....	67
B. Aimurzina, M. Kamenova, R. Shokhan Formation of functional marketing strategies in agricultural sector.....	74
G.B. Tuleshova, E.K. Saparov Entrepreneurship in the AIC of Kazakhstan and institutional development directions: regional aspect	83

The economic management mechanism

R. Ismailova, Z. Baimagambetova, O. Misnik State regulation of insurance system in agriculture of the Republic of Kazakhstan	90
A. Aitymbetova, G. Issayeva, E. Zhussipova Tax risk-management at the enterprises of agricultural sector of Kazakhstan.....	97
A.H. Rakayeva, A.E. Shakharova Development of ecological audit in the Republic of Kazakhstan.....	103
G.G. Shinet, G.N. Agabekova, I.P. Kenjebekova Improving the economic efficiency of the households based on optimization of land management	111

Editorial office:
I.S. TAPOVA
K.O. OMIRGALIYEVA

Layout:
ZH.S. DOSSUMOVA

Certificate of registration of
mass media № 1327 from
May 24, 1994

International registration
number
ISSN 1817 – 728X

The journal is included in the
List of publications
of the Control Committee in
the field of Education and
Science of the Republic of
Kazakhstan

*The journal is placed
into BD RINC. Agreement
N 788-12/2015 from
01.12.2015*

Subscription index 76006

Written consent of editorial
board at reprint, as well as
references in citing of journal
"Problems of AgriMarket"
are mandatory.

The editorial office reserves
the right to use published
articles in other publications,
including electronic
databases.

Food products market

L.K. Kaidarova, Sh.Zh. Rakhmetullina Food industry of Kazakhstan: condition, problems and solutions.....	118
G.U. Akimbekova, A.S. Saparov, A.B. Baimukhanov, U.R. Kaskabaev Modern condition and potential of development of the sphere of storage and processing of fruit and vegetable products in the Republic of Kazakhstan.....	125
L.A. Velibekova Aspects of sustainable development of horticulture sub-complex of agricultural sector of the Republic of Dagestan	133
Y.E. Gridneva, G.Sh. Kaliakparova, K.Sh. Syzdykova Prospects for the development of barley market in Kazakhstan.....	141
A. Balkibayeva, Zh. Bulkhairova, A. Yernazarova Production of milk in personal subsidiary farms of the Republic of Kazakhstan.....	147

Development of cooperation, production means market

G.M. Aubakirov Organizational and economic conditions for establishing agricultural cooperatives.....	153
S.T. Okutaeva, N.D. Yesmagulova, N.V. Kishko Cluster approach to the development of regional agro-industrial complex based on the materials of Akmola region	160
A. Abdikadirova Agricultural cooperation in beef cattle production of Kazakhstan	167

Environmental economics

K.K. Abuov, A.S. Kulmaganbetova Use of agricultural lands at rental conditions.....	174
A.I. Sabirova, L.A. Glushan, A.N. Zhildikbayeva Institutional bases of effective use of near village territories.....	180

Social issues of the village

A.A. Chernyaev, M.S. Iurkova, A.A. Golubeva, V.I. Trofimova Socio-economic development of rural territories of Saratov region.....	189
D.N. Shaikin, M.M. Valieva, O.V. Kopylova Assessment and measurement of the variability of indicators of agricultural labor market of the Republic of Kazakhstan.....	196
A.K. Jussibaliyeva, G.Zh. Abdykerova, G.I. Ahmetova Government regulation of employment in agricultural sector of Kazakhstan	202

Words of young scientists

A. Daurenbekova Economic belt of the silk road: prospects of the development of agro-food sphere of the Republic of Kazakhstan.....	210
Samet Chetin Attracting foreign investment in livestock production sector of Kazakhstan	216

Казахстан обладает экспортным потенциалом по зерну, овощам и картофелю. Наблюдается тенденция выхода на самообеспечение по растительному маслу, сохраняются проблемы с обеспечением фруктами и рыбой собственного производства. Коэффициент продовольственной безопасности – 0,88.

Республика Армения практически полностью обеспечивает собственные потребности в овощах, фруктах, картофеле, молоке и яйце за счет отечественного производства, наполовину – в зерне, мясе и рыбе, нехватка в этих товарных группах восполняется за счет импорта, а собственное производство сахара и растительного масла отсутствует полностью.

Кыргызстан обладает экспортным потенциалом по таким товарным группам, как овощи, фрукты и картофель. Продовольственная независимость по яйцу, зерну и мясу практически обеспечивается за счет собственного производства, а ситуация на рынке растительного масла, сахара и рыбы остается сложной, ввиду отсутствия отечественной продукции.

Таким образом, одним из направлений обеспечения коллективной продовольственной независимости ЕАЭС является объединение производственно-экономических потенциалов государств и расширение согласованных взаимных поставок, например, в Кыргызстан и Армению зерна, растительного масла, сахара, а из Армении и Кыргызстана на рынки государств ЕАЭС – овощей и фруктов. Вместе с тем при формировании единого аграрного рынка Евразийского экономического союза для продовольственной независимости по мясу, мясопродуктам, молоку и молочным продуктам необходимы углубление межгосударственного разделения труда и приоритетное направление выпуска этих продовольственных товаров с учетом производственных и экспортных возможностей Беларуси. В экспорте сельскохозяйственной продукции сырья и продовольствия из стран ЕАЭС в третьи страны прослеживается их специализация по определенной группе товаров.

Для регулирования аграрных цен и доходов в странах ЕАЭС предполагается осуществлять мониторинг экономических показателей: издержки производства по группам специализированных хозяйств или видам производства; паритет цен на промышленную и сельскохозяйственную продукцию; доходность сельхозтоваропроизводителей.

Важнейшей функцией цены остается регулирование доходов хозяйствующих субъектов. В соответствии с экономической теорией меры поддержки более эффективные, чем поддержка цен конкретных продуктов и субсидирование ресурсов. Когда денежные средства выделяют на повышение цен продукции и снижение затрат, они перераспределяются в пользу покупателей продукции и продавцов ресурсов. Если сельхозтоваропроизводителям выделили субсидии на удобрения, то их продавцы повышают цены и получают около 75% доходов, субсидии сельхозпроизводителей – 25%.

Целесообразно использовать опыт США и ЕС, где отношение мировых цен к ценам внутри страны равно единице. Это свидетельствует о том, что внутренние и внешние цены идентичны для производителей и потребителей сельскохозяйственной продукции.

Система цен на сельхозпродукцию должна включать рыночные, целевые, государственные и закупочные цены, а также залоговые ставки. Уровень целевой цены на продукцию необходимо определять с учетом возмещения затрат, получения дохода и земельной ренты.

При определении паритетности цен на сельскохозяйственную и промышленную продукцию и услуги в странах учитываются земля как объект хозяйствования, сезонность производства, зависимость конечных результатов от природных факторов, неравномерность поступления продукции, особенно растениеводства.

Преимущественно покупателем основных видов сельскохозяйственной продукции и единственным реализатором является закупочная организация, предоставляющая нижний предел гарантированных цен, при этом товаропроизводитель получает чистую прибыль за счет разницы между залоговой ставкой и мировой ценой.

Выводы.

1. Сельскохозяйственное производство стран ЕАЭС имеет достаточный ресурсный потенциал, позволяющий эффективно производить, реализовать и перерабатывать конкурентоспособную продукцию и продовольствие.

2. В целях обеспечения продовольственной независимости и безопасности следует создать конъюнктурный центр по мониторингу и прогнозированию продовольственной ситуации, стабилизационный и страховой фонды, аграрную товарную биржу ЕАЭС.

Аграрная политика: механизм реализации

5 Gosudarstvennaja programma razvitija sel'skogo hozjajstva i regulirovanija rynkov sel'skohozjajstvennoj produkcii, syr'ja i prodovol'stviya na 2013-2020gg. (utverzhdena postanovleniem Pravitel'stva Rossijskoj Federacii ot 14.07.2012g. № 717 [Jelektronnyj resurs].-2012. - URL: www.pravo.gov.ru Oficial'nyj internet-portal pravovoj informacii (data obrashhenija: 15.10.18).

6 Nacional'naja jekonomika: obespechenie prodovol'stvennoj bezopasnosti v uslovijah integracii i globalizacii / Pod. red. akad. Je.N.Krylatyh, prof. V.Z.Mazloeva.- M.: INFRA-M, 2015.- 240 s.

7 Koncepcija obespechenija prodovol'stvennoj bezopasnosti Respubliki Armenija na

2017-2021gody [Jelektronnyj resurs].- 2016.- URL: http://ipcinfo.org/fileadmin/user_upload/eu-fao.../7_Armenia_agro_prez._RU_.pdf (data obrashhenija: 1.10.2018)

8 G.A. Kozhahmetova, O.V. Lashkareva, T.A. Taipov. Prodovol'stvennaja bezopasnost' kak prioritet agrarnoj politiki // Problemy agroyrnka.-2018.-N2, aprel'-ijun'.-S.43-49.

9 Gosudarstvennaja programma razvitija agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazahstan na 2017-2021 gody. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 12 ijulja 2018 goda N423 [Jelektronnyj resurs].-2018.-URL: www.Adilet.zan.kz (data obrashhenija: 20.08.18).

FTAMP 06.61.33

ӨОЖ: 637.04 (574.2)

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІ: МӘСЕЛЕР МЕН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАЗАХСТАНА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

FOOD SECURITY OF KAZAKHSTAN: PROBLEMS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

А.Ж. ЖОЛМУХАНОВА

э.ф.к., қауымдастырылған профессор

Ә.Ж. ҚОЙТАНОВА

э.ф.к.

Ш.Е. АЛЬПЕИСОВА

э.ф.к.

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті

А.Ж. ЖОЛМУХАНОВА

к.э.н., ассоциированный профессор

А.Ж. КОЙТАНОВА

к.э.н.

Ш.Е. АЛЬПЕИСОВА

к.э.н.

Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина

A.Zh. ZHOLMUKHANOVA

C.E.Sc., Associated Professor

A. Zh. KOITANOVA

C.E.Sc.

S.E. ALPEISSOVA

C.E.Sc.

S. Seifullin Kazakh AgroTechnical university

Аңдатпа. Қарастырылып отырған мәселе жаһандық сипатқа ие, сонымен бірге ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру мен өткізу жергілікті және өңірлік деңгейлерде жүзеге асырылатындықтан, аймақтық фактор оны шешуде елеулі роль атқарады. Мақалада аграрлық азық-түлік өндірісін басқаруға, азық-түлік қауіпсіздігі жүйесін әзірлеуге және қалыптастыруға аймақтық көзқарастың қажеттілігін негіздейтін аграрлық саланың табиғи-климаттық, әлеумет-

азық-түлік қауіпсіздігін қамтитын мәселелерді, соның ішінде рейтингтер мен нәтижелерді зерттеп, саясаттар, бизнес-операциялар және болашақ зерттеулерге қатысты тұжырымдар жасай аламыз [1]. Бұл үлгі, азық-түлік қауіпсіздігін, қолжетімділігін және сапасын бағалаудан басқа, табиғи ресурстарға және тұрақтылыққа қатысты санатты қамтиды. Табиғи ресурстар мен тұрақтылық санаты өзгеретін климаттың әсеріне еліміздің әсерін өлшейді; оның табиғи ресурстық тәуекелдерге бейімділігі; және ел осы тәуекелдерге қалай бейімделеді. Қолданылған кезде ол елдердің азық-түлік қауіпсіздігі бойынша көрсеткіштеріне түзету коэффициенті ретінде әрекет етеді. Бұл модель азық-түлік қауіпсіздігін қалай анықтайды? Азық-түлік қауіпсіздігі – адамның денсаулығы мен белсенді өміріне қажетті диеталық қажеттіліктеріне жауап беретін жеткілікті және қоректік тағамға физикалық, әлеуметтік және экономикалық қолжетімділігі бар мемлекет. Бұл негіздеме 1996 жылғы Дүниежүзілік азық-түлік саммитінде белгіленген халықаралық танылған анықтамаға негізделген. Excel үлгісі GFSI деректеріне және нәтижелеріне ең бай және терең шолу береді. Ол пайдаланушыларға негізгі нәтижелерді, жыл сайынғы үрдістерді, индикаторларды және елге тән нәтижелерді және нәтижелерді басқаратын негізгі көрсеткіштер мен деректерді зерттеуге мүмкіндік беретін құрал-дар жиынтығын ұсынады.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Series Explorer: Бұл модуль Қолжетімділік, Жеткіліктілік және Сапа мен Қауіпсіздік санаттары және олардың анықтамалары бойынша жеке көрсеткіштерге («көрсеткіштер» деп аталатын) ең терең шолу береді. Пайдаланушылар әрбір санаттағы жоғарғы және төменгі он орындаушыны және осы модельдің әр индикаторы бойынша зерттеуге болады. Олар сондай-ақ 2017 және 2018 жылдар арасындағы индекстердің арасындағы ең дамыған 10 және ең төменгі 10 көре алады. **Data & Scores** ішкі қойындысында жалпы нәтижелер, санаттағы нәтижелер және индикаторлық нәтижелер барлық елдер үшін ұсынылады, бұл өткен жылмен салыстырғанда өзгеріс және шикі деректер (қолданылатын жерде). Нәтижелерді ел мен топтың бөлектегіштерін және топтық сүзгілерді пайдалану арқылы жетілдіруге болады. Көрермендер әр көрсеткіштің өлшенетінін түсіну үшін бүйірлік тақтасындағы сипаттамаларды пайдалана алады. «Ай-

мақтық нәтижелер» қорытындысы географиялық өңірлерге және барлық санаттар мен индикаторлар бойынша кірістердің жиынтық көрсеткіштері мен жыл сайынғы өзгерістерді көрсетеді. Соңында, Карта қосалқы жиынтығы индекске кіретін географиялық көрсеткіштерді төрт төрттік етіп бөліп, олардың азық-түлік қауіпсіздігі орталарына негізделеді және елдің көрсеткіштеріне негізделген жылу картасын ұсынады [2]. **Country Profile.** Бұл модуль елге тән негізде деректерді зерттейді. Пайдаланушылар Explorer Explorer ішіндегі модель құрылымын түсінгеннен кейін белгілі бір елдердің азық-түлік қауіпсіздігі ортасына кіре алады. Шолу жиынтығы әр ел үшін азық-түлік қауіпсіздігін жалпы бағалауды, сондай-ақ әр көрсеткіш пен фон айнымалысы бойынша баллдар мен атақтарды ұсынады. «Трендтер» ішкі қойындысы 2012 жылдан бастап әр елдегі жалпы ұпай өзгерістерін және санаттың өзгеруін бейнелейді.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Кесте индексі жеті жыл бойы әрбір индикатор мен санат бойынша ел үшін жыл сайынғы көрсеткіштерді және жыл сайынғы өзгерістерді береді, ал деректер кестесінде барлық жеті жыл бойы (шикізат деректерінің толық кестесі) және 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017 және 2018 көрсеткіштері бойынша барлық елдер мен көрсеткіштер бойынша деректерді Деректер жиынтығы зерттеушісінен табуға болады). **Natural Resources & Resilience** ішкі қойындысы елде индикатордағы басқа елдерге қатысты реттеу коэффициентіндегі әр индикатор мен қосалқы индикатордың қалай жұмыс істейтіні туралы мәліметтерді қамтиды.

Елді салыстыру: Бұл модуль екі елдің нәтижелерін салыстыруға мүмкіндік береді. Таңдалған екі ел үшін жалпы және категориялы деңгейлердің, көрсеткіштердің және жыл сайынғы өзгерістердің жоғары деңгейін салыстыру және кез-келген екі елді егжей-тегжейлі салыстыру ұсынылған.

Scatterplot: Бұл модульде пайдаланушыларға жалпы GFSI баллдары, жеке санаттардың ұпайлары, жеке көрсеткіштер мен деректерге тәуелді айнымалы мәндердің негізгі деректері арасындағы корреляцияны тексеруге мүмкіндік беретін шашырау бар. Бұл корреляция географиялық аймақ бойынша және кіріс деңгейлері бойынша сүзуге болады [3].

Салмақтар: Бұл қойынды GFSI ішіндегі ұпайларды және қатарларды есептеу үшін пайдаланылатын әр индикатор мен санатқа тағайындалған салмақтарды көрсетеді. Екі

лады. Елді бөлектеу, топтық белгілеу және топтық сүзгі функциясы осы салыстыруды жеңілдетеді;

- шикізат деректері: Country Profiles ішіндегі Деректер кестесінің ішкі қойындысы бір мезгілде әр индикатор үшін индекстің барлық жылдарында деректер мен көздерді береді. Деректер жиынының модулінде пайдаланушылар GFSI деректер жиынтығын елдер бойынша тексере алады. Әрбір ішкі қойынды шикізат деректерін, қалыпты көрсеткіштерді және деректер жылын береді [6].

Осы зерттеулер негізінде Қазақстандағы азық-түлік қауіпсіздігіне SWOT талдау жасауға болады.

Күшті жақтары: азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің таза бағдарламалары; халықтың жаһандық ауқымдағы кедейлік шегіндегі үлесі; азық-түлік қауіпсіздігі.

Қауіптері: ауыл шаруашылығы ҒЗЖ бойынша мемлекеттік шығындардың аздығы; нормативтік стандарттардың жоқтығы; жан басына шаққандағы жалпы ішкі өнімнің төмендігі.

Елдің азық-түлік қауіпсіздігінің деңгейін бағалау туралы мәселе, егер мемлекет өзінің азық-түлік өнімдерінің 25 пайызын импорттаса, бұл азық-түлік қауіпсіздігін жоғалтады. Ауыл шаруашылығы министрлігінің деректері бойынша 2011 жылы негізгі азық-түлік тауарларының импорты 1 093,7 млн АҚШ долларын құрады. АҚШ доллары. Импорттың негізгі үлесі қант, шикізат (31%), өсімдік майы (13%), сүт және кілегей өнімдері [7].

Соңғы өңдеу өнімдерінің экспорттық-импорттық балансы суретті қараңыз. Қазақстанға импорттың бірқатар өнімдерге тәуелділігіне қатысты.

Ауыл шаруашылығының шикізаты табиғат қауіпсіздігіне кедергі келтіреді. Елдің ауыл шаруашылық өнімдерінің 80%-ы шикізатта өндіріледі, технологиялық проблемалардың арқасында біз дайын өнім шығара алмаймыз. Мысалы, тәуелсіздік алғаннан кейінгі бірнеше жылда ауыл шаруашылық машиналарының саны 2 есеге, ал қалғаны машинаның көлемінің жартысына азайған.

Егер 90-шы жылдардың басында елдегі кәсіпорындарда ет өнімдерінің 60%-ы және сүт өнімдерінің 30%-ы өңделген болса, өкінішке орай, бұл көрсеткіш 20%-дан төмен [8]. Сүт өнімдерін қоса алғанда, азық-түлік өнімдерінің құрылымында ең көп үлес салмағы астық өңдеу (31,1%), ет өңдеу (9,4%), сүт өңдеу (10,2%), балықты өңдеу (3,2%), көкөністер (2,2%), майлар (2,6%) және сусындар (9,5%). Кейіннен біз

азық-түлік қауіпсіздігінің әлеуетін толықтай пайдаланбағанымызды көріп отырмыз.

Сонымен бірге агроөнеркәсіптік кешенді дамытуда ауыл шаруашылығы өндірісінің тиімділігіне кері әсер ететін мынадай факторларды ескеру қажет: Қазақстандағы жердің топырақ сапасы төмен және оны үнемі жетілдіріп отыру керек; еліміздің аумағының 66% шөлді, жыртылған жерлерде гумустың 1/3 бөлігі азайды; меншікті пайдалы заттар азайды.

Қорытындылай келе, агроөнеркәсіптік кешеннің индустриялық-инновациялық дамуы арқылы еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін үлкен әлеуетті және қаржылық қолдауды барынша пайдалануды қамтамасыз ету үшін мынадай шаралар қабылдау қажет:

- ◆ ең алдымен біздің еліміздегі халықтың тұтынатын негізгі азық-түлік өнімдері және қолжетімді халықтың әлемдік нарықта болуы. Бұл үшін басымдықтардың бірі ретінде тұтыну қоржынында азық-түлік өндірісі үшін қажетті ресурстарды пайдалану қажет [9];

- ◆ отандық өндірушілердің шетелдік өндірушілермен бәсекеге қабілеттілігі үшін инфрақұрылымды қалыптастыру;

- ◆ жергілікті тұрғындарға ауыл шаруашылық өнімдерін ұсыну үшін әр өңірде өңдеу орталықтарын құруды ынталандыру. Фермерлерге олардың коммерцияландырылуы үшін ақпараттық, ұйымдастырушылық, қаржылық және құқықтық көмек көрсету. Материалдық база халықты сапалы және табиғи азық-түлікпен қамтамасыз ете алатын шағын бизнестің инновациялары мен кәсіпкерлігін құруға негіз болады;

- ◆ қысқа мерзімді, орта мерзімді және ұзақ мерзімді несие беру тетіктерін үздіксіз жетілдіру. Агроөнеркәсіптік кешенде тұтынушылық тауарлар шығаратын кәсіпкерлерді қолдау, саланың инвестициялық тартымдылығын арттыру [10];

- ◆ тамақ өнімдерінің қатаң сапасын бақылау жүйесін құру және барлық өндірушілер үшін жоғары технологиялық талаптарды орнату. Бұдан басқа, импорттық тауарлардың құрамын қатаң тексеріп, генетикалық түрлендірілген өнімдер үшін ең жоғарғы шектеу қойыңыз;

- ◆ агроөнеркәсіптік кешенде ресурсты үнемдеу және экологиялық таза технологияларды енгізу. Ауыл шаруашылық өндірісінің технологиялық деңгейін жақсарту үшін Қазақстаннан климаттың өзгеруіне бейімделген технологиялар мен әдістерді ғылыми негіздеуге және негіздеуге мемлекеттік қолдау;

Оның жағдайы республиканың нақты сұраныстарын қанағаттандырмайды. Дамыған елдердің көп жылдық тәжірибесі мен Қазақстанның соңғы он жылдық ішіндегі практикасы нарық жағдайында мемлекеттің қатысуынсыз экономика қарқынды дамымайтындығы анықталды.

7. Азық-түлік қауіпсіздігі тұтастай алғанда, демографиялық топтардың денсаулығы мен әл-ауқатына тікелей әсер ететін ұлттық экономикалық қауіпсіздіктің бөлігі болып табылады, сондықтан азық-түлік қауіпсіздігі мәселелері күрделі мәселе ретінде қарастырылуы керек. Сондықтан, болашақта осы мәселені құқықтық реттеуді жетілдіру қажет.

Әдебиеттер тізімі

1 Rankings and trends. Food security index сайты [Электронный ресурс]. – 2018. – URL: <https://foodsecurityindex.eiu.com/Index> (дата обращения: 05.11.2018).

2 Countries. Food Security Portal сайты [Электронный ресурс]. – 2018. – URL: <http://www.foodsecurityportal.org/countries/> (дата обращения: 05.11.2018).

3 Food Security - World Bank Group сайты [Электронный ресурс]. – 2018. - URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/food-security> (дата обращения: 05.11.2018).

4 Каскатаев Н.М., Полубинский С.Л. Проблемы формирования региональных продовольственных рынков и актуальность регионального аспекта продовольственной безопасности // Материалы республик. науч.-практ. конф. «Актуальные проблемы развития АПК Казахстана в условиях глобализации», 17-18 мая 2013 г. – Астана: КАТУ им. С.Сейфуллина, 2013.- Ч. 2.-С. 189-193.

5 Маковеев С.Н., Медведева Т.Н. Оценка уровня обеспечения регионов основными видами аграрной продукции // Международный научно-исследовательский журнал. - 2013.- № 10 (17).- С. 53-55.

6 Bingxin Yu. A Typology of Food Security in Developing Countries under High Food Prices [Электронный ресурс]. – 2009. – URL: <https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/typology.pdf> (дата обращения: 26.10.2018).

7 Юнусова П.С. Региональный уровень продовольственной безопасности: специфика, факторы обеспечения // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. -2009.-№ 16 (49). -С. 59-64.

8 Экономическая безопасность России, общий курс: учебник / под ред. В.К. Сенчагова. - М.: Дело, 2005. – Изд .2.- 896 с.

9 Экономика предприятий и отраслей АПК: Учебник / под ред. П.В. Лещилового, Л.Ф. Догиля, В.С. Тонковича. - Минск, 2001. - С. 300–305.

10 Германенко Л.Н. Стабильность сельскохозяйственного производства как показатель уровня продовольственной самодостаточности региона // Бизнес Информ. - 2012.- № 1.- С. 86-89.

Әдебиеттер тізімі

1 Rankings and trends. Food security index сайты [Jelektronnyj resurs]. – 2018. – URL: <https://foodsecurityindex.eiu.com/Index> (data obrashhenija: 05.11.2018).

2 Countries. Food Security Portal сайты [Jelektronnyj resurs]. – 2018. – URL: <http://www.foodsecurityportal.org/countries> (data obrashhenija: 05.11.2018).

3 Food Security - World Bank Group сайты [Jelektronnyj resurs]. – 2018. - URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/food-security> (data obrashhenija: 05.11.2018).

4 Kaskataev N.M., Polubinskij S.L. Problemy formirovaniya regional'nyh prodovol'stvennyh rynkov i aktual'nost' regional'nogo aspekta prodovol'stvennoj bezopasnosti // Materialy respubl. nauch.-prakt. konf. «Aktual'nye problemy razvitiya APK Kazahstana v uslovijah globalizacii», 17-18 maja 2013 g. – Astana: KATU im. S.Sejfullina, 2013.- Ch. 2.-S. 189-193.

5 Makoveev S.N., Medvedeva T.N. Ocenka urovnja obespechenija regionov osnovnymi vidami agrarnoj produkcii // Mezhdunarodnyj nauchno-issledovatel'skij zhurnal.-2013.- №10(17).-S.53-55.

6 Bingxin Yu. A Typology of Food Security in Developing Countries under High Food Prices [Jelektronnyj resurs]. – 2009. – URL: <https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/typology.pdf> (data obrashhenija: 26.10.2018).

7 Junusova P.S. Regional'nyj uroven' prodovol'stvennoj bezopasnosti: specifika, faktory obespechenija // Nacional'nye interesy: priority i bezopasnost'. -2009.-№ 16 (49). -S. 59-64.

8 Jekonomicheskaja bezopasnost' Rossii, obshhij kurs: uchebnik / pod red. V.K. Senchagova. - M.: Delo, 2005. – Izd .2.- 896 s.

9 Jekonomika predpriyatij i otraslej APK: Uchebnik/ pod red. P.V.Leshhilovskogo, L.F.Dogilja, V.S. Tonkovicha.-Minsk, 2001.-S..300-305.

10 Germanenko L.N. Stabil'nost' sel'skohozjajstvennogo proizvodstva kak pokazatel' urovnja prodovol'stvennoj samodostatocnosti regiona // Biznes Inform. -2012.- № 1.- S. 86-89.

нальных целей и интересов Республики Казахстан [3].

Результаты и их обсуждение. Казахстан по территории занимает девятое место в мире, по площади пахотных земель на душу населения – второе место, по производству зерна и муки входит в число крупнейших их экспортеров.

Однако доля продукции сельского хозяйства в ВВП составляет только 4,8%, производительность труда на фоне высокой доли занятых (18% занятого населения), многочисленность сельского населения (43% всего населения), низкой остается доля экспорта сельскохозяйственной продукции и продовольствия, слабо развиты торгово-логистическая инфраструктура, система транспорта и технологий, отсутствует электронная торговля. Имеются потенциальные возможности значительного увеличения объемов всех видов сельскохозяйственной продукции, создания условий для внедрения технологий и привлечения инвестиций, в том числе масштабной цифровизации АПК.

В сельскохозяйственном производстве существуют следующие виды финансовой поддержки: субсидирование, лизинг, страхование, кредитование, инвестирование и налогообложение.

Государственная поддержка включает 65% субсидий, в том числе доля товарно-специфических составляет 47,3%, финансовых инструментов – 20,4%. Проведенный анализ показал эффективность субсидий (на единицу площади единицу продукции) прямо не стимулирует сельхозтоваропроизводителей повышать свою продуктивность. В рамках ВТО доминируют тенденции по отказу от прямых мер государственной поддержки сельского хозяйства.

Все большее значение на мировых аграрно-производственных рынках приобретают страны Кернской группы (Австралия, Аргентина, Новая Зеландия, Канада и др.), которые имеют минимальный уровень прямых субсидий в сельское хозяйство и развивают производство за счет роста конкурентоспособности и эффективности производства. Опыт стран Кернской группы, не использующих прямую поддержку сельскохозяйственного производства, показывает более высокий рост совокупной производительности факторов в период после отмены субсидий.

Применительно к Казахстану это свидетельствует о том, что каждая страна разрабатывает свою систему поддержки сельскохозяйственного производства, не-

обходимо, чтобы эта поддержка стимулировала производителей повышать продуктивность земли и животных, увеличивая экспорт.

Инструменты субсидирования в животноводстве направлены на удешевление стоимости приобретенных племенных животных, затрат на ведение селекционно-племенной работы, искусственное осеменение сельскохозяйственных животных, удешевление стоимости производства продукции животноводства.

Объем государственной поддержки животноводства в 2015 г. увеличился по сравнению с 2011 г. в 3 раза, в 2016 г. соответственно в 3,8 раза, в 2017 г. в 3 раза. Мерами государственной поддержки охвачены все направления животноводства.

С 2014 г. в целях повышения доступности товаров, работ и услуг в рамках реализации инвестиционных проектов в приоритетных направлениях (секторах) АПК путем снижения капиталоемкости и повышения окупаемости вложенных инвестиций реализуется программа субсидирования по возмещению части расходов, понесенных субъектом АПК при инвестиционных вложениях.

Инструмент инвестиционного субсидирования направлен на частичную компенсацию (от 20% до 80%) инвестиционных затрат на строительно-монтажные работы, технику и оборудование по 19 направлениям (48 паспортов). Всего с начала реализации (2014-2017 гг.) данной меры государственной поддержкой были просубсидированы 12 726 субъектов АПК на общую сумму – 120,8 млрд. тг, сумма привлеченных инвестиций составила 482,4 млрд. тенге.

Основной объем бюджетных средств более 49,9 млрд. тенге, или 41% пришелся на субсидирование приобретения сельскохозяйственной техники. Субсидированием охвачена техника, приобретенная в 2014-2017 годах. Порядка 30%, или 35,9 млрд. тг направлены на субсидирование инвестиционных проектов в сфере животноводства, на поддержку проектов в сфере растениеводства – 9,7 млрд. тг, или 16%, в сфере переработки – 13,5 млрд. тг 11% соответственно, остальные 1,8 млрд. тг (2%) – на субсидирование сельскохозяйственных кооперативов.

По инструменту субсидирования ставок вознаграждения по кредитам субъектов АПК, лизингу сельскохозяйственной техники и животных, технологического оборудования удешевляется процентная ставка по кредитным/лизинговым договорам для по-

сельскохозяйственной кредитной кооперации. Первый уровень системы представлен центральными банками кооперативного кредита, второй – региональными кассами кооперативного кредита и третий – местными кредитными кооперативными объединениями.

Таким образом, иерархическое построение системы сельскохозяйственной кредитной кооперации в зарубежных странах не является случайным, оно в определенной мере выступает зеркальным отражением соответствующих структур кооперативных предприятий, производящих товары и оказывающих услуги.

Механизм кредитования сельскохозяйственных товаропроизводителей в рыночных условиях обуславливает специализированную систему кредита. Опыт стран с развитой рыночной экономикой показывает, что основная доля кредитов в сельском хозяйстве приходится под залог имущества.

Долгосрочный кредит выделяется фермерам под залог земли и используется для ее покупки, осуществления мелиорации, капитального строительства, а краткосрочные и среднесрочные – под залог движимого имущества. Фермеры США закладывают свою землю под кредиты для оплаты текущих производственных затрат, приобретения техники, зачастую – дополнительной земли.

Одним из способов государственной поддержки, стимулирования инвестирования фермерских хозяйств в развитых странах является льготное налогообложение. В Канаде фермеры с доходом от 100 до 250 тыс. долл. платят от 1 до 2,5 тыс. долл. в год, т.е. около 1%. В США и Швеции соблюдаются принципы однократного налогообложения фермерских доходов. В некоторых странах на ряд лет освобождаются от налогов кооперативы, обеспечивающие производство экологически чистой продукции, в Германии – использующие альтернативные источники энергии. В Дании кооперативные предприятия пользуются льготным налогообложением прибыли от всех видов деятельности. Если для частных лиц налог на прибыль составляет 50%, то для кооперативов – 20% [5].

В настоящее время, в Казахстане для совершенствования государственного регулирования в системе управления инвестициями в сельском хозяйстве, АПК в целом важно изучить и использовать опыт не только развитых стран Запада, но и стран Центральной и Восточной Европы. Причем

опыт последних в организации новой управленческой системы для современных условий особенно ценен, поскольку здесь существуют общие приемы трансформации административно-командных методов управления в экономические, учитывающие перевод народного хозяйства на рыночные условия, ориентированные на современные принципы, формы и методы в системе государственного управления сельским хозяйством.

В промышленно развитых странах роль лизинга в воспроизводстве основного капитала в различных отраслях экономики, в том числе в сельском хозяйстве, возрастает. Так, путем лизинга в США финансируется от 20 до 30% капиталовложений, в Англии – 11-20%, во Франции – 16-17%, Германии – 15-16%, Италии – 14-15%, Канаде – 8-10% [6]. Таким образом, лизинг относится к одному из наиболее передовых методов материально-технического обеспечения сельскохозяйственного производства и открывает пользователям широкий доступ к прогрессивной технике. Практика смешанного финансирования инвестиций получила развитие в новых восточных землях Германии, где применяются такие экономические инструменты стимулирования инвестиций, как налоговые льготы, ускоренная амортизация, субсидии, кредиты от федеральных и земельных бюджетов. Однако при этом удельный вес федеральной помощи в различных формах не должен превышать 35% общих затрат по инвестиционному проекту, остальную часть должен покрывать сам инвестор [7].

Одной из приоритетных задач государственной политики Казахстана является поддержание благоприятного инвестиционного климата в стране и дальнейшее стимулирование притока прямых иностранных инвестиций в экономику. Сегодня Казахстан занимает лидирующее положение по объему привлекаемых иностранных инвестиций на душу населения среди стран СНГ. Объем прямых иностранных инвестиций на душу населения в Казахстане составляет около 1300 долл. США.

В Казахстане для повышения доступности финансирования субъектам АПК предусматривается сокращение неэффективных субсидий, которые относятся к «желтой корзине». Высвобождаемые средства местного бюджета в размере 94 млрд. тг будут направлены на финансовые инструменты: субсидирование процентной ставки по кредитам, лизингу сельхозтехники и животным, инвестиционное субсидирование,

субсидирование страховых премий, развитие системы кредитных товариществ и институтов гарантирования займов.

Субсидирование ставок вознаграждения предполагается осуществлять по кредитам на приобретение основных средств, сельскохозяйственных животных, пополнение оборотных средств, в том числе кредит (лизинг новой сельскохозяйственной техники и технологического оборудования).

Для участников инвестиционных программ (развитие мясного животноводства, интенсивного животноводства, садоводства) ставка вознаграждения кредитов и лизинга не превысит 4% годовых в тг и сроки кредитования будут продлены до 15 лет.

Использование кредитных ресурсов, в том числе и на цели пополнения оборотных средств и лизинга, будет осуществляться через АО «НУХ «КазАгро»», банки второго уровня, кредитные товарищества и кооперативы, микрофинансовые организации, а также программы поддержки, реализуемые АО «Фонд развития предпринимательства «ДАМУ»».

Для дальнейшего совершенствования программы инвестиционного субсидирования государственную поддержку направят на решение приоритетных задач сельскохозяйственного производства, на удешевление инвестиционных затрат и снижение сроков окупаемости инвестиционных проектов. Меры государственной поддержки будут на равных условиях доступны для всех объектов АПК.

В качестве ключевого инструмента повышения эффективности производства предусмотрено использовать два механизма кооперации организованных хозяйств: горизонтальная кооперация и вертикальная (якорная) кооперация, ЛПХ могут участвовать в качестве субъектов предпринимательства.

Выводы

1. Агропромышленное производство Казахстана обеспечивает население продуктами питания, формирует доходность экономики.

2. Анализ показывает, что темпы увеличения объемов производства продовольственных товаров не отвечают росту потребления и доходов населения, что восполняется за счет импорта продукции: масла сливочного и растительного, сыров, колбасных изделий, сахара, плодоовощных и мясных консервов.

3. Низкая конкурентоспособность сельскохозяйственной продукции и продовольствия объясняется, прежде всего, неудо-

влетворительным качеством производства сырья из-за значительной концентрации производства в личных подсобных хозяйствах населения. В результате импорт продовольственных товаров значительно выше, чем экспортируется. Обеспеченность продуктами населения за счет собственного производства по мясу всех видов составляет 84,2%, мяса птицы – 51,8%, молока – 59,7%.

4. Агропромышленный комплекс имеет перспективы для дальнейшего развития. Сельскохозяйственная отрасль требует масштабной модернизации средств производства и объектов инфраструктуры, внедрения инновационных технологий, увеличения государственной поддержки, направленной на обеспечение потребностей внутреннего рынка и экспорт продукции и продовольствия.

5. Обеспеченность внутреннего потребления продукцией собственного производства достигнет по мясу птицы 74%, мясным изделиям в пересчете на мясо – 76%, молочным продуктам – 93%, плодово-ягодным культурам – 66%.

Импорт снизится по мясу птицы на 21%, мясным изделиям – на 28%, молочным продуктам – на 13,7%, маслу растительному - на 55,4%, плодово-ягодным - на 35%. В целом объем импорта продовольственных товаров в 2021 г. по сравнению с 2017 г. сократится на 361 млн долл., экспорта - возрастет на 1319 млн долларов.

Список литературы

1 Государственная программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017 – 2021 годы [Электронный ресурс].-2017.-URL: <https://online.zakon.kz> (дата обращения: 15.10. 2018).

2 Амалбекова Г.Е, Касымбеков Ж Зарубежный опыт государственной поддержки сельского хозяйства [Электронный ресурс]. - 2015.- URL: <http://www.konspekt.biz/index.php> (дата обращения: 15.10.2018 г.).

3 Калдияров Д.А. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік өндірісті инновациялық дамыту // Проблемы агрорынка. - 2016.- №4.-С.12-15.

4 Сүндетұлы Ж.С., Исмаилова А.С., Нөкешова А.Ж. Қазақстан Республикасы аграрлы секторын дамыту басымдықтары // Проблемы агрорынка. - 2016.- №2. - С. 16-21.

5 Болотова Ю. Поддержка сельскохозяйственных товаропроизводителей в США // АПК: экономика, управление.-2004.-№1.-С 37.

6 Калиев Г.А., Сабирова А.И. Развитие пастбищного животноводства в Казахстане // Проблемы агрорынка. - 2016.- №1.- С.7-14.

7 Есполов Т.И. АПК Казахстана: глобализация и инновация.- Алматы, 2012.– 436с.

8 Семина Л.А., Санду И.С. Развитие инвестиционно-инновационной деятельности в аграрном секторе.- Барнаул: АлтГУ, 2013. - 208с.

Spisok literatury

1 Fedonina O.V., Erochkina N.V. Co-vershenstvovanie upravlenija innovacionnoj dejatel'nost'ju kak uslovie ustojchivogo razvitija agrarnogo sektora jekonomiki // Fundamental'nye issledovanija.– 2015.– № 7-1.– S.212-216.

2 Hodos D.V., Ivanov S.G. Ustojchivoje funkcionirovanie APK kak fundament razvitija regional'noj jekonomiki // Rossijskoe predprinimatel'stvo. - 2013.- №21(243).- S.22-32.

3 Bjul'eten' Komiteta po statistike MNJE RK «Ob innovacionnoj dejatel'nosti predpriyatij v Respublike Kazahstan». – Astana, 2016.- 44s.

4 Kaskarbaev ZH.A. Cberegajuvie sistemy zemledelija i diversifikacija rastenievodstva kak osnova ustojchivosti sel'skogo hozjajstva Kazahstana // Obrazovanie, nauka i proizvodstvo. - 2014.- №2.- S.91-94.

5 Grigoruk V.V. JEkonomicheskie i social'nye problemy proizvoditelej i potrebitelej organicheskogo prodovol'stvija // Problemy agrorynka. - 2017.- №3.- S.7-12.

6 Kaliev G.A., Sabirova A.I. Razvitie pastbiwnogo zhivotnovodstva v Kazahstane // Problemy agrorynka. - 2016.- №1.- S.7-14.

7 Espolov T.I. AПК Kazahstana: globalizacija i innovacija.- Almaty, 2012.– 436s.

8 Semina L.A., Sandu I.S. Razvitie investicionno-innovacionnoj dejatel'nosti v agrarnom sektore. - Barnaul: AltGU, 2013. - 208s.

FTAMP 68.75.25

ӨОЖ 631.1

АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ӨСІМДІК ШАРУАШЫЛЫҒЫН ӨРТАРАПТАНДЫРУ

ДИВЕРСИФИКАЦИЯ В РАСТЕНИЕВОДСТВЕ АЛМАТИНСКОЙ ОБЛАСТИ

DIVERSIFICATION IN CROP PRODUCTION IN ALMATY REGION

Ч.У. ӘКІМБЕКОВА

э.ғ.д., доцент

Қазақ агроөнеркәсіп кешені экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ғылыми-зерттеу институты

Ч.У. АКИМБЕКОВА

д.э.н., доцент

Казахский научно-исследовательский институт экономики АПК и развития сельских территорий

Ch.U. AKIMBEKOVA

Dr.E.Sc., Associated Professor

Kazakh research institute for economics of agro-industrial complex and rural territories development

Аңдатпа. Қазақстандағы органикалық ауыл шаруашылығын дамыту мәселелері зерттелген. Органикалық өсімдік шаруашылығын өртараптандыру өндірістің салалық құрылымын өзгерту бағытындағы ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер қызметінің ауқымын кеңейту, нарық конъюнктурасына сәйкес технологиялық, биологиялық және техникалық жетістіктер негізінде егіс алқаптарының және дақылдар арасындағы жалпы алымның арақатынасы түрінде ұсынылған. Алматы облысының ауыл шаруашылығы жерлерін индустриялық (қарқынды) пайдаланудың экономикалық және экологиялық салдарлары талданды. Топырақтың ластануы мен тозуы, топырақ құнарлылығын жоғалту нәтижесінде олардың сапалық жай-күйіне баға берілді және ауыл шаруашылығының жер-ресурстық өлеуетін сақтау

бар. Ең алдымен, бұл Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауы, онда ол экологиялық таза ауыл шаруашылық өнімдерін дамыту қажеттілігін бірнеше рет атап өтті. «Елде 90% жер химиялық заттармен ластанбайды. Сондықтан бүкіл әлемде сұранысқа ие таза органикалық ауыл шаруашылығы өнімдерін өсіруге болады. Әлемде азық-түлікке деген сұраныс 2050 жылға қарай 40% артады. «Жасыл экономика» өнеркәсіптік революцияның негізі болады ... » [1]. Жер ресурстарының әлеуеті және басқа қолайлы табиғи факторлар Қазақстанға Орта Азияда органикалық өнімдер өндіруде көшбасшы болу мүмкіндігін береді. Қазіргі уақытта фермерлер ауыл шаруашылығының органикалық өнімдерін шығарады. Арнайы шаруашылықтардың мысалдары органикалық өнімдерді өндіруде экспорттың жоғары тиімділігін көрсетті: зығырдың кірістілігі дәстүрлі және бидайдан 2,5 есе жоғары [2].

Табиғи ортаны сақтау және халықтың денсаулығын жақсарту мақсатында Қазақстандағы ауыл шаруашылығын дамытудың еріксіз бағыты оны жасылдандыру болып табылады, ол тамақ өнімдерін өндіру технологиясын органикалық әртараптандыру арқылы мүмкін болады.

Органикалық ауыл шаруашылығын дамыту перспективаларын ерекше атап өткен кезде, ол ауыл шаруашылық өндірісінің қолданыстағы неоклассикалық өнеркәсіптік жүйесіне қарсы болмауы керек. Халықтың қазіргі заманғы азық-түлікпен қамтамасыз етілуіне байланысты ауыл шаруашылығының екі түрінің синтезі немесе теңгерімді дамуы әрдайым қажет болады.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Зерттеу ғылыми әдістердің комбинациясы бойынша жүргізілді. Өсімдік шаруашылығын әртараптандыруды анықтайтын теориялық және әдіснамалық аспектілерді және әдіснамалық тәсілдерді жариялауда қолданылатын дерексіз-логикалық әдіс. Монографиялық зерттеу әдістемесі Алматы облысының агроформаларын зерттеуде пайдаланылады, олар ауыл шаруашылығының органикалық жүйесіне көшуді қалайды. Салыстырмалы талдау әдісі дәстүрлі және органикалық технологияларды қолдану арқылы өндіріс қатынасын есептеу кезінде қолданылады. Аграрлық секторда әртараптандыру ауыл шаруашылық тауар өндірушілерінің салалық құрылымын өзгерту (өсімдік шаруашылығы – мал шаруашылығы – қызметтер), егістік және жалпы егін жинау, мал шаруашылығы өнімдерінің түрлері бойынша мал шару-

ашылығы өнімдерінің технологиялық, биологиялық және техникалық нарық жағдайына сәйкес жетістіктер. Алматы облысындағы өсімдік шаруашылығын әртараптандыру бойынша зерттеулердің мақсаттарына сәйкес, ауыл шаруашылық өнімдерінің альтернативті түрлерімен, соның ішінде органикалық әртараптандыру процестері – технологиядағы өзгерістер, ауыл шаруашылығы дақылдарының егіс алқаптарының құрылымы, жалпы кірістілік, өндірістік шығындар, өндірушілер табысының болашағы зор экологиялық (органикалық) және т.б.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Алматы облысы органикалық ауыл шаруашылығын кең ауқымды дамыту үшін табиғи әлеуетке ие. Ол елеулі өндірістік және экономикалық әлеуеті бар оңтүстік макроөңірге жатады. Облыстың қолайлы табиғи-климаттық аймағында орналасуы, құнарлы жер мен су ресурстарының болуы, оның аумағы бойынша көлік дәліздерін өтуі, сондай-ақ басқа елдердің аумақтарына жақындау қазіргі мамандықты анықтайды.

Алматы облысында органикалық өнімдерді өндіру үшін қолайлы экологиялық таза ауыл шаруашылығы жерлерінің үлкен алаңдары бар. Агроөнеркәсіптік кешеннің өнеркәсіптік және тау-кен өнеркәсібі, радионуклидтер, химиялық заттар мен химиялық заттардың әсерінен 500 мың гектардан сәл ғана асты. Жердің қалған бөлігі стандарттар мен талаптарға сәйкес келетін органикалық өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығы үшін жарамды болып келеді. Алайда, органикалық өнімдерді өндіру және сату саласындағы нақты жетістіктер өте қарапайым. Болашақта қолданыстағы мамандандыруды есепке ала отырып, облыс ауыл шаруашылық өндірісін қарқындатуға және оның өнімдерін терең өңдеуге бағытталған республиканың ірі агроөнеркәсіптік базасы бола алады.

2011-2017 жылдарға арналған егістіктерді әртараптандыруды талдау, облыста дақылдардың құрамында және егістік құрылымында едәуір өзгерістер болғанын көрсетті: егістік алқап жерлердің айналымына тарту есебінен 4,3%-ға өсті; егістік алқаптары – 16,1 мың гектарға, оның ішінде суарылатын жерлер 14,7 мың гектарға ұлғайды. 2007 жылдан бастап облыста егістік жерлерде (37 мың гектарға жуық) пайдалануға жарамды жақсы және орташа сапалы топырақты жерлер бар. Алматының агломерациясының аумақтық дамуының аймақаралық схемасын болжау кезеңінде (2030 ж.) жүзеге асыру шеңберінде жер учаскелерін тартуға және ауыл шаруашы-

Аграрная политика: механизм реализации

факторлармен қатар, ауыл шаруашылық дақылдарының өнімділігі басқа да агротехникалық іс-шаралардың: жерді өңдеудің сапасы мен әдістеріне, егін егу бағытында егістің орналасуына, егінді күтіп-ұстау әдістері мен мерзіміне, өсімдіктерді қорғаудың биологиялық және химиялық құралдарын, өсімдік сорттарын, лимингті және

топырақты гипсті. Өріс өнімділігін арттырудың маңызды қорларының бірі – бұршақ дақылдары мен көпжылдық шөптерді кеңейту. Олар жиналғаннан кейін 30-70 тамыр мен өсімдік қалдықтары 60-140 кг азот, 20-30 кг фосфор және 25-70 кг калий бар топырақта қалды [6].

2 сурет – Алматы облысындағы соя бұршақтарының егіс алқабының, жалпы түсімінің және өнімділігінің өзгеру динамикасы, 2017 ж.

1 кесте – Алматы облысының негізгі ауыл шаруашылығы дақылдарының орташа жылдық түсімділігін талдау

Дақылдар	Орташа жылдық мәндер, ц/га		Арақатынасы 2012-2017 2007-2011 жылдарға,%
	2007-2011 жж. кезеңінде	2012-2017 жж. кезеңінде	
Дәнді және бұршақты дақылдар	23,2	26,3	13,0
Майлы дақылдар	13,0	16,3	25,4
Картоп	164,3	179,9	9,5
Ашық далалық көкөністер	23,2	158,3	684,2

Ескерту: Алматы облысы 2011-2017 жылдары «Ауыл шаруашылығы дақылдарының жалпы өнімі» статистикалық бюллетень деректері негізінде есептелген

Зерттеулер баламалы және жоғары тиімді ауыл шаруашылық дақылдарын енгізу өртүрлі ауыл шаруашылық өнімдерін өндіру арқылы нарықтағы саланың тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін табиғи және биологиялық әлеуетін ұтымды пайдалануға мүмкіндік берді. Өнеркәсіпті өртаптаңдыру бойынша қабылданған шаралар өсімдік шаруашылығы өнімдерін өндірудің алғышарттарын (53,9%), мал шаруашылығының азық базасын нығайтуды (51%) құрады. Дәнді-бұршақты (70,9%) және майлы дақылдар (2,6 есе) өндірісін ұлғайту құрама жем өнеркәсібі үшін шикізат базасын қамтамасыз етті.

Өсімдік шаруашылығының негізгі өндірушілері шаруа қожалықтары, соның ішінде жеке кәсіпкерлер, олар барлық егістіктің 74%-ын өсіреді. 2017 жылы Алматы облысында 165,2 млрд. теңгеге өсімдік шару-

ашылығы өндірісі жүргізілді, бұл ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің 50%-нан астамын құрайды. Мысалы, облыстың көптеген аудандарында көкөністер өсіріледі, бірақ олардың тауар өндірісі негізінен Еңбекшіқазақ, Іле, Қарасай, Талғар, Ескелді суармалы егістік ауылдары мен Алматы қаласының мегаполисінің (Қапшағай, Талғар) маңындағы аудандарында орналасқан шаруа және фермерлік шаруашылықтарда шоғырланған. 2017 жылы шаруашылықтар мен фермерлік шаруашылықтардағы бұл аумақтар көкөністердің 2/3 бөлігін құрайды. Еңбекшіқазақ және Іле аудандарында шаруа қожалықтары жалпы өсімін 68%, Ескелдіде 51% құрады.

Сонымен қатар, өндірістің жалпы көлемінде жеке үлес қосалқы шаруашылықтар өндіретін бәсекеге қабілетсіз төмен сапалы өнімнің жоғары үлесі бар екенін

атап өткен жөн. Мәселен, бақшаның жартысынан көбі (58,5%) шағын шаруа қожалықтары мен үй шаруашылықтарында (26,5%), агротехникалық күтім қарқынды бағбандық талаптарына сай келмейді. Бұл шаруа қожалықтарының фрагменттелуіне және ауыл шаруашылығы дақылдарының ғылыми негізделген ротациясын бақылауға және заманауи технологияларды кеңінен қолдануға мүмкіндік бермейтін жер телімдерінің аз мөлшеріне байланысты. Шағын фермалардың ауыл шаруашылық техникасының тозу дәрежесі 80%-дан асады.

Осыған орай, ауыл шаруашылық өндірісін экологиялық негізде дамыту, өндірушілер арасында ақпараттық базаны кеңейту, оны басқарудың экологиялық әдісінің ерекшеліктерін айқындау және оның дамуын ынталандыратын экономикалық факторларды анықтау қажет. Ірі агроформаларда ауыл шаруашылық өндірісін экологияландыру ауыл шаруашылық дақылдарының экологиялық тиімді егістік айналуымен белгіленген егіс алқабының ұтымды құрылымын пайдалану арқылы өсімдік шаруашылығы өндірісін жүйелі түрде ұйымдастыру арқылы қол жеткізіледі. Экологиялық өнімдер үшін ішкі нарықтың қалыптасуы өндірістің эко-өндіріс стандарттарының талаптарына сәйкес жүзеге асырылатын басқарудың кішігірім формаларын (шаруа фермер қожалық, жеке қосалқы үй шаруашылығы) дамытуды талап етеді.

Өсімдік шаруашылығын органикалық әртараптандыру мүмкіндіктері экологиялық таза өнімдерді өндіруге баса назар аудара отырып, ауыл шаруашылығы дақылдарының балама түрлерін өсіретін шаруашылықтар мысалында қарастырылады. Пайдаланылмаған ауыл шаруашылық жерлерінде (Ақшы ауылы) «Шелек фермерлері» Ауыл шаруашылық кооператив мүшелеріне біркелкі бөлініп, органикалық көкөністерді өсіру үшін 10 жылыжай салынды. Шағын тауар өндірушілердің ынтымақтастығы арқасында өндіріс кеңейтілді, нарықта ең сұранысқа ие басым астық дақылдары (асқабақ, бұрыш, баклажан, сарымсақ, жидектер) кеңейтілді. Фермерлердің ынтымақтастығы арқылы өсірілген өнімдер тікелей «Арзан» сауда желісіне сатылады. 2016 жылы 243 мың тонна ауыл шаруашылық өнімдері 24 млн астам теңгеге сатылды, ал болашақта біз органикалық көкөністерді жеткізуді жоспарлап отырмыз.

Дәстүрлі және органикалық әдістермен өсіп келе жатқан қызанақты технологиялық процестердің салыстырмалы сипаттамасы берілген, ол бірнеше артықшылықтарға ие,

соның ішінде ұзағырақ өсіру маусымы, бұрынғы жеміс пісетін және жоғары өнімділік (2-кесте). Өндірістік шығындар құрылымында томатты өсірудің дәстүрлі әдісінде 70%-ға дейін шығындар (тұқым, жанаржағар май, тыңайтқыштар, өсімдіктерді қорғау құралдары, негізгі құралдардың құнсыздануы) тікелей әсер ететін шығындармен айналысады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, органикалық өндірістің экономикалық тиімділігі тікелей шығындардың азаюына, сондай-ақ қосылған құнға салынатын сыйлықақыларға байланысты дәстүрліден жоғары. Өтпелі кезеңде өнімдер дәстүрлі түрде сатылатын болады, бірақ тіпті осы жағдайларда тіпті органикалық продукция дәстүрліге қарағанда аз шығынға ұшырайды, өйткені ең көп шығындар химиялық заттарға жұмсалады. Сондықтан органикалық өнімді пайдалы деп санауға болады, сондықтан экономикалық тиімді.

Осы кәсіпорындардың альтернативті өндіріске көшуіне қызығушылықтың себептері, ең алдымен, сапасы жоғары болғандықтан, өз өнімдерін жоғары бағамен сатуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, өз материалдық ресурстарын барынша пайдалану сыртқы көздерден бас тартуға мүмкіндік берді. Ауыл шаруашылық дақылдарының алуан түрлі бұршақтарын пайдалану жем және органикалық тыңайтқыштар мәселесін шешуге мүмкіндік берді. Топырақтың құнарлылығын арттыру үшін фермалар негізінен жабындау, жасыл күзет және органикалық тыңайтқыштарды пайдаланады. Шаруашылықты қайта өңдеуді ұйымдастыру және өнімнің тікелей сатылымы еңбек ресурстарын ұтымды пайдалануға және кәсіпорындардың пайдасын арттыруға мүмкіндік береді.

Ауыл шаруашылығы өнімдеріне сұраныстың артуы және еліміздің ірі өңірлік тұтыну нарығының аумақтық жақындығы бойынша Алматы қаласы маңызды рөл атқарады. Алматы айналасындағы азық-түлік белдеуін дамыту салалық жобасы қазіргі заманғы азық-түлік және сүт кешендерін, өңдеу кәсіпорындарының желісін дамытуды, жылыжай кешендерін, жеміс-көкөніс қоймаларын салуды, бақшалар мен жүзімдіктерді салуды қарастырады [7]. Қаланың тұрғындары бір жылда шамамен 2,5 млрд. доллар тұратын азық-түлікті ғана пайдаланады. Алматы облысы бұл азық-түлік көлемін тек 40%-ға, ал қалған бөлігі импортқа немесе еліміздің басқа өңірлерінен жеткізуге тиесілі. Облыста көлікпен қамтамасыз етудің жоғары деңгейі және, тиісінше, ауыл шаруашылық өнімдерінің

Аграрная политика: механизм реализации

түпкілікті бағасында салыстырмалы түрде | төмен көлік құрауышы бар.
2-кесте – Қызанақтарды өсіруге жұмсалған шығындар мен табыстардың экономикалық тиімділігінің салыстырмалы сипаттамасы

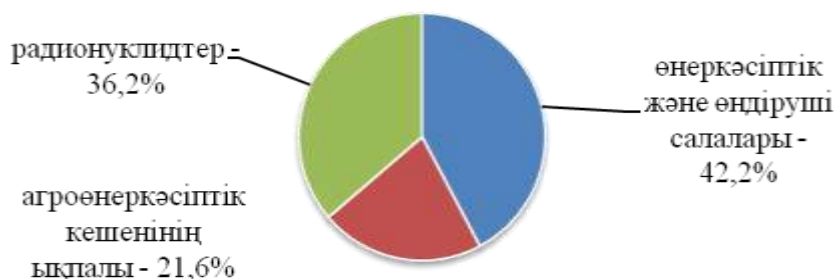
Көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Ашық жерлерде дәстүрлі әдіспен өсіп келе жатқан қызанақ (1 га)	Өндірістің органикалық әдісімен (өтпелі кезең) жылыжайдағы қызанақты өсіру (0,02 га)	Айырмашылық (+,-)
Табыс	теңге	2 000 000	1 050 000	950 000
Көлемі	кг	25 000	3 500	21 500
Баға	теңге	80	300	-220
Шығындар	теңге	848 100	281 913	566 187
Көшу кезеңі	теңге	112 800	31 415	81 385
Өрісті дайындау	теңге	25 000		25 000
Ауылда отырғызу	теңге	38 000	-	38 000
Өсімдіктерге күтім жасау	теңге	61 800	-	61 800
Минералды тыңайтқыштар мен пестицидтер	теңге	86700	-	86 700
Астық жинау	теңге	507 800	84 000	423 800
Топырақ дайындау	теңге		4 000	-4 000
Өсімдіктерді отырғызу	теңге		4 000	-4 000
Өсімдіктерді күту	теңге		36 450	-36 450
Салықтар	теңге	16 000		16 000
Амортизация	теңге		122 047	-122 047
Пайда	теңге	1 151 900	768 087	383 813
Өнімділік	кг	25 000	3 500	21 500
1 кг өнімнің өзіндік құны	теңге	33,9	80,5	-47
Өндіріс тиімділігі	%	58	71	-13

Ескерту: «Шелек фермерлері» шаруа қожалықтарының және Еңбекшіқазақ ауданының жергілікті қоғамдастық қорының деректері негізінде есептелген, 2017 ж.

Алайда өңірде жердің бүлінуіне, топырақтың ластануына және топырақтың құнарлылығына, топырақтың құнарлылығын жоғалтуға байланысты ауыл шаруашылығының жер және ресурстық әлеуетін сақтаудың күрделі проблемалары бар. Ағымдағы экономикалық жағдайда ауыл шаруашылық жерлерін сақтау мәселесі өте маңызды өнімді аудандар азаяды, олардың сапасы тиімсіз пайдалану және тиімсіз қайта бөлу нәтижесінде нашарлайды.

Үлкен аумақтардағы топырақтардың сапалық жағдайы олардың құнарлылығына

теріс әсер ететін белгілердің болуымен қиындатады. 2017 жылы Алматы облысындағы бұзылған жерлердің жалпы ауданы 12885,4 мың гектар (немесе ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің 81,3%) құрады, оның ішінде егістік жерлер – 489,3 мың гектар (45,7%). Мұндай жерлердің 42,2% өнеркәсіптік және өндіруші салалары, 21,6% агроөнеркәсіптік кешенінің ықпалымен, 36,2% радионуклидтер әсерін тигізді (3 сурет) [8].

3 сурет – Алматы облысы Ауыл шаруашылығы алқаптарының ластанған алаңының құрылымы, 2017 ж.

Қазақстан Республикасының Жер ресурстарын басқару жөніндегі комитеті бойынша Алматы облысында 3481,2 мың гектар (немесе 22%) ауыл шаруашылық мақсатындағы жердің әртүрлі дәрежедегі тұздылығына байланысты 5767,9 (36,4%) эрозияға ұшырады, оның ішінде 815,5 мың гектар жерді су эрозиясы және 4952,4 мың гектар жер дефляцияға ұшырап, 199,7 (1,3%) мың гектарға ылғалданған. Облыста 50 млн. тоннадан астам түрлі қалдықтар жинақталған. Гидрологиялық режимнің өзгеруі нәтижесінде өзендер мен көлдердің төгілуіне тұздану тән. Бұл жағдайдың себептері ауыл шаруашылығы өндірісінің әдістерін жеткіліксіз тарату, ауыл шаруашылық алқаптарының табиғи әлеуетін сақтау және оларды бір уақытта пайдаланудың жоғары тиімділігін қамтамасыз ету болып табылады.

Мұнда жердің тозуы ауылдағы табысы төмен шаруа қожалықтарына айтарлықтай әсер етеді. Төлем қабілетсіз жер пайдаланушылар жер ресурстарын олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін, агротехникалық нормаларға (моно-мәдениет, минералды тыңайтқыштарды пайдаланудың төмен деңгейі, тиімсіз өңдеу және т.б.), егістік жерлердің өнімділігін нашарлатады. Ауыл шаруашылық дақылдарын өсіруде жерді пайдаланушылардың білім жетіспеушілігі және дәнді дақылдарды өсірудің топырақ-су үнемдеу технологияларын қолдану үшін қаржы ресурстары антропогендік факторларға айтарлықтай әсер етеді.

Экологиялық таза егістік жерлерді пайдалану 5 млн. тоннаға дейін, оның ішінде 4 млн. тонна бидай, 0,8 млн. тонна картоп және көкөніс, 90 мың тонна жеміс-жидек, сондай-ақ өсімдік шаруашылығы өнімдері, органикалық нарықта ең көп сатылатын. Австралия мысалында, органикалық малға қолайлы жайылымдардың шамамен 70% елде сертифициаттауға жатады.

Ауыл шаруашылығының тиімділігі жерлерді мелиорациялау және суару үшін қабылданған шараларға тікелей байланысты. Осыған байланысты, суармалы жерлердің сапасын сақтау жөніндегі мемлекеттік саясатты басқа ауыл шаруашылық қызметімен кешенді және тығыз өзара әрекеттесу арқылы дамыту және жүргізу керек. Топырақтың гумустың күйін қалпына келтіру және сақтау үшін органикалық тыңайтқыштарды қолдануға, монокультураны жоққа шығарып, егістіктерді шөп егу арқылы енгізуге, топыраққа органикалық қалдықтарды қайтаруға және топырақтың биологиялық белсенділігін сақтауға қажет.

Бұдан басқа, атмосфералық ылғалды пайдалануды барынша арттыру, қар жинау және суды сақтау үшін іс-шараларды жүргізу қажет.

Органикалық шаруашылықты дамыту осы себептердің барлығын жояды және топырақ құнарлылығын төмендетпестен экологиялық таза және қауіпсіз өнімдерді өндіруді қамтамасыз етеді. Экологиялық өнімдерді өндіру аграрлық сектордың инновациялық бағыты болып табылады. Бұл жергілікті дәстүрлер мен мәдениетті сақтауға, егде жастағы ұрпақтардан мұраға қалған оң тәжірибені пайдалануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл агроөнеркәсіптік кешеннің объективті ұлттық бәсекелестік артықшылығы және елдің қоғамдық тауарларының бірі.

Тұжырымдар. 1. Алматы облысының егіс алқаптарының құрылымын әртараптандыру талдауы майлы дақылдардың, картоп пен көкөністердің тұрақты өсу үрдісін анықтады. Бұл облыстың географиялық орналасуы, суармалы ауыл шаруашылығы жерлерінің және су көздерінің маңызды учаскелерінің болуы, жоғары өндірістік әлеуетті, ауыл шаруашылық дақылдардың баламалы өсіміне әлеуетті сұраныстың болуы жағымды факторлармен түсіндіріледі. Облыста экологиялық таза ауыл шаруашылығы өнімдерін дамытудың барлық алғышарттары бар.

2. Қарқынды ауыл шаруашылығы ең төменгі шығындар бойынша ең жоғары өнімділікке қол жеткізу үшін қосымша ресурстардың жоғары деңгейін пайдаланады (суару, минералды тыңайтқыштар, пестицидтер), кірістіліктің ұлғаюы қоршаған ортаға теріс әсер етеді. Егістірілген жерлердің өсуі, тракторлар мен ауыл шаруашылық техникалар паркін ұлғайту, минералды тыңайтқыштардың көп мөлшерін енгізу, өсімдіктерді қорғау өнімдерін қолдану топырақтың, су объектілерінің және атмосфераның зиянды компоненттер, химиялық заттар мен газдардың ластануына әкеледі. Табиғи ресурстардың сарқылуы ауыл шаруашылық өндірісін қысқартады және тәуекелдерге тәуелділікті арттырады, осылайша елеулі экономикалық шығындарға әкеледі.

3. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің негізгі проблемалары жерді мелиорациялау жағдайының нашарлауымен бірге суармалы жерлерді азайту және егістік жерлерді нашарлау және суару және кәріз жүйелерінің едәуір нашарлауы нәтижесінде жүзеге асырылады. Талдау 2011-2017 жылдарға арналған. Алматы облысында көпжылдық плантациялар, жайылымдар

мен орман алаңдарының бөлігі қайта құрылды және егін егу үшін қолданыла бастады. Облыста басым экологиялық проблемаларды шешуге мүмкіндік бар, ең бастысы – қоршаған ортаның бұзылуын болдырмау. Жер сапасының нашарлауы және олардың құрылымының өзгеруі ауыл шаруашылығының еңбекке жарамсыздығына және ауыл халқының көші-қонына әкеледі.

Әдебиеттер тізімі

1 Выступление Президента Казахстана Н.А. Назарбаева перед студентами Назарбаев Университета «Казахстан на пути к обществу знаний» (Астана, 5 сентября 2012 г.) [Электронный ресурс]. - 2012.- URL: <https://www.zakon.kz/4511857vystuplenie-prezidenta-kazakhstanana.html> (дата обращения: 5.11.2018)

2 Григорук В.В. Органическая продукция сельского хозяйства: мировой опыт, потенциал производства, эффективность, емкость рынка. ТОО «Издательство LEM». -2014. – 200 с.

3 Межрегиональная схема территориального развития Алматинской агломерации. Постановление Правительства Республики Казахстан от 24 мая 2016 года № 302 [Электронный ресурс]. - 2016. - URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1600000302> (дата обращения: 12.11.18).

4 Статистический бюллетень Комитета по статистике МНЭ РК «Валовый сбор сельскохозяйственных культур Алматинской области» за 2011-2017гг. [Электронный ресурс]. – 2017. -URL:<http://stat.gov.kz> (дата обращения: 5.11.2018)

5 Казахстан: курс на диверсификацию растениеводства [Электронный ресурс]. – 2011. - URL: <http://apk-inform.com|en|exclusive> (дата обращения: 2.07.2018)

6 Турешев О.Т., Кожабаев Ж.И. Воспроизводство плодородия почвы при биологизации орошаемого земледелия / Труды КазНИИ земледелия и растениеводства [Электронный ресурс]. - 2010. – URL: <http://zhetysu.gov.kz/ru/content/informatsiya-po-prodovolstvennomu-poyasu-vokrug-goroda-almaty-po-itogam-2016-goda.html> (дата обращения: 3.09.2018).

7 Информация по продовольственному поясу вокруг города Алматы по итогам 2016 года. [Электронный ресурс]. – 2016. –URL: <http://zhetysu.gov.kz/ru/content/informatsiya-po-prodovolstvennomu-poyasu-vokrug-goroda-almaty-po-itogam-2016-goda.html> (дата обращения: 12.11.2018).

ty-po-itogam-2016-goda.html (дата обращения: 12.11.2018).

8 Сводный аналитический отчет о состоянии и использовании земель Республики Казахстан Комитета по управлению земельными ресурсами РК.- Астана, 2017.- 279 с.

Әдебиеттер тізімі

1 Vystuplenie Prezidenta Kazahstana N.A. Nazarbaeva pered studentami Nazarbaev Universiteta «Kazahstan na puti k obshhestvu znaniy» (Astana, 5 sentjabrja 2012 goda) [Jelektronnyj resurs]. – 2012. -URL: <https://www.zakon.kz/4511857-vystuplenie-prezidenta-kazakhstanana-n.a..html> (data obrashhenija: 5.11.2018)

2 Grigoruk V.V. Organicheskaja produkcija sel'skogo hozjajstva: mirovoj opyt, potencial proizvodstva, jeffektivnost', emkost' rynka. ТОО «Izdatel'stvo LEM». -2014. – 200 s.

3 Mezhregional'naja shema territorial'nogo razvitija Almatinskoj aglomeracii. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 24 maja 2016 goda № 302 [Jelektronnyj resurs]. -2016.- URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1600000302> (data obrashhenija: 12.11.18).

4 Statisticheskij bjulleten' Komiteta po statistike MNJe RK «Valovyj sbor sel'sko-hozjajstvennyh kul'tur Almatinskoj oblasti» za 2011-2017gg. [Jelektronnyj resurs]. – 2017. - URL: <http://stat.gov.kz> (data obrashhenija: 5.11.2018)

5 Kazahstan: kurs na diversifikaciju rastenievodstva [Jelektronnyj resurs]. – 2011. - URL: <http://apk-inform.com|en|exclusive> (data obrashhenija: 2.07.2018)

6 Tureshev O.T., Kozhabaev Zh.I. Vosproizvodstvo plodorodija pochvy pri biologizacii oroshaemogo zemledelija / Trudy KazNII zemledelija i rastenievodstva [Jelektronnyj re-surs]. - 2010. – URL: <http://zhetysu.gov.kz/ru/content/informatsiya-po-prodovolstvennomu-poyasu-vokrug-goroda-almaty-po-itogam-2016-goda.html> (data obrashhenija: 3.09.2018).

7 Informacija po prodovol'stvennomu pojasu vokrug goroda Almaty po itogam 2016 goda. [Jelektronnyj resurs]. – 2016. – URL: <http://zhetysu.gov.kz/ru/content/informatsiya-po-prodovolstvennomu-poyasu-vokrug-goroda-almaty-po-itogam-2016-goda.html> (data obrashhenija: 12.11.2018).

8 Svodnyj analiticheskij otchet o sostojanii i ispol'zovanii zemel' Respubliki Kazahstan Komiteta po upravleniju zemel'nymi resursami RK.- Astana, 2017.- 279 s.

Аграрная политика: механизм реализации

Өртараптандыру (диверсификациялау) дегеніміз кәсіпорынның өнім түрлерін кеңейту, өзгерту және өндіріс тиімділігін жоғарылату мақсатында жаңа өндіріс түрін игеру арқылы экономикалық пайда алу және банкроттықтың алдын алу болса. Ал, өндірісті өртараптандыру – бұл кәсіпорынның өндіріс тиімділігін арттыру және экономикалық табыс табу мақсатында өз өнімдерінің түрін көбейтуі, не өзгертуі, өндіретін жаңа өнім түрлерін игеруі болып табылады [2].

Өндірісті өртараптандыру агроөнеркәсіп кешенінің тиімділігін арттыру, оның ішкі қорлары мен мүмкіндіктерін толық пайдалану, саланың ішкі және сыртқы нарықта бәсекеге қабілеттілігін арттыру қажеттілігінен туындап отыр. Бұл өз кезегінде аграрлық сектордың тұрақтылығын, еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін, ауыл шаруашылығының түрлі шикізаттарымен қамтамасыз етуімен тікелей байланысты. Ауыл шаруашылығындағы өндірісті өртараптандырудың алғашқы кезеңінде ең әуелі жергілікті жердің табиғи-климаттық және экономикалық жағдайға бейімделген тиімді өнім түрін таңдап алуды қажет етеді.

Нәтижелер және оларды талқылау.
Азық-түлік өнімдерін тұтынудың қарқынды

өсуімен және тұтыну құрылымының неғұрлым сапалы өнімдер жағына қарай өзгеруімен халықтың сапалы өмір деңгейінің өсуі орын алуда. Елді азық-түлікпен, халықты жұмыспен қамтуды жақсартуда және еліміздің экономикасын тұрақты дамытудағы ауыл шаруашылығының рөлі маңызды. 2010 жылдан бастап ЖІӨ-дегі ауыл шаруашылығының үлесі 5%-дан асқан емес, бұл көрсеткіш 2017 жылы да небәрі 5,1%-ды құрады [3].

Еліміздің өңірлері әр түрлі климаттық және топырақ сипаттамалары бар үлкен территориялық маманданумен анықталады. Осылайша, солтүстік өңірлерде дәстүрлі түрде астық өндірісі дамыса, оңтүстіктің өңірлері күріш, жемістер мен көкөністерді өсірумен, қалған аймақтар негізінен мал шаруашылығымен айналысады. Сонымен бірге, Қазақстанның тәуекелді жер өңдеу аймағында орналасқандықтан және ауыл шаруашылығын басқарудың ескірген әдістерін пайдаланатындықтан өндірістің өте жоғары құбылмалылығы бар.

Қазақстанда ауыл шаруашылық дақылдарының нақтыланған егіс алқабының құрылымының соңғы бес жылдағы өзгерісі 1 суретте келтірілген.

1 сурет – Ауыл шаруашылық дақылдарының нақтыланған егіс алқабының құрылымы, га

1 сурет мәліметтері негізінде, Қазақстан Республикасы бойынша ауыл шаруашылық дақылдарының егіс алқабы 2017 жылы 21,8 млн гектар құрағанын көреміз, ал бұл көрсеткіш 2013 жылы 21,3 млн гек-

тар болған, яғни бес жылдағы өсім небәрі 2,7% құрайды. 2014 жылдан бастап мемлекет өсімдік шаруашылығында тиімділігі төменгі суарылатын дақылдардың көлемін азайту және оларды көкөніс, майлы дақыл-

ие және экономикалық тұрғыда рентабельді болып табылатын дақылды таңдау керек. Экономикалық тұрғыдан қарағанда, бәсекеге қабілетті дақыл түрлерінің көп көлемін қамтамасыз ету үшін егістік алқаптарын, негізгі өндіріс қорларын, еңбек күшін тиімді пайдалану жолымен еңбек және қаржы шығындарын төмендетуді қамтамасыз ету қажет. Егіс алқаптарының оңтайлы құрылымына еңбек және қаржы шығындарын аз жұмсаған жағдайда, алқап бірлігінен көп өнім алуға қол жеткізу.

Қазіргі заманда өзгеріп отыратын нарық конъюнктурасына байланысты, сапалы бидайға деген сұраныс артуда. Осы сәтте біздің бидай өндірушілерінің басты мәселесі – нарықта өз өнімін сату мүмкіндігі. Жаппай бидай өндіру нәтижесінде дәнді-дақылдар нарығында тепе-теңдік бұзылып, басқа сұранысқа ие дақылдарының өндірісі азайды. Нарық конъюнктурасында бидайға деген сұраныс азайған жағдайда отандық кәсіпорындардың дәнді дақылдарды әртараптандыруға көшу мүмкіндігін қарастыруы қажет.

Әртараптандырудың негізгі факторлары мен алғышарттары: ауыл шаруашылығы өндірісін табиғи-климат, экономикалық жағдайларға сәйкес ұтымды орналастыру, шаруашылық субъектілердің белгілі бір кәсіпке мамандануы негізінде шоғырландыру және ірілендіру, салааралық қатынастарды үйлестіру. Әртараптандырудың негізінде халықтың азық-түлікпен қамтамасыз етілуінің бірден-бір қолайлы экономикалық жағдайы қалыптасады, ауыл шаруашылығы құрылымдарының тиімділігі артады, бәсекеге қабілетті тауар өндірісін дамытуға бағытталған іс-шаралар жүзеге асырылады.

Ауыл шаруашылығы салаларын әртараптандыру барысында аймақтар бойынша қолайлы орналастыру мен шоғырландыру дәрежесінің артуы, өнімдердің тиімділігін арттыруға, халықтың азық-түлік қауіпсіздігін сақтауға оң ықпал тигізеді. Әртараптандыру келешегінде ауыл шаруашылығы кәсіпорындары қаржылық жағдайы анағұрлым жақсарады. Ауыл шаруашылығын әртараптандыру саланың кең көлемде қаржыландырылуын талап етеді.

Ауыл шаруашылығы өндірісін диверсификациялаудың негізгі бағыттары:

- агротехникалық шаралар кешенін сақтау негізінде дәнді дақылдар өнімділігін жоғарылату;
- дәнді дақылдарды өсіруде үдемелі-инновациялық технологияларға көшу;
- жарма дақылдарын өндіру мен қайта

өңдеуді көбейту;

- сыртқы сауданың тұрақтылығын қамтамасыз ету және астық экспорын мемлекеттік реттеудің тиімді механизмін қолдану.

Ауыл шаруашылық өндірісті әртараптандыру шаруашылық субъектілерінің ресурстық әлеуетін ұтымды пайдалануға, өндірісті инновациялық технологияға көшіруге және осы саладағы кәсіпорындардың арақатынастарын ортақ мүддеге қалыптастыруға жол ашады. Еліміздің агроөнеркәсіп кешені айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізгенде: нарықтық қатынастар негізінде өндірістің тұрақты өсуі, еңбек өнімділігінің артуы, саланың негізгі қорларын жаңаруы және инфрақұрылымының қалпына келуі, дәнді және майлы дақылдар өнімдері экспортының айтарлықтай өсуі байқалатын болады [9].

Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарындағы өндіріс әртараптандыруының шешуші факторы – саланың білгілі бір кәсіпке бейімделуі мен шоғырлануы. Бұл өз кезегінде, бәсекеге қабілетті өнімдердің жекелеген кәсіпорындарда табиғи-климаттық, экономикалық және басқа да өндірістік жағдайларына байланысты ұтымды орналастырылумен тікелей байланысты. Қорыта айтқанда, астық өндірісінің келешегі әртараптандыруды қолдау, егістік жерлердің ұтымды құрылымын айқындау болып табылады.

Тұжырымдар. 1. Өсімдік шаруашылығын әртараптандыру нәтижесінде шаруашылықтардың белгілі бір кәсіпке мамандануы тереңдейді, өндірістің шоғырлану дәрежесі жоғарылайды, өнімнің көлемі артырылады. Шаруашылыққа пайдалы, қажет өнімдерді шаруашылық жағдайына қарай дұрыс әрі ұтымды еге білу өте қиын іс. Әрине, егістік алқаптарының құрылымында шаруашылық үшін пайдалы дақыл түрлерінің егістік алқабындағы үлесінің көп болуы шарт, бірақ бұл жерде шаруашылықтың өз мүмкіншіліктері мен қажеттіліктерін ескеру қажет. Сонымен бірге, өндірілген өнімді нарыққа өткізу мүмкіншіліктерін, сол өнімге деген сұранысты да ескеру шарт.

2. Егін шаруашылығымен айналысатын шаруалар үшін тәуекелділіктің кері әсеріне қарсы әртараптандырудың шешуші факторларының бірі – ауыл шаруашылығы дақылдары алқаптарының оңтайлы құрылымын қалыптастыру болып табылады. Ал, ол өз кезегінде нарықта сұранысқа ие дақыл алқаптарын қалыптастыру және үнемдейтін инновациялық технологияларды пайдалану нәтижесінде әрбір гектардан жоғары түсімділік алуға жағдай жасайды.

6 Kaskarbaev Zh.A. Maslichnye kultury i nulevaja tehnologija vzdelyvanija v severnom Kazahstane // Materialy mezhd. konf «Diversifikacija kul'tur i nulevye tehnologii v zasushlivyh regionah». – Astana-Shortandy: Nauchno-proizvodstvennyj centr zernovogo hozjajstva im. A.I. Baraeva, 2013. –S.109-113.

7 Mizanbekova S.K., Kalykova B.B., Mizanbekov I.T. Voprosy ustojchivogo razvitija zernoproduktovogo podkompleksa Kazahstana // Problemy agrorynka.– 2018. –№2. – S.139-147.

8 Kusainov T.A., Musina G.S. Nekotorye aspekty koncepcii diversifikacii v otrasli rasstanievodstva // Problemy agrorynka.– 2017. – №2. – S.38-45.

9 Kabykenova A.T., Ajnakanova B.A. The diversification of production as the direction of the efficiency agricultural enterprises // Materialy mezhd. nauch.-prakt. konf. «Sovremennye problemy gumanitarnyh i social'nyh nauk». – Astana: Evrazijskij Gumanitarnyj institut, 2017.- S.403-406.

МРНТИ 72.75.29
УДК 339.9

**ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНОВ: УРОВНЕВЫЙ ПОДХОД**

**АЙМАҚТАРДЫҢ СЫРТҚЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН
ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: ДЕҢГЕЙЛІК ТӘСІЛ**

**FEATURES OF THE ORGANIZATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY
OF THE REGIONS: LEVEL APPROACH**

М.Т. КАНТУРЕЕВ¹

д.э.н.

Б.Ш. ГУСЕНОВ²

магистр экономических наук

¹Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий

²Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

М.Т. КАНТУРЕЕВ¹

э.ф.д.

Б.Ш. ГУСЕНОВ²

экономика ғылымының магистрі

¹Қазақ агроөнеркәсіп кешені экономикасы және ауылдық аумақтарды

дамыту ғылыми-зерттеу институты

²І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

М.Т. KANTUREYEV¹

Dr.E.Sc.

B.SH. GUSSENOV²

Master of Economic Sciences

¹Kazakh Scientific Research Institute of Agricultural Economics and Rural Development

²Zhetysu State University named after I. Zhansugurov

Аннотация. Раскрыты теоретические и практические вопросы развития агропромышленного комплекса как основы внешнеэкономической деятельности (ВЭД) казахстанской экономики, решение которых позволит обеспечить экономическую устойчивость и стабильность сельскохозяйственных предприятий регионов, аграрного сектора и экономики в целом. Указаны основные направления внешнеэкономической деятельности на уровне регионов, в частности важность развития АПК республики для экономики Казахстана на фоне глобализационных процессов. Показаны пути совершенствования системы управления внешнеэкономической деятельностью и экспортоориентированным потенциалом аграрной сферы. Обосновано

ности – рост эффективности функционирования отечественного агропромышленного производства и его базовых отраслей за счет мобилизации потенциала аграрного сектора. Она включает формирование конкурентных продуктовых рынков, создание законодательной базы и инфраструктуры для их эффективного развития, защиту сельскохозяйственных товаропроизводителей от неблагоприятной конъюнктуры мировых рынков сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия. Важно также оптимизировать соотношение цен на сельскохозяйственную и промышленную продукцию для стимулирования роста темпов расширенного воспроизводства в сельском хозяйстве. Совершенствования требует система кредитования. Актуально внедрение ресурсосберегающих технологий; формирование и развитие крупномасштабных специализированных зон производства основных видов сельскохозяйственной продукции исходя из баланса ресурсов и потребления на внутреннем и внешнем рынках.

Материал и методы исследования.

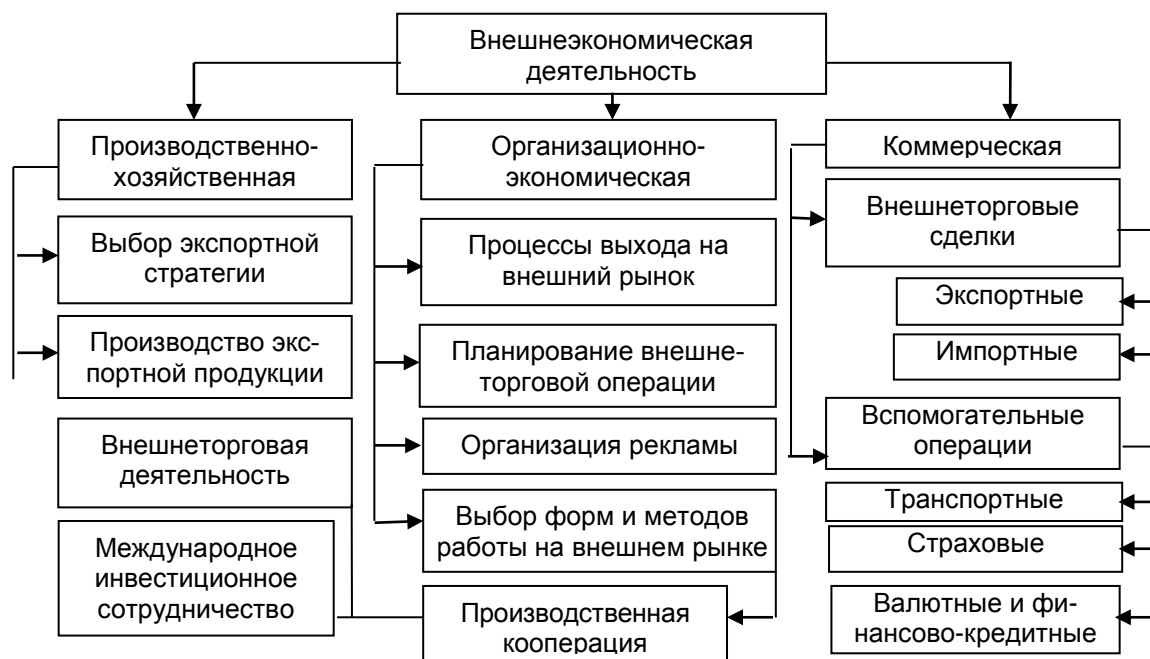
В процессе исследования использованы методы анализа финансовой отчетности: горизонтальный, вертикальный, соотношение, сравнение. Для изучения аспектов управления развитием внешнеэкономической деятельности, определения приоритетных направлений АПК использовались обзор нормативно-правовой базы, аналитический метод, зарубежный опыт, инструменты государственно-частного партнер-

ства. Методологическую базу исследования представили институциональный и ситуационный подходы.

Информационно-эмпирическая база состоит из данных официальной статистики в области АПК и развития внешнеэкономической деятельности, фактических данных, имеющих место в монографических исследованиях и публикациях отечественных и зарубежных ученых-экономистов. Использованы материалы научных конференций, интернет-ресурсов, материалы периодических изданий, а также данные, полученные авторами в процессе исследования.

Теоретической и методологической основой исследования послужили фундаментальные положения отечественных и зарубежных ученых по вопросам теории государственного управления, развития агропромышленного комплекса как основного фактора внешнеэкономического потенциала Казахстана.

Результаты и их обсуждение. Специфика и особенности внешнеэкономической деятельности регионов обусловлены тем, что в условиях переноса центра тяжести экономических реформ в регионы и расширения их полномочий в сфере внешнеэкономической деятельности развитие внешнеэкономических связей Казахстана во многом зависит от деятельности регионов, которые и формируют картину внешнеэкономического развития республики, его структурированность. Структура ВЭД представлена следующим образом (рисунок).

Примечание: составлен авторами на основе данных [2]

Рисунок – структура ВЭД в Республике Казахстан

Важным фактором, влияющим как на содержание и формы вхождения Республики Казахстан в мировые хозяйственные связи, так и на развитие единого рыночного пространства внутри страны, становится расширение непосредственного участия регионов во внешнеэкономической деятельности [см.2].

На сегодняшний день курс на модернизацию экономики Казахстана – это развитие ВЭД на региональном уровне соответственно специфике каждого из них – это грандиозный по масштабам для страны проект, в котором особую роль играет ЕБРР как крупнейший инвестор в инфраструктуру и сырьевые отрасли. С участием банка реализуются крупные проекты, такие как развитие международного транзитного коридора «Западный Китай – Западная Европа», 2 700 км которого проходит через территорию РК, модернизация электрических сетей. Казахстан предпринимает все меры для создания наиболее благоприятного инвестиционного климата в регионе. Согласно докладу Всемирного банка, в 2010 г. Казахстан признан лидером по проведению реформ в интересах бизнеса [3].

В мировом рейтинге стран с наиболее благоприятным бизнес-климатом 2014 г. страна занимает 59 место среди 183 стран мира. И Казахстан стремится значительно улучшить этот показатель [4].

С началом работы Таможенного союза и дальнейшим созданием ЕАЭС между Казахстаном, Россией, Беларусью, Кыргызстаном и Арменией значительно повышается и инвестиционная привлекательность Республики Казахстан, а это - новые возможности для ВЭД, а также для углубленной переработки сырья и диверсификации нашей экономики.

Результатом плодотворной государственной политики является повышение конкурентоспособности отечественной продукции и вытеснение ею зарубежных аналогов на местных рынках, к примеру, проект производства растительного масла «Батыс Кунбагыс» в Западно-Казахстанской области (2009) реализован при поддержке местного бюджета и СПК «Орал» (40% участия) с применением передовых технологий и европейского оборудования фирмы SINEKO. «Батыс Кунбагыс» получил существенную поддержку в рамках программы «Дорожная карта бизнеса-2020» (построена подъездная дорога к заводу). В результате, население имеет возможность приобретать западноказахстан-

ское масло по цене доступнее российских и казахстанских аналогов на 15-20%.

Внеэкономическая деятельность регионов – это важный рычаг обеспечения экономического роста. Отсутствие определенных институтов позволяет прояснить причины различных темпов экономического роста и развития между странами. Качество институтов оказывает непосредственное влияние на такие параметры экономического развития как рост инвестиций, повышение устойчивости экономической системы, повышение уровня ВВП на душу населения, интеграция в мировое экономическое сообщество.

О сохранении одной из проблем развития Казахстана – региональном неравенстве свидетельствует тот факт, что экономика республики концентрируется в ограниченном числе регионов с особыми преимуществами. На долю семи ведущих регионов Казахстана (Атырауская, Карагандинская, Мангистауская, Алматинская, Восточно-Казахстанская области и гг. Астана и Алматы) приходится около 60% ВРП.

Мировая практика показывает, что в условиях догоняющего развития практически нереально ставить задачи равномерного развития всей территории. По мере модернизации экономики догоняющих стран нарастают пространственные различия в уровне развития.

Дилемма в странах догоняющего развития – стимулировать «полюса роста» или продолжать выравнивающую политику – решается в пользу первого типа региональной политики. В результате появляются анклав модернизации, но наряду с ними существует и отсталая периферия.

В территориальном развитии Казахстана в последнее десятилетие наблюдаются аналогичные тенденции [5]. В то же время сохраняется традиционная выравнивающая политика государства. Полного отказа от нее не произошло в отличие от большинства стран догоняющего развития. Поэтому не наблюдается катастрофического разрыва в темпах роста наименее развитых регионов и динамично развивающихся сильных регионов. Это, правда, в определенной мере объясняется эффектом низкой базы.

Сформировавшиеся в Казахстане регионы-лидеры роста конкурентоспособности можно разделить на два типа: крупнейшие агломерации страны с крупными городами и ресурсодобывающие регионы с быстрым ростом добычи нефти (Атырауская, Актюбинская, Мангистауская области).

Отсутствуют в республике регионы с высокотехнологичными отраслями машиностроения.

В региональном развитии сложились устойчивые инвестиционные приоритеты. Существующая бюджетная и индустриальная политика не всегда стимулирует развитие основных «точек роста» страны, их экономические ресурсы перераспределяются. В результате замедляются диффузия экономического роста естественным путем – от крупных центров к менее крупным, а затем и на периферию [6].

Падение национальной валюты Республики Казахстан в 2015 г. в результате инфляционного таргетирования вызвало небольшой спад в экономике страны на уровне регионов. Достигнутый в последние годы стабильный экономический рост создает благоприятные условия для осуществления прогрессивных структурных сдвигов в экономике страны и модернизации промышленности на новой технологической основе. Казахстан достиг значительных успехов в обновлении национальной экономики. Развитие рыночных институтов, финансового сектора, распространение современных средств связи и телекоммуникаций, приход иностранного капитала привели к тому, что он вошел в число мировых лидеров по темпам роста ВВП. Они в 2016 г. составили 7,5%, а в 2017 г. – 6,0%, растут инвестиции в экономику (4653,5 млрд. т в 2013 г.), существенно снизилась безработица за счет создания новых рабочих мест и составила 5,4% в 2017 году.

В 2012 г., по оценкам Всемирного экономического форума, экономика нашей страны укрепилась, она впервые за последние 5 лет заняла 51-ю позицию по индексу глобальной конкурентоспособности среди 144 стран мира. Однако вступление РК в ВТО привело к спаду этих показателей на 3%, т.е. уровень конкурентоспособности только за один год снизился сразу на 21 пункт (72 место). Для сравнения: Россия заняла 67-е место, Таджикистан – 100 и Кыргызстан 127 место. Для Казахстана характерны высокие темпы ВВП и его душевой уровень по сравнению с Центрально-Азиатскими странами [7].

Но производительность труда в Казахстане остается на низком уровне. В машиностроении этот показатель около 15 тыс. долл. США, у зарубежных конкурентов – 90 тыс. долл. США. В целом в промышленности имеет место высокая степень износа оборудования (в среднем по отраслям на

уровне 48,7%) [см.6], низкая загруженность мощностей (61,4%), что обуславливает низкую производительность труда. Более 50% предприятий нуждаются в финансовом оздоровлении, их финансовое состояние оценивается как «неудовлетворительное», следствие использования устаревших технологий и низкой загруженности изношенного оборудования. Из компаний несырьевого сектора около 33% не способны участвовать в Государственной программе форсированного индустриально-инновационного развития, около 24% не могут участвовать в модернизации из-за нехватки собственных средств. Проведенный анализ также выявил, что всего 14,6% казахстанских предприятий используют технологии по лицензии иностранных компаний, 10,8% предприятий имеют международные признанные сертификаты качества и только 2,6% осуществляют экспорт напрямую. Очевидно и то, что по техническому уровню, уровню автоматизации и механизации, комплексности и глубине переработки сырья, экологическим показателям и энергоемкости производства Казахстана заметно отстают от передовых производств за рубежом. Значительно и отставание от зарубежных конкурентов в использовании новых прогрессивных технологий и инноваций [см.5] (таблица).

Сырьевой фактор, а также приоритетные направления АПК в республике еще долго останется главным источником экономического роста. Однако они должны быть дополнены фактором инновационно-технологического развития.

В соответствии с этим, особенности организации ВЭД регионов Республики Казахстан согласно уровневому подходу базируются на следующем:

- координация внешнеторговой деятельности регионов ;
- формирование и реализация региональных и межрегиональных программ внешнеторговой деятельности;
- получение иностранных кредитов под гарантии бюджетных доходов регионов, их использование и погашение;
- выполнение международных договоров Республики Казахстан в области внешнеторговой деятельности, непосредственно затрагивающих интересы соответствующих регионов (поставка мясомолочной продукции в РФ, экспорт сои в Канаду на примере Алматинской области);
- координация деятельности субъектов Казахстана по созданию и функционированию свободных экономических зон,

ных реформ, связанных с построением основ государственности, демократии, гражданского общества, рыночной экономики, национального самосознания.

2. Для развития внешней торговли приняты меры по предоставлению субъектам АПК открытых отраслевых данных по рынкам сбыта на сайтах Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан (далее МСХ РК), АО «НУХ «КазАгро», других подведомственных организаций МСХ РК, а также оказанию маркетинговых услуг со стороны центров обслуживания предпринимателей «Атамекен».

3. Реализация предложенных направлений по управлению развитием системы АПК в Казахстане улучшит условия развития ЛПХ в качестве участника системы производства сельхозпродукции через кооперацию, расширит их производственные возможности, повысит качество продукции, будет способствовать росту экспортного потенциала агропромышленного комплекса и соответственно объемов внешнеэкономической деятельности.

4. Увеличение платежеспособного спроса и улучшение качества жизни на селе станет основой стабилизации процессов урбанизации и повышения социальной защищенности сельских жителей.

Список литературы

1 Kaliaskarov B.M. The foundations of the regional economy.- Astana: "Vestnik», 2010. - 448 p.

2 Asilbekov A.A. Foreign economic complex of Kazakhstan problems and prospects // World economy and international relations. - 2011. - № 5. - PP. 31-43.

3 Utegenov M.O. The main directions of development of integration processes on the example of CES [Электронный ресурс].-2017.- URL: <http://economic.narod.ru/> (дата обращения: 9.08.2018).

4 Николай Энелане. Глобальный индекс конкурентоспособности: почему Казахстан за три года потерял 17 позиций? [Электронный ресурс]. - 2018. - URL: <https://informburo.kz/stati/globalnyy-indeks-konkurentosposobnosti-pochemu-kazahstan-za-tri-goda-poteryal-17-pozitsiy.html> (дата обращения: 21.09.2018).

5 Гусенов Б.Ш. Концепция мониторинга внешнеэкономической деятельности региона на примере Алматинской области // Economics and management: problems and innovations: материалы II межд. науч.-практ. конф., 2018.-С. 41-44.

6 Gussenov B.S. Regional aspects of implementation of foreign economic activities of Almaty region// Научные достижения и открытия современной молодёжи. Материалы межд. науч.-практ. конф., 2017. -С. 551-553.

7 Гусенов Б.Ш. Систематизация оценки эффективности развития региона в условиях глобализации как субъекта внешнеэкономической деятельности // Приоритетные направления развития науки и образования: материалы межд. науч.-практ. конф., 2018.- С. 171-175.

8 Гусенов Б.Ш. Теоретические особенности развития внешнеэкономической деятельности в условиях глобализации экономики // Open innovation: материалы II межд. науч.-практ. конф., 2018. -С. 124-127.

Spisok literatury

1 Kaliaskarov B.M. The foundations of the regional economy.- Astana: "Vestnik», 2010. - 448 p.

2 Asilbekov A.A. Foreign economic complex of Kazakhstan problems and prospects // World economy and international relations. - 2011. - № 5. - PP. 31-43.

3 Utegenov M.O. The main directions of development of integration processes on the example of CES [Elektronnyj resurs].-2017.- URL: <http://economic.narod.ru/> (data obraschenija: 9.08.2018).

4 Nikolaj `Enelane. Global'nyj indeks konkurentosposobnosti: pochemu Kazahstan za tri goda poterjal 17 pozitsij? [Elektronnyj resurs].- 2018.- URL: <https://informburo.kz/stati/globalnyy-indeks-konkurentosposobnosti-pochemu-kazahstan-za-tri-goda-poteryal-17-pozitsiy.html> (data obraschenija: 21.09.2018).

5 Gusenov B.Sh. Kontseptsija monitoringa vneshne`ekonomicheskoy dejatel'nosti regiona na primere Almatinskoj oblasti // Economics and management: problems and innovations: materialy II mezhd.nauch.-prakt.konf., 2018.-S.41-44.

6 Gussenov B.S. Regional aspects of implementation of foreign economic activities of Almaty region// Nauchnye dostizhenija i otkrytija sovremennoj molodjozhi: materialy mezhd. nauch.-prakt. konf., 2017. -S. 551-553.

7 Gusenov B.Sh. Sistematizatsija otsenki `effektivnosti razvitija regiona v uslovijah globalizatsii kak sub`ekta vneshne`ekonomicheskoy dejatel'nosti // Prioritetnye napravlenija razvitija nauki i obrazovanija: materialy mezhd. nauch.-prakt. konf., 2018.-S. 171-175.

8 Gusenov B.Sh. Teoreticheskie osobennosti razvitija vneshne`ekonomicheskoy dejatel'nosti v uslovijah globalizatsii `ekonomiki // Open innovation: materialy II mezhd. nauch.-prakt. konf., 2018. -S. 124-127.

Аграрная политика: механизм реализации

Қант қызылшасының үлкен тапшылығына (импорт 90%-ды құрайды) байланысты оны ең жоғары қарқынмен (2,4 есе), сондай-ақ майлы дақылдар 1,3 есе және жеміс-жидек пен жүзімді 1,25 есеге өндіру ұлғаяды.

Қазақстан халқының импорттық тәуелділік көрсеткіштері 2021 жылға қарай

төмендейді (4 кесте). Соя бұршақтары мен өсімдік (күнбағыс, рапс, соя, мақсары) майының артық бар болуы осы өнім түрлерінің әлем елдері мен ҚХР-ға экспортының дамыту резерві болып табылады. 2017 жылы 306,9 мың тонна бидай экспортталған, бұл 2015 жылмен салыстырғанда 2,4 есе көп.

4 кесте - Отандық өндіріс есебінен Қазақстан халқының ішкі тұтынуын өніммен қамтамасыз ету деңгейінің өсуі, %

Көрсеткіш	2017	2018	2019	2020	2021
Құс еті	59	64	69	72	74
Ет өнімдері (етке қайта есептегенде)	62	65	68	73	76
Сүт өнімдері (сүтке қайта есептегенде)	78	81	85	89	93
Өсімдік майы	99	120	174	204	217
Көкөністер	91	93	94	96	97
Жеміс-жидектер және виноград	49	53	57	61	66
Жеміс-көкөніс консервілері	24	30	37	42	48
Қант	11	14	18	23	28

Ескертпе – ҚР АӘК дамытудың 2017-2021 жыолдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасының мәліметтері

Астық жөніндегі Халықаралық кеңестің деректеріне сәйкес Қытайға жыл сайынғы астық импорты 3-тен 8 млн. т. дейін өзгереді. Бұдан басқа, үкіметтік деңгейде Қытаймен азық-түлік тауарлары саудасы саласындағы екіжақты қатынастарды дамыту Қазақстанның негізгі сыртқы экономикалық басымдықтарының бірі болып табылады.

Қазақстанда логистикалық инфрақұрылымды дамыту бойынша мемлекеттік саясат жүргізілуде. Атап айтқанда, Қазақстанды Қытаймен байланыстыратын екінші темір жол магистраліне айналатын Жетіген-Қорғас темір жол желісі пайдалануға берілді, бұл Қытайға және Оңтүстік-Шығыс Азия елдеріне астықты экспорттық жеткізуді кеңейтуге ықпал етеді. Мәселен, тек 2011-2017 жж. алыс шетелдерге бидай шығару көлемінің өсімі 1,6 млн. т немесе 65% құрады.

Сондай-ақ, ауыл шаруашылығы өнімдерінен сиыр етін жылжыту экспорттың басты басымдылығы болып табылады. Қазіргі уақытта сиыр етін өндіру елдің ішкі нарығының тұтынушылық сұранысын етпен қамтамасыз етуге бағытталған және мал шаруашылығы өнімдерін экспорттау мүмкіндіктері әлі пайдаланылмайды.

Етке деген сұраныс әлемде жоғары екендігін атап өту керек, импорт 25 млн тоннадан асады, оның ішінде еттің әлемдік саудадағы 32%-ына дейін сиыр еті болуы

Қазақстанда осы өнімді жеделдетілген түрде дамытуға әлеует құрайды. Сонымен бірге, Қазақстан еті мұздатылған ет келіп түсетін басқа елдерге қарағанда, төмен шығындармен өндіріліп, жоғары тұтынушылық қасиеттерімен (мәрмәр сиыр еті) сипатталады. Сондықтан Қазақстан үшін Қытай нарығы болашақты болып табылады, онда етке тұтынушылық сұраныс жылына 1,5 млн.т. құрайды. 2017 жылғы азық-түлік тауарлары ресурстарының теңгерімдерін талдау өнімнің осы түрлері бойынша экспорт көлемін арттырудың мүмкін екендігін куәландырады (5 кесте).

Болашақта қазақстандық өнім экспортының бағыттары әртараптандырылады, себебі ЕАЭО елдерінің көпшілігі Ресей мен Беларусь Республикасын қоса алғанда, өздері бидай мен ұн өндірісін ұлғайтады. Ресейде 2018 жылдың қорытындысы бойынша 119 млн тонна астық жиналды, қажеттілік 70,0 млн тоннаны құрайды. Осылайша ҚХР-да экспорттық өнімді ұлғайту үшін нарық құрылады. Қазақстан халқы жоғары қарқынмен өсе алмай-тындықтан (2018 жылы саны 18,3 млн адамды құрайды), ал 2021 жылға қарай 19,0 млн-ға дейін өсуі мүмкін, дайын өнімді пайдаланудың теңгерімі бойынша келтірілген деректер оның белгіленген өсуін ескере отырып, экспорт көлемін, оның ішінде ҚХР-ға кеңейту үшін бағдар бола алады.

Қазіргі уақытта Қазақстанның аграрлық секторында Қытаймен 1,7 млрд. долларға 19 жоба жүзеге асырылады. Бұл жобалардың 12-сі - Шығыс Қазақстан және Алматы облыстарында. Бұл жобалар логистика тұрғысынан ыңғайлы, өйткені бұл жалпы Қазақстан мен Қытай мемлекеттерінің арасында шекарасы бар аса маңызды өңірлер; бірқатар бірлескен инвестициялық жобалар, оның ішінде рапс майын, етті, қызанақты және басқа да ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеу саласында. Бұдан басқа, ірі қытайлық "Citic Group" компаниясымен ынтымақтастық шеңберінде астық пен бидай сабанын қайта өңдеу бойынша екі ірі жобаны жүзеге асыру бойынша дайындық жұмыстары жүргізілуде. Қазақстандық өнімдер Қытай нарығына "Jumoge" электрондық сауда алаңы арқылы қол жетімді, Астана қаласында орналасқан көпфункционалды орталық, оған логистикалық хаб, тараптар арасындағы транзакцияларды қамтамасыз ету үшін қаржы орталығы мен сауда орталығы кіреді, сондай-ақ клиенттерге сертификаттау және кедендік тазау қызметтері ұсынылады. Қазақстан дәнді және майлы дақылдардың, ұнның, еттің, өсімдік майының, кондитерлік өнімдердің, сусындардың экспортын арттыру бойынша айтарлықтай әлеуетке ие. Ел Қытай нарығында табиғи және экологиялық өнімді жеткізуші ретінде өз орнын алуы мүмкін. "Батыс Марка Ламб" ЖШС, "Green Plant" ЖШС, "Чжен Агротехнологджи Ко.Лтд" (ҚХР) арасында ҚХР-да қуаттылығы 30 мың бас ұсақ қара малды бір мезгілде күтіп-бағу және бордақылау одан әрі сою және мұздатылған қой етін экспорттайтын қазіргі заманғы бордақылау алаңы құрылысының бірлескен жобасының меморандумына қол қойылды [4].

Келісім шеңберінде қазақстандық ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілер ҚХР-ға 200 мың тонна дәнді және 100 мың тонна майлы дақылдар жеткізеді, сондай-ақ шекара маңы аймағында жоғарыда аталған дақылдарды сақтауға арналған терминал құрылады.

Қазақстан өзара сауда құрылымын жақсартуға, экспортта дайын тауарлардың үлесін арттыруға және импортта төмендетуге мүдделі, бұл әріптес елдердің инфрақұрылымын дамытуға ықпал ететін болады, отандық экспорттаушылардың көліктік және басқа да шығындарын қысқартуға, қазақстандық өнімнің экспортқа бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Жобаға қатысушылар үшін қолдау шарттары ұсынылады: мал басын, техника мен жабдықтар сатып алуға, жайылымдардың инфрақұрылымын құруға фермерлік шаруашылықтарды жеңілдікпен несиелеу; бордақылау алаңдарының айналым қаражатын толықтыруды қаржыландыру; инвестициялық салымдарды субсидиялау. Осыған ұқсас бағдарламалар сүтті мал шаруашылығын, құс шаруашылығын және шошқа шаруашылығын дамыту бойынша да әзірленген.

Өсімдік шаруашылығы саласының тиімділігін арттыру үшін дәл егіншілік және әртараптандыру технологиясын енгізу жөнінде шаралар қабылданатын болады. Өлемдік нарықта сұранысқа ие дәнді-бұршақты және майлы дақылдардың егіс алқаптары ұлғаюда. Суармалы егіншілікті дамытуда үлкен резерв бар. 2021 жылға қарай суармалы жерлердің жалпы көлемін 1,4 млн гектардан 2 млн гектарға дейін жеткізу көзделуде.

Инвестициялық қызметті қолдау үшін арнайы салық және кедендік режимдер әзірленді, оның ішінде 10 жылға дейінгі мерзімге корпоративтік салықты, 8 жылға дейінгі мүлік салығын әкелінетін жабдық пен шикізатқа кедендік баждардан босату [5].

Қазақстан өзінің орналасқан жерін ескере отырып, бірқатар ірі инфрақұрылымдық жобаларды әзірлейді: Қытаймен шекарадағы Қорғас құрлық порты, Каспий теңізіндегі Ақтау порты, "Батыс Еуропа — Батыс Қытай" халықаралық транзиттік дәлізі [қараңыз 5].

2015 жылы шекара маңы ынтымақтастығының 2015-2020 жылдарға арналған бағдарламасы қабылданды, онда Қазақстан Республикасының Алматы және Шығыс Қазақстан облыстарының ҚХР Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданымен (ШҰАР) ынтымақтастығын дамыту жөніндегі негізгі бағыттар айқындалды.

Қазақстан-Қытай тауар айналымы аграрлық өнімдермен өте төмен деңгейді көрсетіп отыр. Дегенмен, Қытайда оны тұтыну серпіні, сондай-ақ Қазақстан нарығында тұтыну тауарлары мен азық-түлікті өткізудің агрессивті саясатын жүргізу аясында ауыл шаруашылығы өнімдерінің жеткіліксіз өндірісі сауданың осы бағытын дамыту үшін мүмкіндіктердің бар екенін куәландырады. Бұл ретте ұлттық тауар өндірушілердің мүдделерін қорғау керек.

Аграрлық азық-түлік өзара қарым-қатынастарын және оларға қол жеткізу жөніндегі стратегиялық мақсаттарды дамытудың бір маңызды бөлігі қосылған құнның

sector, improve cost-effectiveness, as well as expand storage capacity and transportation [2].

Material and methods of research. Kazakhstan's accession to the World Trade Organization requires the development of new mechanisms for supporting the agriculture producers. Firstly, it refers to measures aimed at developing the infrastructure of agricultural business, which is considered to be the base for new innovative projects needed for providing the sustainable socio-economic development and food security of the economy. Moving towards innovational development significantly strengthens the role of the state as a conductor of a national idea and a development strategy in the creation effective mechanisms for its implementation and regulation the technological progress. At the same time, the reality is that the specific sectors in agriculture are not able to provide themselves with new technologies and recent researches, which are mainly owned and distributed by the private sector [3]. Thus, active collaboration between public and private sector entities in which partners jointly plan and perform to accomplish agreed-upon objectives while sharing the costs, risks, and benefits incurred in the process can be an interesting and quite effective solution.

In this paper key features of PPPs in agriculture sector and review of partnerships in innovation and technology transfer are presented. The scope of typologies for PPP in agriculture was identified and summarized. Moreover, the article provides some recommended strategies and lessons for Kazakhstan regarding its opportunities for developing PPPs in agriculture.

Results and their discussion. PPP approach is adopted in different aspects of the agricultural sector such as research and development, transfer of technologies, quality enhancement, market and infrastructure development, extension, marketing, etc. Functional and operational factors of the PPP linkage tend to differ from field to field based on the capability of partners, budget and time frame [4].

According to the definition of Food and Agriculture Organization of the United Nations [1], an agri-PPP or a PPP for agribusiness development is a formalized partnership between public institutions and private partners designed to address sustainable agricultural development objectives, where the public benefits anticipated from the partnership are clearly defined, investment contributions and risks are shared, and active roles exist for all

partners at various stages throughout the PPP project lifestyle.

The scope of typologies for PPP in agriculture can be identified and summarized as follows:

- partnerships that aim to develop agricultural value chains are designed to develop specific value chains to provide access to domestic or foreign markets, often with a focus on achieving quality certification within the chain, such as good agricultural practice, organic and fair trade certification;
- partnerships for joint agricultural research, innovation, and technology transfer are designed to commercialize innovative technology to improve productivity and/or market access and deliver specialized extension services such as sustainable integrated farming techniques and training in the development of high-technology agricultural enterprises;
- partnerships for building and upgrading market infrastructure focus on the development of market trading centers, commodity storage facilities, transport or logistics systems for agricultural products, and agrifood parks;
- partnerships for the delivery of business development services include those for the development of market information systems; management training for agro dealers; matching grants for farmers' access to services to support value addition on the farm or for small groups; and subsidized services for small and medium agro-enterprises (SMAEs).

PPPs for agricultural innovation have received attention from a number of scholars, raising important issues with respect to relative benefits of such partnerships. Commercial interests of business create expectations that investments in innovation should pay back in the form of cost reduction, an increase in overall sales or higher profit margins. In addition, companies usually cannot afford to wait for economic returns in a long time which puts a certain time pressure on the innovation process. Moreover, when products appear difficult to promote or when financial benefits don't appear on the balance sheet, a company may decide to withdraw from partnership [5].

Few studies on PPPs in the case of agricultural innovation contain a conceptualization of technology which is primarily seen as an input, referring to specific products and packages of products and guidelines. The main aim of such findings is to evaluate the impact of PPP for innovation on its positive effect on market inclusion in general and development further perspectives for farmers.

However, for exactly those reasons the question what kind of knowledge the innovation process is supposed to develop and what kind of technologies that leads to, are questions worth asking. Members of the Consultative Group on International Agricultural Research (CGIAR) mention that few PPPs in the CGIAR are specifically designed to facilitate joint innovation processes with the private sector or diversify the directions through which centers can collaborate with the private sector. These findings suggest that they are not addressing many of the wider systemic constraints associated with knowledge exchanges [Ik.3]. In other words, technology or, in the more abstract form, knowledge, is not neutral towards the organizational arrangements in which it is produced and implemented.

In practice, agri-PPPs may involve either formal (contractual) or informal (collaborative) arrangements and tend to choose simpler, less complete contract modalities, such as a memorandum of understanding, comparing to traditional partnerships in infrastructure. The main documents formalizing partnership consider typically a series of bilateral agreements among the parties. These include contract farming agreements between the company and farmers; confidentiality agreements; agreements related to ownership of intellectual property rights/licensing agreements; and financial service contracts.

Partnerships in innovation and technology transfer. Innovative partnerships that bring together business, government and civil society actors are increasingly being promoted as a mechanism for improving productivity and driving growth in agriculture and food sectors around the world.

In general, there is little doubt that if developing economies are to achieve their objectives related to sustainable agricultural development, improvements should be made to the existing agricultural innovation system and approaches to technology transfer in many countries. Achieving the targets for agricultural growth present in national socio-economic development documents requires progress in agricultural productivity, labor efficiency and value added. None of these goals would probably be met in the absence of innovative applied research solutions that address complex problems such as pest and disease management, climate change impacts, post-harvest losses, poor product quality and food safety, and low-value addition. The question of how to ensure that appropriate technologies are available to the people who need

them most is also a major issue that needs to be challenged.

The development of PPPs in R&D as well as in innovation and technology transfer is not new and its presence in both developed and developing countries is predicated on the following reasons [Ik.3], [6]:

- according to innovation theory collaboration between institutions leads to the establishment of interdependencies which foster innovation. PPPs provide a framework for coordinating the financial, R&D and governance activities of innovation systems by organizing researchers, service providers and agricultural producers into networks that strengthen the demand-driven nature of research solutions and contribute to more efficient technology to agricultural producers;

- despite the positive trend in global public spending for agricultural research the public sector no longer has the necessary funding to take all responsibility for developing and disseminating improved cultivars and production techniques for agricultural producers, nor does it necessarily have the advanced technical and management skills required. Many developing countries face lack of human resources. Common challenges include an aging staff of research scientists, little succession-planning and high staff turnover because of low salaries and limited training opportunities for entry- and mid-level professionals.;

- global private spending on agricultural R&D (excluding R&D by food industries) increased of more than three-fold, from 5.1 bn US dollars in 1990 to 15.6 bn US dollars by 2014 [7]. Moreover, private agricultural R&D spending was rising faster in developing countries than in developed countries;

- these increases in both public and private research spending highlights the growing demand for value-added food products, driven by newly emerging market opportunities. The reduction in productivity requires research and technology solutions that extend beyond the traditional public or private R&D investment models for agricultural inputs into other demand-driven research areas.

Overall, a partnership with the private sector often provides an opportunity for the public sector to leverage investment and gain access to cutting-edge technology, research methods, and management skills to develop the products of research from the conceptual stage through to commercialization and adoption at different phases of the value chain. Such partnerships may also provide opportunities to earn much needed additional income from licensing of new varieties and royalties,

Аграрная политика: механизм реализации

варов, достаточных для удовлетворения физиологических норм потребления и демографического роста. Показаны предпосылки перехода к рыночному типу управления предпринимательской деятельностью в АПК, ориентированному на маркетинговые принципы и методы. Среди них следует выделить стратегии сегментации рынка, определения целевого рынка, рыночного позиционирования. Приведены данные валового внутреннего продукта за последние годы, объемы экспорта и импорта продукции агропромышленного комплекса, целевые показатели развития отрасли, индекс цен на продукцию сельскохозяйственного производства. Выявлены слабые стороны развития агропромышленного производства: низкая доля продукции сельского хозяйства в ВВП страны, отсутствие развитой транспортно-логистической инфраструктуры, несовершенство законодательства в сфере регулирования антимонопольной деятельности в отношении субъектов АПК, низкий уровень их обеспеченности своевременной и качественной маркетинговой информацией. Отмечено, что в новых условиях хозяйствования необходима новая стратегия развития аграрного сектора, учитывающая его маркетинговые принципы, что требует решения исследовательских задач на основе методологического подхода, базирующегося на прогнозировании рыночного поведения субъектов аграрной сферы, потребителей сельскохозяйственных товаров, результатов сегментации потребительских и сырьевых рынков.

Abstract. The strategic direction of ensuring the food security of Kazakhstan is the availability of high-quality and safe food products to the population, which are sufficient to meet the physiological norms of consumption and demographic growth. The prerequisites for the transition to the market type of business management in the AIC which is oriented to marketing principles and methods are shown. Among them we should highlight the strategies of market segmentation, definition of the target market, market positioning. The data on gross domestic product in recent years, the volume of exports and imports of products of the AIC, target indicators of the sector development, the price index for agricultural products are presented. The weaknesses in the development of agro-industrial production are identified: a low share of agricultural products in the country's GDP, the lack of a developed transport and logistics infrastructure, the imperfect legislation in the field of antitrust regulation in relation to AIC entities, and a low level of their provision with timely and quality marketing information. It was noted that in the new business environment, a new agricultural sector development strategy is needed, which takes into account its marketing principles, which requires solving research tasks based on a methodological approach based on forecasting market behavior of agricultural entities, consumers of agricultural products, and segmentation of consumer and commodity markets.

Түйінді сөздер: ауыл шаруашылығы, маркетингтік стратегиялар, тұтыну нарығы, тұтынушы, басқару, экспорт, импорт, көліктік-логистикалық инфрақұрылым.

Ключевые слова: сельское хозяйство, маркетинговые стратегии, потребительский рынок, потребитель, управление, экспорт, импорт, транспортно-логистическая инфраструктура.

Keywords: agriculture, marketing strategies, consumer market, consumer, management, export, import, transport and logistics infrastructure.

Кіріспе. Қазақстандағы аграрлық секторындағы нарықтық реформалар түбегейлі өзгерген макроэкономикалық жағдайға байланысты. Реформалар жылжымайтын мүлкті жекешелендіруге, әкімшілік басқару жүйесінен нарықтық жүйеге көшуге және осы процестердің нәтижесінде көпқұрылымды аграрлық экономиканың құрылуына әкелді. Мұндай өзгерістер қажетті нәтижеге әкелмеді, ең алдымен азық-түлік қауіпсіздігін толық қамтамасыз ете алатын және импортпен бәсекелесетін өнімдерді шығара алатын аграрлық секторды құру болатын. Нарыққа көшу кезінде орталықтандырылған сатып алу көлемі айтарлықтай төмендеді; тауар нарықтарының ырықтандыруы олардың көбінде қатал

бәсекелестік ортаның құрылуына әкелді, бұл кейбір жағдайларда отандық өнімдерді сатуды шектеді; ауыл шаруашылық өнімдерінің бағасының өсуімен салыстырғанда АӨК үшін өндіріс құралдарының бағасының қарқынды өсуі өнеркәсіптің инвестициялық тартымдылығын айтарлықтай азайтты. Салада жүргізілген реформалар нәтижесінде қалыптасқан шаруашылық байланыстардың құлдырауы орын алды; ауыл шаруашылық тауар өндірушілерінің экономикалық және құқықтық қорғалмағандығы нәтижесінде аграрлық нарықтағы барлық қатысушылардың өзара қарым-қатынасы күрделі болды – саланы басқаруда қиындықтар орын алды. Сонымен қатар аграрлық сектордың даму жағдайы басқару са-

Аграрная политика: механизм реализации

ласындағы стратегиялардың тиімсіздігімен, аграрлық сала кәсіпорындардың басым бөлігіндегі қаржылық жағдайдың төмендігімен, нарықты кеңейтуге кедергі келтіретін факторлардың болуымен (атап айтқанда тұрғындардың төлем қабілеттіліктерінің төмендігі, жеткілікті мөлшердегі мемлекеттік қолдаудың болмауы) сипатталады [1]. Қалыптасқан жағдайға қарамастан, қазіргі уақытта маркетингтік қағидалар мен әдістерге бағдарланған кәсіпкерлік қызметті басқарудың нарықтық түріне көшудің негізгі алғышарттары қалыптасты.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

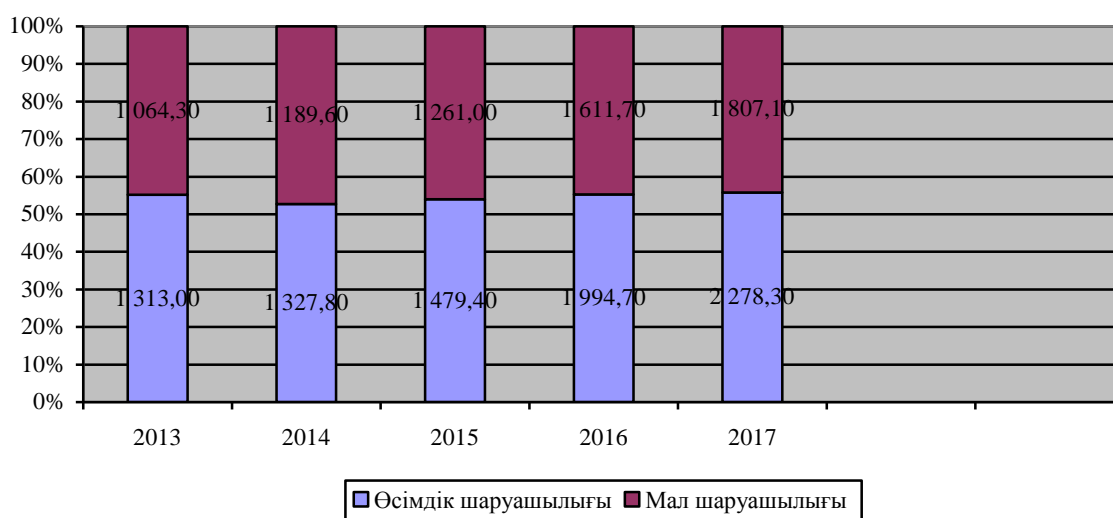
Қазақстандағы жеткілікті ғылыми зерттеулерсіз, белгілі бір стратегиялық мақсаттарды белгілемей және оларға жету жолдарын айқындамай жүргізілген аграрлық реформа, аграрлық салада елеулі оң өзгерістердің орын алуына жол бермеді. АӨК-дегі дағдарысты еңсеру, аграрлық сектор салаларының тиімді дамуын қамтамасыз ету, басқаруда маркетингтік стратегияларды қолдануды талап етеді, оның болмауы елдегі және әлемдегі қолайсыз экономикалық жағдайдың салдарынан қолда бар ресурстарды ұтымсыз пайдалануына әкеліп соғады және АӨК секторындағы ахуалды

айтарлықтай жақсартуға ықпал етпейді. Дамудың әлсіз стратегиясы еліміздің астық өнеркәсібіндегі жағдайдан байқалады. Өнеркәсіптің экспорттық әлеуетін арттыру мақсатында АШМ, «ҚазАгро» астық алқаптарының көлемін ұлғайтуда, алайда экспорттық тарату арналары әсіресе түсімді астық жинау науқаны кезінде элеваторлардың қуаттылығы барлық астықты сақтап қалуға мүмкіндік бермейді, нәтижесінде астықтың бір бөлігі егістікте қалу жағдайлары орын алып жүр.

Салада қалыптасқан мәселелер республикадағы агросаланың дамуын тиімді қолдау тетіктерін жан-жақты зерттеудің қажеттілігін сипаттайды. Аграрлық нарықты толық қанды дамытуға бағдарланған теориялық, әдістемелік және тәжірибелік тұжырымдамаларды өңдеу зерттеудің басты ұстанымы болып табылады.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Елдің жалпы ішкі өнімінің 5 пайызын ауыл шаруашылығы қамтамасыз етеді. 2017 жылы ауыл шаруашылығында өндірілген жалпы өнім 4,1 трлн. теңгені құрады, 2013 жылға қарағанда нақты өлшемде 70,8 пайызға жоғары (1 сурет).

1 сурет – Ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің қарқыны, млрд. теңге
Ескерту: [2] әдебиет көзі негізінде құрастырылған

Еуразиялық экономикалық одақ, Тәуелсіз мемлекеттер достығы, Қытай, Иран, Ауғаныстан және Парсы шығанағы елдері ауыл шаруашылық өнімін сататын потенциалды нарықтар ретінде қала бермек. 2017 жылдың қорытындысы бойынша жетекші экспорттық өнімдерге, оның ішінде: өсімдік шаруашылығы өнімдері, яғни бидай, арпа, жүгері, майлы дақылдар; мал шару-

ашылығы өнімдері, яғни сиыр еті, қой еті, шошқа еті, құс еті жатқызылған.

Жоғары технологиялық өндірістің импорттағы үлесі жоғары. Орташа алғанда, бес жыл бойы мал шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу бойынша импорттың жоғарғы үлесі – ірімшік және сүзбе (51%), шұжық өнімдері (46%), ет және консервіленген ет (40%) және сары май

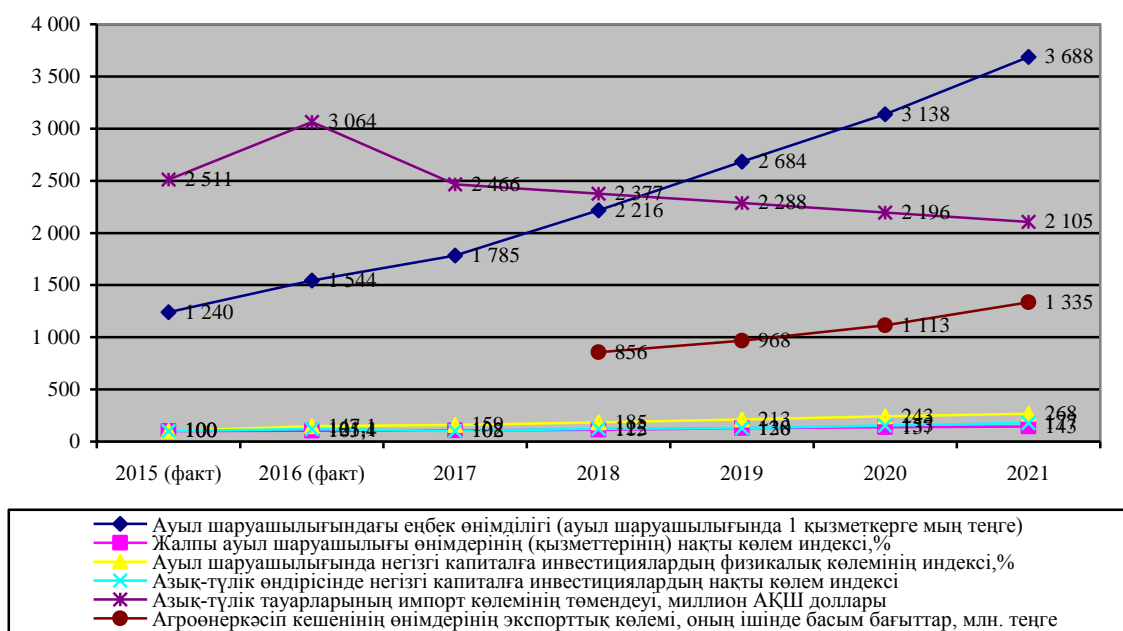
Аграрная политика: механизм реализации

Атауы	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ауыл шаруашылық өнімдері	98,3	122,4	93,0	113,3	102,7	107,5	102,6
Өсімдік шаруашылық өнімдері	86,2	134,1	86,6	120,8	103,0	106,1	103,3
дақылдар	84,8	140,0	83,6	122,2	103,4	106,9	99,4
майлы дақылдар	113,2	94,9	100,4	98,4	119,0	115,4	98,4
Мал шаруашылық өнімдері	114,9	105,7	102,3	102,4	102,3	94,1	111,3
ірі қара мал мен құс	118,0	109,2	98,8	105,0	99,9	97,7	124,2

Ескерту: [қараңыз 3] әдебиет көзі негізінде құрастырылған

2 кестедегі мәліметтер сәйкес, 2017 жылы ауыл шаруашылығы өнімдері бағасының индексі 2016 жылға қарағанда 4,9%-ға төмендеген. Өсімдік шаруашылығы бағасы 2017 жылы 2,8%-ға, оның ішінде дәнді дақылдарға 7,5%-ға, майлы дақылдар 17,0%-ға төмендеді. Мал шаруашылығы өнімдерінің бағасы 13,6%-ға өсті (2 кесте).

АӨК дамытудың 2017-2020 жылдарға арналған бағдарламасына сәйкес, дамуның негізгі мақсаты еңбек өнімділігін және өңделген ауыл шаруашылық өнімдерін экспорттауда төмендегідей нысаналы көрсеткіштермен өлшенеді (2 сурет).

Ескерту: [3 дерек көзінен қараңыз]

2 сурет – Қазақстан Республикасының АӨК дамуының негізгі мақсатты көрсеткіштері

Стратегиялық басқару ұзақ мерзімді перспективада саланың (кәсіпорынның) тиімді жұмыс істеуін, өзгермелі сыртқы орта жағдайларына тез бейімделуін қамтамасыз ететін, осындай мақсаттар мен оларды іске асыру тетіктерін ұсынатын стратегиялық шешімдерді әзірлеуден тұратын, басқарушылық қызметтің ерекше түрі деп түсіндіріледі. Стратегиялық басқаруды қолдану АӨК-нің экономикалық, әлеуметтік, ұйымдастырушылық, шаруашылық және басқа да мәселелерін нарықтағы басымдықты жағдайларды ескере отырып шешуге мүмкіндік жасайды, басым бағыттардың дамуын анықтауға және ынталандыруға,

агроөнеркәсіптік кешендер үшін қолайлы қызмет түрлерінің және сату нарықтарының түрлерін анықтауға, қандай нарықтарда өздерінің қатысуын кеңейту керек, ал неден бас тарту керек екендігі жөнінде шешім қабылдауына жағдай жасайды.

Табысқа жету үшін стратегиялар басқарудың барлық яғни корпоративтік, функционалдық және инструментальдық деңгейлерінде әзірленуі және келісілуі керек. Корпоративтік стратегия өндірістік-коммерциялық қызметтің дамуының жалпы бағытын анықтайды. Функционалдық стратегиялар корпоративтік стратегия негізінде кәсіпорынның бөлімдері мен қызметтері

арқылы әзірленеді. Аталмыш стратегия өндірістік стратегия, маркетингтік стратегия, қаржы стратегиясы, ҒЗТҚЖ стратегиясы және персоналды басқару стратегиясы нысандарында болады. Функционалдық стратегиялардың мақсаты – бөлімнің ресурстарын бөлу, жалпы стратегия шеңберінде шағын бөлімшелердің әрекет ету тәртібінің тиімді үлгісін іздеу. Маркетинг бөлімінің стратегиясы кәсіпорынның базалық кезеңмен салыстырғандағы сату көлемі мен пайдасын арттыруға бағытталған, мақсатты нарықты таңдауға және олардың әрқайсысы үшін маркетингтік шаралар кешенін әзірлеуге мүмкіндік береді.

Маркетингтік басқару бойынша экономикалық әдебиеттерді зерттеу барысында фирма менеджментінің көбінесе корпоративтік стратегия мен маркетинг стратегиясын бір-бірінен ерекшелендірмейтіндігін көрсетеді. Бұл түсініктемеге дәлел ретінде, кез келген стратегияның негізі маркетинг айналысатын нарықтар, бәсекелестер, тұтынушылар және т.б. талдау бойынша маркетингтік зерттеулердің нәтижелері болып табылады. Сонымен қатар, маркетингтік стратегия басқарудың тек бір функциясын қамтиды, яғни маркетингті, ал маркетингтік стратегия мақсаттары корпоративтік мақсаттардан қалыптасады. Сонымен қатар, маркетингті басқару функционалдық маркетингтік стратегия деңгейінде шектеліп, маркетинг кешенін жасау арқылы жүзеге асырылады дейтін бірқатар экономистердің пікірімен келісуге болмайды [4]. Біздің көзқарасымыз бойынша, маркетингтік басқару фирманың барлық басқару деңгейлерін біріктіреді және фирманың нарықтық қызметі шоғырланған «іргетасы» болып табылады.

Функционалдық маркетингтік стратегиялардың ішінде келесілерді бөліп көрсетуге болады:

- ◆ нарық сегменттеу стратегиясы;
- ◆ мақсатты нарықты анықтау стратегиясы;
- ◆ өз өнімдеріне тартымды орын табуға мүмкіндік беретін жайғастыру стратегиясы;
- ◆ сату көлемінің өсуін, пайданы, нарық үлесін ұлғайтуды және т.б. мәселелерді шешуді қамтамасыз ететін маркетингтік кешен стратегиясы [5].

Функционалдық деңгейдегі негізгі маркетингтік стратегия – кәсіпорынның мүмкіндіктеріне және нарық қажеттіліктеріне сәйкес келетін нарықты таңдауға мүмкіндік

беретін нарықты сегменттеу стратегиясы (3-сурет) болып саналады. Оның маңыздылығы инструментальдық стратегияны әзірлеуде қатысатындығымен сипатталады. Нарықтық сегменттеу тұжырымдамасы екі теориялық көзқарасқа негізделген: біріншіден, нарықты біртұтас емес, жеке сегменттердің жиынтығы ретінде қарастырылу керек, осылайша, оның гетерогендік сипаты мойындалады; екіншіден, әр түрлі санатты тұтынушылардың сұраныс ерекшеліктерін көрсететін өнімдерді дифференциациялау және оны сату әдісі қажет (3 сурет).

Ж. Ламбеннің ойынша [6] сегменттеу – нарықты ұқсас қажеттіліктерге, мінез-құлыққа немесе мотивациялық сипаттамаларға ие тұтынушылардан тұратын және фирмаларға қолайлы маркетингтік мүмкіндіктерді қалыптастыратын бөліктерге бөлу. Нарықты сегменттеу кәсіпорынға бәсекелестік артықшылыққа ие саласына ресурстарды шоғырландыруды қамтамасыз ететін маркетинг құралдарын таңдауға мүмкіндік береді. Көп жағдайда, шаруашылық жүргізуші субъектілердің өндірістік-коммерциялық қызметінің сәтсіздіктері фирманың маркетингтік күштері жұмсалатын нарық сегментін дұрыс таңдамауына байланысты болады.

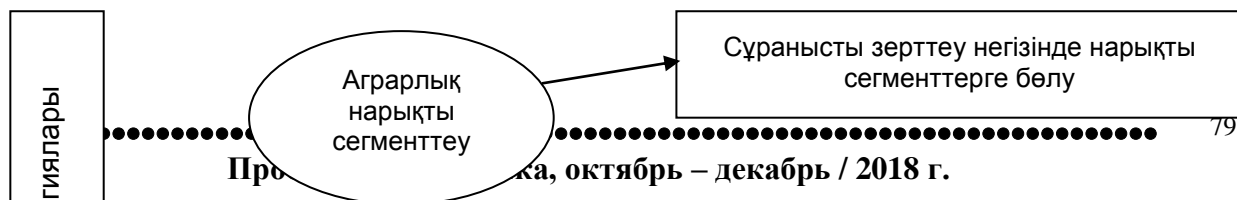
Шаруашылық жүргізуші субъектілерінің жиі өндірістік-коммерциялық қызметінің сәтсіздігі сегменттеу қателіктерімен байланысты, олар фирманың маркетингтік күші жұмсалатын нарық сегментінің дұрыс таңдалмауы; бір ғана нарық сегментіне назарын шоғырландыру; экономикалық негізсіз өнімнің саралануы барысында ресурстар мен күш-жігерді жұмсауға алып келетін шамадан тыс сегменттеуіне байланысты. Сегменттеу кәсіпкерлерге белгілі бір артықшылықтарға қол жеткізуге яғни :

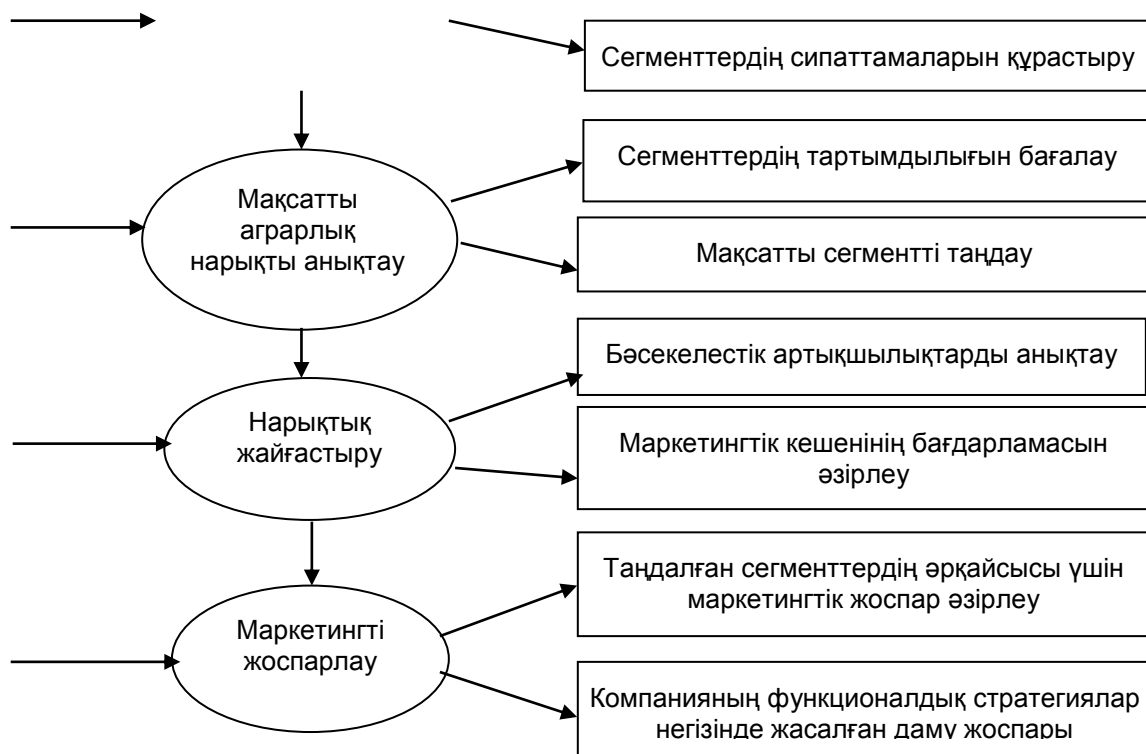
– тұтынушылардың қажеттіліктерін, олардың жеке қасиеттерін, нарықтағы мінез-құлықты және т.б. түсінуге және ескеруге;

– нақты нарықтардағы бәсекелестік күрестің табиғатын зерттеуге және зерттеу барысында алынған ақпараттарды маркетингтік қызметтің тиімділігін арттыру үшін пайдалануға;

– шектеулі ресурстарды ең тиімді бағыттарға бөлу мүмкіндігін айқындауға;

– жоғары нәтижеге әкелетін нарықтың жеке сегменттері бойынша маркетингтік қызметтің жоспарын әзірлеуде ескеруге мүмкіндік береді.

3 сурет – Функционалдык стратегияларды әзірлеу кезеңдері

Сегменттеудің ең үлкен әсеріне агроөнеркәсіптік кешеннің ішкі және сыртқы ортасы туралы, аграрлық нарықтардың жай-күйі туралы мәліметтерді қамтитын ақпараттық жүйе болған кезде қол жеткізіледі. Мұндай ақпарат әлеуетті және нақты тұтынушыларды анықтауға; өнімнің белгілі бір түріне сұранысқа негізделген ұсыныстарды және бағаларды; тұтынушылардың саны мен олардың төлем қабілеттілігін айқындауға мүмкіндік туғызады.

Тұтынушылар сұраныстың көлемі мен құрылымын анықтайтыны белгілі. Тауарды сатып алу туралы шешім қабылдау процесінің өзіне пайдасын тигізу үшін сатушы нарықтың мүмкіндіктерін кеңейтуге теріс әсер ететін және маркетингі күрделендіретін факторларға, соның ішінде халықтың жан басына шаққандағы табыстары бойынша жоғары саралауға, ең төменгі күнкөріс деңгейінің қарқынды өсуінен табыстардың артта қалуының салдарынан халықтың, әсіресе ауыл тұрғындарының сатып алу қабілеті төмендігіне ерекше назар аударуы қажет.

Әлемдік тәжірибеде пайдаланылатын сегменттеудің кейбір әдістерін бөліп көрсетуге болады. Олардың ішіндегі ең маңыздысы – тұтынушыларды кластерлік талдау (таксономия) әдісі. Кластерлер тұтынушыларды бір топқа біріктіру арқылы қалыпта-

сады, олар сауалнама кезінде сұралған сұрақтарға ұқсас жауап береді. Сатып алушылар жасы, табысы, әдеттері және т.б. бойынша ұқсастыққа ие болса, оларды кластерге біріктіруге болады. [7]

Ауыл шаруашылығы өнімдерінің нарығын сегменттеу кәсіпкерлік қызметтің тиімділігін арттырудың әсерлі құралы болып табылады. Сонымен бірге, аграрлы нарықтарды сегменттеу үшін нақты анықталған критерийлер жоқ. Кейбір экономистердің айтуынша, оларды үш кеңейтілген топқа бөлуге болады: экономикалық, әлеуметтік және психологиялық [8]. Экономикалық көрсеткіштердің маңыздылығы – олар ауыл шаруашылығы өнімдеріне жұмсалатын шығындардың деңгейі мен шегін белгілейді.

Сатып алушының әлеуметтік жағдайы, белгілі бір әлеуметтік топқа тиесілі болуы тұтыну деңгейі мен сатып алу мінез-құлқының деңгейіне және құрылымына қатты әсер етеді. Ауыл шаруашылық өнімдерін тұтынушылар азық-түлік өнімдерін тұтыну үшін сатып алатын жеке тұтынушыларға және өңдеу үшін шикізат ретінде сатып алатын өндірістік тұтынушыларға бөлу қажет. Бұл бөлу тұтынушылардың осы санаттары бойынша ауыл шаруашылығы өнімдерін сатып алу мақсаттары мен себептеріндегі айтарлықтай айырмашылыққа байланысты болады.

Ауыл шаруашылық нарықтарын сегменттеу кезінде халықтың өмір сүру деңгейін, нарықтың ерекшеліктерін және ауыл шаруашылығы өнімдерін халықтың барлық санаттары үшін маңызды өнім ретінде ескеру қажет. Мақсатты нарық сегменттерін таңдау олардың тартымдылығын бағалауға және игеру үшін бір немесе бірнешеуін таңдауды қамтиды. Компаниялар бәсекелестерге қарағанда тұтынушылардың сұранысын жақсы қанағаттандыратын сегменттерді таңдауы керек. Ресурстары шектеулі компания бір немесе екі шағын сегментке үміттен алады. Кейбір компаниялар белгілі бір сипаттамалар бойынша байланысты бірнеше сегменттерге қызмет етуі мүмкін. Ірі компания барлық нарық сегменттері үшін өнімдердің толық спектрін ұсына алады. Мақсатты нарық сегменттерін таңдау тұтынушылардың қалауы бойынша компанияның бәсекелестігін анықтайды. Компанияны бәсекелес сатушылар нарығындағы басқарудың негізгі міндеті – нарықтың қажетті үлесін алуға көмектесетін тұрақты айрықша артықшылықтарды қалыптастыру болып табылады.

Қазіргі жағдайда кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін жоғарылату және нарықтың әлеуетін дұрыс анықтау үшін кәсіпорынға кейбір ерекшеліктері бойынша тұтынушылық топтарды анықтау бағытында ғана нарықты сегменттеу жеткіліксіз. Интеграцияланған маркетинг шеңберінде, нарықта оны насихаттау үшін аса маңызды параметрлерге сәйкес, өнімнің өзін сегменттеу қажет. Осы мақсатта қосарланған сегменттеу әдісі пайдаланылады, яғни өнім және тұтынушы негізінде сегменттеу жүргізу. Осы тәсіл арқылы өнімді нарықтың қай сегментіне, оның параметрлері тұтынушылардың сол немесе басқа қажеттіліктеріне сәйкес келетінін анықтауға болады.

Таңдалған сегменттердің негізінде өнімді нарықта орналастыру, өнім портфелін анықтау үшін жұмыс жүргізіледі. Әлеуетті тұтынушылар анықталмаған немесе нарық сегменттері жеткілікті тартымды болмаған жағдайда, өнімді жетілдіру және жаңарту жұмыстары жүргізіледі. Сегменттің тартымдылығының негізгі критерийлері: сегменттің көлемі, табыстылығы, сегменттің өсу мүмкіндігі, бәсекелестік, кәсіпорынның мүмкіндіктері және т.б.

Орналастыру – фирма, өнім немесе қызмет үшін бәсекелестердің позициясынан ерекшелендіретін нарық жағдайын табу үдерісі. Орналастыру үрдісінде процестің кейбір ерекшеліктерін атап өту қажет: біріншіден, орналастыру – қысқа мерзімді

кезеңнен гөрі ұзақ мерзімді стратегияны білдіреді. Белгілі бір позицияны қалыптастыру үшін сізге уақыт керек, мысалы, қысқа мерзімді жарнама науқаны үшін; екіншіден, позициялау тұтынушылардың ой-санасында жүзеге асырылады, яғни, орналастыру – тұтынушының компания туралы, оның өнімдері немесе қызметі туралы ой-пікірі. Тұтынушылардың көзқарастарын қалыптастыру, бір жағынан өнімнің нақты сипаттамалары мен ерекшеліктері, оның бағасы, тарату арналары, қызмет көрсету түрі мен деңгейін және екінші жағынан фирманың бейнесі мен оның өнімі арқылы жүзеге асады; үшіншіден, позициялау артықшылыққа ие болу мүмкіндігіне негізделген. Мысалы, фирманың немесе өнімнің күшті позициялары, орналастыру нәтижесі бойынша төмен шығындар тауарларды төмен немесе орташа бағамен сатып алу мүмкіндігін білдіретін мақсатты тұтынушылар үшін артықшылыққа айналады. Тиімді позициялар тек өнімнің оң имиджін білдіріп ғана қоймай, сондай-ақ компанияның тауарларын сатып алу кезінде тұтынушыларға айқын артықшылықтар береді. Дегенмен, орналастырудың салыстырмалы тұжырымдама екенін ескерген жөн, яғни, тауарлар мен тауар белгілері бәсекелес өнімдерге және сауда маркаларына қатысты белгілі бір позицияларға ие. Мысалы, баға деңгейін әртүрлі нарықтардағы немесе сегменттердегі ғана бәсекелестердің бағаларымен салыстырғанда жоғары немесе төмен деп санауға болады.

Орналастыру стратегиясын қалыптастыру бірнеше кезеңнен тұрады:

1. Бәсекелестерді және олардың нарықтағы үлесін анықтау.

2. Сатып алушылардың нарықтағы әртүрлі баламалар арасында қалай таңдау жасайтындығын анықтау.

3. Белгілі бір өнімді таңдағанда тұтынушы ескеретін жағдайлар.

4. Бәсекелестерді бағалайтын параметрлер.

5. Сауда белгілерін қабылдау картасын жасау, оның ішінде тұтынушылар үшін маңызды параметрлер бойынша өлшемдер, осы параметрлер бойынша бәсекелестердің орны және олар үшін тұтынушылық ұстанымдарын қалыптастыру [9]. Мұның бәрі позициялау стратегиясын қалыптастыру үшін негіз болып табылады.

Тұжырымдар. 1. Жаһандану жағдайында ұлттық, сондай-ақ халықаралық деңгейде бәсекелестік тез өсіп келеді. Маркетологтар үшін бәсекелесуге болатын құралдар мен әдістер әртүрлі және күрделі

болып келеді: интеграцияланған (Интернет) коммуникациялар, тікелей маркетинг және т.б. белсенді түрде қолданылады.

2. Егер тауарлардың (қызметтердің) қолданыстағы орны мақсатты нарықтың қалауына жақын болса және бәсекелестердің ұсыныстарына қарағанда жақсы болса, стратегияны қолданыстағы позицияларды нығайту үшін қысқартуға болады.

3. Сатып алушы қажеттіліктерді қанағаттандыру жолында өзгерістерді немесе жаңалықтарды қалап, күтетін болса, тауарды қайта жайғастыру стратегиясын қолдану сөзсіз артықшылық болып табылады. Мұндай өзгерістер түбегейлі болуы мүмкін. Егер фирманың позициясы қолайсыз және бәсекелестердің позициясынан мардымсыз ерекшеленетін болса, қарқынды қайта жайғастыру стратегиясы қажет болуы мүмкін. Бұл тұтынушының қалауына бейімделу үшін тауарларды толығымен өзгеріс енгізіп, өндіруге бағдарлануды білдіреді.

4. Түбегейлі қайта жайғастыру стратегиясы жаңа нарық сегментін жаулап алуды көрсетеді. Егер ұстаным қолайлы болса, бірақ бәсекелестер нарық «қуысына» ие болуға талпынса, бұл стратегия бәсекелестерді нарықта ығыстыруға бағытталған болуы мүмкін. Сонымен, функционалды маркетингтік стратегия нарық талаптарына сәйкес келетін бизнес жүргізуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1 Официальный сайт Президента Республики Казахстан. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 31 января 2017г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» [Электронный ресурс].- 2018.- URL: [http:// www.akorda.kz](http://www.akorda.kz) (дата обращения: 30.05.2018).

2 Статистика// Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс].-2015.- URL: [http:// www.stat.kz](http://www.stat.kz). (дата обращения: 30.09.2017).

3 Государственная программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы.- Астана, 2018.

4 Аймурзина Б.Т., Каменова М.Ж. Финансовые инструменты регулирования сельскохозяйственного производства Казахстана //Проблемы агрорынга.- 2017.- №3.- С.61-65.

5 Завгородняя А.А., Ямпольская Д.О. Маркетинговое планирование.- СПб, 2002.- 352 с.

6 Ламбен Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / перевод с французского.- СПб.: Наука, 1996.- 589 с.

7 Лещенок И. Анализ рынка: стратегия и методы сегментации. [Электронный ресурс].- 2018.-URL: [http:// library.by](http://library.by) (дата обращения: 30.05.2018).

8 Карданова Л.И. Рыночные стратегии развития аграрного сектора экономики на основе маркетинговых принципов и технологий. Диссертация на соискание ученой степени д.э.н. - Ростов на Дону, 2002.- 470 с.

9 Green, P.E., Carmone, F.I., Inrand Smith, S.M. (1989) 'Multidimensional Scaling: Concepts and Applications'.- Boston: Allyn and Bacon.- PP.109-154.

Әдебиеттер тізімі

1 Oficial'nyj sajt Prezidenta Respubliki Kazahstan. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N.A. Nazarbaeva narodu Kazahstana ot 31 janvarja 2017g. «Tret'ja modernizacija Kazahstana: global'naja konkurentosposobnost'» [Jelektronnyj resurs].- 2018.- URL: [http:// www.akorda.kz](http://www.akorda.kz) (data obrashhenija: 30.05.2018).

2 Statistika// Komitet statistiki Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs].-2015.-URL: [http:// www.stat.kz](http://www.stat.kz). (data obrashhenija: 30.09.2017).

3 Gosudarstvennaja programma razvitija agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazahstan na 2017-2021 gody.- Astana, 2018.

4 Ajmurzina B.T., Kamenova M.Zh. Finansovye instrumenty regulirovanija sel'skohozjajstvennogo proizvodstva Kazahstana //Problemy agrorynka.- 2017.- №3.- S.61-65.

5 Zavgorodnjaja A.A., Jampol'skaja D.O. Marketingovoe planirovanie.- SP6, 2002.- 352 s.

6 Lamben Zh. Strategicheskij marketing. Evropejskaja perspektiva / perevod s francuzskogo.-SPb.: Nauka, 1996.- 589 s.

7 Leshhenok I. Analiz rynka: strategija i metody segmentacii.[Jelektronnyj resurs].-2018.- URL: [http:// library.by](http://library.by) (data obrashhenija: 30.05.2018).

8 Kardanova L.I. Rynochnye strategii razvitija agrarnogo sektora jekonomiki na osnove marketingovyh principov i tehnologij. Dissertacija na soiskanie uchenoj stepeni d.je.n. - Rostov na Donu, 2002.- 470 s.

9 Green, P.E., Carmone, F.I., Inrand Smith, S.M. (1989) 'Multidimensional Scaling: Concepts and Applications'.- Boston: Allyn and Bacon.- PP.109-154.

formation of integrated structures in the AIC have been determined. The vectors of development of the system of institutions of entrepreneurship in agricultural sphere, the efficient entrepreneurial activity, taking into account the volume of transaction costs to assess the institutions of public support for the economy have been analyzed. The socio-economic structure of entrepreneurship in agricultural sector is presented. The contradictions of the institutional system of agricultural sector are shown. The author notes that the objectives of agri business are to stabilize and increase the efficiency of agro-industrial production, to bring together the level of incomes of agricultural workers and industry.

Түйінді сөздер: аграрлық сектор, кәсіпкерлік, ауыл шаруашылығы кәсіпорындары, интеграцияланған құрылымдар, трансакциялық шығындар, мемлекеттік реттеу, институционалдық қайта құрулар.

Ключевые слова: аграрный сектор, предпринимательство, сельскохозяйственные предприятия, интегрированные структуры, трансакционные издержки, государственное регулирование, институциональные преобразования.

Keywords: agricultural sector, entrepreneurship, agricultural enterprises, integrated structures, transaction costs, government regulation, institutional transformations.

Кіріспе. Заманауи қоғамның түрленуі әлеуметтік-экономикалық жүйенің барлық деңгейін қамтуда және қазақстандық экономиканың жаңаша сападағы жүйесінің қалыптасуы құрылымдық өзгерістермен тікелей байланысты болып отыр. Құрылымдық түрлендірулердің беталысын қоғамның институционалдық ортасы мен экономиканың қызмет етуінің жаңа шарттарымен өзгешеленетін қарама-қайшылықтар жүйесі арқылы сипаттауға болады. Экономикалық қайта құру барысында негізгі мәселе ретінде институционалдық түрлендіру меншік институттарының қызмет ету мәнін өзгерту мен меншік құқығын тиімді қорғауға, мемлекеттік басқарудың түрлі сатыларындағы әлеуметтік-экономикалық саясатты дайындау және жүзеге асыру ережелерін жасауға, жер нарығының инфрақұрылымын түрлендіруге бағытталуы қажет. Бұл өз кезегінде нарықтық ортада тиімді қызмет ететін субъектілердің және әлеуметтік қорғау институттарының пайда болуының алғы шарты болмақ.

Институттар аграрлық нарықтағы экономикалық субъектілер арасындағы қатынастарды бірыңғайлау қызметін атқару, олардың қызметі мен іс-әрекетін реттеу үшін әлеуметтік нормалар, құндылықтар, нұсқамалар және оларды орындамау бойынша санкцияларды қамтиды [1, 33 б.]. Әр түрлі институттардың ұйымдық-құқықтық және әлеуметтік-құқықтық құраушыларының арақатынасы ерекшеленеді, бірақ, олар әрбір институтқа объективті түрде тән. Теориялық тұрғыдан кәсіпкерлікті дербес зерттеу объектісі ретінде институционалдық талдауға болады, бұл ауыл шаруашылығындағы функционалдық бағытына

байланысты шартталынған, бір жағынан, қызмет көрсету объектісі (АӨК-нің I сферасы үшін), екінші жағынан, шикізат базасының қажетті өңдеу шарты (АӨК-нің II сферасы үшін) болып табылады.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Агроөндірістік кәсіпкерлікті талдауда кәсіпкерлік белсенділіктің деңгейі бірінші кезекте формальды және формальды емес институттардың дамуына байланысты анықтау керектігін көрсетеді. Институционализмнің «веблендік» ескі атауымен ұқсастығы адастыруға әкелмеуі тиіс, себебі әдіснама аясындағы жаңа институционалдық теорияның неоклассикалық тұжырымдамамен ортақ түбірлері бар.

Неоинституционалдар әдіснамасы өз мүшелерінен тыс қауым болмайды деп есептейді. Осындай тәсіл микроэкономикалық талдауды тереңдетуге және экономикалық ұйым ішіндегі қалыптасып жатқан қатынастарды қарастыруға мүмкіндік береді және субъектілердің шектеулі ұтымдылығы туралы қарастырады [2, 47-51 бб.].

Заманауи экономикалық ғылым институционалдық өзгерістерді заңды және жеке тұлғалардың мінез-құлық ережелерін қалыптастыратын жаңаларын құру немесе бар институттарды жаңартуға бағытталған экономиканы реформалау шеңберінде жүзеге асатын маңызды міндеттердің қатарына жатқызады. Олардың орындалуын қамтамасыз ететін берілген ережелер мен механизмдер негізінде экономикалық, қоғамдық, саяси және басқа сфераларда индивидумдардың қарым-қатынасы қалыптасады. Сонымен қатар, институционалдық ортаның қалыптасуы немесе агроөндірістік кәсіпкерлікті институционализациялау оның эко-

көрсеткіштері ғана емес, сонымен қатар институттардың болмауымен орын алатын шығындардың сандық өлшеміне айналады. Сондықтан, трансакциялық шығындардың мөлшері неғұрлым көп болса, нарықтықты алмастыратын институционалдық реттеуге сұраныс соғұрлым жоғары болады. Мысалы, өтпелі экономика жағдайында институт түріне байланысты дамудың эволюциялық механизмі аясында қоғамдық ұсыныс мемлекет тарапынан болады. Олай болса, институттардың қоғамдық ұсынысы оларды құру мен қызмет етуі бойынша шығындар арқылы көрінуі мүмкін. Егер тауарлар нарығында трансакциондық шығындар айырбастан түскен табыстан көп болатын болса, онда нарық ондай шығындар көлемін азайтатын институттардың құрылуын қажет етеді. Егер де, ондай институттардың құрылуы мүмкін емес болған жағдайда (жеке меншік болмаған жағдайда және кәсіпкерлікке тыйым салынған жағдайда орын алады) нарық шаруашылықты жүргізудің баламалы әдісіне, яғни, басқару мен реттеудің мемлекеттік орталықтандырылған түріне өтеді.

Нарықтың трансакциялық шығындары шекті мәндерден (айырбастан түскен табыс шығындардан кем немесе тең) асып түсетін болса, мұндай жағдай ресурстарды қолданудың тиімсіздігіне әкеліп соқтырады. Сондықтан, қазақстандық транзитивті экономикасында қалыптастырылған аграрлық нарықтардың әлсіздігі нарықтық механизмнен емес, ол аграрлық нарықтардың қызметінің тиімділігін қамтамасыз ететін институттардың аз көлемде болу себебінен. Ескеретін жағдай, формалды институттандырудың негізгі көзі болып табылатын және жалпы экономиканың негізгі саяси институты мемлекет болып саналатындықтан, ол аграрлық кәсіпкерлік құрылымында мемлекеттік реттеу түріне айналады [6, 61б.].

Заманауи институционалдық экономикада агроөндірістік кешендегі кәсіпкерлік қызметтің тиімділігі нарықтық айырбастағы шығыстарды анықтайтын трансакциялық шығындар шамасымен анықталады. Трансакциялық шығындар мәні жағынан айналым шығындарына көп жағынан ұқсас. Сондықтан, оларға тауарды сату және сатып алуға кеткен, бухгалтерлік есепті жүргізу, сауда мен жарнама жүйесін қамтамасыз ететін айналымның таза шығындары кіреді.

Нарықтар өздігінен институционалдық құрылымның негізгі элементтері болып табылады, кейбір экономистер институттар мен нарықтарды бөліп, соңғыларын

«меншік құқықтарын беру механизмі» ретінде анықтайды. Алайда, нарық түрлі шектеулер, мінез-құлық нормалары мен ережелерінің жүйесі екендігі белгілі. Сондықтан, оларды институционалдық құрылымның басқа элементтерімен қатар институтқа жатқызған дұрыс. Егер тұтыну заттары нарығында трансакциялық шығындар айырбастан түсетін табыстан жоғары болса, онда экономикада трансакциялық шығындарды азайтуға мүмкіндік беретін институттарды құру қажеттілігі пайда болады. Алайда, мұндай институттар құрыла алмаса (жеке меншіктің жоқтығы және кәсіпкерлік қызметке тыйым салу себебінен), нарықтық шаруашылықты реттеудің балама тәсілімен ауысады, ол – орталықтанған мемлекеттік жоспарлау және басқару. Егер тауарлар нарығында трансакциялық шығындар айырбастан түскен табыстан көп болатын болса, онда нарық ондай шығындар көлемін азайтатын институттардың құрылуын қажет етеді. Егер де, ондай институттардың құрылуы мүмкін емес болған жағдайда (жеке меншік болмаған жағдайда және кәсіпкерлікке тыйым салынған жағдайда орын алады) нарық шаруашылықты жүргізудің баламалы әдісіне, яғни, басқару мен реттеудің мемлекеттік орталықтандырылған түріне өтеді.

Нарықтың трансакциялық шығындары шекті мәндерден (айырбастан түскен табыс шығындардан кем немесе тең) асып түсетін болса, мұндай жағдай ресурстарды қолданудың тиімсіздігіне әкеліп соқтырады. Сондықтан, қазақстандық транзитивті экономикасында қалыптастырылған аграрлық нарықтардың әлсіздігі нарықтық механизмнен емес, ол аграрлық нарықтардың қызметінің тиімділігін қамтамасыз ететін институттардың аз көлемде болу себебінен. Ескеретін жағдай, формалды институттандырудың негізгі көзі болып табылатын және жалпы экономиканың негізгі саяси институты мемлекет болып саналатындықтан, ол аграрлық кәсіпкерлік құрылымында мемлекеттік реттеу түріне айналады.

Трансакциялық шығындарды қалыптастыру ашық нарықтағы айналым процесімен байланысты, өйткені нақты экономикадағы кез келген айырбас белгілі бір шығындарды талап етеді. Аталмыш шығындар «нақты экономикалық жағдайлардағы айырбас операцияларына қатысатын нарықтық қатынастар субъектілерінің меншік құқықтарын иелену және иеліктен шығару» ретінде сипатталады [7, 39-42 бб.]. Мұндай ұстаным агроөндірістік ортадағы кәсіпкерлікті ұйымдық-экономикалық жүйе, сондай-ақ ең аз

өндірістік және трансакциялық шығындармен ауыл шаруашылығы шикізатын өндіру, оны өңдеу, тұтынушыға жеткізу есебінен құрылатын ұйымдық-құқықтық қатынастар жүйесі ретінде сипаттауға мүмкіндік береді. Атап өтетін жайт, заманауи экономикалық әдебиеттерде агроөндірістік кәсіпкерлік шаруашылық субъектісі қызметінің мемлекет, фирма, шаруашылық және адам үшін қажетті аграрлық сипаттағы өнімдерді өндіруді жүзеге асыратын шаруашылық субъектісі қызметінің дербес бастамасы деп анықталады.

Меншік – кез келген өндірістің алғышарты және оның нысаналы бағыты ретінде, ал айырбастың тиімділігі кез келген кәсіпкерліктің, сондай-ақ ауыл шаруашылығы кәсіпкерлігін бағалаудың өлшемдері ролін атқарады. Агроөндірістік кәсіпкерлікті қалыптастыру негізі аграрлық сала өнімінің тұтынушыға жеткенге дейінгі қозғалыс сатыларының өндірістік бірлігі болып табылады. Кәсіпкерлікті анықтаудың өндірістік негізінен айырбас қатынастары артықшылығын бекітуге дейін оның құрамы коммерциялық және делдалдық іс-әрекетті кіргізеді. Егер категориялық түрде агроөнеркәсіптік сферадағы кәсіпкерлікті, иеленудің айқындалған типі жүйенің нәтижесі ретінде көрініс беретін меншік формасы деп анықтасақ, онда, тәжірибе көрсеткендей, ауыл шаруашылығында мемлекеттік меншік тиімсіз болып табылады. Осыны ескерсек, көптүрлі формадағы жеке меншік нарықтық экономика типіндегі елдердің кәсіпкерлік қызметінің алғышарты болып көрінеді.

Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру және өткізу өндіріс иелерінің ұйымдастыруымен іске асырылмайды, оны жалгерлер немесе менеджерлер жүзеге асырады. Агроөндірістік кәсіпкерлік үшін иелену қатынастары азық-түлікті және ауыл шаруашылығы шикізатын өндіруді, бөлуді, айырбас пен тұтынуды тиімді ұйымдастыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін алғышарт ретінде мәні бар [8, 21-23 бб.]. Кәсіпкерлік нарықтық экономикадағы маңызды өндіріс факторы болып табылады, оны агроөндірістік сферада ұйымдастыру мен мамандануын тереңдету үшін инвестициялар бағытына алып келетін сауда және өндіріс саласына капитал тартуды қамтамасыз ететін меншік формасын пайдалануды білдіреді.

Кәсіпкерлік қызмет ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының тиімді әрекетімен, яғни өндірушілер мен тұтынушылардың ұсынысы мен сұранысының тепе-теңдігіне жету мақсатындағы жалпы шығындарды азайту кезіндегі аграрлық сферадағы өнімдерді өндіру, өңдеу, сатудың органикалық

байланысымен сипатталады. Яғни, агроөндірістік кәсіпкерлік – өндіріс құралдарының меншік иелері, серіктестер, ұжымдық кәсіпорын арасындағы аз трансакциялық шығынмен ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеу және тұтынушыға жеткізу жөніндегі ұйымдық-экономикалық қатынастар жүйесін көрсетеді.

Аграрлық саладағы кәсіпкерлік оның айырбас қатысына байланысты конструктивті көзқарас екенін білеміз, бірақ ол тұтастай құрамдас элементтерінің жеке өлшемдерін бейнелейді, яғни зерттелетін категорияның маңызды белгілерін ескермейді, тек өндіріс қатынастарын жүзеге асырудың әлеуметтік-экономикалық салдарын көрсетеді. Қызықтырып отырған мәселе айырбас қатынастары арасында болғандықтан, оның ішкі мәнін ұғыну кезінде оның қызмет етуінің түпкі себебінен қараған дұрыс. Тек агроөндірістік кәсіпкерлік қана нақты өндіріс негізінде шаруашылық жүргізудің нарықтық формасына өзгереді.

Ауыл шаруашылығы тауарлары ұсыныс көлеміне байланысты агроөндірістік сферада кәсіпкерлікті «реттелетін» және «өзін-өзі реттейтін» деп бөлуіне орай зерттеушілер тұрғысынан келіспеушілікті атап өтуге болады. Егер бұл көзқарасты жалпы қабылданған деп санасақ, онда ұйымдық-үлестік меншік формасы немесе шаруа қожалығы кәсіпорындарының өндіріс көлемін ұлғайту кезінде олардың өнімі тұтынушылық сұраныстағы өзгерістерді есепке алмай сатылуы мүмкін. Тіптен, тәжірибеде, аграрлық сфера және аталмыш шаруашылық жүргізуші субъектілер ұсынысты келісімшарт институтын жүзеге асыру арқылы қалыптастырады.

Интеграциялық процестердің күрделенуі оларды жүйелі тиімділікті арттыратын факторларды жүзеге асыру үшін ашық болып табылатын технологиялық және экономикалық тұйық тұтастыққа айналдырады [9, 28-36 бб.]. Соңғы уақытта шикізат өндіру және оны уақытында сапалы өңдеу арасындағы тұрақты байланысты қамтамасыз ететін формальды және формальды емес институттар қалыптасты.

Агроөндірістік кәсіпкерліктің ұйымдық-экономикалық қатынастары серіктестердің келісімшарттық міндеттемелерді сақтауға негізделген және ерікті түрде құрылады. Тараптар келісімнің орындалуының қажеттілігіне көңіл аудармайтын болса, олар заңды күшін жоғалтады және бұзылады. Яғни, бұл жерде кәсіпкерліктің өзін-өзі реттеуі туралы айту орынсыз. «Өзін өзі

реттеу» термині аграрлық сферадағы өнімдер ұсынысының көлеміне байланысты өзгеретін сұраныс деңгейінің ауытқуларында жатқан нарық сәтсіздіктерін ескермейді. Сондықтан, бірқатар экономистер айтып жүрген нарықтың өзін-өзі реттеу қағидасы оның нақты қызмет етуінің шынайы қағидаларына мүлде сәйкес келмейді. Бағалар ауытқуын шектеп отыратын, өндіруші мен тұтынушыны бағалардың деструктивті ауытқуынан қорғайтын сыртқы реттеуші күш қажет. Сондықтан, біздің ойымызша азық-түлік нарығында реттеуші ролді мемлекет атқаруы тиіс.

Тұжырымдар. 1. Қорыта айтқанда қазіргі экономикалық ғылым көзқарасы тұрғысынан институционалдық ортаның өзгерістері экономиканы реформалаудың негізі екені белгілі. Сондай-ақ, экономикалық қызмет субъектілерінің қарым-қатынасының схемалары мен алгоритмдерін қалыптастыратын жаңа институттар құрылады немесе бар институттар жаңартылады. Осылайша, аграрлық саладағы кәсіпкерліктің экономиканың институционализациясы проблемасы өзекті болып табылады.

2. Экономикалық институттар шаруашылық жүргізуші субъектілерді қажетті ақпаратпен қамтамасыз етеді, олар айқын түрде (баға, жоспар арқылы) және айқын емес (шаруашылық этика нормалары) түрінде түседі. Алынған ақпарат рационалды шаруашылық мінез-құлығының қажетті негізін көрсетеді. Өндірушілер тұтынушыларға қанша және қандай тауарлар мен қызметтерді ұсына алатынын, қанша өндіріс факторлары (шикізат, капитал, жұмыс күші) бар, өндірістің техникасы мен технологиясы саласындағы заманауи ғылыми жетістіктер қандай, шығарылып жатқан тауар бойынша сыртқы нарықтағы жағдай қандай екенін білуі тиіс. Сонымен қатар, тұтынушыларға тауардың сапасы мен ерекшелігі, бағасы, сатып алу шарттары туралы толық ақпарат керек. Мемлекеттік басқару органдары жеке аймақтардағы және салалардағы халық шаруашылығының жағдайы мен болашағы туралы білуі қажет.

3. Институционалдық ортаның трансформациялық табиғи нұсқасы табиғи, өндірістік, саяси, мәдени т.б. факторлар ықпалындағы институттар эволюциясы болып табылады. Онымен қатар, бұрынғы институттарды жою немесе оларды қайта құру императивті әдістерді қолданбай да жүргізіледі, яғни институттар «жоғарыдан» емес, «төменнен» енгізіледі. Директивті түрде құрылған әлдебір ұйым, тек әлеуметтік ортаның бір бөлігі болғанда институтқа

айналуы мүмкін. Сонымен қатар, ол атқарушы органның бағыныштылық сатысындағы функцияларын орындайтын ұйымдық құрылым емес, өз қызметінің нәтижесінде жасалған жағдайлар мен ресурстар арқасында автономды болуы шарт [10, 55-58 бб.]. Осылайша, ауыл шаруашылығы кәсіпкерлігін институционализациялау - бар институттардың жаңа құрылымдарын қалыптастыру немесе модернизациялау мен шаруашылық жүргізуші субъектілердің қызметінің тиімсіз, әрі ескірген ережелері мен нормаларын алып тастау немесе жаңалау процесін көрсетеді.

4. Шаруашылықты тиімді жүргізу жағынан кәсіпкерліктің сипаттамасы оның институционалдық талдауына негізделеді. Аталмыш форма дербес дамитын нарықтық қатынастар жүйесінде өмір сүретіндіктен, ол өзіндік даму ерекшелігімен сипатталады. Алайда, нарықтық экономика жағдайларында ауыл шаруашылығы тауарларын өндіру мемлекет тарапынан институционалдық әсері кезіндегі бірегей технологиялық цикл шеңберінде тұрақты қайталанатын жаңартуларда іске асады. Көрсетілген әсер арқылы және экономикалық субъектілер арасындағы функционалдық байланыстар негізінде агроөндірістік кәсіпкерліктің салалық және функционалдық құрылымы қалыптасады.

5. Ауыл шаруашылығы кәсіпкерлігінің институционалдық құрылымында, яғни оның институттарының белгілі бір жинақталған тобында келесі негізгі элементтерді бөліп көрсетуге болады: жеке меншік институты, аграрлық нарық және мемлекеттік реттеу. Жеке меншік объектілері ретінде өндіріс құралдары роль атқарады. Бірақ, бұл игіліктер тұтыну заттары өндірісі үшін қолдану мүмкіндігінде бағалы болып табылады. Индивидке жататын өндіріс факторларына меншік құқықтарын біріктіру немесе бөлшектеу туралы шешім қабылдау тауарлардан түсетін пайдаға байланысты. Бұл шешімдерге тауар нарықтарындағы бағалар тікелей ықпал етеді. Нәтижесінде, тауар нарығындағы бағаның қалыптасуы және трансакциялық шығындардың деңгейі, жеке меншіктің жүзеге асуы немесе аспауы, тіпті өмір сүруі фактісі де осыған байланысты болмақ.

6. Қазіргі кезде пайданы шектік пайдалылықты барынша арттыру қағидаларына сүйену мүмкін емес. Экономикалық субъектілердің қызмет етуінің тұрақты қалыптасқан ережелері мен нормалары бар және олар экономикалық факторлармен қатар адамдардың тіршілік қарекетін

**ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ СТРАХОВАНИЯ
В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ
САҚТАНДЫРУ ЖҮЙЕСІН МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ**

**STATE REGULATION OF INSURANCE SYSTEM IN AGRICULTURE
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Р.А. ИСМАИЛОВА¹

д.э.н., профессор

З.А. БАЙМАГАМБЕТОВА²

к.э.н

О.В. МИСНИК²

магистр экономических наук

*¹Национальная школа государственной политики Академии
государственного управления при Президенте Республики Казахстан*

²Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина

Р.А. ИСМАИЛОВА¹

э.ф.д., профессор

З.А. БАЙМАГАМБЕТОВА²

э.ф.к.

О.В. МИСНИК²

экономика ғылымының магистрі

*¹Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару
академиясы Мемлекеттік саясаттың ұлттық мектебі*

²С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті

R. ISMAILOVA¹

Dr.E.Sc., Professor

Z. BAIMAGAMBETOVA²

C.E.Sc.

O. MISNIK²

Master of Economic Sciences

*¹National School of Public Policy of the Academy of Public Administration under
the President of the Republic of Kazakhstan*

²S.Seifullin Kazakh Agro Technical University

Аннотация. Обоснована необходимость правового регулирования страхования рисков сельхозтоваропроизводителей в растениеводстве республики для сокращения природных рисков в сельском хозяйстве, обеспечения защиты имущественных интересов фермеров от последствий неблагоприятных природных явлений. Рассмотрены основные этапы государственного регулирования страхования рисков в растениеводческой отрасли с выявлением преимуществ и недостатков, а также проблемных аспектов в данной сфере. Проведен анализ правового обеспечения страхования рисков в сельскохозяйственном производстве на основе изучения законодательных актов с определением позитивных и негативных сторон реализации данных мер. Даны оценка действующему механизму страхования рисков и предложения по совершенствованию системы госрегулирования рисков в отрасли растениеводства путем создания государственного фонда перестрахования рисков страховщика. Предлагается перейти от субсидирования страховых выплат к субсидированию 50% страховых премий, это будет способствовать объективному распределению субсидий между страхователями – сельхозтоваропроизводителями; снизятся затраты фермеров в период сезонных работ. Для повышения эффективности страхования рисков в

растениеводстве от последствий неблагоприятных природных явлений был принят Закон РК «Об обязательном страховании в растениеводстве» [1]. Согласно закону, в растениеводстве подлежат страхованию зерновые и масличные культуры, сахарная свекла и хлопок, но под страхование не подпадают овоще-бахчевые культуры, картофель, кормовые культуры, которые тоже подвержены отрицательному воздействию неблагоприятных природных явлений.

Однако в настоящее время система страхования рисков в растениеводстве одинаково невыгодна как страховщикам, так и страхователям. Вместе с тем действующий механизм субсидирования страховых выплат снижает мотивацию страховых компаний для надлежащей оценки убытков и может привести к сговору между страховой компанией (ОБС) и сельхозпроизводителем с целью завышения суммы страховых выплат.

Страхование сельскохозяйственных культур сталкивается с большими проблемами, которые проявляются в следующем: недостаточная осведомленность фермеров о страховых продуктах; недоступность качественных достоверных данных; преобладание системных рисков в растениеводстве; негибкая нормативно-правовая среда; ограниченность выбора страховых схем; неадаптированность используемой страховой программы к нуждам мелких хозяйств.

Материал и методы исследования.

Информационную базу исследования составили нормативно-правовые акты по вопросам государственного регулирования рисков сельхозтоваропроизводителей в растениеводстве, а именно Закон РК от 8 июля 2005 года № 66 «О государственном регулировании развития агропромышленного комплекса и сельских территорий», Закон РК от 10 марта 2004 года N 533-III «Об обязательном страховании в растениеводстве», Государственная программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы, утвержденная Постановлением Правительства РК от 12 июля 2018 года № 423. Используются также аналитические данные Национального банка Республики Казахстан о страховых премиях и страховых выплатах по страховым (перестраховочным) организациям, Министерства сельского хозяйства. Сюда же включены статистические обзоры в области регулирования страхования рисков в сельском хозяйстве, размещенные на информационных сайтах

Республики Казахстан, а также труды ведущих ученых-экономистов, опубликованные в периодических изданиях.

В процессе исследования были использованы различные методы. Теоретические – при изучении этапов развития системы страхования рисков сельхозтоваропроизводителей в области растениеводства. При анализе действующих мер государственного регулирования страхования рисков в сельском хозяйстве применяли причинно-следственные методы анализа. При изучении особенностей рисков, существующих в растениеводстве, – метод группировок, логический и сравнительный методы. Экономико-статистические методы – при проведении анализа и оценки современного состояния страхования в растениеводстве, а также тенденций его развития, абстрактно-логический – при выявлении проблем и разработке предложений по мерам государственного регулирования страхования рисков в сельском хозяйстве Республики Казахстан.

Результаты и их обсуждение. Государственное регулирование страхования рисков в сельском хозяйстве имеет определенные этапы своего развития, которые непосредственно связаны со становлением нашей республики как независимого государства.

Первый этап относится к периоду 1990-1995 гг., когда в условиях перехода к рыночной экономике впервые появились частные страховые и перестраховочные организации. Они осуществляли страхование урожая сельхозтоваропроизводителей только на добровольной основе. При этом страховые тарифы стали выше в 1,5-2 раза, чем при плановой экономике, а страховые взносы составляли от 2% до 8% от страховой суммы.

Такие условия страхования были экономически невыгодны для фермеров, которые из-за глубокого кризиса оказались неплатежеспособными и несли большие убытки от неблагоприятных погодных условий. С другой стороны, страховые (перестраховочные) организации не имели интереса к страхованию урожая сельскохозяйственных культур из-за высоких рисков. В целом сложившаяся ситуация привела к распаду рынка страхования сельскохозяйственных рисков, и государство вынуждено было перейти к обязательному виду страхования.

Второй этап можно связать с принятием Закона РК от 3 октября 1995 г. № 2475 «О страховании» (с изменениями и допол-

этом фермер должен представить справку из республиканского государственного предприятия «Казгидромет» или Агентства по чрезвычайным ситуациям о факте произошедшего неблагоприятного природного явления [6].

Следующим шагом является заключение комиссии и подписание акта обследования по факту неблагоприятного природного явления. На основании акта страховая компания возмещает сельхозпроизводителю страховую выплату в размере 100% при полной гибели посевов в течение 10 рабочих дней после получения всех соответствующих документов. При частичной гибели посевов – не ранее 1 месяца, но не позднее 3 месяцев со дня окончания уборки урожая при наличии полного пакета документов [7].

Страховым компаниям компенсируются страховые выплаты в размере 50% от определенного ущерба государственным агентом в лице АО «КазАгроГарант» [8].

Такой механизм государственного регулирования оказался невыгодным, прежде всего для сельхозтоваропроизводителей, так как не каждый страхователь мог получить страховые возмещения. Кроме того, сама процедура подтверждения страхового случая и получения возмещения требовала сбора множества документов и времени для их согласования. Поэтому для решения сложившейся проблемы в 2006 г. создано общество взаимного страхования (ОВС), деятельность которого регламентировалась Законом РК от 5 июля 2006 года № 163-III «О взаимном страховании» [9].

Деятельность ОВС имела свои преимущества. Она позволяла аккумулировать на своих счетах страховые премии и направлять средства созданного денежного фонда на инвестирование или кредитование членов общества.

Следует отметить негативные стороны ОВС. Во-первых, сельхозхозяйственные товаропроизводители самостоятельно устанавливали страховые тарифы, которые были ниже, чем предусмотренные законодательством. Это обстоятельство привело к неблагоприятной ситуации на рынке страхования рисков в растениеводстве и сокращению количества заключаемых договоров со страховыми организациями.

Во-вторых, ОВС создавали фермеры, чьи земли находились практически на одной территории. При неблагоприятных погодных условиях страховой случай одновременно возникал у всех участников, что повышало риск невыплаты страховых воз-

мещений. В результате ОВС не могли полноценно реализовать свои преимущества в части фондирования инвестиционных средств. Неплатежеспособность ОВС привела к снижению интереса самих фермеров к такой форме страхования, что сказалось на уменьшении их доли на рынке страхования сельскохозяйственных рисков.

Исходя из вышеизложенного предлагается усовершенствованный механизм государственного регулирования страхования рисков в растениеводстве, который представляет собой гармоничное взаимодействие между государством в лице уполномоченного агента по управлению бюджетными средствами, страховыми организациями и сельхозхозяйственными товаропроизводителями. Такой механизм позволит развить государственно-частное партнерство в области страхования рисков в растениеводстве путем создания фонда перестрахования, который в будущем может полностью стать частной компанией (рисунок).

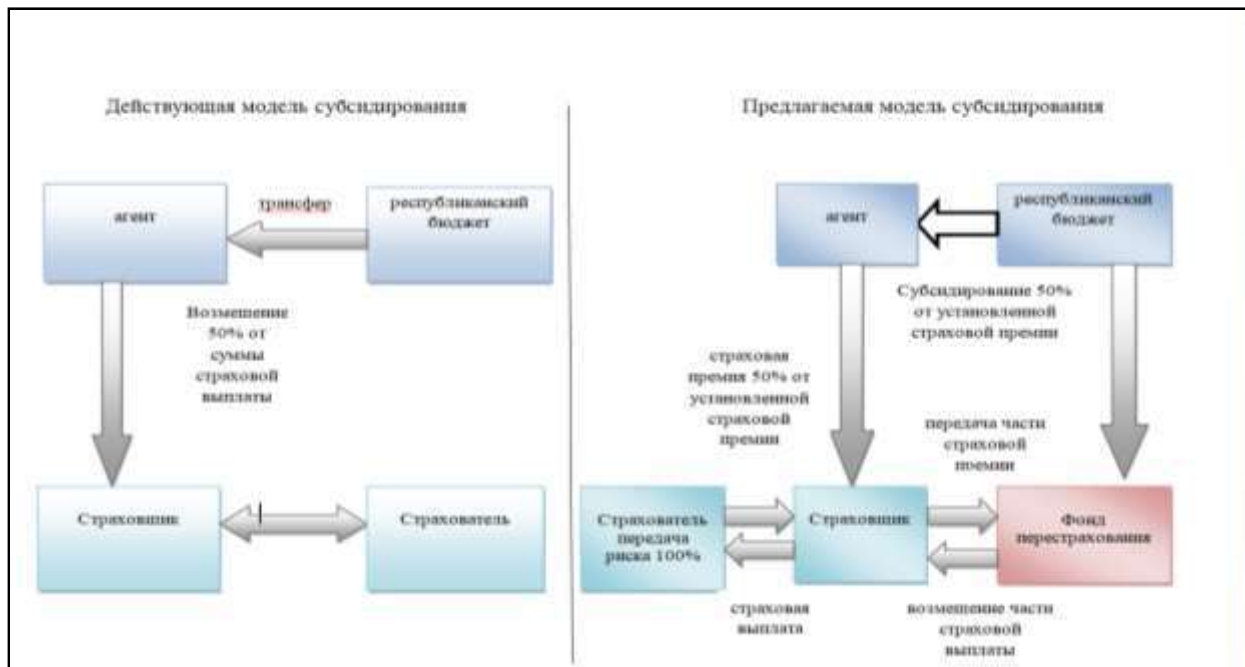
Данный механизм предполагает, во-первых, переход от субсидирования страховых выплат к субсидированию 50% страховых премий с целью снижения затрат фермеров в период сезонных работ. Во-вторых, создание государственного фонда перестрахования рисков страховщика, который частично берет на себя обязательства по выплате страхового возмещения. В-третьих, пересмотр методики расчета страховых тарифов с учетом агроклиматических зон, что позволит сократить необоснованные затраты сельхозтоваропроизводителей. В-четвертых, расширить перечень страховых услуг в растениеводстве с учетом основных видов сельхозхозяйственных культур.

В целях урегулирования проблемных вопросов предлагается привести норматив производственных затрат в соответствие с фактическими затратами, с привязкой к природно-климатическим зонам, а также пересматривать их на регулярной основе. Вместе с тем, необходимо ввести более четкую градацию страховых тарифов по природно-климатическим зонам с учетом частоты наступления неблагоприятных природных явлений на основании данных статистики по гибели и по результатам актуарных расчетов и пересматривать их.

Таким образом, в Казахстане поэтапно были созданы предпосылки для формирования обязательного и добровольного страхования сельскохозяйственных рисков, а

государство определило условия страховой политики, которые сегодня являются обязательными для страховых компаний и ОВС. Однако несовершенство государственного регулирования деятельности участников

рынка привело к тому, что только две страховые компании и 14 ОВС оказывают услуги по страхованию рисков сельскохозяйственных культур.

Примечание: составлен авторами.

Рисунок – Усовершенствованный механизм государственного регулирования в страховании рисков в растениеводстве

Выводы. Анализ государственного регулирования страхования рисков в растениеводстве позволяет делать следующие выводы:

- государственная поддержка фермеров носит компенсационный характер, но при условии полной оплаты страховой премии в сезон посевных работ;
- высокие тарифы на страхование и отсутствие альтернативных видов страховых услуг не обеспечивают в должной мере страховую защиту большинства фермеров;
- непрозрачная система получения государственной поддержки в виде компенсации страховых выплат;
- несовершенство организации и методики оценки ущерба, что приводит к сговору между страховыми компаниями и фермерами и возникновению коррупционных рисков;
- при расчете страховых тарифов не учитываются почвенно-климатические особенности зон и, как следствие, несправедлива оценка ущерба;
- непрозрачность системы, невозможность получения страховой выплаты, бюрократизм, и как следствие, бумажная волокита и т.д.;

- отсутствие механизма перестрахования;
- необходимо усовершенствование системы страхования в растениеводстве.

Список литературы

- 1 Закон Республики Казахстан «Об обязательном страховании в растениеводстве» от 10 марта 2004 года № 533-II [Электронный ресурс]. -2004.- URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1046884 (дата обращения: 10.03.2018).
- 2 Указ Президента Республики Казахстан, имеющий силу закона от 3 октября 1995 г. № 2475 «О страховании» (с изменениями и дополнениями внесенными Законами РК от 23.08.96 г. № 35-1; от 11.07.97г. № 154-1; от 2.06.97 г. N 115-1; от 16.07.99 г. № 436-1 [Электронный ресурс].- 1995.- URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1004027 (дата обращения: 15.04.2018).
- 3 Закон РК от 10 декабря 1996 года № 1513 «Об обязательном страховании сельскохозяйственного производства» [Электронный ресурс]. -1996.- URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007153#pos=1;-125 (дата обращения: 15.04.2018).

4 Официальный сайт Министерства национальной экономики Республики Казахстан. Комитет статистики [Электронный ресурс].-2016.- URL: <http://stat.gov.kz/> (дата обращения: 20.04.2018).

5 Приказ Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 14 мая 2007 года № 316 «Об утверждении Методики определения площадей гибели посевов» [Электронный ресурс].-2007.-URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30107926 (дата обращения: 06.05.2018).

6 Постановлению Правительства Республики Казахстан от 4 апреля 2007 года №270 «Об утверждении критериев и характеристикопределения неблагоприятных природных явлений» [Электронный ресурс]. – 2007.- URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P070000270> (дата обращения: 18.04.2018).

7 Постановление Правительства Республики Казахстан от 20 октября 2006 года № 1010 «Об утверждении Правил создания местным исполнительным органом района (города областного значения) и организации работы комиссии для определения размера площадей посевов, подвергшихся воздействию неблагоприятного природного явления, и формы акта обследования по факту неблагоприятного природного явления» [Электронный ресурс].-2006.-URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30074284 (дата обращения: 25.04.2018).

8 Официальный сайт АО «КазАгроГарант» [Электронный ресурс]. -2016.- URL: <https://www.kazagro.kz/web/kag/activities> (дата обращения: 20.05.2018).

9 Закон РК от 5 июля 2006 года № 163 «О взаимном страховании» [Электронный ресурс].– 2006.- URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z060000163> (дата обращения: 15.03.2018).

Spisok literatury

1 Закон Республики Казахстан «Об обязательном страховании в растениеводстве» от 10 марта 2004 года № 533-II [Электронный ресурс]. -2004.- URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1046884.- (дата обращения: 10.03.2018).

2 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan, imejushhij silu zakona ot 3 oktjabrja 1995 g. № 2475 «О страховании» (s izmenenijami i

dopolnenijami vnesennymi Zakonami RK ot 23.08.96 g. № 35-1; ot 11.07.97g. № 154-1; ot 2.06.97 g. N 115-1; ot 16.07.99 g. № 436-1 [Jelektronnyj resurs].- 1995.- URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1004027 (data obrashhenija: 15.04.2018).

3 Zakon RK ot 10 dekabrja 1996 goda № 1513 «Ob objazatel'nom strahovanii sel'sko-hozjajstvennogo proizvodstva» [Jelektronnyj resurs]. -1996.- URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007153#pos=1;-125 (data obrashhenija: 15.04.2018).

4 Oficial'nyj sajt Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan. Komitet statistiki [Jelektronnyj resurs].- 2016.- URL: <http://stat.gov.kz/> (data obrashhenija: 20.04.2018).

5 Prikaz Ministra sel'skogo hozjajstva Respubliki Kazahstan ot 14 maja 2007 goda № 316 «Ob utverzhenii Metodiki opredelenija ploshhadej gibeli posevov» [Jelektronnyj resurs].- 2007.- URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30107926 (data obrashhenija: 06.05.2018).

6 Postanovleniju Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 4 aprelja 2007 goda № 270 «Ob utverzhenii kriteriev i harakteristik opredelenija neblagoprijatnyh prirodnyh javlenij» [Jelektronnyj resurs]. – 2007.- URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P070000270> (data obrashhenija: 18.04.2018).

7 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 20 oktjabrja 2006 goda № 1010 «Ob utverzhenii Pravil sozdaniya mestnym ispolnitel'nym organom rajona (goroda oblastnogo znachenija) i organizacii raboty komissii dlja opredelenija razmera ploshhadej posevov, podverghshijsja vozdejstviyu neblagoprijatnogo prirodного javlenija, i formy akta obsledovanija po faktu neblagoprijatnogo prirodного javlenija» [Jelektronnyj resurs].- 2006- URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=3007428 (data obrashhenija: 25.04.2018).

8 Oficial'nyj sajt АО «KazAgroGarant» [Jelektronnyj resurs]. - 2016.- URL: <https://www.kazagro.kz/web/kag/activities> (data obrashhenija: 20.05.2018).

9 Zakon RK ot 5 ijulja 2006 goda № 163 «O vzaimnom strahovanii» [Jelektronnyj resurs].– 2006.- URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z060000163> (data obrashhenija: 15.03.2018).

МРНТИ 06.73.15
УДК 336.256

НАЛОГОВЫЙ РИСК-МЕНЕДЖМЕНТ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

Экономический механизм хозяйствования

именно в его работе «Налоги в Республике Казахстан и развитых странах».

Так, в управлении процессом налоговых рисков предприятия ученый рассматривает использование различных организационно-правовых методов, норм, инструментов и форм воздействия и т.д. Государство, устанавливая способы организации налоговых взаимоотношений, регламентирует их в кодексе, законах, указах Президента и других актах нормативного характера, определяя основные методы изъятия государственных доходов. Основной задачей налоговой ответственности предприятий является не только соблюдение этих форм и методов организации налоговых правоотношений, но и применение эффективных способов их количественной и качественной идентификации [3, с.45].

Сфера функционирования налогового риск-менеджмента субъектов предприни-

мательства разграничивается А.А. Нурумовым на следующие звенья: постановка правового регулирования и регламентирования налогового законодательства на конкретном предприятии; налоговое планирование, прогнозирование, консультирование; управление и регулирование оптимизации налоговых рисков; итоговый контроль по минимизации и предотвращению налоговых рисков [4].

На рисунке рассмотрен процесс налогового риск-менеджмента на предприятии сельскохозяйственной отрасли, т.е. управления возникающими и/или текущими налоговыми рисками, которые имеет общие основные характеристики. В целом следует понимать, что детальное деление может быть условным в зависимости от индивидуальных условий ведения бизнеса того или иного субъекта аграрной отрасли страны.

Примечание: составлен авторами.

Рисунок – Процесс налогового риск-менеджмента на сельхозпредприятии

Налоговый риск-менеджмент, по мнению авторов, это система комплексного управления налоговыми рисками, поскольку вся деятельность любого предприятия тесно переплетена с финансовыми ресур-

сами, а также – это повсеместный ежедневный алгоритм по его минимизации во внутренней и внешней среде функционирования организации.

Экономический механизм хозяйствования

В целом же, по нашему мнению, управление налоговым риском должно быть направлено на строгое соблюдение налоговой дисциплины, тем самым стимулируя собственное развитие предпринимателя в качестве успешного представителя бизнес-структуры государства. Налоговый риск-менеджмент в этом направлении обеспечивает правильность исчисления, своевременность и полноту поступления государственных доходов в бюджет от юридических лиц (в нашем случае от предприятий сельскохозяйственной отрасли страны) [5].

По состоянию на 1 августа 2018 г. в Республике Казахстан зарегистрировано 17 390 юридических лиц в сфере сельского, лесного и рыбного хозяйств (таблица). Из них действующими являются 12 192

юридических лиц, а также активно действующими – 6 772. Валовой выпуск продукции (услуг) сельского, лесного и рыбного хозяйства в январе-июле 2018 г. в целом по республике составил 1 309,7 млрд. Тенге. Это выше уровня соответствующего периода предыдущего года на 3,5%. Рост объема производства продукции сельского, лесного и рыбного хозяйства в январе-июле 2018г. обусловлен увеличением объемов забоя скота и птицы в живом весе на 4,9%, надоев сырого коровьего молока – на 3,2%, ростом количества полученных куриных яиц – на 13,6%. Рост сельскохозяйственного производства в январе-июле 2018 г. по сравнению с аналогичным периодом 2017 г. отмечен в 14 областях республики [6].

Таблица – Зарегистрированные юридические лица по видам деятельности и активности

	Всего	Из них:				в процессе ликвидации
		действующие	в том числе:			
			еще неактивные (новые)	активные	временно неактивные	
Республика Казахстан	429 627	271 619	47 809	155 642	68 168	4 741
Сельское, лесное и рыбное хозяйство	17 390	12 192	2 230	6 772	3 190	220

Примечание: составлена авторами на основе данных www.stav.gov.kz

В Костанайской области рост сельскохозяйственного производства обусловлен увеличением производства коровьего молока на 6,5%, мяса всех видов – на 4,9%, яиц куриных – на 0,9%. В Актюбинской области на рост выпуска сельскохозяйственной продукции повлияло увеличение производства куриных яиц на 27,9%, мяса всех видов – на 5,8%, коровьего молока – на 3,9%. В Мангистауской области рост сельскохозяйственного производства обусловлен увеличением производства куриных яиц в 2,1 раза, мяса всех видов – на 8,3%, коровьего молока – на 6,9% [см.6].

Несмотря на некоторый рост сельскохозяйственного производства за январь-июль 2018 г. по сравнению с предыдущим периодом, в целом ситуация в наращивании объемов сельскохозяйственного производства страны далека от поставленных задач. Согласно статистическим данным таблицы 1, доля зарегистрированных действующих юридических лиц сельского, лесного и рыбного хозяйства составляет 4,5% от общего числа зарегистрированных действующих юридических лиц по видам деятельности и активности в Республике Казахстан. Лидерами по количеству действу-

ющих субъектов по-прежнему остаются такие сферы деятельности, как оптовая и розничная торговля, строительства и услуг. На четвертом месте находится сфера обрабатывающей промышленности, что является позитивным моментом в свете индустриально-инновационного направления развития республики. В производстве ВВП за январь-июль 2018 г. удельный вес в ВВП сферы сельского, лесного и рыбного хозяйства составляет 2,0%. Невысокий показатель по сравнению со следующими сферами деятельности: производство услуг – 55,8%; производство товаров – 36,8%; промышленность – 31,5%; Оптовая и розничная торговля; ремонт автомобилей и мотоциклов – 14,6%.

По состоянию на 1 августа 2018 г.а в общем количестве субъектов малого и среднего предпринимательства доля крестьянских или фермерских хозяйств составила 16,3% [см.6].

Выводы

1. Статистические данные сферы сельскохозяйственного предпринимательства выявили невысокий уровень развития сельскохозяйственной инфраструктуры в стране,

что приводит к снижению активности в сфере менеджмента на предприятиях.

2. Основной акцент в дальнейшем развитии бизнес-пространства страны делается на индустриализацию экспортно ориентированных предприятий приоритетных отраслей экономики. В связи с этим потребность в высокоэффективном налоговом риск-менеджменте таких предприятий будет возрастать. Для успешного функционирования и развития информационно-консультационного обеспечения сельскохозяйственного производства работникам ИКС (информационно-консультационных систем) необходимо организовать изучение потребностей товаропроизводителей в информационно-консультационных услугах [7, с.85]. Организация электронной торговли сельскохозяйственными товарами дает значительное преимущество для предпринимателей, согласно условиям нового Налогового кодекса Республики Казахстан, они могут уменьшить суммы КПП на 100%.

3. В эффективном управлении налоговыми рисками хозяйствующие субъекты в республике заинтересованы на законодательном уровне. Вклад Казахстана в мировой портфель микрокредитов пока скромный. Однако потенциал для развития данного вида финансовой деятельности огромен. Он подкреплен повышенным спросом потребителей и целенаправленной государственной политикой в этой сфере [8, с.119].

Список литературы

1 Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» [Электронный ресурс]. - 2018 .- URL: <https://online.zakon.kz/Document> (дата обращения: 09.09.2018).

2 Л.Г. Чанкселиани. Управление налоговыми рисками – жизненная необходимость налогоплательщика // Налоги и финансовое право. – 2008. – № 4. – С. 215–220.

3 Нурумов А.А. Налоги в Республике Казахстан и развитых странах: учебное пособие.– Алматы: Сөздік-Словарь, 2005. – 216 с.

4 А.А.Нурумов. Государственная финансовая поддержка развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан // Актуальные проблемы экономики.- 2014.-№2.-С.87-93.

5 Краткий статистический бюллетень «Социально-экономическое развитие Республики Казахстан» МНЭ РК, Комитет по статистике [Электронный ресурс].-2018.-URL: <http://economy.gov.kz/ru/kategorii/komitet-po-statistike> (дата обращения: 14.09.2018).

6 Информация о мерах поддержки АПК холдингом. Официальный интернет-ресурс АО «НУХ «КазАгро».- 2018.-URL: <http://kazagro.kz> (дата обращения: 15.09.2018).

7 М.А.Амирова, С.Е.Кайдарова. Анализ информационно-консультационного обеспечения сельскохозяйственного производства: региональный аспект // Проблемы агрорынка.- 2017.- №4-7.- С.80-85.

8 А.О. Жагыпарова. Микрокредитование в аграрном секторе Республики Казахстан // Проблемы агрорынка.- 2018.- №2.- С.117-124.

Spisok literatury

1 Kodeks Respubliki Kazahstan ot 25 dekabrya 2017 goda № 120-VI «O nalogah i drugih objazatel'nyh platezhah v bjudzhet» [Jelektronnyj resurs]. - 2018 .- URL: <https://online.zakon.kz/Document> (data obrashhenija: 09.09.2018).

2 L.G. Chankseliani. Upravlenie nalogo-vymi riskami – zhiznennaja neobhodimost' nalogoplatel'shhika // Nalogi i finansovoe pravo. – 2008. – № 4. – S. 215–220.

3 Nurumov A. A. Nalogi v Respublike Kazahstan i razvityh stranah: uchebnoe posobie. – Almaty : Sez'dik-Slovar', 2005. – 216 s.

4 A.A.Nurumov. Gosudarstvennaja finansovaja podderzhka razvitija agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazahstan // Aktual'ni problemi ekonomiki. - 2014.- № 2. - S. 87-93.

5 Kratkij statisticheskiy bjulleten' «Social'no-jekonomicheskoe razvitie Respubliki Kazahstan» MNJe RK, Komitet po statistike [Jelektronnyj resurs].-2018.-URL: <http://economy.gov.kz/ru/kategorii/komitet-po-statistike> (data obrashhenija: 14.09.2018).

6 Informacija o merah podderzhki APK holdingom. Oficial'nyj internet-resurs AO «NUH «KazAgro».- 2018.-URL: <http://kazagro.kz> (data obrashhenija: 15.09.2018).

7 M.A.Amirova, S.E.Kajdarova. Analiz informacionno-konsul'tacionnogo obespechenija sel'skohoz'jajstvennogo proizvodstva: regional'nyj aspekt // Problemy agrorynka.- 2017.- №4-7.- S.80-85.

8 A.O. Zhagyparova. Mikroreditovanie v agrarnom sektore Respubliki Kazahstan // Problemy agrorynka.- 2018.- №2.- S.117-124.

ӨОЖ 504.03:657
ХРҒТА 06.35.31

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АУДИТТИ ДАМУ

РАЗВИТИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО АУДИТА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL AUDIT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

А.Н. ПАКАЕВА

Э.Ф.К.

А.Е. ШАХАРОВА

Э.Ф.К., доцент

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

А.Н. ПАКАЕВА

К.Э.Н

А.Е. ШАХАРОВА

К.Э.Н., доцент

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева

А.Н. RAKAYEVA

C.E.Sc.

A.E. SHAKHAROVA

C.E.Sc., Associated Professor

Eurasian National University named after L.N. Gumilev

Аңдатпа. Қазақстанда және халықаралық тәжірибеде экологиялық аудиттің қалыптасу ерекшеліктері қарастырылды. Соңғы жылдары халықаралық тәжірибені ескере отырып, экологиялық аудиттің атауын алған, қоршаған ортаға теріс әсерді барынша азайту міндеттерін шешуге бағытталған кәсіпорындардың бастамашылық қызметі ерекше маңызға ие болуда. Оның Қазақстан экономикасындағы рөлі және кәсіпорындарға экологиялық саясатты, қоршаған ортаны қорғау саласындағы іс-шараларды жүзеге асыру жөніндегі бағдар-ламаларды қалыптастыруға жәрдемдесу көрсетілген. Шаруашылық жүргізуші субъектілердің экологиялық қызметін бағалауда аудиторлар тап болатын проблемалары анықталған. Оның басты артықшылығы - қосымша қаржы салымынсыз қоршаған табиғи ортаны қорғауды басқаруды күшейту мүмкіндігі. Экологиялық аудит жүргізуге кәсіпорындардың қызығу-шылығын арттыру ұсынылды. Экологиялық аудит мазмұны экологиялық талаптар мен стандарттарға сәйкестігін тексеруден басқа келесі параметрлердің: табиғат қорғауды реттеу органдары қызметінің тиімділігі; аумақтың экоменеджмент жүйесінің жай-күйі және таралуы; оның экологиялық, статистикалық және қаржылық есептілігінің бірыңғай жүйесінің болуы; табиғатты пайдалану және қоршаған ортаны қорғау саласындағы қаржы ағындарын пайдалану тиімділігінің міндетті есебін қамтитын аумақтық пайда болуының жүйелі көп қырлы сараптамалық бағасы ретінде ашылады.

Аннотация. Рассмотрены особенности становления экологического аудита в Казахстане и в международной практике. В последние годы, с учетом международного опыта, особую значимость приобретает инициативная деятельность предприятий, направленная на решение задач минимизации негативного воздействия на окружающую среду, получившая название экологического аудита. Показаны его роль в экономике Казахстана и содействие предприятиям в формировании экологической политики, программ по осуществлению мероприятий в сфере охраны окружающей среды. Выявлены проблемы, с которыми сталкиваются аудиторы при оценке экологической деятельности хозяйствующих субъектов. Главное его преимущество – возможность усиления управления охраной окружающей природной среды без дополнительных финансовых вложений. Предложено повышать заинтересованность предприятий в проведении экологического аудита. Раскрывается содержание экологического аудита как системной многогранной экспертной оценки территориального образования, включающей помимо проверки соответствия экологическим требованиям и стандартам обязательный учет следующих параметров: эффективность деятельности органов природоохранного регулирования; состояние и распространенность системы экоменеджмента территории; наличие единой системы ее экологической, статистической и финансовой отчетности; эффективность использования финансовых потоков в сфере природопользования и охраны окружающей среды территориального образования.

Индуктивті әдіске сәйкес зерттеу объектісі біртіндеп, яғни, жекеден жалпыға өту арқылы жүзеге асады. Жалпы қорытындысы көптеген бақылаулар мен жергілікті қорытындыға байланысты негізделеді. Индуктивті әдіс арқылы жеке құбылыстар мен процестерге басты назар аударылады: технологиялық процесс деңгейі, негізгі құралдар объектілері, өндірістің және тұтынудың қалдықтары, қоршаған ортаны қорғау және т.б. шығындарын есепке алу секілді, есепке алудың жеке бөлімдері. Анықталған жетіспеушіліктер белгілі бір қорытындыға жетуге, нәтиже және ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді. Экологиялық аудитте, негізінен, экоауди-торлық тексерістермен, аудиттің мақсаты мен міндеттерінің ерекшеліктерімен түсіндірілетін индуктивті әдіс қолданылады.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Экологиялық аудит ерікті (бастамашылық) және міндетті түрде болуы мүмкін. Әлемдік тәжірибе көрсеткеніндей, экологиялық аудит жүргізу мемлекеттік емес бастамашыл қызмет ретінде маңызға ие, өйткені оған шаруашылық субъектісінің өзі мүдделілік танытады.

Қазіргі таңда Қазақстанда экологиялық аудит жүргізу ерікті түрде болып саналады, сондықтан осы саладағы қызметтің бағыты мен әдістемелік өзгерістер тапсырыс беруші кәсіпорынның қажеттілігіне байланысты жүзеге асырылады, басқаша айтқанда, көрсетілетін экоаудиторлық қызметтің практикалық қажеттілігімен шарттасады.

Қазақстанда кәсіпорындардағы экологиялық аудитті жүргізудің өзектілігінің экономикалық, экологиялық және әлеуметтік аспектілері бар.

Жаһандық экологиялық мәселелер әлемдік экономикалық және әлеуметтік мәселелермен тығыз байланысты, бірақ олардың күмәнсіз маңызына қарамастан, кәсіпорындар осы салада инвестиция салудан болашақтағы пайдасын сезінбестен, табиғатты қорғау қызметінен үнемдеуді жалғастырып келеді.

Бастамашыл экологиялық аудитті әзірлеу мен жүргізудің негізгі себептері экономикалық факторлар болып отыр (1 сурет).

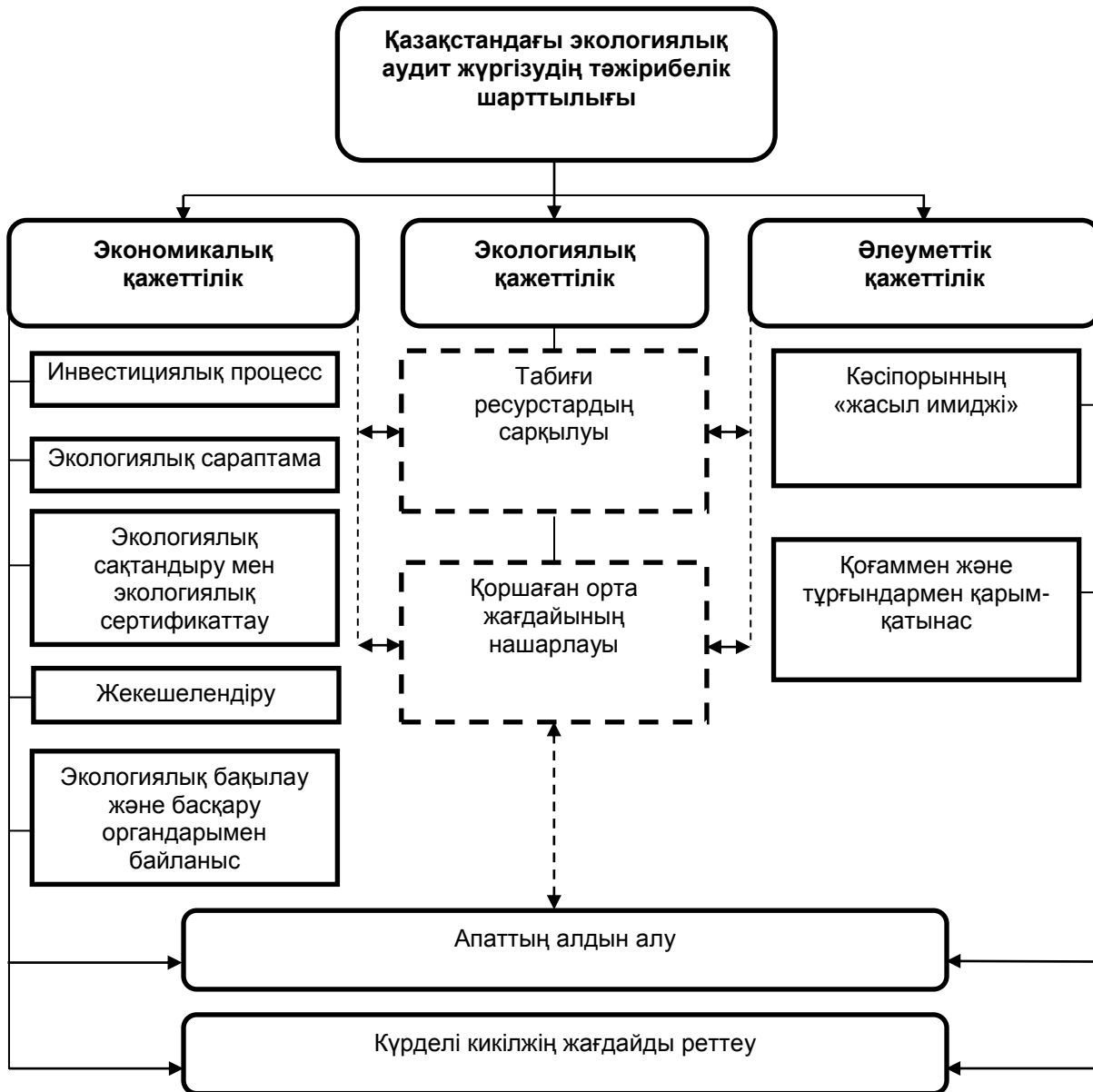
Суретте көрсетілгендей, кәсіпорындарда экологиялық аудитті жүргізу туралы шешім қабылдауға факторлардың үш тобы мәжбүр етеді. Экологиялық, экономикалық және әлеуметтік себептер өзара бір-бірімен жиі байланысты болады. Сонымен, қоршаған ортаның жағдайының төмендеуі табиғат әлемінің деградациясына, экожүйенің күйреуіне және ұлт денсаулығының

әлеуметтік мәселелерінің туындауына, өмірдің экологиялық сапасының нашарлауына әкеледі, сонымен бір мезетте, экономикаға шығын әкеледі, өйткені қоршаған табиғи ортаға экологиялық зиян келтірілгені үшін және зиянды қалдықтар үшін ақы төлей отырып, кәсіпорын зиян шегеді. Жер қыртыстарының, су қоймаларының, атмосфералық ауаның ластануы, табиғи ресурстардың сарқылуы, сияқты жаһандық экологиялық мәселелердің туындауы адамзат өркениетінің азуына әкеліп соғады.

Бәрінен бұрын, табиғатты қорғау қызметін оңтайландырудың ең күшті стимулін көрсету керек – ұлттық, әсіресе, халықаралық инвестициялық салымды тарту, олардың көпшілігі міндетті түрде экологиялық аудит жүргізуді талап етеді. Бірінші орында, бұл талаптар Еуропалық қайта құру және даму банкі мен Халықаралық қайта құру және даму банкі арқылы жүзеге асырылатын инвестицияларға қатысты болады. Бұған дейін айтылғандай, мұндай жағдайда аудит жүргізу экологиялық қызметтің нарықта әрекет ететін негізінен батыс фирмалары арқылы мамандандырылған банк әдісімен жүргізіледі. Алынған аудиторлық қорытынды жобаны инвестициялау туралы банктің ақырғы шешіміне ықпал етеді.

Аудиторлық оң қорытындыны алу батыс инвестициясын алуға ниеттенген кәсіпорыннан экологиялық саладағы алдын ала зор дайындық пен белсенді қызметтің болуын талап етеді. Инвестициялық жобаларды жүзеге асыруға дайындау мақсатында, компаниялардың экологиялық ерікті аудиті бағдарламасын әзірлеу мен жүргізу маңызды рөл атқарады.

«Экологиялық сараптама туралы» 2007 жылғы 9 қаңтардағы №212 заңының күшіне енуіне байланысты, кәсіпорындарға кездескен тағы да бір өзекті себеп ретінде әзірленетін жоба алды және жобалық материалдарды жобалау мен бағалауға қойылатын талаптың күшейтілгенін атап көрсеткен жөн. Атап айтқанда, кез келген жоба алды және жобалық шешімдер қызмет аясы жүргізілетін аудандағы нақты іс жүзіндегі экологиялық жағдайда қарастырылуы керек, оған қолданыстағы экологиялық бақылау мен басқару жүйесінің тиімдігі де қамтылады. «Оқшауланған» шешім экологиялық сараптамадан оң бағалануы мүмкін емес. Мұндай ақпаратты жобаның тапсырыс берушісі немесе жобалаушыға экологиялық аудиттің тиісті бағдарламасы қамтамасыз етуі мүмкін.

1 сурет – Қазақстандық кәсіпорындардағы экологиялық аудитті жүргізудің практикалық қажеттілігінің себептері

Экологиялық аудитті жүргізудің практикалық қажеттілігімен шарттасатын факторлардың үшінші тобы – әлеуметтік факторлар. Мұндай факторларды кәсіпорынның «жасыл» имиджін жасау және қоғамдастық пен тұрғылықты халықпен арадағы қарым-қатынас ретінде белгілейміз.

Біздің мемлекетімізде қоғамдық пікір зор маңызға ие. Батыстың көптеген дамыған мемлекеттір сияқты, Ресейде де табиғатты пайдаланушы-кәсіпорындармен, қоғам мен тұрғындардың арасындағы өзара қарым-қатынасқа үлкен мән беріледі. Осы өзара қарым-қатынасты сауатты құра білу өндірілетін өнім мен қызметтердің жарнамасына, беделге әсер етеді, ол өз ке-

зегінде сатып алу сұранысының, кәсіпорын акцияларының құнының, пайдасының артуынан көрінуі мүмкін. Өндірістік қызметке ықпал ететін, мүдделілік танытқан тұлға ретінде кәсіпорынның қоғам және тұрғындармен қолайлы қарым-қатынасының дамуы қоршаған табиғи ортаға кәсіпорынның (экономикалық субъектінің) тигізетін әсері туралы тиісті әрі жеткілікті ақпаратты жүйелі және мақсатты түрде ойластыруын мүдделі және жауапты тұлғалардың назарына кәсіпорынның экологиялық мақсаты мен міндеттері туралы, экологиялық саясат пен оны жүзеге асыру барысында алынған нәтижелерді жеткізуді талап етеді. Мұндай ақпараттардың тиім-

ділігін арттыру үшін оны қоғам мен тұрғындарға қолайлы және қолжетімді формада ұсынған жөн. Мұндай міндеттер экологиялық аудит жүргізу негізінде ше-шілуі мүмкін. Экоаудит бағдарламасы кәсіпорының дәл сол «жасыл» имиджін көтеру мәселесін шешу үшін арнайы қалыптастырылған болуы мүмкін.

Экологиялық аудит, негізінен, қоғам мен табиғат арасындағы нақты бір үндестікке қол жеткізу механизмі болып саналады, өйткені оны жүргізу, бір жағынан, кәсіпорындардың кері әсерлерінің жиынтығын қысқарта отырып, табиғатқа деген адамдардың қатынас сипатының өзін өзгерте отырып, табиғи ортаны қорғайды, ал екінші жағынан, табиғатты қорғау қызметін күшейтудегі нақты кәсіпорының материалдық стимулын жасайды.

Қазақстанда және шет елдерде экологиялық аудиттің ондаған тапшылықты түрлері бар. Мұндай әралуандылық біздің көзқарасымыз бойынша, мына себептермен шарттасады:

- мәселенің жете зерттелмеуі: экологиялық аудит түсінігі әлі де экономикалық-экологиялық теорияда және практикада білімнің кешенді қалыптасқан жүйесі түрінде логикалық аяқталған әрі түпкілікті мәні түсіндірілген жоқ;

- бір жағынан тәжірибеде аудиторлардың, екінші жағынан ғалым-теоретиктердің арқасында экологиялық аудиттің әрдайым ізденісте әрі жаңа формаларының ашылуы;

- экоаудит объектілерінің жеткілікті түрде кең спектрінің, оның механизмі әрекетінің ауқымды саласы, тиісінше, «экологиялық аудит» түсінігінің өзінің көп қырлы болуы.

Экологиялық саладағы техногендік және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің теориялық аспектілері Г.П. Серов, С.Л. Байдаковтардың еңбектерінде, сондай-ақ жұмыстардағы экологиялық аудит мәселесі бар контекстерде барынша толық талқыланған. Кәсіпорының экологиялық аудитін ескере отырып, Г.П.Серов өз мақсатын «экологиялық саладағы қауіпсіздікті қамтамасыз етудің ұйымдық-құқықтық механизмнің бірі ретінде экологиялық аудит рөлін зерттеу және негіздеу» деп көрсетеді. Кең мағынасында алғанда, экологиялық аудит дегеніміз Қазақстанның экологиялық саладағы ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің ұйымдық-құқықтық механизмі ретінде көрсетілген [1].

Өз кезегінде, кәсіпорының және табиғи объектілердің экологиялық қауіпсіздігі басқа сипаттағы бірқатар шараларды

қамтамасыз етеді: экологиялық мониторинг, техникалық сараптама және т.б. Табиғи объектілер тарапынан болатын қауіптің күшін жою жөніндегі іс-шаралар кешеніне табиғи объектілердің ластануын сауықтыру, оның табиғи ерекшеліктерін қайта қалпына келтіру жөніндегі шаралар қосылуы мүмкін.

Нақты бір саладағы белгіленген нормативтерге сәйкессіздіктерін бағалау нәтижесі бойынша кәсіпорынды азаматтық, әкімшілік және қылмыстық жауапкершілікке тартқан жөн.

Қазіргі таңдағы экологиялық мәселелердің тереңдеп кетуіне және объектілердің қорғалуын қамтамасыз ету жөніндегі қызметті жүзеге асыру кезіндегі қоғамдық өзіндік қатынастар тобының туындауына байланысты, мәселенің мәнін шешуге кешенді түрде жаңа негізбен келуге принципті түрде мүмкіндік беретін амал-тәсілдер мамандарды барынша қызықтырып отыр. Мұндай механизмді экологиялық менеджмент пен экологиялық аудит көрсетеді, оларға практикалық іске асыруда үлкен үміт артылады [2].

Территорияның экологиялық аудиті нақты бір жер телімінің табиғи-ресурстық әлеуетін бағалауға, кері табиғи және табиғи-техногенді процестерді анықтауға, қоршаған ортаға техногенді әсерлердің түрлері мен деңгейін айқындауға бағытталған. Бұл бағыттың маңыздылығын Батыс ерте түсінді [3].

Экологиялық аудиттің осы түрінің өзектілігі территория, жер қойнауы мен биоресурстарды рационалды пайдалану мен қорғау мәселесінің жаһандануымен шарттасады. Сонымен, заманауи өркениеттің туындаған сәтінен бастап жер шарының 1/3-тен астамын орман алаңы құрады [4]. Мұхиттардың мұнай өнімдерімен, синтетикалық құралдармен, улы химикаттармен, ерімейтін пластиктермен ластануы шексіз мөлшерге жетті. Мұхиттың бетінің 1/5 бөлігі мұнай қабықшасымен жабылған деген пікір бар. Өмірдің басты іргетасы – Жер бетінің үстіңгі бетіндегі жер қыртысы түгелдей деградацияға ұшыраған. Егер қара топырақтың бір сантиметрі 300 жылда жинақталатын болса, ал қазір бір сантиметр жер қыртысы үш жылда жойылып отыр.

Территория мен жер қойнауының ең әлсіз бөлігі тұщы су мен қазба байлықтар болды. Ағын сулар, пестицидтер (арамшөпті, өсімдік зиянкестері мен індеттерін жоятын химиялық препарат), тыңайтқыштар, сынап, мышьяк, қорғасын және басқа да көптеген заттар сансыз

скохозяйственных и перерабатывающих предприятий.- 2005. - №11 - С. 33-38.

8 Ержанов М.С. Практическое применение экологического аудита в различных хозяйствующих субъектах // Туран. - 2013. - № 2 – С.137-144.

Әдебиеттер тизими

1 Serov G.P. Jekologicheskij audit i jekoauditorskaja dejatel'nost'. – M.: ID "Delo", 2008. – 407 s.

2 Han Ju.A. Konkurentosposobnost' agrarnogo sektora v uslovijah VTO// Problemy agrorynka. -N3. - 2017. – S.13 – 20.

3 Ayres R. U. Business as a Living System: The Value of Industrial Ecology/ R. U. Ayres, L. W. Ayre //California Management Review, 2001. – Vol. 43. - № 3. - PP.16-25.

4 Bank С.В. Sravnitel'naja harakteristika otechestvennyh i zarubezhnyh standartov otchetnosti // Auditor.- 2005.- №2.- S. 46-53.

5 Smagulova Sh.A., Doskeeva G.Zh., Rad'ko N.M. Razvitie agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazahstan // Problemy agrorynka. – 2015.-N3. – S.14 – 20.

6 Sharipov A.K. Razvitie jekologicheskogo audita v Respublike Kazahstan // Molodoj uchenyj. – 2012. – №5.– S. 257-260.

7 Horuzhij L.I. Voprosy audita gosudarstvennoj pomoshhi sel'sko-hozjajstvennyh organizacijah/ L.I. Horuzhij, H.A. Kokorev, V.I. Chikanovskij // Jekonomika sel'skohozjajstvennyh i pererabatyvajushhih predpriyatii.- 2005. - №11 - S. 33-38.

8 Erzhanov M.S. Prakticheskoe primeneniye jekologicheskogo audita v razlichnyh hozjajstvujushhih sub#ektah // Turan. - 2013. - № 2 – S.137-144.

FTAMP 06.71.07

ОӘЖ 338.43:631.115;631.15

**ЖЕРДІ ПАЙДАЛАНУДЫ ОҢТАЙЛАНДЫРУ НЕГІЗІНДЕ ХАЛЫҚ
ШАРУАШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ**

**ПОВЫШЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ХОЗЯЙСТВ НАСЕЛЕНИЯ
НА ОСНОВЕ ОПТИМИЗАЦИИ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ**

**IMPROVING THE ECONOMIC EFFICIENCY OF THE HOUSEHOLDS BASED
ON OPTIMIZATION OF LAND MANAGEMENT**

Г.Ф. ШИНЕТ¹

PhD докторы

Г.Н. АГАБЕКОВА¹

Э.Ф.К.

И.П. КЕНЖЕБЕКОВА²

экономика магистрі

¹ *Мирас университеті*

² *Аймақтық әлеуметтік-инновациялық университет*

Г.Г. ШИНЕТ¹

доктор PhD

Г.Н. АГАБЕКОВА¹

К.Э.Н.

И.П. КЕНЖЕБЕКОВА²

магистр экономика

¹ *Университет Мирас*

² *Региональный социально-инновационный университет*

G.G. SHINET¹

PhD

G.N. AGABEKOVA¹

C.E.Sc.

I.P. KENJEBEKOVA²

Master of Economics

¹ *Miras university*

² *Regional social and innovative university*

Аңдатпа. Халық шаруашылықтарының оңтайлы мөлшерін анықтау әдістері ұсынылған. Экономикалық тиімділік деңгейін өлшеуге мүмкіндік беретін модель жасаған американдық экономистердің Л. Лау және П. Йотопулос әдістемелік тәсілдері талданды. Отбасының құрамы мен экономикалық ресурсына байланысты ЖҚШ оңтайлы мөлшерін анықтайтын экономикалық-математикалық модель зерттелді. Шаруашылық қызметінің нәтижелілігіне әсер ететін факторлар мен шаруашылықтың бір қызметкеріне еңбектің нормативтік шығындары көрсетілген. Халық шаруашылықтарының мөлшерін белгілеу қағидаттары: отбасының тамақ өнімдеріне қажеттілігін қанағаттандыру, қосымша табыс алу мүмкін-діктері, ауыл шаруашылығы дақылдарын өсірудегі жұмыстардың еңбек сыйымдылығы, өндірісті механикаландыру деңгейі анықталды. Отбасының жеке қажеттіліктерін қанағаттандыратын шаруашылықтардың оңтайлы мөлшерін есептеуге мүмкіндік беретін модельдер ұсынылды.

Аннотация. Представлены методы определения оптимального размера хозяйств населения. Проанализированы методические подходы американских экономистов Л. Лау и П. Йотопулос, создавших модель, позволяющую измерять уровень экономической эффективности. Изучена экономико-математическая модель, определяющая оптимальный размер ЛПХ в зависимости от состава и экономического ресурса семьи. Показаны нормативные затраты труда на одного работника хозяйства и факторы, влияющие на результативность хозяйственной деятельности. Определены принципы установления размеров хозяйств населения: возможности удовлетворения потребности семьи в продуктах питания, получения дополнительного дохода, трудоемкость работ на выращивании сельскохозяйственных культур.

ділігін бағалау үшін қолданған. Талдаудың нәтижесі ауыл шаруашылық кәсіпорынның шағын түрлерінде жоғары салыстырмалы экономикалық тиімділікті көрсеткен болатын. Алайда олар бұл қорытындыны абсолютті деуге болмайды деген болатын. Бұл нақты бір мысалға дұрыс болып табылады, ал басқа жағдайда гипотезалық басқа сәйкес экономикалық тексеруді қажет етеді [3].

Жоғарыда айтылған элементтердің оңтайлы үйлесімі шаруашылықты мейлінше тиімді жүргіздіруге мүмкіндік береді. А.В.Чаяновтың анықтауынша, «жер немесе капитал, немесе жұмыс күшінің қажетті саны оңтайлы көлемге өрістетуге жеткіліксіз болса, кәсіпорын факторларға сәйкес шағын көлемде минимумда болады» [4]. Сондай-ақ, ол «әрбір еңбектік шаруашылық өз өндірісінің табиғи шегіне ие екендігін, ол шаруа отбасының қажеттілік деңгейі жыл-дық еңбек күші өлшемімен лайықтығын түсіндіреді».

Нәтижелер және оларды талқылау.

Жалпы жұртшылық шаруашылығының өлшемдері жайлы айтардан бұрын, оның негізгі мақсаты мен мәнін түсінген жөн. Мәселен, В.В.Григорук «жеке қосалқы шаруашылық – бұл қол еңбегі мен төмен деңгейлі еңбек өнімділігіне, жер мен малдың төмен деңгейлі өнімділігіне, жеңілдетілген технология қолдануға негізделген ұсақ тауарлы экстенсивті өндіріс. Жұртшылық шаруашылығын жүргізудің табиғи және жартылай табиғи жүйелерінің кең таралуы да осы себептен» дей келе жұртшылық шаруашылығының мәнін түсіндірген [5].

Жұртшылық шаруашылығының әлеуметтік-экономикалық мазмұнына үңілсек, ол өздерінің табыстары және елді мекендердегі мүлігі мен заңнамамен бекітілген мөлшер шамасындағы жерге деген жеке меншігін өзара бірлестіре өмір сүріп жатқан тұлғалардың жеке еңбегіне негізделген тұтыну шаруашылығы болып табылады [6].

Шаруа отбасылық үй шаруашылығы, дәл жұртшылық шаруашылық сияқты жалдамалы еңбекті қолданбайды, жұмсалған ресурстарға капиталистік табыс алмай-ды, ұзақ мерзім бойы жерге иелік етеді. Әйтсе де үй шаруашылықтары нарықпен байланысқан, жеке немесе несиелік қайнар көздерден капитал ала алады, қоғамдық негізделген тұрақты минималды жан басына шаққандағы табысы болады, ал ол өскен жағдайда шекті пайдалылықты төмендетеді. Қарастырылып отырған теорияға сай, үй шаруашылығы мүшелерінің ауыл шаруашылығында қолданылған жұмыс күшіне төлем жасалмайды. Сонымен

қатар, өндірістік факторлардың (жер, капитал) жетіспеушілігінде оларды алу үшін ауыл шаруашылық емес ақылы жұмыс атқару да әбден мүмкін.

Жалпы табыс пен материалдық шығындардың айырмашылығына тең жұмыс күшінің жұмсалудан кіріс орнына таза табыс анықталынады және жалдамалы еңбек табысымен салыстырылады. Мұндай табыс үй шаруашылығы мүшелерінің барлығының қажеттіліктерін қанағаттандыруы тиіс және еңбек ауырлығын жоғарылатуда субъективті бағалауды қанағаттанарлық деп санауы тиіс [7].

Экономика-математикалық модельді құрудың мәні жұртшылық шаруашылығының оңтайлы өлшемін отбасының экономикалық ресурсы және құрамына сәйкес құру болып табылады. Жұртшылық шаруашылығының өлшемін бекітуде жан-ұяның азық-түлікке қажеттілігін қанағаттандыру мүмкіншілігімен қатар, қосымша табыс табу мүмкіншілігін де ескеру қажет. Сондай-ақ, ауыл шаруашылық өнімдерді өндіруге қажет ауыл шаруашылық еңбек пен әрекет етуші технология, өндірістің механикаландырылу деңгейі бойынша еңбек сыйымдылығын ескерген жөн. Сол себепті еңбек бойынша шектеулерді енгізу талап етілген өнім санын өндіруге қажет еңбек шығындарын отбасының бар еңбек қорына сәйкестендіруге мүмкіндік береді.

А.И. Людоговскийдің классикалық анықтамасы бойынша жер, еңбек және капиталдың саны мен сапасын, біріктірудің тәсілі мен жолы ауыл шаруашылық кәсіпорынның жүйесі болып саналады. Жұртшылық шаруашылығын жүргіздіруге жер телімінің шекті нормалары отбасыға бекітілген жердің ауданы бойынша шектеудің бекітілуін талап етеді. Отбасының азық-түлікке қажеттілігі адамның бір жылда тұтынатын негізгі азық-түліктерінің медициналық нормасына сәйкес анықталған.

Жұртшылық шаруашылығындағы еңбек шығындарының жиынтығын айлар бойынша үлестіру оның маусымдылығымен ескеріледі, оның ауыл шаруашылық кәсіпорындарындағы еңбектің маусымдылығынан айырмасы аз ғана болып табылады.

Жұртшылық шаруашылығындағы жасөспірімдердің еңбек қорының 2/3 бөлігі олардың оқудан бос уақыты (жаз айлары және қыркүйек) есебімен тура келеді. Ал қалған бір бөлігі қараша, қаңтар, наурыз айларындағы каникул уақытына тура келеді. Келтірілген мәліметтер негізінде жұртшылық шаруашылығындағы бір жұмысшының жылдық еңбек қорын айларға

Экономический механизм хозяйствования

бөлу арқылы есептеп шығаруға болады (1 кесте). Қарапайым жұртшылық шаруашылықтың құрылымын оңтайландыру мәселесі экономика-математикалық модельдеу әдісімен шешіледі. Жұртшылық шаруашылықтардың оңтайлы өлшемдерін анықтауды мақсат ете отырып, отбасы құрамы

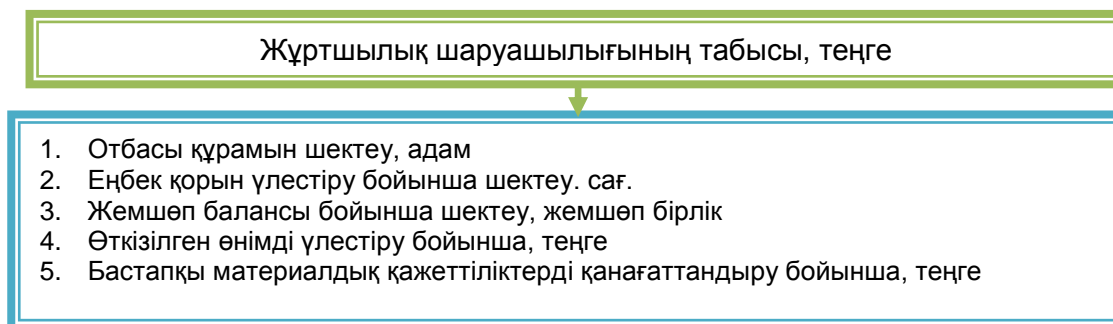
мен экономикалық ресурстарына байланысты келесідей үлгілер қолданылады: 1-үлгі – 5 адамнан тұратын отбасы; 2-үлгі – 4 адамнан тұратын отбасы; 3-үлгі – 3 адамнан тұратын отбасы; 4-үлгі – 2 адамнан тұратын отбасы. Оңтайлылық критеріі ретінде максималды табысты аламыз.

1 кесте – Жұртшылық шаруашылығындағы бір жұмысшының нормативті еңбек шығыны

Жұмысшылардың категориялары	Еңбек шығыны, 1жылға сағатпен
Еңбекке жарамды ерлер	678,90
Еңбекке жарамды әйелдер	398,29
Жұмыс істейтін зейнеткерлер – ерлер	316,76
Жұмыс істейтін зейнеткерлер – әйелдер	404,7
Жұмыс істемейтін зейнеткерлер – ерлер	732,40
Жұмыс істемейтін зейнеткерлер - әйелдер	935,74
Жасөспірімдер 12-16 жас	219,06
16-дан жоғары жастағы жасөспірімдер	330,06
Ескерту - Зерттеу барысында автормен құрастырылған	

Жұртшылық шаруашылықтың шаруашылық іс-әрекетінің нәтижелігіне әсер ететін факторлар экономика-математикалық

модельдеуде келесідей шектеулер ретінде 1 суретке сәйкес ескерілген.

Ескерту - Зерттеу барысында автормен құрастырылған

1 сурет – Жұртшылық шаруашылығының оңтайлы өлшемін анықтаудың шарттары

Берілген есептеулердің математикалық моделі жасалынып, формулалар негізінде есептеулер жүргізілді. Сондай-ақ азық-түлік өнімдерінің берілген құрамы бойынша қажеттіліктерді қанағаттандыруды шектеу үшін де арнайы формуламен есептеулер жасалды. Үлгілер әртүрлі отбасы құрамдарына есептелінді:

- 1-үлгі бойынша: еңбекке жарамды ер адам, еңбекке жарамды әйел адам, жұмыс істемейтін зейнеткер-әйел, бір 12-16 жас аралығындағы бала және 16-дан жоғары жастағы бір жасөспірім алынған;

- 2-үлгі бойынша: еңбекке жарамды ер адам, еңбекке жарамды әйел адам, бір 12-16 жас аралығындағы бала және 16-дан жоғары жастағы бір жасөспірім алынған;

2 кесте - Отбасы құрамының әртүрлі үлгілері

- 3-үлгі бойынша: еңбекке жарамды ер адам, еңбекке жарамды әйел адам, жұмыс істемейтін зейнеткер-әйел;

- 4-үлгі бойынша: жұмыс істемейтін зейнеткер-әйел және 16-дан жоғары жастағы бір жасөспірім алынған (2 кесте).

Белгілі бір өндірісті жүргізудің мақсаты ең біріншіден, дайын өнімнің бағасымен анықталады. Жұртшылық шаруашылығының шаруашылық іс-әрекетінің белгілі бір бағытта болуына көптеген факторлар (малды жайылымға шығару мүмкіндігі, жемшөп қорының болуы, малды ұстау орындарының болуы және тағы басқалар) әсер етеді. Бұл факторларды ескермей жұртшылық шаруашылығының өлшемін анықтау мүмкін емес.

Отбасы құрамы	1-үлгі	2-үлгі	3-үлгі	4-үлгі
---------------	--------	--------	--------	--------

Экономический механизм хозяйствования

Еңбекке жарамды ерлер, адам	1	1	1	0
Еңбекке жарамды әйелдер, адам	1	1	1	0
Жұмыс істейтін зейнеткерлер- ерлер, адам	0	0	0	0
Жұмыс істейтін зейнеткерлер- әйелдер, адам	0	0	0	0
Жұмыс істемейтін зейнеткерлер - ерлер, адам	1	0	1	1
Жұмыс істемейтін зейнеткерлер- әйелдер, адам	0	0	0	0
Жас өспірімдер 12-16 жас, адам	1	1	0	0
16-дан жоғары жастағы жасөспірімдер, адам	1	1	0	1
Жұртшылық шаруашылықтарының өлшемдері				
Егістік аудан, соттық	14	13	10	7
Ірі қара мал, бас	2	2	1	1
Оның ішінде сиыр, бас	1	1	1	1
Қой мен ешкі, бас	10	5	9	6
Құс, бас	14	13	9	8
Ескерту - Есептеу барысында автормен дайындалған				

Экономика-математикалық модельдің есептеуі қарастырылып отырған отбасыларға ірі қара мал, қой және құс ұстау барынша тиімді екендігін көрсетті. Тіршілікте малдардың кейбір түрлерін басқа түрімен алмастыру мүмкін, онда оларды ұстаудың шығындарына пропорционалды түрде олардан түсетін табыстың төмендеуі де мүмкін болады.

Экономика-математикалық модельдің шешімі бойынша бес адамнан тұратын от-

басының жеке қажеттіліктерін қамтама-сыз ету үшін 14 соттық жер, төрт адамнан тұратын отбасы үшін 13 соттық жер, үш адамнан тұратын отбасы үшін 10 соттық жер, екі адамнан тұратын отбасы үшін 7 соттық жер қажет екендігі белгілі болды. Отбасы мүшелерінің және жер телімінің ұлғаюына байланысты өткізуге арналған өнім саны да өседі (3 кесте).

3 кесте – Жұртшылық шаруашылығының өнімдерін өткізу арналары бойынша өткіздіруі, теңге

Өнім түрі	Саны, кг				Бағасы, теңге	Пайда, теңге			
	1-үлгі	2-үлгі	3-үлгі	4-үлгі		1-үлгі	2-үлгі	3-үлгі	4-үлгі
Ұйымдарға өткізу									
Ет, сойыс салмақта	0	0	0	0	1070	0	0	0	0
Сүт	0	0	0	0	100	0	0	0	0
Картоп	0	0	0	0	50	0	0	0	0
Нарықта өткізу									
Ет, сойыс салмақта	5,3	3,8	3,4	2,6	1000	5300	3800	3400	2600
Сүт	0	0	0	0	110	0	0	0	0
Жұмыртқа, дана	0	0	0	0	15	0	0	0	0
Картоп	0,5	0,5	0,1	0,4	70	35	35	7	3
Көкөніс және тамыр-жемістілер	0	0	0	0	120	0	0	0	0
Делдалдарға өткізу									
Ет, сойыс салмақта	268,2	221	272,5	189,2	900	257580	198900	245250	170280
Сүт	0	0	0	0	90	0	0	0	0
Жұмыртқа, Дана	0	0	0	0	10	0	0		0
Картоп	240,7	8,3	315,9	234,8	45	10832	374	14216	10566
Жалпы						273747	203109	262873	183449
Ескерту - Есептеу барысында автормен дайындалған									

Жұртшылық шаруашылықтарының негізгі қиындықтарының бірі өнімді өткізу болып табылады. Өнімнің айтарлықтай бөлігін делдалдар сатып алады. Оны ешкім есепке алмайды. Оны өткізуден түсетін табысты алып-сатарлар алады, бірақ бұдан барлық деңгейлердегі бюджеттерге ештеңе

түспейді. Қалыптасқан делдалдық құрылым өнімді көтермелеп төмен бағамен сатып алып, көпшілік жағдайда халықтың өз өнімін еркін өткізуге кедергі келтіреді [8].

Әйтсе де математикалық модель бойынша орындалған есептеулер жұртшылық шаруашылығын жүргізуші отбасылар өн-

Экономический механизм хозяйствования

дірген өнімнің негізгі көлемін делдалдарға өткіздіретіні белгілі болды, бұл орын алып отырған жағдайды көптеген шаруашылықтар қаладан және өткізу нарықтарынан алыста орналасқандығымен түсіндіруге болады. Жұртшылық шаруашылығының өнімі

пайдаланылған ресурстардың нәтижесі болып табылады, сол себепті жұртшылық шаруашылықтарының әрекет етуінің тиімділігін ресурстық ұстаным негізінде жасаған жөн (4 кесте).

4 кесте – Жұртшылық шаруашылығы әрекет етуінің экономикалық тиімділігі

Көрсеткіштер	1-үлгі	2-үлгі	3-үлгі	4-үлгі
Еңбек шығыны, сағ.	2328	1908	1598	1187
Материалдық шығындар, теңге	224156	137203	162947	110321
Жұртшылық шаруашылығы есебінен қажеттіліктерін қанағаттандыру, теңге	506062	412762	261237	174723
Өз өндірісінің өнімін өткізу, теңге	273747	203109	262873	183449
Жалпы табыс, теңге	49483	65743	99878	73073
Ескерту - Есептеу барысында автормен дайындалған				

Алынған мәліметтерді талдай отырып, келесілерді атап өтуге болады: материалдық шығындардың айтарлықтай бөлігі жемшөп сатып алуға жұмсалады екен. Осыған байланысты жұртшылық шаруашылықтар аграрлық өндірістің басқа шаруашылық жүргізуші субъектілерімен өзара байланысуына міндетті. Жұртшылық шаруашылықтарының өзара байланысы, шаруа (фермерлік) қожалықтарымен және ауыл шаруашылық және өңдеуші кәсіпорындармен байланысы кеңінен дамыған.

Тұжырымдар. 1. Экономика-математикалық модельдің шешімі бойынша бес адамнан тұратын отбасының жеке қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін 14 соттық жер, төрт адамнан тұратын отбасы үшін 13 соттық жер, үш адамнан тұратын отбасы үшін 10 соттық жер, екі адамнан тұратын отбасы үшін 7 соттық жер қажет екендігі белгілі болды.

2. Экономика-математикалық модельдің есептеуі қарастырылып отырған отбасыларға ірі қара мал, қой және құс ұстау барынша тиімді екендігін көрсетті. Тіршілікте малдардың кейбір түрлерін басқа түрімен алмастыру мүмкін, онда оларды ұстаудың шығындарына пропорционалды түрде олардан түсетін табыстың төмендеуі де мүмкін болады.

3. Алынған мәліметтерді талдай отырып, келесілерді атап өтуге болады: материалдық шығындардың айтарлықтай бөлігі жемшөп сатып алуға жұмсалады екен. Осыған байланысты жұртшылық шаруашылықтар аграрлық өндірістің басқа шаруашылық жүргізуші субъектілерімен өзара байланысуына міндетті. Жұртшылық шаруашылықтарының өзара байланысы, шаруа (фермерлік) қожалықтарымен және

ауыл шаруашылық және өңдеуші кәсіпорындармен байланысы кеңінен дамыған.

4. Жалпы қорытындылай келгенде, жұртшылық шаруашылығы көлемінің оңтайландырылуы негізінде экономикалық тиімділігін арттыруға арналған математикалық есептеулер жасалды, олардың экономикалық тиімділікті арттыруға бағытталуы жұртшылық шаруашылығының ауыл шаруашылық саласындағы маңыздылығын арттыра түспек. Ауыл шаруашылығында шаруашылық жүргізуші субъектілермен жұртшылық шаруашылығын салыстырудан бөлек, олардың арасында өзара қарым-қатынастардың болуын жоққа шығаруға болмайды және оларды екі жаққа да өзара тиімді дамыту арқылы да жұртшылық шаруашылығының белсенді әрі тиімді әрекет етуіне септігін тигізуге болады. Сондықтан да жұртшылық шаруашылығының ұжымдық шаруашылықтарымен қарым-қатынастарын дамытуды жетілдірген жөн.

Әдебиеттер тізімі

1 Шінет Г.Ф., Мунасипова М.Е., Агабекова Г.Н. Түркістан облысында халықты азық-түлікпен қамтамасыз етудегі үй шаруашылықтарының ролі // Аграрлық нарық проблемалары. - 2018. - №3. - Б. 134-140.

2 Савицкая Г.В. Анализ эффективности и рисков предпринимательской деятельности: методологические аспекты. - М.: НИЦ ИНФРА-М, 2014. - 272 с.

3 Узун, В.Я. Принципы формирования и расходования аграрного бюджета в России, США, Канаде и ЕС // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2015. – № 2. – С. 32 – 41.

4 Чаянов А.В. Избранные труды. - М.: Финансы и статистика, 1991. – 432с.

5 Григорук В.В. Адаптация фермеров к изменению климата // Проблемы агрорынка – 2014, № 2. – С. 5–11.

6 Ыдырыс С.С., Шинет Г.Ф. Ауылдық аймақтардың дамуын қамтамасыз етуші тұрақты фактор – жұртшылық шаруашылығы // Халықар. ғыл.-тәжір. конф. материал «Агро-өнеркәсіп кешенінің индустриалды-инновациялық дамуының экономикалық мәселелері: жағдайы мен болашағы». – Астана, 2016. – Т.1. – Б. 205-208.

7 Shinet G., Myrzaliev B., Ydyrys S. Conceptual Approaches to the Study of Nature of Private Ownership of Private Subsidiary Farming during Post-Socialist Transformation in Agricultural Sector // Journal of Advanced Research in Law and Economics Biannually. – 2016. – Vol. 7, issue 2(16). – PP. 350-363.

8 Ыдырыс С.С., Шинет Г.Ф. Жұртшылық шаруашылықтарын дамыту проблемалары және оларды шешу жолдары // Аграрлық нарық проблемалары. - 2016. - №2. - Б.114-119.

Әдебиеттер тізімі

1 Shinet G.F., Munasipova M.E., Agabekova G.N. Tүrkistan oblysynda halyқты азуқтылықпен қамтамасыз етудегі үj шаруашылықтарының ролі // Аграрлық нарық проблемалары. - 2018. - №3. - Б. 134-140.

2 Savickaja G.V. Analiz jeffektivnosti i riskov predprinimatel'skoj dejatel'nosti: metodo-

logicheskie aspekty. - M.: NIC INFRA-M, 2014. - 272 s.

3 Uzun, V.Ja. Principy formirovaniya i rashodovaniya agrarnogo bjudzheta v Rossii, SShA, Kanade i ES // Jekonomika sel'skohozjajstvennyh i pererabatyvajushhih predpriyatij. – 2015. – № 2. – S. 32 – 41.

4 Chajanov A.V. Izbrannye trudy. - M.: Finansy i statistika, 1991. – 432s.

5 Grigoruk V.V. Adaptacija fermerov k izmeneniju klimata // Problemy agrorynka – 2014, № 2. – S. 5–11.

6 Ydyrys S.S., Shinet G.F. Auyldық аймақтардың дамуын қамтамасыз етуші тұрақты фактор– жұртшылық шаруашылығы // Халықар. ғыл.-тәжір. конф. материал «Агро-өнеркәсіп кешенінің индустриалды-инновациялық дамуының экономикалық мәселелері: жағдайы мен болашағы». – Астана, 2016. – Т. 1. – Б. 205-208.

7 Shinet G., Myrzaliev B., Ydyrys S. Conceptual Approaches to the Study of Nature of Private Ownership of Private Subsidiary Farming during Post-Socialist Transformation in Agricultural Sector // Journal of Advanced Research in Law and Economics Biannually. – 2016. – Vol. 7, issue 2(16). – PP. 350-363.

8 Ydyrys S.S., Shinet G.F. Zhұrtshылық шаруашылықтарын дамыту проблемалары және оларды шешу жолдары // Аграрлық нарық проблемалары. - 2016. - №2. - Б.114-119.

Рынок продовольственной продукции

едәуір қымбаттап кеткен американ валютасы курсы бекуінің жалпы бейнесі бойынша импорттық өнімнің қымбаттауына байланысты болып келеді. Бұл фактор іштей тұтынушы сұранысының біртіндеп қайта бағдарлауына, төмендетіп қосылған бағалы өнімдердің, оның ішінде ТМД елдерінен жеткізілген, отандық өндірілген өнімдердің пайдасына орай шешуші ықпалын тигізіп отыр.

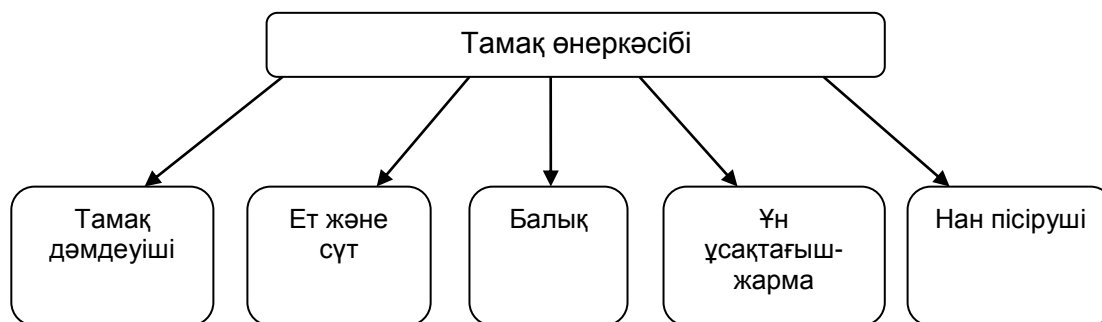
Мақалада жалпы, абстрактіден нақтылыққа, талдау және жинақтау, жүйелі талдау, экономикалық-статистикалық талдау (динамика, құрылымдар), салыстырмалы талдау ғылыми әдістері пайдаланылды.

ҚР-дағы тамақ өнеркәсібінің дамуындағы мәселелерді анықтау үшін, ғылым және тәжірибе көзқарасынан ең танымал талдау әдісі – SWOT-талдау қолданылды.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Тамақ өнеркәсібі ауыл шаруашылығымен тығыз байланысты және төмендегідей іс-әрекеттерді жүзеге асырады [1]:

- ет және ет өнімдерін өндіру, қайта өңдеу мен консервілеу;
- балық және балық өнімдерін қайта өңдеу мен консервілеу;
- жеміс және көкөністерді қайта өңдеу мен консервілеу;
- өсімдік және малдың майын өндіру;
- сүт өнімдерін өндіру;
- ұн ұсақтағыш өнеркәсіп өнімдерін өндіру;
- крахмал және крахмал өнімдерін өндіру;
- жануарлар үшін дайын азық өнімдерін өндіру;
- нан-тоқаш өнімдерін өндіру;
- қант өндіру;
- какао, шоколад және қанттан кондитер өнімдерін өндіру;
- макарон, кеспе және барабар ұн өнімдерін өндіру;
- кофе өнімдерін, балалар тағамын, жасанды бал, дәмдеуіштер, уксус, дрожжи және т.б. өнімдерді өндіру (1 сурет).

1 сурет – Тамақ өнеркәсібінің негізгі салалары

2012-2016 жж. аралығында Қазақстан Республикасының ЖІӨ құрылымындағы тамақ өнеркәсібінің меншікті салмағы 4%-дан аспайтын.

Салыстыру үшін, 2005 ж. оның үлесі 6,4% болатын. Алдын ала деректер бойынша, 2017 ж. 11 айының қорытындысы бойынша ЖІӨ құрылымындағы тамақ

өнеркәсібінің меншікті салмағы 4,9%-ды құрады. 2017 ж. 4 кварталдың басында өңделетін өнеркәсіп салаларының меншікті салмағын бөлу төмендегідей қарастыруға болады: Азық-түлік тағамдарын өндіру – 16,3%, сусындар – 3,3%, темекі өнімдері – 1,2% (1 кесте).

1 кесте – 2012-2016 жж. және 2017 жж., 11 айы, % аралығында ҚР өңделетін өнеркәсіптің жалпы көлемі бойынша тамақ өнеркәсібі салаларының үлестері

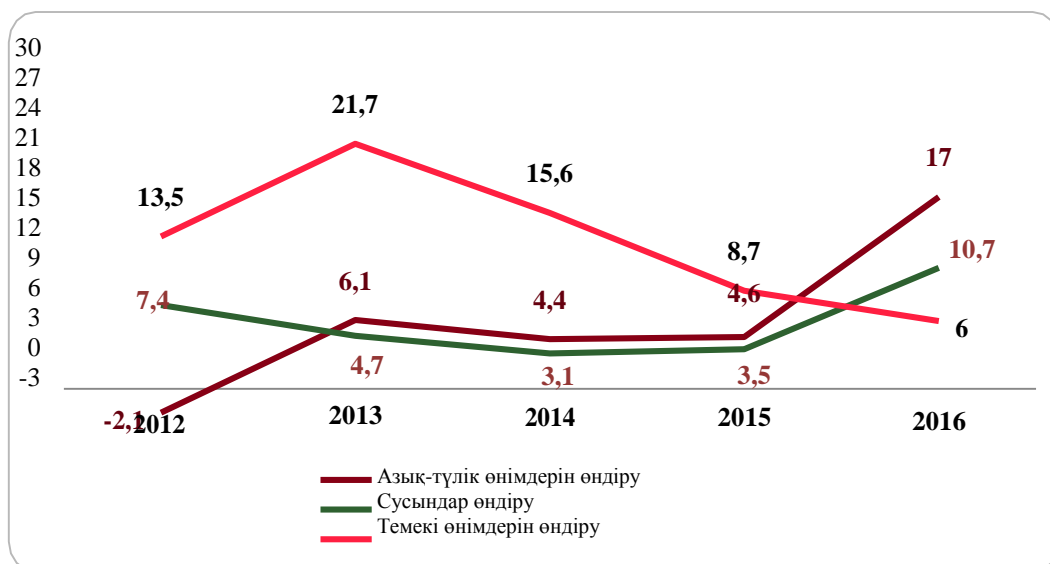
Көрсеткіштер	2012 ж.	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.	2016 ж.	11 ай 2017 ж.
Тамақ өнеркәсібі, %	21,0	21,9	23,6	24,2	22,7	20,8
Темекі өнімдерін өндіру, %	1,8	1,9	1,7	1,6	1,5	1,2
Сусындарды өндіру, %	3,3	3,5	3,8	3,9	3,2	3,3
Азық-түлік өнімдерін өндіру, %	15,9	16,6	18,1	18,7	18,1	16,3

Дереккөз: www.stat.gov.kz

2016 ж. бастап, тамақ өнеркәсібі өндірісінің ортақ көлемі 1 808,6 млрд. теңгені (+30%) құрады. Алдын ала берілген

деректер бойынша, 2017 ж. 11 айында тамақ өнеркәсібінің көлемі 1 712 млрд. теңгені (2 кесте) құрады.

Рынок продовольственной продукции

Дереккөз: www.stat.gov.kz

3 сурет – Тамақ өнеркәсібіндегі өндірушілердің орташа бағасы, %

ҚР-дағы тамақ өнеркәсібінің қазіргі жағдайына және қосымша дереккөздерге талдау жүргізу SWOT-талдау өткізуге және негізгі мықты және осал жақтарын анықтауға, АӨК-нің берілген саладағы мүмкіндіктері мен қауіптерін анықтауға мүмкіндік берді [3, 4]. Күшті жақтары:

- маңызды табиғи-ресурстық потенциал, тиімді географиялық орналасқандығы;
 - ауыл шаруашылық шикізатының өндіру бойынша едәуір потенциал; жоғары деңгейлі дамыған ғылыми потенциал;
 - дамыған көлік-логистикалық жүйе (жоғары инфрақұрылымдық және көліктік-логистикалық потенциал);
 - іскерлік белсенділіктің жоғары деңгейі, шағын кәсіпкерліктің жоғары даму потенциалы;
 - тұрғындардың жоғары тұтынушылық потенциалы;
 - тамақ өнімдерін өндірудегі кәсіпорындардың жинақталған технологиялық тәжірибесі;
 - адамның тіршілік етуге маңызды физиологиялық сұранысымен анықталған, өндірілген өнімге ұдайы сұраныстың болуы;
- Әлсіз жақтары:
- √ негізгі қорлардың тозуы;
 - √ Қазақстан Республикасының еуропалық аймақ және импортер-елдердің тұтынушыларынан географиялық шалғайда орналасуына байланысты логистиканың жоғары деңгейлі ұсталым шығыны (издержки);
 - √ ауыл шаруашылық шикізатының қажетті сапасының жетіспеушілігі салдарынан өндіріс үшін жоғары деңгейлі ұсталым шығыны (издержек);

√ азық-түлік өнімдеріне тұрақты сапа кепілдігінің болмауы, сапаның (ИСО) халықаралық стандарты және азық-түлік өнімдерінің басқару жүйесін енгізудің жеткіліксіз деңгейі;

√ өндіріс кезінде экологиялық талаптарды орындамау, технологиялық үрдістер барысында шығатын жарамсыз қалдықтарды тастау және суды тарату, суды жоғары деңгейде ысырап етіп пайдалану;

√ экологиялық таза және табиғи ретінде қазақстандық өнімнің оңтайлы имиджінің жеткіліксіз дәрежесі;

√ тамақ өнеркәсібі кәсіпорнының инновациялық белсенділігінің жеткіліксіз болуы;

√ білікті кадрлардың тапшылығы, оның ішінде орта буында, олар өндіріске инновациялық технологияны енгізу мүмкіндігін шектейді [5].

Мүмкіндіктер:

– жаңа өндірістерді қалыптастыру және дамыту;

– көлік-логистикалық инфрақұрылымды дамыту;

– ҚР-ның азық-түлік қауіпсіздігі Доктринасын жүзеге асыру салдары арқылы агроөнеркәсіптік өндіріс дамуының потенциалын күшейту;

– ауыл шаруашылық шикізат өндірісін ұлғайту;

– азық-түлік өнімдерін өндіру саласында шағын кәсіпкерлік үлесін күшейту;

– облыс тұрғындарының қаржылық кірістері өсуіне байланысты өндірілетін өнімге сұранысты арттыру; дүниежүзілік нарықта сауда-саттық сұранысының өсуі [6];

– жаңа технологияларды енгізу және жаңа өнім түрлерін шығаруды меңгеру;

– технологиялық үрдістің тиімділігі талаптарына жауап беретін жаңа заманауи инновациялық технологияларды пайдалану арқылы өндірісті жаңғырту (модернизациялау);

– алдыңғы қатарлы шетел тәжірибесін есепке ала отырып, техникалық сақтау қорының құрылымын қайта қарау (ре-структуризациясы) [7].

Қауіптер және тәуекелдер:

▶ дүниежүзілік экономикалық дағдарыс;

▶ қолда бар нарықтарда сауда-саттықты іске асырудағы азық-түлік тағамдарына сұраныстың жеткіліксіз болуы; сатып алушы қабілетінің төмендеуі;

▶ тамақ өңдемейтін тамақ кәсіпорындарының импорттық жабдықтарға тәуелділігінің артуы;

▶ шикізат құнының жоғарылауы және табиғи монополиялардың қызметі;

▶ көрші аймақтардың, Кедендік Одақ елдерінің және ДСҰ-ға қатысушы-елдер өндірістерінің тарапынан бәсекелестіктің жоғары болуы [6].

ҚР-да тамақ өнеркәсібі Аграрлық кешенмен тығыз байланысты болғандықтан, АӨК-дегі секілді, толықтай, мемлекеттің белсенді түрде араласуы мен мемлекеттік қолдау көрсетуі қажет [8]:

1. ҚР-ның Инвестиция және даму министрлігімен инвестициялық климатты жақсарту үшін 2018-2022 жж. арналған «Ұлттық инвестициялық стратегия» бекітілген болатын. ҚР Президентінің тапсырмасына сәйкес, Стратегияда Қазақстан экономикасының шикізаттық емес секторларына шетел инвестициясын тарту қажеттілігіне, сонымен қатар олардың экспорттық әлеуетін арттыруға баса назар аударылды. Стратегияға сәйкес, 2022 ж. жуық экономиканың шикізаттық емес секторының (мемлекеттік бюджеттен тыс) негізгі капиталына 1,46 есе инвестиция көлемін салу, ал экономиканың шикізаттық емес секторының негізгі капиталға салынатын инвестиция көлемін 1,5 есе ұлғайту жоспарланып отыр.

2. 2017-2020 жж. арналған «Цифрлы Қазақстан» Мемлекеттік бағдарламасы аясында Қазақстанға үшінші елдерден жеткізілетін, сондай-ақ басқа ЕАЭБ ЕАЭО мемлекеттеріне елден шығарылатын тамақ өнімдерінің қауіпсіздігін бақылау үшін цифрлы технологияны енгізу міндеті тұр.

3. 2016 ж. ««Даму» ҚРП» АҚ арқылы тамақ өнеркәсібі бойынша жаңа жобаларды 122,9 млрд. теңге сомасында қаржыландыру жүзеге асырылған. 2014-2016

жж. «Даму» Қоры арқылы қаржыландырудың меншікті салмағы өңдеу өнеркәсібіне берілген несиелердің жалпы көлемі 16%-25%-ға дейінгі немесе ақшалай саналатын болса, 234 млрд. теңгеден 374 млрд. теңгеге дейінгі көлемді қамтыды.

2016 ж. ЕДБ азық-түлік өнімдерін, сусындар және темекі өнімдерін өндірушілерге жалпы сомасы 375 млрд. теңгені құрайтын займ берген. 2017 ж. қараша айы бойынша тамақ өнеркәсібіне берілген займның сомасы 328 млрд. теңгені құрап отыр.

Тамақ өнеркәсібін қаржыландырудың басым көзі инвесторлардың меншікті (70%-нан жоғары) қаржылары, содан кейін – ЕДБ (30%-ға дейін) займдары болып табылады.

4. ҚР 2017-2021 жж. агроөнеркәсіптік кешенді дамытуға арналған Мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде бәсекеге қабілетті экспортқа бағдарланған өнімді шығару үшін заманауи жабдықталған тамақ өнеркәсібі кәсіпорындарын модернизациялау мен құрылысы үшін жұмсалатын инвестициялық шығындарды субсидиялау жалғастырылады. Өндірістің нақты көлемін есепке алғандағы талаптары қайта қарастырылып, алғашқы салымдары мен нормативтері төмендетіледі, нормативтері дифференциацияланады, сонымен қатар кооперативтерге бірлестіктер арқылы субсидия алу мүмкіндігі ұсынылатын болады.

5. 2016 ж. бизнесті дамыту мен қолдаудың «Бизнестің 2020 ж. жол картасы» бірыңғай бағдарламасы шеңберінде тамақ өнеркәсібінің 521 жобасы 113,6 млрд. теңге сомаға қаржыландырылған.

Сондай-ақ, азық-түлік өнімдерін өндіруде мәселелерді шешуге қажеттілер:

– қосылған құны жоғары азық-түлік өнімдерін өндіру бойынша шетел инвесторларын тарту және инвестициялық жобаларды жүзеге асыру;

– сауда-логистикалық инфрақұрылымды дамыту, оның ішінде көтерме-бөлшек орталықтарды салу;

– экспорттық стратегияны әзірлеу;

– тамақтану мәдениетін қалыптастыру, оның ішінде балансталған салауатты тамақтануды насихаттау арқылы және олардың нақты және жаңа дайындалған азық-түлікті пайдалануын қамтамасыз ету;

– ұлттық брендтерді қалыптастыру және алға дамыту;

– F3TKӨ-ге бизнесті тарту [9].

Тұжырымдар. 1. Жаһандық бәсекелестік дамуы аясында, тамақ өнеркәсібін мемлекеттік қолдау бойынша механизмді әзірлеу керек, сонымен қатар экологиялық таза азық-түлік өнімін өндіру, және қоршаған ортаға техногенді әсер етуін

төмендету мақсатымен тамақ өнеркәсібі мен салаларды экологияландырудың өндірістік тәсілдерін дайындау қажет [10].

2. Сонымен, жоғарыда аталған шараларды жүзеге асыру Қазақстан Республикасында тұрғындардың қалыпты өмір сүру қауіпсіздігін, олардың денсаулықтарын сақтау және қайта қалпына келтіру үшін, ауыл шаруашылық өнімдерін жетілдіру, ел өнеркәсібінің базалық салаларын әлеуметтік қайта қарастыру, мемлекеттік бюджетті қаржымен толықтыру үшін ауқымды тамақ өнеркәсібін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1 Магомедов М.Д., Заздравных А.В., Афанасьева Г.А. Экономика пищевой промышленности: учебник.- М.: Дашков и К, 2014. - 232 с.

2 Обзор пищевой промышленности РК по итогам 11 месяцев 2017 года.- Алматы: RFCA Ratings, 2018.- 17 с. [Электронный ресурс]. -2017.- URL: [http:// www.rfcaratings.kz](http://www.rfcaratings.kz). (дата обращения: 22.02.18).

3 Беляева С.А. Анализ внешних факторов и конкурентных сил пищевой промышленности России С.А. Беляева // Известия Саратовского университета. Серия: Экономика. Управление. Право.-2013.-Вып.1.-С.47-51.

4 Анопченко Т.Ю., А.И. Новицкая. Динамика и тенденции развития пищевой промышленности в России // Journal of Economic Regulation. - 2015. - Т. 6.- №1. - С. 20-27.

5 К.А.Кидрасинова, Қ.Т.Әуезова, Г.К. Джолдасбекова Қазақстанның аграрлық секторын дамытудың өзекті мәселелері // Проблемы агрорынка. -2018. - №2. – С.14-19.

6 Невматулина З.А. Развитие агропромышленного комплекса в условиях единого экономического пространства // Экономика и менеджмент систем управления. – Воронеж: Научная книга.- 2014.-№14. – С.193-202.

7 Бекетова О.Н. Оценка качества экономического роста и происходящих процессов реструктуризации предприятий пищевой промышленности // Региональная экономика: теория и практика. - 2013. - № 6. - С. 15-24.

8 З.А.Арынова, Л.К.Кайдарова Аграрлық секторды мемлекеттік қолдаудың мемлекеттік реттеудің элементі ретінде қажеттілігі және рөлі // Аграрлық проблемалары. -2017 - №1. – Б.71-78.

9 Указ Президента Республики Казахстан от 1 августа 2014 года № 874 «Об утверждении Государственной программы индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019годы.- [Электронный ресурс]. - 2014.-URL:http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31588425 (дата обращения: 20.11.18).

10 Пахомчик С.А., Фефелов В.В. Производство экологически чистой продукции как

средство повышения степени конкурентоспособности в малых формах хозяйствования // Материалы IV-ой межд. науч.-практ. конф. молодых учёных «Научно-практические основы устойчивого ведения аграрного производства».- Волгоград: Волгоградский государственный аграрный унив-т, 2015.- С. 131-134.

Әдебиеттер тізімі

1 Magomedov M.D., Zazdravnyh A.V., Afanas'eva G.A. Jekonomika pishhevoj promyshlennosti: uchebnik.- М.: Dashkov i K, 2014. - 232 s.

2 Obzor pishhevoj promyshlennosti RK po itogam 11 mesjacev 2017 goda.- Алматы: RFCA Ratings, 2018.- 17 s. [Jelektronnyj resurs]. - 2017.- URL: [http:// www.rfcaratings.kz](http://www.rfcaratings.kz). (data obrashhenija: 22.02.18).

3 Beljaeva S.A. Analiz vneshnih faktorov i konkurentnyh sil pishhevoj promyshlennosti Rossii S. A. Beljaeva // Izvestija Saratovskogo universiteta. Serija: Jekonomika. Upravlenie. Pravo. - 2013. - Vyp. 1. - S. 47-51.

4 Anopchenko T.Ju., A.I. Novickaja. Dinamika i tendencii razvitija pishhevoj promyshlennosti v Rossii // Journal of Economic Regulation. - 2015. - Т. 6.- №1. - S. 20-27.

5 К.А.Кидрасинова, Қ.Т.Әуезова, Г.К. Dzholdasbekova Қазақстанның аграрлық секторын дамытудың өзекті мәселелері // Problemy agrorynka. -2018. - №2. – С.14-19.

6 Nevmatulina Z.A. Razvitie agropromyshlennogo kompleksa v uslovijah edinogo jekonomicheskogo prostranstva // Jekonomika i menedzhment sistem upravlenija. – Voronezh: Nauchnaja kniga.- 2014.-№14. – С.193-202.

7 Beketova O.N. Ocenka kachestva jekonomicheskogo rosta i proishodjashhijh processov restrukturizacii predpriyatij pishhevoj promyshlennosti // Regional'naja jekonomika: teorija i praktika. - 2013. - № 6. - S. 15-24.

8 Z.A.Arynova, L.K.Kajdarova Аграрлық секторды мемлекеттік қолдаудың мемлекеттік реттеудің элементі ретінде қажеттілігі және рөлі // Аграрлық проблемалары. -2017 - №1. – Б.71-78.

9 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 1 avgusta 2014 goda № 874 «Ob utverzhdenii Gosudarstvennoj programmy industrial'no-innovacionnogo razvitija Respubliki Kazahstan na 2015-2019gody.- [Jelektronnyj resurs].- 2014.- URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31588425 (data obrashhenija 20.11.18).

10 Pahomchik S.A., Fefelov V.V. Proizvodstvo jekologicheskij chistoj produkcii kak sredstvo povyshenija stepeni konkurentosposobnosti v malyh formah hozjajstvovanija // Materialy IV-oj mezhd. nauch.-prakt. konf. molodyh uchènyh «Nauchno-prakticheskie osnovy ustojchivogo vedenija agrarnogo proizvodstva».- Volgograd: Volgogradskij gosudarstvennyj agrarnyj univ-t, 2015.-S. 131-134.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПОТЕНЦИАЛ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ
ХРАНЕНИЯ И ПЕРЕРАБОТКИ ПЛОДООВОЩНОЙ ПРОДУКЦИИ
В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖЕМІС-КӨКӨНІС ӨНІМДЕРІН САҚТАУ
ЖӘНЕ ҚАЙТА ӨНДЕУ САЛАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ДАМУ ӘЛЕУЕТІ

MODERN CONDITION AND POTENTIAL OF DEVELOPMENT OF THE SPHERE
OF STORAGE AND PROCESSING OF FRUIT AND VEGETABLE PRODUCTS
IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Г.У. АКИМБЕКОВА¹

д.э.н., профессор

А.С. САПАРОВ²

д.с.-х.н., профессор

А.Б. БАЙМУХАНОВ¹

к.э.н.

У.Р. КАСКАБАЕВ¹

старший научный сотрудник

¹Казахский научно-исследовательский институт экономики АПК
и развития сельских территорий

²Научно-исследовательский центр экологии и окружающей среды
Центральной Азии (Алматы)

Ғ.Ү. ӘКІМБЕКОВА¹

э.ф.д., профессор

А.С. САПАРОВ²

а-ш.ғ.д., профессор

А. Б. БАЙМУХАНОВ¹

э.ф.к.

Ұ.Р. ҚАСҚАБАЕВ¹

аға ғылыми қызметкер

¹Қазақ агроөнеркәсіп кешені экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту
ғылыми-зерттеу институты

²Орталық Азия экология және қоршаған орта Ғылыми-зерттеу орталығы (Алматы)

G.U. AKIMBEKOVA¹

Dr.E.Sc., Professor

A.S. SAPAROV²

Dr.Agr.Sc., Professor,

A.B. BAIMUKHANOV¹

C.E.Sc.

U.R. KASKABAEV¹

Senior Researcher

¹Kazakh research institute for economics of agro-industrial complex
and rural territories development

²ResearchCenter for Ecology and the Environment of Central Asia (Almaty)

Аннотация. Рассмотрены современное состояния и развитие сфер производства, хранения, переработки и сбыта плодоовощной продукции в республике. Дана оценка сложившихся проблем и потенциала предприятий данной системы. Представлен анализ действующего механизма экономических взаимоотношений между сельскохозяйственными, хранилищными, перерабатывающими и торгово-сбытовыми предприятиями. Выявлено наличие противоречий в их стоимостных взаимоотношениях, заключающихся в неэквивалентном получении прибыли за

производителей, производящих данную продукцию, составляют мелкие хозяйства в лице ЛПХ и КХ. Они имеют незначительные земельные наделы, ограничены их возможности сбыта произведенной продукции, у них отсутствуют финансовые средства на организацию соответствующего хранения продукции или первичной ее переработки, транспортировки и др.

Отсутствие стабильного сбыта произведенной продукции, организованного ее закупа привело к тому, что производители реализуют выращенную продукцию на местных рынках перекупщикам (посредникам) по оптовой цене. С целью ее реализации по более высокой цене в межсезонье мелкие фермеры хранят плодоовощную продукцию в примитивных помещениях (погребах, складах).

Одной из проблем, сдерживающих развитие системы производства, хранения, переработки и сбыта плодоовощной продукции, являются противоречия в стоимостных взаимоотношениях между сельскохозяйственными производителями, хранилищными, перерабатывающими и торгово-сбытовыми предприятиями, что оборачивается неэквивалентным получением прибыли за единицу затрат конечной продукции.

Отсутствие необходимой инфраструктуры, неорганизованность сбыта плодоовощной продукции способствует росту ввоза импортной продукции и низкой конкурентоспособности отечественной продукции.

Материал и методы исследования.

Информационную базу составили данные Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан. Методологической основой исследования являлись принципы повышения эффективности и оптимизация соотношения основных технологических стадий производства и его межстадийных пропорций. Основные из них: соответствие мощностей и ритма производственной деятельности перерабатывающих предприятий параметрам, структуре сельскохозяйственной отрасли, объемам производимой для переработки продукции в каждом регионе и в стране в целом. Большое значение имеет обеспечение правовых, экономических, организационных, управленческих и др. условий, способствующих эффективному взаимодействию субъектов хозяйствования на всех стадиях производства, переработки и сбыта сельхозпродукции.

При проведении данных исследований применялись различные методы экономического анализа: экономико-статистический

– при оценке современного состояния, потенциала перерабатывающих предприятий, их производственных мощностей, сырьевых зон, включая отдельные отрасли АПК на примере конкретных регионов Республики Казахстан. Абстрактно-логический метод использован при выявлении отраслевых и региональных особенностей сложившихся форм взаимодействия производителей и переработчиков сельскохозяйственной продукции. На него авторы опирались и в изучении факторов, влияющих на эффективность экономических взаимоотношений между сельхозтоваропроизводителями и перерабатывающими предприятиями.

Результаты и их обсуждение. Анализ современного состояния овощеводства республики свидетельствует о значительной доле южного региона – 2387,6 тыс. т, или 69,9% от общего объема производства овощей Республики Казахстан, в т. ч. доля Алматинской области составляет – 923,8 тыс. т (27%), Туркестанской – 747,6 тыс. т (21,9%), Жамбылской – 643,4 тыс. т (18,8), Кызылординской – 72,8 тыс. т (2,1%). Производство бахчевых культур в южном регионе республики занимает 89,4%, распределилось следующим образом: на долю Туркестанской области – 66,3% (1383,3 тыс.т), Жамбылской – 12,4% (259,8 тыс.т), Кызылординской – 5,6% (116,9 тыс.т), Алматинской – 5,1% (106,2 тыс.т) от общего объема производства.

За период 2013-2017 гг. площади под овощами по Республике Казахстан увеличились на 8,7%, соответственно производство овощей выросло на 19,9%, площади под бахчевыми возросли на 40,7%, производство – 67,3%, на 13,3% расширилась плодоносящая площадь под плодово-ягодными культурами, валовой сбор – 24,2%. Наблюдается значительный рост производства плодоовощной продукции в Жамбылской области: овощи – на 50,8%, бахчевые - на 52,6%, плодово-ягодные культуры – 46,1%, в Алматинской соответственно 6,2%, 15,0 и 22,8%, в Туркестанской области овощи – на 21,1%, бахчевые – на 14,1% [1].

При этом необходимо отметить значительный удельный вес малых форм хозяйствования в общем объеме производства: в республике в 2017 г. удельный вес крестьянских хозяйств в производстве овощей составил - 51%, хозяйств населения - 43,5%, особенно в Жамбылской области 71,7% произведенных овощей приходится на крестьянские хозяйства, 25,2% – хозяйства населения; Алматинской соответственно - 55,2% и

Рынок продовольственной продукции

35,4%, Туркестанской области - 59,8% и 34,2%. Производство семечковых и косточковых по Республике Казахстан тоже сосредоточено в крестьянских хозяйствах (51,1%) и хозяйствах населения (46,6%), в Жамбылской области соответственно 57,9% и 42,1%, Алматинской – 62,2% и 33,9%, Туркестанской - 55,3% и 43,1%.

Общее количество наиболее крупных овощекартофелехранилищ по данным Комитета по статистике МНЭ Республики Казахстан составляет 74236 ед., из них специализированные овощекартофелехранилища, находящиеся на балансе сельхозпредприятий – 461 ед., находящиеся на балансе крестьянских хозяйств – 484, в хозяйствах населения – 73291 ед. Из 461 овощекартофелехранилищ сельскохозяйственных предприятий только 390 относятся к капитальным с общей площадью 352,6 тыс. м², вместимостью 383,5 тыс. т продукции [2].

Однако более 80% объема существующих овощехранилищ приходится на хранилища, построенные или реконструированные ранее 2000 года. Значительная часть существующих овощехранилищ (40%) требует капитального ремонта из-за изношенности системы вентиляции, кровли и пр. В существующих овощехранилищах преобладает применение ручного труда при сортировке и закладке овощей, продукция хранится россыпью или в таре преимущественно без применения систем искусственного охлаждения. Потери продукции при хранении в действующих овощехранилищах могут достигать 35-40% от заготовленной продукции.

Наполняемость хранилищ и объемы хранимой продукции на недействующие или используемые не по прямому назначению овощехранилища приходится не менее 20% мощности существующих в Казахстане овощехранилищ. Наполняемость хранилищ, используемых по прямому назначению, не превышает 85%. В действующих хранилищах хранится преимущественно общераспространенная сельскохозяйственная продукция, выращиваемая в Казахстане: картофель, лук, капуста, морковь, свекла. Большая часть действующих овощехранилищ не оснащена холодильным оборудованием, что не позволяет им эффективно хранить продукцию в течение длительного времени, как правило, срок хранения составляет 6-7 месяцев, до марта-апреля. Повышение температуры наружного воздуха приводит к пробуждению биологических процессов, связанных с прорастанием, и потере ее товарных качеств.

Анализ сферы переработки сельскохозяйственной продукции подтверждает, что изменение форм собственности и переход к рыночным отношениям сопровождались резким спадом производства плодоовощной консервированной продукции. Крупные предприятия оказались не в состоянии адаптироваться к новым условиям. Возросли транспортные затраты, стоимость материально-технических и энергетических ресурсов, затраты на сырье, что способствовало углублению финансового кризиса. В результате производство консервированной плодоовощной продукции практически остановилось, перерабатывающие предприятия стали банкротами, а сельские товаропроизводители, потеряв крупных потребителей в лице переработчиков, вынуждены были сокращать объемы производства плодоовощной продукции. До 1991 г. плодоовощные консервы производились на 7 заводах и в более 40 консервных цехах ежегодно до 300 МУБ (120 тыс.т). В этот период предприятия вырабатывали до 60 наименований плодоовощных консервов (различные супы, овощные закуски, пюре, соки, компоты, варенья, детское питание).

Значительная доля производственных мощностей плодоовощеконсервных предприятий республики по готовой продукции приходится на Алматинскую область и г. Алматы – 70,2%, Туркестанскую – 27,7%, Жамбылскую – 2,0% [3]. В производстве переработанной плодоовощной продукции доля производственных мощностей по отдельным видам консервированной продукции распределилась следующим образом: в Алматинской области доля мощностей по производству овощных консервов составляет 75,3% от общего областного показателя, фруктовых – 0,1, томатных – 59,5%, в Жамбылской – овощных консервов – 42,8%, фруктовых – 0,1, томатных – 24,5%, Туркестанскую – овощных – 67,6%, фруктовых – 2,9, томатных – 29,5%. Использование производственных мощностей плодоовощеконсервных предприятий Республики Казахстан за 2017 г. представлено на рисунке 1.

В республике общая картина по переработке плодоовощной продукции представлена таким образом: в республике на сегодняшний день почти не производятся фруктовые консервы, лидирует только переработка овощей, так доля консервированной овощной продукции составляет 55,5%, фруктовые – 1,1%, томатные – 43,4% [4].

Рынок продовольственной продукции

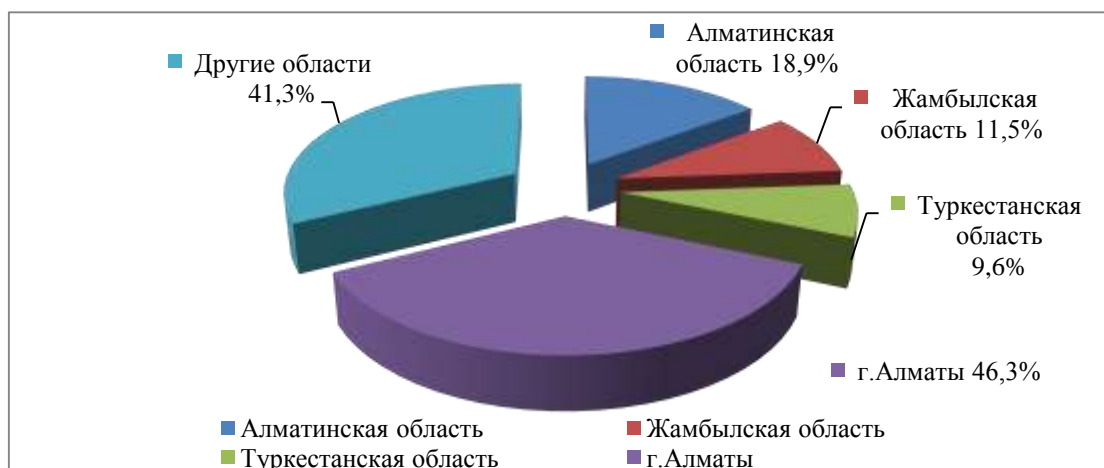

Рисунок 1 – Использование производственных мощностей плодовоовощеконсервных предприятий Республики Казахстан, 2017 г.

При исследовании схемы реализации плодовоовощной продукции от производителя до потребителя при хранении фермером продукции в собственном приспособленном хранилище его затраты на хранение в среднем по хозяйствам в южном регионе сложились следующим образом: на

оплату труда – 46,2% с учетом привлечения наемного труда при сборе урожая, транспортные услуги – 34,1% с учетом привлечения транспорта у сторонних организации (наем), материалы для хранения – 10,2% и прочие – 9,5% (таблица 1).

Таблица 1 – Затраты на стадиях производства, хранения и переработки овощей в среднем по хозяйствам южного региона в 2017 года.

Производство овощей		Хранение овощей		Переработка овощей	
статья затрат	доля из общих затрат, %	статья затрат	доля из общих затрат, %	статья затрат	доля из общих затрат, %
Оплата труда	28,5	Оплата труда	46,2	Оплата труда	5,2
Семена и посадочный материал	30,7			Сырье	47
Удобрения и средства защиты растений	6,8	Транспорт	34,1	Материалы и упаковка (стеклотара)	39
ГСМ	10,2				
Транспорт	4,6				
Текущий ремонт	8,8	Материалы для хранения	10,2	Электроэнергия	3,8
Амортизация	4,5			Транспорт	1,6
Прочие затраты	5,9	Прочие затраты	9,5	Амортизация	0,8
Всего затрат	100			Накладные расходы	2,6
		Всего затрат	100	Всего затрат	100

Вот что показал проведенный нами анализ сравнительной экономической эффективности продвижения продукции от производителя до потребителя по технологической цепочке «производство – хранение – переработка – сбыт» на примере данных хозяйств южного региона.

Распределение прибыли в процессе производства, переработки плодовоовощной продукции и реализации готового продукта происходит неадекватно затратам. Доля затрат сельскохозяйственных товаропроизводителей составила 16,8%, а доля их прибыли – 6,9%. Доля затрат хранилищных предприятий составила 4,8%, а прибыли –

Рынок продовольственной продукции

8,6%. Соответственно доля прибыли перерабатывающих предприятий при доле затрат 73,5%, с учетом покупки сырья, составила 62,2%. Торговая сеть при затратах 4,9% получает прибыль 22,2% (таблица 2).

вила 62,2%. Торговая сеть при затратах 4,9% получает прибыль 22,2% (таблица 2).

Таблица 2 – Соотношение прибыли и затрат предприятий системы производства, хранения, переработки и сбыта овощной продукции в южном регионе, 2017 года.

Предприятия	Затраты*	Общий доход	Прибыль
	%	%	%
Сельскохозяйственные	16,8	12,8	6,9
Хранилищные	4,8	6,5	8,6
Перерабатывающие	73,5*	68,6	62,2
Торговые	4,9	12,1	22,2
Итого	100	100	100

Примечание: * затраты с учетом покупки сырья

Проведенные исследования подтверждают несовершенство продвижения сельхозпродукции от производителя до потребителя, так как основную долю в прибыли от реализации получают оптовые и розничные продавцы. Такая ситуация привела к необоснованному росту цен, неконкурентным и нелегальным механизмам развития продаж, «ценовому сговору», ухудшению ситуации с хранением и реализацией овощной продукции. Все это подтверждает неконкурентоспособность отечественной овощной продукции по цене в сравнении с импортной.

Таким образом, проведенный анализ состояния и потенциала развития сфер производства, хранения, переработки и сбыта плодоовощной продукции позволил выявить следующие крупные проблемы на каждой стадии технологического цикла.

На стадии производства плодоовощной продукции: недостаток объемов производства сортов плодоовощной продукции пригодных к длительному хранению и промышленной переработке; отсутствие сети аттестованных элитно-семеноводческих хозяйств по производству семян овощных и плодовых культур.

Свою роль играет неукomплектованность хозяйств, занимающихся производством семян овощных и плодовых культур, специализированной техникой; недостаток средств у сельхозтоваропроизводителей для проведения агротехнологических мероприятий. Сказывается и высокая стоимость материалов для производства продукции, особенно ГСМ, минеральных удобрений и ядохимикатов.

Слабым звеном в этой сфере является и большое количество посредников и перекупщиков, которые искусственно манипулируют ценами в целях извлечения максимальной выгоды. Они работают в

теневом поле, не платят налогов. Не удовлетворяет также качество сырья из-за высокого удельного веса производства в крестьянских хозяйствах и хозяйствах населения. Требуется своего решения уровень механизации и автоматизации, остаются высокими доля ручного труда и тарифы на транспортные перевозки. Сельскохозяйственное сырье, производимое в дальних аулах, на расстояниях более 100 километров от перерабатывающих предприятий, невостребовано.

Назовем основные проблемы на стадии заготовки, хранения и переработки плодоовощного сырья. Значительная часть плодоовощной продукции реализуется малыми формами хозяйств на местных сельских рынках по оптовой цене через посредников. Оставшаяся часть собранного урожая хранится в приспособленных подвальных помещениях (погребах), на складах временного хранения или в специальных ящиках для сбора плодов и ягод.

Все это результат отсутствия транспортных средств и соответствующей инфраструктуры, способной своевременно доставить плодоовощную продукцию до потребителя; нехватки финансовых средств перерабатывающих предприятий для закупки необходимого количества сырья и загрузки их производственных мощностей, морально и физически устаревшее оборудование и технологии. Не действует система контроля качества как сырья, так и готовой продукции и др.

Проведенный анализ проблем развития и размещения хранилищных и перерабатывающих предприятий подтверждает необходимость решения следующих приоритетных задач:

- восстановление старых и строительство современных хранилищных, перерабатывающих предприятий с использовани-

ем ресурсосберегающего, высокотехнологического оборудования;

- создание необходимой инфраструктуры заготовки, хранения, переработки, реализации плодоовощной продукции, совершенствование системы (оптовых рынков, теплиц, закупочных пунктов, транспортных сетей, аукционов и т. д.);

- разработка мер по увеличению объемов и ассортимента производства тароупаковочных материалов;

- формирование взаимовыгодных экономических отношений между производителями, переработчиками сырья, поставщиками основных средств производства и др. участниками плодоовощного производства;

- повышение качества сырья и готовой продукции, соответствующих мировым стандартам, стимулирование перехода предприятий отрасли на международные стандарты;

- развитие глубокой переработки плодоовощной продукции;

- регулирование импортных и экспортных операций плодоовощной продукции.

В связи с этим, обосновывается необходимость государственного регулирования и стимулирования производства плодоовощной продукции: создание специальных кредитных линий для стимулирования производства плодоовощных культур, семян, саженцев, развития инфраструктуры сбыта, хранения и переработки продукции, в т.ч. организации малой переработки овощей в местах производства с целью сокращения потерь сырья. Актуально формирование эффективной системы государственных закупок плодоовощной продукции, механизма поддержания баланса спроса и предложения на внутреннем рынке за счет проведения целенаправленной финансовой и ценовой политики:

- проведение налоговой политики по отношению к производителям плодоовощной продукции с целью стимулирования насыщения рынка по социально приемлемым ценам и обеспечения технического перевооружения отрасли;

- осуществление компенсации из бюджета плодоовощеводческим хозяйствам части затрат на приобретение ими топлива, минеральных удобрений, средств защиты растений и специализированной техники;

- установление льготных цен или кредитов на котельное топливо, газ и электрическую энергию для тепличных комбинатов и дотаций на овощи, выращиваемые в защищенном грунте в межсезон-

ный период;

- обеспечение финансовой поддержки семеноводства овощных культур, выделение льготных кредитов на приобретение специальных средств защиты семеноводческих посевов, техники и машин для послеуборочной обработки посевного материала.

Особенности исследуемой отрасли (скоропортящийся объемный характер производства, сезонность, стабильное по времени потребление и др.) определяют необходимость организации срочного сбыта, хранения в межсезонье овощной продукции. В связи с этим для товаропроизводителей, выращивающих овощную продукцию, большое значение имеет обеспечение стабильной реализации произведенной продукции. В особенности для мелких фермеров – основных производителей овощей, которые не в состоянии конкурировать с крупными производителями, имеющими собственные современные объекты хранения, переработки и торговую сеть и посредниками (перекупщиками), занимающимися закупом и перевозкой овощной продукции на большие расстояния. Поэтому требуется объединение сельскохозяйственных товаропроизводителей с целью организации сбыта, хранения произведенной продукции путем их кооперации [5].

Следовательно, в связи с тем, что основными производителями овощной продукции являются малые формы хозяйствования (КХ, ЛПХ) нами обоснована экономическая целесообразность их объединения на первоначальном этапе в сельскохозяйственные кооперативы согласно принятому 29.10.2015 г. Закону РК «О сельскохозяйственных кооперативах» [6].

К основным преимуществам объединения малых форм хозяйствования в сельскохозяйственный кооператив относятся:

- члены кооператива при вступлении в сельскохозяйственный сбытовой кооператив сохраняют свою юридическую и экономическую самостоятельность, т.е. остаются собственниками земли, сельскохозяйственной техники и другого имущества;

- гарантированность стабильного сбыта произведенной сельскохозяйственными товаропроизводителями продукции (без посредников напрямую на оптовораспределительный центр или перерабатывающий завод или на рынок);

- сокращение затрат хозяйств на транспортировку, доставку сырья до переработки или готовой продукции до рынка и на механизированные услуги за счет ис-

пользования внутренних тарифов для членов кооператива, что ниже стоимости сторонних (посреднических) организаций;

- наличие права голоса на общем собрании учредителей кооператива при обсуждении и принятии решений производственных, организационных и экономических задач;

- возможность безвозмездного получения информационно-консультационной помощи от специалистов кооператива [7].

Выводы. Таким образом, в процессе исследования нами рекомендовано несколько моделей сельскохозяйственных кооперативов на выбор участников исходя из их возможностей:

1. Первая модель – путем объединения сельскохозяйственных товаропроизводителей создаются сельскохозяйственные кооперативы с целью сбыта и хранения овощей. Используя меры государственной поддержки в виде льготного кредитования через СПК, АО «НК «КазАгро» и др. члены кооператива организуют овощехранилище с целью реализации продукции в межсезонье. Овощехранилище является собственностью учредителей кооператива. Кроме этого СПК реализует овощи в свежем виде через районный оптово-распределительный центр или может напрямую на рынок. Данная модель будет способствовать сохранению произведенной продукции и реализации ее в межсезонье с целью упразднения услуг посреднических структур и получения дохода членов кооператива [8].

2. Вторая модель – функционирующие сельскохозяйственные кооперативы создают на уровне района один кооперативный оптово-распределительный центр с целью организации стабильного продвижения овощной продукции до потребителя в лице регионального транспортно-логистического терминала. Данная модель позволит сельскохозяйственным товаропроизводителям не только сохранить продукцию в организованном овощехранилище и реализовать ее в межсезонье, но и реализовать в сезон овощи большими партиями через созданный усилиями сельскохозяйственных кооперативов одного районного оптово-распределительного центра.

3. Политика импортозамещения должна опираться на прочную логистическую инфраструктуру. Сложные условия сбытовой деятельности, особенно для малых форм хозяйствования, приводят к необходимости кооперации и формирования логистических центров для сближения в од-

ном товаропотоке усилий всех товаропроизводителей с целью обеспечения потребителей конкурентоспособной продукцией.

Список литературы

1 Статистика сельского, лесного и рыбного хозяйства в Республике Казахстан за 2017г. [Электронный ресурс]. – 2017. - URL: <http://www.stat.gov.kz/document59/> (дата обращения: 19.11.2018).

2 Наличие построек и сооружений у сельхозпроизводителей в Республике Казахстан за 2017г. [Электронный ресурс]. – 2017. - URL: <http://www.stat.gov.kz/faces/> (дата обращения: 20.11.2018).

3 Основные показатели работы промышленности РК за 2017г. [Электронный ресурс]. – 2017. - URL: <http://www.stat.gov.kz/faces/> (дата обращения: 20.11.2018).

4 Баланс ресурсов и использования основных продуктов сельского хозяйства Республики Казахстан за 2011-2017 гг. [Электронный ресурс]. – 2017. - URL: <http://www.stat.gov.kz/faces/> (дата обращения: 19.11.2018).

5 Г.У. Акимбекова., Г.К. Егизбаева, Е. Хорска Advantages of formation and agricultural cooperatives in the Republic of Kazakhstan // Espacios (Revista). – 2018. – №36. – С.18.

6 Закон Республики Казахстан «О сельскохозяйственных кооперативах» от 29.10.2015 № 372-V3 (ред. от 23.11.2016) [Электронный ресурс]. – 2016.-URL: <http://www.mgov.kz/document/5769> (дата обращения: 22.11.2018).

7 Г.А. Калиев, Г.У. Акимбекова Сельскохозяйственная кооперация в Республике Казахстан: проблемы и пути их решения // Проблемы агрорынка. - 2018. - №1. - С. 7-15.

8 Г.У. Акимбекова, У.П. Каскабаев, Г.К. Егизбаева Қазақстан мен Жамбыл облыстарында ауыл шаруашылығы кооперативтерін ұйымдастыру ерекшеліктері // Проблемы Агрорынка. - 2018. – № 2. – С. 185-194.

Spisok literatury

1 Statistika sel'skogo, lesnogo i rybnogo hozjajstva v Respublike Kazahstan za 2017g. [Jelektronnyj resurs]. – 2017. - URL: <http://www.stat.gov.kz/document59/> (data obrashhenija: 19.11.2018).

2 Nalichie postroek i sooruzhenii u sel'hozproizvoditelej v Respublike Kazahstan za 2017g. [Jelektronnyj resurs]. – 2017. - URL: <http://www.stat.gov.kz/faces/> (data obrashhenija: 20.11.2018).

3 Osnovnye pokazateli raboty promyshlennosti RK za 2017g. [Jelektronnyj resurs]. – 2017. - URL: <http://www.stat.gov.kz/faces/> (data obrashhenija: 20.11.2018).

Рынок продовольственной продукции

нимают важное место в сбалансированном и витаминизированном питании населения.

Материал и методы исследования.

Теоретической и методологической базой исследования являются труды отечественных и зарубежных ученых в области устойчивого развития отрасли плодоводства и предприятий плодового подкомплекса, исследование которого базируется на системе представлений его генезиса и особенностей. Как методические инструментарию решения поставленных задач в работе использованы системный подход в подборе данных, методы количественного и качественного изучения реальности, а также методы экономико-статистического и сравнительного анализа.

Для абстрактно-логического метода изучения данной проблемы были проанализированы и исследованы большой объем литературных источников, ряд нормативно-правовых документов и законодательных актов. В частности, были исследованы организационные и технологические

вопросы развития плодового подкомплекса, в том числе, многие недочеты и перспективы его эффективного развития, которые можно было бы достичь через использование инновационной техники и технологии, сохранение плодородия почв, восстановление питомниководства, строительство оптово-распределительных центров, решение вопросов финансирования и государственной поддержки. Аналитическая часть работы выполнена на основе официальной статистической информации по сельскому хозяйству, публикуемой на сайте Минсельхозпрод РД.

Результаты и их обсуждение. В республике, обладающей наиболее благоприятными природно-климатическими условиями для развития отрасли, проблема обеспечения населения фруктами по доступной цене до сих пор является одной из актуальных (рисунок 1). При значительном импорте потребление плодов населением республики находится на уровне 42 кг (при научно обоснованной норме питания 90 кг) [1].

Рисунок 1 – Экспорт и импорт плодовой продукции в Дагестане

На сегодняшний день в республике после многолетнего спада наблюдается рост площадей закладки многолетних насаждений, в том числе интенсивных садов, валовых сборов и урожайности.

Так, прирост площадей под многолетними насаждениями за период 2000-2017 гг. составил 18,4%, с 22,3 тыс. га в 2000 г. до 27,2 тыс. га (в том числе плодоносящих 21,5 га) в 2017 г. рисунок 2) [см. 1].

Рисунок 2 – Динамика площадей плодовых культур в Дагестане

Рынок продовольственной продукции

С 2011 г. в республике идет масштабная закладка интенсивных садов, которые с каждым годом увеличиваются, в 2017 г. на 1,6 тыс. га больше, чем в 2012 году.

Как отмечается в статистической информации, в 2017 г. при плане 1100 га было заложено 1287,5 га новых садов, из

них 617,5 га составили сады интенсивного типа [см .1].

Увеличение объемов производства плодов в 2,9 раза за анализируемый период достигнуто в основном за счет расширения площадей под интенсивными садами и повышения урожайности (рисунок 3).

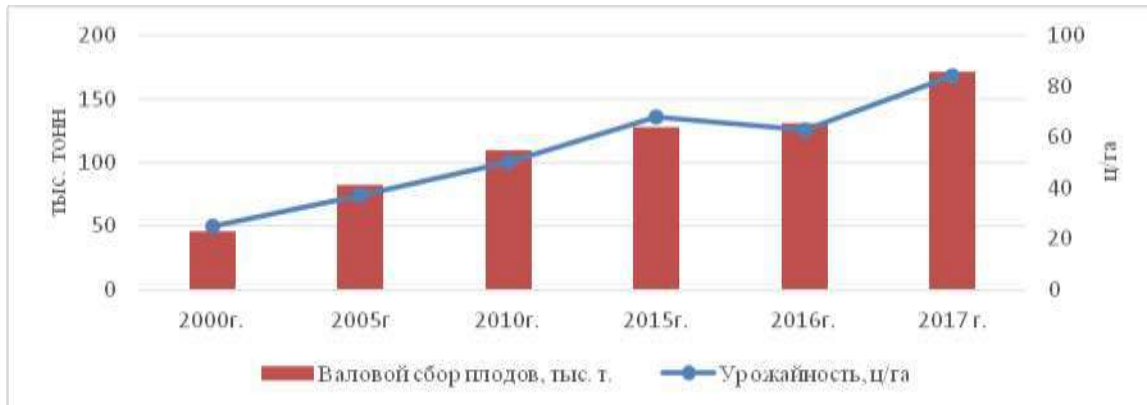

Рисунок 3 – Динамика валового сбора и урожайности плодовых культур в Дагестане

Вместе с тем за многие непростые для отрасли годы накопилось множество экономических, производственных и технологических проблем, связанных с практическим плодоводством. Среди них агротехнологическая отсталость республики в отличие от других регионов страны; снижение природного потенциала отрасли; неразвитость рыночной инфраструктуры.

На наш взгляд, плодоводство Дагестана нуждается в радикальном повышении его рентабельности и конкурентоспособности. Отечественный и мировой опыт показывают, что решение этой задачи в современных условиях, как и прежде, возможно лишь на путях создания скороплодных, высокопродуктивных и стабильно плодоносящих садов.

Интенсивными следует считать такие сады, продуктивность которых близка к максимально возможной в данных условиях (65-80% реализации биологического потенциала сорта), а качество плодов соответствует государственному стандарту.

Существует еще одно определение – суперинтенсивный сад. Как правило, под данными словами подразумевается посадка интенсивного плодоношения, которая длительный срок приносит качественные плоды: здесь присутствуют растения одного вида, но разных сортов. При этом плодоношение длится на протяжении большого периода: от середины лета и почти до конца осени (в зависимости от сортовой разновидности посаженных деревьев) [2].

Обзор литературы выявил у отечественных ученых неоднозначный подход к внедрению интенсивных садов в нашей стране.

В.Г. Муханин, Л.В. Григорьева в своих работах отмечают бесперспективность закладки новых сортов экстенсивного типа. В связи с переходом на интенсивное адаптивное садоводство следует по-новому взглянуть на типы садов, их конструкцию, сорто-подвойные комбинации, системы содержания почвы, удобрения и защиты растений [3].

А. Борисова уверена, что сады на карликовом подвое - путь европейцев, которые вынуждены из-за нехватки земли концентрировать больше растений на единице площади. Но в России земли хватает, поэтому закладывать сады можно с меньшей плотностью посадки и при этом не менее интенсивные, говорит эксперт. Кроме того, отечественные высокоурожайные сорта на семенном подвое не несут вирусных инфекций, имеют хорошую корневую систему, которая позволяет им снабжать себя влагой и обходиться без капельного полива. Такие сорта адаптированы к местным условиям и оздоровлены [см. 2].

Можно выделить следующие причины бесперспективности экстенсивных садов на сильнорослых подвоях: позднее вступление садов в промышленное плодоношение, недостаточно высокая их продуктивность и низкие товарные качества плодов. Из-за

всего этого они оказались неконкурентоспособными на мировом рынке фруктов.

В этой связи в нашей стране уже начата работа по переходу на закладку и возделывание по новейшим технологиям современных интенсивных и суперинтенсивных садов в основном на слаборослых клоновых подвоях.

В условиях ограниченности земельных ресурсов Дагестана переход на интенсивные сады – явление положительное и наиболее привлекательное для вложения инвестиций в развитие отрасли [4].

Однако нельзя однозначно подходить к решению данного вопроса. На наш взгляд, нельзя повсеместно тиражировать интенсивные сады. Это связано с почвенными, природно-климатическими и экономическими факторами, а самое главное – с технологическим отставанием республики.

Одним из ключевых направлений устойчивого развития плодоводства является его интенсификация, основанная на:

- внедрении инновационной техники и технологии;
- решении вопросов оптимального размещения плодоводства с учетом изменившихся природных и экономических условий, уборки, сбыта, переработки и реализации продукции;
- восстановлении питомников;
- использовании высококвалифицированного и высокопроизводительного труда;
- современных способах организации и управления отраслью с целью роста урожайности многолетних насаждений, повышения качества продукции;
- снижении себестоимости и трудоемкости ее производства;
- повышении рентабельности, решении проблем сельхозпроизводителей, обеспечении научного сопровождения всех мероприятий.

Садоводство в республике приняло характер натурального мелкотоварного хозяйства. Пока специализированные плодоводческие предприятия республики не получили должного развития, все еще преобладают низкотехнологичное, малорезультативное производство плодовых культур, которое сосредоточено в личных подсобных хозяйствах, на приусадебных и дачных участках.

В настоящее время в крупных специализированных садоводческих организациях сконцентрировано всего 18,6% площадей плодовых насаждений, выращивается до 4,3% плодов, личные подсобные хозяйства населения используют 78,4% площадей

многолетних насаждений и выращивают до 95% плодовой продукции [см. 1].

Большинство сельскохозяйственных предприятий из-за быстрого сокращения производственного потенциала требует серьезной финансовой, организационной, правовой поддержки со стороны государства даже для достижения стадии равновесия, не говоря уже о последовательном развитии.

Мы согласны с мнением ведущих ученых и практиков, что дальнейшее развитие садоводства в республике должно быть ориентировано исключительно на интенсивные пути развития, поэтому необходим переход на современные эффективно работающие предприятия.

Мы считаем, что определяющим условием для развития и создания крупного производства являются процессы сельскохозяйственной кооперации и интеграции – одно из немногих действительно перспективных и многообещающих направлений реформирования АПК.

Устойчивость плодового подкомплекса связана с научно-обоснованным размещением производства с учетом вертикальной зональности и микроклимата отдельных районов. По площади плодовых насаждений на равнинную зону приходится до 31%, на предгорную и горную зоны – 27 и 41% соответственно всей площади плодовых насаждений [см.4].

Особый упор должен быть сделан на повышение эффективности использования земли как основного средства производства. Однако проблема нерационального использования земельных ресурсов не находит своего решения, более того она ежегодно только обостряется.

В этой связи считаем важным ввести в республике паспорт земель под зоны возделывания плодовых культур, что позволит четко обозначить современный ареал промышленного возделывания плодовых культур.

Устойчивое развитие плодового подкомплекса напрямую связано с развитием питомниководства. Чтобы удовлетворить потребность в посадочном материале, для выполнения государственной программы, необходимо ежегодно выращивать около 2 млн саженцев. Однако функционирующие на сегодняшний день плодовые питомники не выпускают необходимого количества саженцев, поэтому невозможно планировать дальнейшее развитие промышленного садоводства без восстановления питомниководческой базы [5].

Рынок продовольственной продукции

Наблюдающийся низкий уровень производства в питомнике обусловлен экономическими, технологическими факторами, а самое главное отсутствием квалифицированных специалистов.

Считаем необходимым организовать в основных зонах садоводства базовые питомники, в которых весь производственный процесс будет проходить под контролем и участия ученых.

Интенсивное развитие плодоводства в республике позволит в ближайшее время увеличить количество продукции плодоводства. В этой связи возникает необходимость реконструирования ряда фруктово-

консервных заводов, а также организации пунктов по переработке и сушке неиспользуемых плодов, создания современных плодохранилищ.

Республика, считавшаяся плодоконсервным цехом России, занимавшая первое место по выпуску компотов, второе – по выпуску плодовых консервов, из крупнейшего поставщика консервной продукции превратилась в потребителя этой продукции.

Общие трудности переходного периода привели к тому, что по сравнению с дореформенными годами, катастрофически сократилось производство плодоконсервной продукции – на 85,6% (таблица 1) [см. 1].

Таблица 1 – Динамика объемов производства плодовых консервов в Дагестане

	1989 г.	2010 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2017 г. к 2018 г., %
Производство плодовых консервов, т.у.б.	258047	25285,9	19930,6	32482,4	37149,7	14,4

Возможности консервной промышленности позволяют производить ежегодно около 150 муб. консервов, которые в силу экологических условий значительно превосходят аналогичные товары по качеству, а производится в три раза меньше. Уровень использования мощностей перерабатывающих предприятий составляет 50%.

Анализ современного состояния рыночной конъюнктуры показал стабильную динамику роста цен на плодовую продукцию. В целом индекс цен не обгонял тем-

пов роста отпускных цен сельхозтоваро-производителей на продукцию сельского хозяйства и сопоставим с уровнем потребительской инфляции.

Средние цены сельхозпроизводителей на плодовую агрокультуру за анализируемый период возросли. Высокий показатель относительного отклонения имеют косточковые культуры – цены увеличились в 14 раз по сравнению с 2000 г., а по семечковым культурам – в 11 раз (таблица 2).

Таблица 2 – Динамика средних цен на плодовую продукцию сельхозпроизводителей в Дагестане

	Год								
	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Плоды косточковых культур	3760	9667	21158	35725	26128	25027	21400	50000	51300
Плоды семечковых культур	2172	3128	18780	19800	21100	22685	20700	28896	23634

Одним из наиболее существенных последствий глубочайшего кризиса является диспаритет цен, который выражается в неблагоприятном изменении ценовых пропорций двух видов: между ценами на материально-технические ресурсы и реализуемую продукцию и между закупочными ценами на сельскохозяйственное сырье и конечными ценами на продукты переработки.

К сожалению, диспаритет цен между сельскохозяйственной и промышленной продукцией, отсутствие необходимой государственной поддержки аграрного сектора

не дает возможность эффективно развивать аграрный сектор. Совершенствование ценового механизма в садоводстве предполагает, прежде всего, совершенствование ценовой политики государства в отношении сельского хозяйства и системы финансово-экономических инструментов государственной протекционистской поддержки отрасли, ориентирующей на эффективное хозяйствование. Обобщение зарубежного и отечественного опыта позволяет говорить о следующих основных мерах государства в этом направлении:

■ введение системы гарантированных цен на плодovou продукцию, обеспечивающей, по меньшей мере, условия простого воспроизводства для товаропроизводителей;

■ прямые дотации, компенсации и другие неценовые формы поддержки сельскохозяйственных производителей плодовой продукции.

Немаловажную роль в развитии отрасли играет кредитная и налоговая политика государства. В этом направлении важным является совершенствование кредитно-финансовых отношений, в связи с чем в первоочередном порядке необходимо: решить вопросы огромной задолженности специализированных садоводческих предприятий; улучшить доступ к кредитованию; снизить до приемлемой величины стоимость кредитных ресурсов для сельхозпроизводителей. Формирование в отрасли эффективного инвестиционного механизма позволит привлечь средства для модернизации производственно-ресурсной базы и сферы переработки, внедрения достижений науки и передовой науки и практики, формирования благоприятного инвестиционного климата.

Для развития плодowego подкомплекса необходимо решение вопросов, связанных с развитием современной системы сбыта отечественной продукции. В современных условиях одним из вариантов обеспечения доступа к рынкам сбыта и получения справедливой цены является кооперативное развитие муниципальных оптово-распределительных центров.

Устойчивое развитие предприятий плодowego подкомплекса напрямую зависит от активизации инвестиционных процессов. Это одна из самых капиталоемких отраслей сельского хозяйства, требующая значительных и долгосрочных инвестиций, полная окупаемость которых наступает через 3-6 лет при среднем сроке эксплуатации сада не менее 20-25 лет [6].

Одновременно с финансовыми средствами необходимо привлечь и более широкую гамму других производственных факторов, в том числе землю, рабочую силу, энергоресурсы и др. Стандартом сегодняшнего дня является оснащение садов дорогостоящей системой капельного орошения с возможностью одновременного внесения удобрений. Для закладки 100 гектаров интенсивных плодowych (при минимальном наборе техники) насаждений необходимы капитальные вложения в сумму 272,3 млн рублей.

Разумеется, инвестиционная деятельность в садоводстве должна поддерживаться и регулироваться государством, что привлечет частные инвестиции. Государственная поддержка сельского хозяйства осуществляется во всех развитых странах. Отметим тот факт, что даже при высокой рентабельности садоводства в зарубежных странах их правительства поддерживают развитие отрасли специальными дотациями по многим направлениям деятельности [7].

В настоящее время в Дагестане сельскохозяйственным товаропроизводителям (за исключением граждан, ведущих личное подсобное хозяйство) предоставляются субсидии в целях возмещения части затрат:

– на закладку многолетних плодowych и ягодных насаждений в расчете на 1 га посевной площади;

– на закладку многолетних плодowych и ягодных питомников в расчете на 1 га посевной площади;

– на уход за многолетними плодowymi и ягодными насаждениями до начала периода их товарного плодоношения в расчете на 1 га посевной площади.

Выводы. На наш взгляд, правильная организация организационно-технологических аспектов садоводства при всемерной государственной поддержке создаст основу для сохранения традиционной отрасли, расширения сферы приложения труда сельских жителей, особенно горных районов, а также обеспечения населения плодовой продукцией высокого качества, что имеет для Дагестана большое социально-экономическое значение.

Список литературы

1 Сельское хозяйство Дагестана. Министерство сельского хозяйства и продовольствия РД и ГБУ «Информационно-консультационная служба».- Махачкала, 2016. – 33с.

2 Садовая анархия: отечественное садоводство под вопросом // [Электронный ресурс].- 2018.- URL: <http://www.agroinvestor.ru/technologies/article/22575-sadovaya-anarkhiya-otchestvennoe-sadovodstvo-pod-voprosom> / (дата обращения: 12.05.2018).

3 Муханин, В.Г. Проблемы современного садоводства в России / В.Г. Муханин, Л.В. Григорьева, И.В. Муханин, В.Н. Муханин // Труды ВНИИС им. И.В. Мичурина.- Воронеж, 2005.- 254с.

4 Плодоводство Дагестана: современное состояние и перспективы развития.- Махачкала: «Наука-Дагестан», 2013. -636с.

5 Государственная программа Республики Дагестан «Развитие сельского хозяйства и регулирование рынков сельскохозяйственной продукции // [Электронный ресурс].- 2018.- URL: <http://mcxrd.ru/> (дата обращения: 12.06.2018).

6 Куликов И.М., Минаков И.А. Особенности территориально-отраслевого разделения труда в садоводстве // АПК: экономика, управление.- 2016. -№ 6. -С. 33-42.

7 Егоров Е.А., Шадрина Ж.А., Кочьян Г.А. Макроэкономические тенденции и параметры эффективного садоводства// Садоводство и виноградарство. -2015. -№6 - С.5-10.

Spisok literatury

1 Sel'skoe hozjajstvo Dagestana. Ministerstvo sel'skogo hozjajstva i prodovol'stvija RD i GBU «Informacionno-konsul'tacionnaja sluzhba». – Mahachkala, 2016. – 33s.

2 Sadovaja anarhija: otechestvennoe sadovodstvo pod voprosom // [Jelektronnyj resurs].- 2018.- URL: <http://www.agroinvestor.ru/tech-nologies/article/22575-sadovaya-anar->

khiya-otchestvennoe-sadovodstvo-pod-voprosom/(data obrashhenija: 12.05.2018).

3 Muhanin, V.G. Problemy sovremennogo sadovodstva v Rossii / V.G. Muhanin, L.V. Grigor'eva, I.V. Muhanin, V.N. Muhanin // Trudy VNIIS im. I.V. Michurina.- Voronezh, 2005.- 254s.

4 Plodovodstvo Dagestana: sovremennoe sostojanie i perspektivy raz-vitija. - Mahachkala: «Nauka - Dagestan», 2013. -636s.

5 Gosudarstvennaja programma Respubliki Dagestan «Razvitie sel'sko-go hozjajstva i regulirovanie rynkov sel'skohozjajstvennoj produkcii// [Jelektronnyj resurs].- 2018god.- URL: <http://mcxrd.ru/> (data obrashhenija: 12.06.2018).

6 Kulikov I.M., Minakov I.A. Osobennosti territorial'no-otraslevogo razdelenija truda v sadovodstve // APK: jekonomika, upravlenie.- 2016. -№ 6. -S. 33-42.

7 Egorov E.A., Shadrina Zh.A., Koch'jan G.A. Makrojekonomicheskie ten-dencii i parametry jeffektivnogo sadovodstva// Sadovodstvo i vinogradar-stvo. -2015. -№6 - S.5-10.

Рынок продовольственной продукции

«Зерновые & Масличные Казахстан» зерттеу бюросының соңғы бірқатар жылдардағы материалдары зерттелді.

Зерттеудің әдістемелік негізін диалектикалық, логикалық талдау, салыстыру, жалпылау, сондай-ақ зерттеудің жүйелік-құрылымдық және функционалдық қағидалары құрайды.

Мақаладағы негізгі диалектикалық қағидалар, бірінші кезекте экономикалық және арпа нарығының дамуымен, өндірісімен байланысты құбылыстарды зерттеулермен көрсетіледі. Олардың серпіні мен өзара байланыстары авторлармен зерттелген.

Мақаланы жазу барысында авторлар зерттеудің статистикалық әдістерін кеңінен қолданады: статистикалық бақылау, орта

және абсолютті шамалар, индекстер мен топтаулар.

Сонымен қатар абстракты-логикалық әдістер, сондай-ақ жалпы ғылыми әдістер – талдау және синтез, дедукция мен индукция қолданылады.

Осылайша, бұл зерттеу әдістері Қазақстан Республикасындағы арпа нарығының перспективалы дамуы бойынша нұсқауларды дайындау және зерттеуге көмектесті.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Қазақстанның Статистика жөніндегі комитетінің мәліметтеріне сәйкес, арпаның егістік алаңы 2016 жылы 2015 жылмен салыстырғанда 10,4% төмендеді. 2016 жылдың соңында ол 2015 жылға қарағанда 7,9%-ға аз жиналды. Жоғарыда көрсетілген кезеңде Қазақстанда өнімділік 13,9 ц / га-дан 17,4 ц/га дейін өсті (1 кесте).

1 кесте – Аймақтар бойынша арпа өнімі

Облыстар	Егістік алаңы		Жиналатын алаң		Жиналғаны				Майдалан-ған (жиналғаны), мың тонна		Тұрақтылық, ц/га	
	2015	2016	2015	2016	мың, га	%	мың, га	%	2015	2016	2015	2016
Ақмола	456,7	398,7	455,7	398,7	456,7	100,2	398,7	100	558,8	639,4	12,2	16,0
Ақтөбе	74,4	68,2	63,8	68,2	63,8	100,0	68,2	100	35,7	87,0	5,6	12,8
Алматы	223,5	216,5	223,5	216,5	223,5	100,0	216,5	100	435,8	435,2	19,5	20,1
ШҚО	129,2	118,4	126,8	118,1	127,7	100,7	118,06	100	165,7	237,9	13,0	20,2
Жамбыл	139,8	146,9	139,8	146,9	139,8	100,0	146,9	100	221,3	344,9	15,8	23,5
БҚО	56,08	37,41	18,6	37,41	18,6	100,0	37,4	100	51	42,9	2,7	11,5
Қарағанды	135,6	117,4	128,6	117,3	126,6	98,4	117,3	100	109,1	149,7	8,6	12,8
Қостанай	317,0	262,9	317,0	262,9	317,0	100,0	262,9	100	395,7	406,0	12,5	15,4
Қызылорда	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	100,0	0,2	100	0,2	0,2	10,0	10,0
Павлодар	88,3	73,5	88,3	73,5	88,0	99,7	73,5	100	67,8	99,2	7,7	13,5
СҚО	454,2	418,2	454,2	418,2	454,2	100,0	418,2	100	790,2	787,0	17,4	18,8
ОҚО	43,4	39,0	43,4	39,0	41,1	94,7	39,0	100	68,2	70,0	16,6	17,9
Барлығы	2118,4	1897,3	2059,9	1896,9	2057,3	99,869	1896,9	100	2853,6	3299,4	13,9	17,4

Ескерту: мәліметтер негізінде құралған [1]

Қазақстанда арпа өнімі егін шаруашылығы дамыған барлық облыстарда өндіріледі. Арпа танап құрылымында Солтүстік Қазақстан облысы, ал өнімділігі бойынша Жамбыл облысы көшбасшы болып табылады (23,5 ц/га).

2017 жылдың 1 қазан айында шаруалардың иелігінде статистика мәліметтеріне сәйкес қыркүйек айында 2,34 есеге немесе 1282447 тоннға артуымен бірге 2240238 тонна арпа болды. Бұл өткен жылдың осы кезеңіне қарағанда 246579 тоннаға немесе 12,4% жоғары. 2016 жылы республикада бұл кезеңде 1993659 тонна арпа болды.

Өткен жылдары 1 қазан айында өте төмен болған. 2015 жылы – 1427306 тонна, 2014 жылы – 1351407 тонна, 2013 жылы – 1269996 тонна. Ал 2012 жылы арпа 1 млн. тоннаға жеткен жоқ, яғни 853796 тоннаны құрады. Сәйкесінше бұл астық түрінің нарықтағы ұсынысы да төмен көлемде болды [2].

Алайда, триумфальдық шерудің негізгі көрсеткіші Қазақстанның астық теңгерімінде арпа үлесінің өсуі болып табылады. 2012 жылы бұл үлес осы жылдың 1 қазан айындағы жағдай бойынша барлық астық қорларының 5,5%-нан асты. 2013 жылы

эсер етеді. 2017-2021 жылдары Қазақстанның аграрлық өнеркәсіп кешенін дамытудың Мемлекеттік бағдарламасының шеңберінде бидайдың егістік алаңын қысқарту белгіленген (бес жылда 2,3 млн – осы жылы 12,4-ден 10,1 млн га дейін) май дақылының пайдасына (2-ден 3 млн га дейін), арпа (1,9-ден 2,8 млн га дейін) және т.б. дақылдар. Бұл бірінші кезектен егістік алаң құрылымындағы теңгерімсіздікпен байланысты, онда 64% бидайға тиесілі. Ауыспалы егістің бұзылуы жердің нашарлауына, оның салдарынан астық сапасының төмендеуіне әкеледі. Көп елдерде басқа ауыл шаруашылық дақылдарын өндіру атап айтқанда бидай, дәнді-бұршақты немесе майлы дақылдарды өсіру фермерлерге үлкен пайда әкеледі.

Қазақстанда қауызды және жалаңаш тұқымды арпа соттары өсіріледі. Жыл сайын тез өзгеріп отырған метеорологиялық жағдайда өсіріліп отырған арпа соттары өнімділігі мен сапасы бойынша қатты өзгерістермен сипатталды. Қауызды арпа астығының сирек кездесетін жемдік артықшылықтары бар: арпаның ақуызды кешенінде 20 аминокышқылдары бар, оның 8 – орны алмастырылмайтын түрлері, жалаңаш тұқымды арпа құрамында орны алмаспайтын аминокышқылдар құрамы астыққа қарағанда 20-40% жоғары [4].

Жалаңаш тұқымды арпа – астық сапасының сұрпы үшін құнды болып табылады. Жалаңаш тұқымды арпа сұрпын дамытудың адам тамағы мен мал жемінің сапасын арттыру үшін маңызы зор. Мал азығының рационасына немесе егін көгіне жалаңаш тұқымды арпа сортын қосу оның өнімділігін арттырады: шошқа салмағын 20-25%, ІҚМ өнімділігін, жұмыртқа өндірісін 15-18% арттырады [5].

Жоғары сапалы жалаңаш тұқымды және қауызды арпа сорттарын жасау және өндіру оларды өндіру мен өңдеудің ресурс және энергия үнемдейтін технологияларының қазіргі талаптарына жауап беруі тиіс. Астық шаруашылығының А.И. Бараева атындағы Ғылыми-өндірістік орталығында өндірісте қойылған міндеттерге және талаптарға жауап беретін арпаның жаңа сорттары жасалған. Арпаның үздік сорттары: Астана 2000, Целинный 2005, Памяти Раисы, Сабир Мемлекеттік сорттық сынақтан өтті және Қазақстанның бірқатар облыстарында өсіруге рұқсат берілді [6].

Елдің және оның азық-түлік қауіпсіздігінің тұрақты дамуын қамтамасыз ететін маңызды міндет астық өндірісін арттыру және оның барлық өндірісі кезеңіндегі

жоғалуларды қысқарту болып табылады. Астық өндірісін арттырудың негізгі бағыттары тек жалпы жиылымды арттыру ғана емес, сонымен қатар жиналғаннан кейінгі өңдеу мен сақтау сапасын жақсарту болуы тиіс. Астықты ұзақ және сенімді сақтау – астық қасиетімен, оны құрғату, өңдеу және сақтаумен байланысты еңбек сыйымдылығы және шығынды әрекет болып табылады.

Астық дақылдарының табиғатына қарай, өсірілген өнім бұзылмас үшін жоғалулар болмауы үшін оны қысқа уақытта жинап алып, өңдеген дұрыс. Қазақстанда астық өнімінің жартысынан көп бөлігі тез арада өңдеуді талап етеді, яғни 5 тәуліктің ішінде өйткені, астықтың негізгі жоғалулары жинау кезінде және жинағаннан кейінгі өңдеуден соң арнайы режимдерді сақтау кезінде болады.

Астықтың зақымдалуы, сыртқы қабығының, ұрықтың бұзылуы, жарықшақтың пайда болуы, дәннің бөлінуі оның сапасына әсер етеді, нәтижесінде биохимиялық өзгерістерге әкеліп, тұтынушылық қасиеттері жоғалады. Қорытындысында микроағзалардың және астық қоры зиянкестерінің әрекеті улы болып, азық-түлік немесе жемдік мақсатқа жарамсыз болады. Ұрық ретінде қолдануға мүлдем болмайды. Дұрыс сақталмаған жағдайда астық салмағы азаяды [7].

Қазақстанда астық қоймаларында 100-ден аса жәндіктер мен кенелер бар екендігі анықталған. Неғұрлым зияндылары 30-ға жуық жәндіктер мен кененің 3 түрі екендігін «КазахЗерно.kz» басылымында Ж. Жиёмбаев атындағы өсімдіктерді қорғау және карантин Қазақ ҒЗИ қызметкері атап өткен. Бұл зиянкестердің жыл сайын көбеюі үлкен жоғалуларға алып келеді және ол жыл сайын 10-12,8% құрауы мүмкін. Жоғалулардың шамасы бір ғана сандық көрсеткішпен шектелмейді, сонымен бірге сапалы белгілерден де тұрады (микрофлорамен, экскременттермен, өрмекші ұясымен ластайды), өйткені тіпті әлсіз зақымдалған астық тауарлық қасиетін жоғалтады [8].

Сондықтан, зиянды ағзалардан астық пен одан өңделген өнімдерді сақтау үшін оның барлық даму сатыларында тұрақты түрде қорғаныс шараларын жүргізіп отыру қажет.

Тұжырымдар. 1. Арпа нарығы қазіргі өндіріс көлемінің едәуір өсімі мен оның осы деңгейде сақталуы болашақта әлемде жемді тұтыну аясында қолайлы жағдайлардың болуына алып келеді. Бірақ бұл жерде неғұрлым құнарлы жүгерімен бөсеке болады. Болжамдалған тренд – ағымдағы

көлемді сақтау, елдің жемге деген қажеттілігін қамтамасыз ету.

2. Елдің астық сегментіндегі оң серпін Қазақстанда арпа нарығының жалпы дамуы мен экспортын тежейтін кейбір факторларды жоюға алып келеді. Елдің алдында тұрған негізгі міндет – астықты сақтау және тасымалдау. Арпа нарығының дамуын тежейтін басқа да факторлардың бірі – Ресей тарапынан болып отырған өспелі бәсеке, ол дамыған инфрақұрылым (көліктік және порттық) арқылы арпа өндірісі мен экспортын арттырып отыр.

3. Отандық арпаның бәсекеге қабілеттілігі үшін Қазақстан оның сапасын арттыру тиіс, қолайсыз ауа райына, зиянкестерге, ауруларға неғұрлым төзімді сорттарын өндіру үшін селекциялық-генетикалық инновацияны қолдану қажет.

4. Сонымен қатар, бірқатар шешілмеген мәселелер қалып отыр. Қазақстандық ауыл шаруашылығы материалды-техникалық базаны жаңартуды қажет етеді: ресурсты үнемдейтін жаңа технологиялар, мультиоперациялық ауыл шаруашылық машиналар мен жабдықтарды қолдану, агротехнологияның ауыл шаруашылық зоналар мен аумақтардың ерекшелігіне қарай пайдалану, өсімдіктер мен топырақты қорғаудың биотехнологиясын пайдалану [9].

5. Біздің көзқарасымыз бойынша, өнімділікті арттыру үшін инвестициялық қолайлы жағдай жасап, арпа нарығын дамытуды инвестициялау қажет. Халықтың денсаулығы мен азық-түлік қауіпсіздігіндегі мәселелерді шешу мақсатында арпадан жаңа өнім өндірісінің жасырын әлеуетін толық деңгейде қолдану қажет.

Әдебиеттер тізімі

1 Ауыл шаруашылық министрлігі [Электрондық ресурс]. – 2018. -URL: <http://mgov.kz/ru/> (қаралған күні:12.06.2018).

2 Букатов С. Ячмень становится для зерновой отрасли Казахстана все более значимой культурой [Электронный ресурс]. – 2017.- URL: <http://www.kazakh-zerno.kz/vsjo-o-zerne/urozhaj-2017> (дата обращения: 12.12.2017).

3 Қазақстан Республикасы АӨК дамытудың мемлекеттік бағдарламасы 2017-2021-жылдар [Электрондық ресурс]. – 2017. – URL: <http://mgov.kz> (қаралған күні: 11.06.2018).

4 Жлоба Г.В., Оковитая Р.Н., Слепкова Н.Н. и др. Ячмень в северном Казахстане. Рекомендации. - Астана, 2013. – 58с.

5 Слепкова Н. Ячмень на смену пшеницы [Электронный ресурс].- 2017.- URL: <http://agroinfo.kz> (дата обращения: 15.06.2018).

6 Сорта яровой пшеницы, ячменя, овса, проса и гречихи селекции НПЦ зернового хозяйства им. А.И. Бараева: Каталог. - Астана, 2016. – 40 с.

7 Сарсенбаева Г.Б. В зернохранилищах Казахстана отмечено более 100 видов насекомых и клещей [Электронный ресурс]. - 2018. - URL: <http://www.kazakh-zerno.kz/novosti/agrarnye-novosti-kazakhstanana> (дата обращения: 13.06.2018).

8 Манасян С.К., О.В. Пиляева. Комбинированная бункерная установка для сушки и очистки зернового материала // Вестник КрасГАУ. – 2008.– № 6. – С. 135-138.

9 Гриднева Е.Е., Калиакпарова Г.Ш., Гусева О.С. Современные тенденции развития рынка пшеницы в Республике Казахстан // Проблемы агрорынка.- 2018.- №2.- С.148-154.

Әдебиеттер тізімі

1 Auylisharuashylyq Ministriligi [Jelektronдық resurs]. – 2018. -URL:<http://mgov.kz/ru/> (қаралған күні:12.06.2018).

2 Bukatov S. Jachmen' stanovitsja dlja zernovoj otrasli Kazahstana vse bolee znachimoj kul'turoj [Jelektronnyj resurs]. – 2017.-URL:<http://www.kazakh-zerno.kz/vsjo-o-zerne/urozhaj-2017> (data obrashhenija: 12.12.2017).

3 Қазақстан Respublikasy АӨК дамытудың мемлекеттік бағдарламасы 2017-2021 жылдар [Jelektronдық resurs]. – 2017. – URL: <http://mgov.kz> (қаралған күні: 11.06.2018).

4 Zhloba G.V., Okovitaja R.N., Slepкова N.N. i dr. Jachmen' v severnom Kazahstane. Rekomendacii. - Astana, 2013. – 58s.

5 Slepкова N. Jachmen' na smenu pshe-nicy [Jelektronnyj resurs]. - 2017. – URL:<http://agroinfo.kz> (data obrashhenija: 15.06.2018).

6 Sорта jarovoj pshe-nicy, jachmenja, ovsa, prosa i grechihi selekcii NPC zernovogo hozja-jstva im. A.I. Baraeva: Katalog. - Astana, 2016. – 40 s.

7 Sarsenbaeva G.B. V zernohranilishhah Kazahstana otmecheno bolee 100 vidov nasek-omyh i kleshhej [Jelektronnyj resurs]. - 2018. - URL: <http://www.kazakh-zerno.kz/novosti/agrarnye-novosti-kazakhstanana> (data obrashhenija: 13.06.2018).

8 Manasjan S.K., O.V. Piljaeva. Kombinirovannaja bunkernaja ustanovka dlja sushki i ochistki zernovogo materiala // Vestnik KrasGAU. – 2008.– № 6. – S. 135-138.

9 Gridneva E.E., Kaliakparova G.Sh., Guseva O.S. Sovremennye tendencii razvitiya rynka pshe-nicy v Respublike Kazahstan // Problemy agrorynka. - 2018. - №2. – S.148-154.

**ПРОИЗВОДСТВО МОЛОКА В ЛИЧНЫХ ПОДСОБНЫХ ХОЗЯЙСТВАХ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖЕКЕ ҚОСАЛҚЫ
ШАРУАШЫЛЫҚТАРЫНДА СҮТ ӨНДІРУ**

**PRODUCTION OF MILK IN PERSONAL SUBSIDIARY FARMS
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

A.M. БАЛКИБАЕВА

к.э.н, доцент

Ж.С. БУЛХАИРОВА

доктор PhD

A.K. ЕРНАЗАРОВА

докторант PhD

Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина

A.M. БАЛКИБАЕВА

э.ф.к, доцент

Ж.С. БУЛХАИРОВА

PhD докторы

A.K. ЕРНАЗАРОВА

PhD докторанты

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті

A. BALKIBAYEVA

C.E.Sc., Associate Professor

ZH. BULKHAIROVA

PhD

A. YERNAZAROVA

PhD student

S. Seifullin Kazakh Agro Technical University

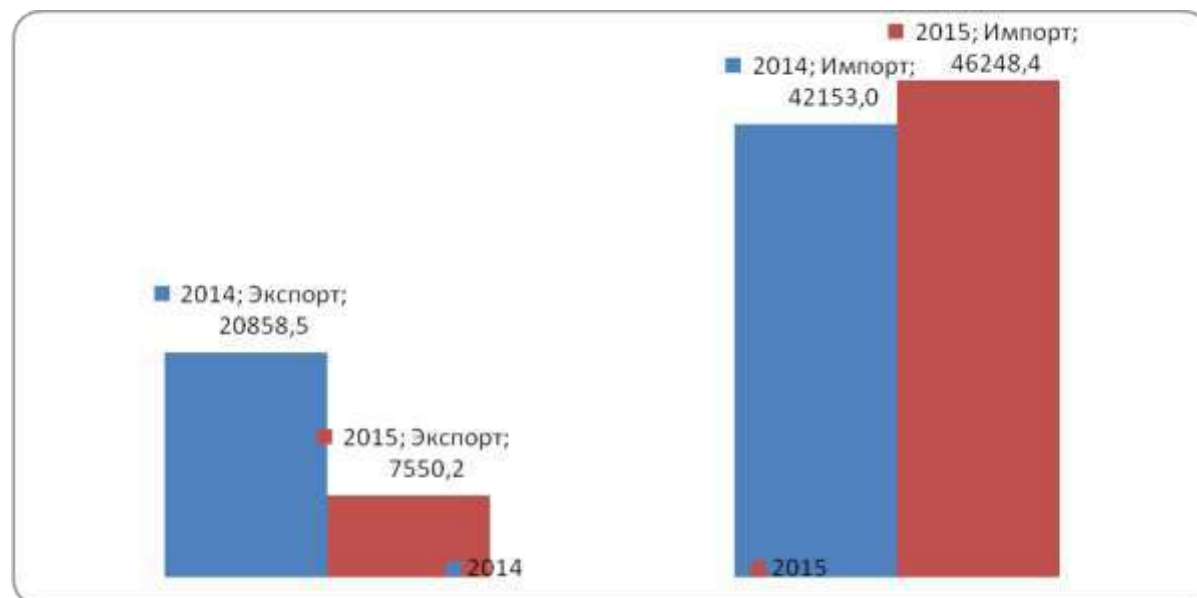
Аннотация. Рассмотрены основные экономические показатели производства молока, в частности коровьего молока. За последние 5-7 лет приведены динамика объемов его производства, экспорта и импорта, продуктивности коров, содержащихся в личных подсобных хозяйствах. Определены тенденции международной торговли молоком, основная доля которой приходится на страны Евразийского экономического союза - Россию и Беларусь. Значительный рост производства молока отмечался в 2011-2017 гг. Выявлено, что наибольшая продуктивность дойных коров в Туркестанской и Атырауской областях. Фермерские хозяйства и сельское население в среднем отстают по надоям молока от сельскохозяйственных предприятий, разница – в 3 раза в пользу крупных производителей. Личные подсобные хозяйства Акмолинской и Северо-Казахстанской областей показали наибольший надой молока. Проведен опрос, по результатам которого среди населения Акмолинской области выявлены средний размер семьи, поголовье КРС, расход кормов. Изучена информация о расходах на содержание 1 гол. коровы, рационе питания. Для получения среднемесячной по республике заработной платы сельскому жителю, не имеющему постоянного дохода, рекомендуется содержать не менее пяти коров.

Аңдатпа. Сүт, оның ішінде сиыр сүті өндірісінің негізгі экономикалық көрсеткіштері қарастырылған. Соңғы 5-7 жылда оның өндірісі, экспорты мен импорты көлемінің, жеке қосалқы шаруашылықтарда ұсталатын сиырлардың өнімділігінің серпіні келтірілген. Халықаралық сүт саудасының үрдісі анықталған, оның негізгі үлесі Еуразиялық экономикалық одақ елдеріне - Ресей мен Беларуське тиесілі. Сүт өндірісінің айтарлықтай өсуі 2011-2017 жж. байқалады. Түркістан және Атырау облыстарында сауын сиырлардың

Рынок продовольственной продукции

Максимально продуктивны коровы Северо-Казахстанской и Акмолинской областей, дающие свыше 3 тыс. кг в год. Наибольший эффект от дойной коровы получают сельскохозяйственные предприятия Туркестанской и Атырауской областей. Фермерские хозяйства и сельское население отстают по среднему надою молока от

сельскохозяйственных производителей. Если сравнить максимальные надои молока между сельскохозяйственными предприятиями и населением, то разница составляет 3 раза в пользу крупных производителей. Личные подсобные хозяйства Акмолинской и Северо-Казахстанской областей показали наибольший надой молока.

Примечание: составлен на основе данных Комитета по статистике МНЭ РК

Рисунок – Экспорт и импорт молока и сливок, тонн

Таблица 2 – Численность населения в Республике Казахстан, млн чел.

Область	На 1 января 2017 г.			На 1 января 2018 г.		
	всего	город	село	всего	город	село
Казахстан	17,9	10,2	7,6	18,1	10,4	7,7
Акмолинская	0,7	0,33	0,38	0,7	0,34	0,39
Актюбинская	0,8	0,5	0,3	0,8	0,5	0,3
Алматинская	1,9	0,4	1,5	2,01	0,4	1,5
Атырауская	0,6	0,2	0,3	0,6	0,2	0,3
Западно-Казахстанская	0,6	0,3	0,3	0,6	0,3	0,3
Жамбылская	1,1	0,4	0,6	1,1	0,4	0,6
Карагандинская	1,3	1,0	0,2	1,3	1,09	0,2
Костанайская	0,8	0,4	0,4	0,8	0,4	0,4
Кызылординская	0,7	0,3	0,4	0,7	0,3	0,4
Мангистауская	0,6	0,2	0,3	0,6	0,2	0,3
Туркестанская	2,8	1,3	1,5	2,9	1,3	1,5
Павлодарская	0,7	0,5	0,2	0,7	0,5	0,2
Северо-Казахстанская	0,5	0,2	0,3	0,5	0,2	0,3
Восточно-Казахстанская	1,3	0,8	0,5	1,3	0,8	0,5
г. Астана	0,9	0,9	-	1,03	1,03	-
г. Алматы	1,7	1,75	-	1,8	1,8	-

Средний размер семьи 3-4 человека. Летом основной источник кормления коров – это естественные пастбища, выгульное содержание. Зимой коров содержат в стойлах. Коровы в большинстве случаев беспородны и дают в день до 10 л молока. При содержании одной коровы расходы составляют 371 600 тг в год.

Прогнозный доход от продажи молока в год при собственном потреблении 30% от произведенного молока составит из расчета 200 тг за 1 л 420 тыс. тенге. Килограмм сметаны стоит по текущим ценам 1500 тенге. При выходе из 10 л молока 1 л сметаны получим в год при продаже вместо молока 0,7 кг сметаны в день * 300 лактационных дней в году * 1500 тг за кг = 315 000 тенге.

При одновременном производстве творога, из 1 литра молока выход творога составляет 300 граммов. Таким образом, доход от продажи творога при производстве в день 10 л молока, в случае собственного потребления 30% от произведенного молока составит = 2,1 кг*300 дней *600 тг= 378 000 тенге.

При содержании одной дойной коровы и перерабатывая молоко на сметану и творог, можно получить 693 000 тг дохода в год. Прибыль составит (693 000 тг - 371 600 тг) = 321 400 тенге. Среднемесячный доход составит 57 750 тенге.

Для достижения дохода в размере среднемесячной заработной платы по Казахстану 152,4 тыс. тг (на 1 квартал 2018 г) сельскому жителю, не имеющему постоянного дохода, рекомендуется содержать не менее 5-ти коров.

Выводы

1. Фермерские хозяйства и сельское население отстают в среднем надое молока от сельскохозяйственных товаропроизводителей.

2. При производстве коровьего молока в условиях личного подворья Казахстана недостаточно только производить и реализовывать сырое молоко. Намного эффективнее комбинировать производство и переработку молока.

3. Традиционные продукты переработки – сметана, масло, творог, курт. Сельскому жителю, не имеющему постоянного дохода, рекомендуется содержать не менее пяти коров.

4. Причинами неоднородного развития личных подсобных хозяйств являются различный природно-экономический потенциал сел, удаленность от крупных рынков,

различия в региональной отраслевой экономике села.

Список литературы

1 Е. Захарова. Производство молока в ЛПХ – миф. [Электронный ресурс]-2016.- URL: <http://www.dairynews.ru/news/tsentr-izu-cheniya-molochnogo-rynka-proizvodstvo-mo.html> (дата обращения: 25.10. 2018).

2 А.Б. Молдашев, Г.А. Никитина. Агро-өнеркәсіп саясаты саласындағы Қазақстанның Еуразиялық экономикалық Одақ елдерімен өзара іс қимылын оңтайландыру бағыттары // Аграрлық нарық проблемалары.- 2018.- № 1.-Б. 7 -15.

3 Отчет по результатам исследования. Переработка молока и производство сыра в Республике Казахстан.-Алматы, 2017: ТОО ARG group.- 63 с.

4 Н.А. Баранова. Ауыл шаруашылығы мекемелерін дамыту стратегияларын қалыптастыру // Аграрлық нарық проблемалары.- 2017.- № 4.-Б. 99 -106.

5 Т. Есполов, Г.Р. Мадиев, А.Б. Бекбосынова. Қазақстан Республикасы АӨК-нің инвестициялық үдерісін дамытудың экономикалық және құқықтық тетіктері // Аграрлық нарық проблемалары.- 2017.- № 2.-Б.15-22.

6 Г.В. Терзова и др. Экономика организаций (предприятий): методические указания к выполнению курсового проекта.- Пенза: РИО ПГСХА, 2012.-155 с.

7 Крапчина Л.Н., Котова Л.Г. Инновации в производстве молочной продукции – основа конкурентоспособности отечественных предприятий // Продовольственная политика и безопасность. – 2015.- № 2.- С. 16-28.

8 Л.А. Киркорова и др. Роль личных подсобных хозяйств в развитии молочного скотоводства (опыт России, Украины, Беларуси) // Известия Санкт-Петербургского государственного аграрного университета.- 2014.-№1.- С. 18-25.

9 Ю.В. Столярова, О.А. Столярова. Совершенствование государственной поддержки молочного скотоводства региона // Региональная экономика: теория и практика.- 2017.-№5.- С. 58-61.

Spisok literatury

1 E. Zaharova. Proizvodstvo moloka v LPH – mif. [Elektronnyj resurs]. -2016. -URL: <http://www.dairynews.ru/news/tsentr-izucheniya-molochnogo-rynka-proizvodstvo-mo.html> (data obrashhenija: 25.10. 2018).

2 A.B. Moldashev, G.A. Nikitina. Agro-өнеркәсіп саясаты саласындағы Қазақстанның Еуразиялық экономикалық Одақ елдерімен өзара іс қимылын оңтайландыру бағыттары // Аграрлық нарық проблемалары.- 2018.- № 1.-Б. 7 -15.

3 Otchet po rezul'tatam issledovaniya. Pererabotka moloka i proizvodstvo syra v Respublike Kazahstan.-Almaty, 2017: TOO ARG group.- 63 s.

4 N.A. Baranova. Auyl sharuashylyғы mekemelerin damytu strategijalaryn қалыптастыру // Agrarлық нарық problemalary.- 2017.- № 4.- В. 99 -106.

5 T. Espolov, G.R. Madiev, A.B. Bekbosynova. Қазақстан Respublikasy АӨК-нің investiciyalық үдерisin damytudың jekonomikalық zhәне құқықтық tetikteri // Agrarлық нарық problemalary.- 2017.- № 2. –В.15-22.

6 G.V. Terzova i dr. Jekonomika organizacij (predpriyatij): metodicheskie ukazaniya k vypolneniju kursovogo proekta.-Penza: RIO PGSHA, 2012.-155 s.

7 Krapchina L.N., Kotova L.G. Innovacii v proizvodstve molochnoj produkcii – osnova konkurentosposobnosti otechestvennyh predpriyatij // Prodovol'stvennaja politika i bezopasnost'. – 2015.- № 2.- S. 16-28.

8 L.A. Kirkorova i dr.Rol' lichnyh podsobnyh hozjajstv v razvitii molochnogo skotovodstva (opyt Rossii, Ukrainy, Belarusi) // Izvestija Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta.-2014.-№1.- S. 18-25.

9 Ju.V. Stoljarova, O.A. Stoljarova. Sovershenstvovanie gosudarstvennoj podderzhki molochnogo skotovodstva regiona //Regional'naja jekonomika: teorija i praktika.-2017.- №5.- S. 58-61.

МРНТИ 82.33.13

УДК 33.332.05

**ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ СОЗДАНИЯ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ**

**АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ КООПЕРАТИВТЕРІН ҚҰРУДЫҢ
ҰЙЫМДЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ**

**ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC CONDITIONS FOR ESTABLISHING
AGRICULTURAL COOPERATIVES**

Г. М. АУБАКИРОВ

к.э.н., профессор

*Казахский научно-исследовательский институт экономики
агропромышленного комплекса и развития сельских территорий*

Г. М. АУБАКИРОВ

э.ғ.к., профессор

*Қазақ агроөнеркәсіп кешені экономикасы және ауылдық аумақтарды
дамыту ғылыми-зерттеу институты*

G.M. AUBAKIROV

C.E.Sc., Professor

*Kazakh research institute for economics of agro-industrial complex
and rural territories development*

Аннотация. Показаны организационно-экономические условия формирования конкурентоспособного хозяйствующего субъекта путем объединения домашних и малых крестьянских хозяйств. Созданная на основе кооперации предпринимательская структура предусматривает модернизацию отрасли, высокотехнологичный статус с увеличением инвестиций, доступности кредитных ресурсов, расширением и совершенствованием системы субсидирования и других форм государственной поддержки, эффективный механизм реализации продукции с доведением до конечного потребителя. Важное значение при этом имеет научно-методическое обеспечение создания сельскохозяйственных кооперативов. В связи с этим, проведены расчеты, способствующие решению проблем домашних хозяйств при

ально-экономических преимуществ сельскохозяйственных предприятий и крестьянских хозяйств. Дальнейший рост экономики сельского хозяйства за счет сохранения разрозненных домашних хозяйств в таком виде, в каком они находятся сейчас, невозможен. Без государственной поддержки производственно-технологический потенциал в них не позволяет вести конкурентное производство. Только при объединении их в горизонтальные и вертикальные кооперативы можно увеличить технический потенциал и получить гарантированный сбыт продукции. Решение внутренних факторов наряду с внешними позволит организовать крупное производство. Для ведения кооперативного хозяйства, кроме приусадебных участков, следует предоставлять дополнительные полевые земельные наделы, включая отдаленные отгонные пастбища и сенокосы.

Материал и методы исследования. В исследовании проведен ретроспективный экономический анализ производственных ресурсов, используемых в хозяйственной деятельности, включая природные, трудовые, капитальные ресурсы. В качестве экономических ресурсов рассматриваются и финансовые ресурсы. Из общего числа сельских округов был выделен сельский округ «Оленты» методом типологического отбора. В сельском округе общая площадь земли составляет 21440 га, количество сельских дворов – 263 ед., средний размер приусадебного участка – 0,14 га (при нормативном уровне – 0,25 га). Методом добровольного объединения были выделены 26 дворов, связанные между собой родственными отношениями. В качестве основополагающего документа был использован Закон РК «О сельскохозяйственных кооперативах» [1]. Кроме того, при формировании кооператива были использованы материалы МСХ РК [2,3,4,5], а также конкретные данные по мониторингу домашних хозяйств Ерейментауского района и пе-

реводу их в предпринимательские структуры [6, 7].

Краткая характеристика СПК. Сельскохозяйственный кооператив (далее – СПК) «Уштаган» организован в сельском округе «Оленты» Ерейментауского района Акмолинской области. Рассматривая внутренние факторы развития, можем сказать, что оно имеет выгодные природно-климатические условия для разведения и выращивания животных. Основными направлениями СПК являются скотоводство и овцеводство. В СПК числятся 26 дворов. Кроме того, в состав СПК входят крестьянские хозяйства. Доля работников частного подворья составляет 80%, а крестьянских хозяйств – 20%. СПК имеет 148 гол. КРС, из них 89 – маточное поголовье, 3 быка-производителя, 56 гол. молодняка КРС, 115 гол. овец и коз. Земельные ресурсы представлены пастбищами, объем которых составляет 800 га.

Результаты и их обсуждение. Определение земельного надела для кооператива должно иметь научную основу исходя из нормативного потребления кормов и их питательности в данной природно-климатической зоне. Согласно нашим расчетам, для сельских округов Ерейментауского района установлены следующие нормы земли для 1 головы: овец – 2 га, коров (с теленком) – 12 га и лошадей – 10 га.

Структура кормления и годовая потребность в кормах молочных коров представлена в таблице 1. В среднем на 1 корову (с теленком) требуется 12,3 га кормовой площади при обычной технологии производства. Исходя из местных условий для кормления молочного скота предлагается следующая структура кормов (%): сено – 12, сочные – 52,5, концентраты – 18,1, зеленые корма – 27,4. В основу расчетов системы кормопроизводства положена питательность кормов [8].

Таблица 1 – Расчет физического объема кормов и кормовой площади для кормления 1 головы молочного скота

Вид кормов	Примерное соотношение кормов в рационе, %	Норматив кормовых единиц, ц к.ед.	Питательность в 1 кг, к.ед.	Требуется кормов в натуре, ц	Плановый выход готовой продукции, ц/га	Кормовая площадь на 1 голову, га
Сено	12,0	4,8	0,44	10,9	4,0	2,7
Сочные	42,5	17,0	0,31	54,8	12,0	4,6
Концентраты	18,1	7,2	1,13	6,4	10,0	0,6
Зеленые корма	27,4	11,0	0,21	52,4	12,0	4,4
Всего	100	40,0	х	х	х	12,3

Развитие кооперации, рынок средств производства

Данные таблицы 2 позволяют проследить следующие тенденции в развитии предприятия. Например, выделенная земля для вновь организованного сельскохо-

зяйственного кооператива «Уштаган» в 2,3 раза ниже, чем по норме (соответственно 800 га вместо 1822 га по норме).

Таблица 2 – Расчет нормативного расхода кормов в СПК «Уштаган» Ерейментауского района

Показатель	В скотоводстве*	В овцеводстве	В целом по животноводству
Натуральный расход кормов за год, т			
Сено	146	33	179
Сочные (сенаж, силос, корнеплоды)	695	34	729
Концентраты	93	10	103
Зеленые корма	555	96	651
Затраты на корма (стойловый период), тыс. тг	12654	1361	14015
в том числе			
сено	584	136	720
сочные (сенаж, силос, корнеплоды)	4164	204	4368
концентраты	5060	550	5610
зеленые корма	2770	460	3230
поваренная соль	76	11	87
Расчет кормовых угодий для отрасли, га			
сено	363	80	443
сочные (сенаж, силос, корнеплоды)	582	34	616
концентраты	86	23	109
зеленые корма	574	80	654
Всего	1605	217	1822
Примечание: составлена авторами с учетом перспективной численности скота: 100 коров и 60 гол. молодняка.			

Расчет выручки от реализации продукции скотоводства (таблица 3). По нашим расчетам, в условиях сельского округа в среднем одна корова дает 12 литров молока в день. Первые 2 месяца 6 л молока (50%) будет уходить на подкормку телят. В дальнейшем все молоко будет реализовываться. Учитывая, что 2 месяца отводятся на отел, планируемый объем реализации молока в год составит 3240 л от одной коровы:

- 30 дней x 12 л/день x 8 месяцев = 2880 л;
- 30 дней x 6 л/день x 2 месяца = 360 л.

Часть молока остается для личного потребления (22,5 %). Объем продажи со-

ставляет 2510 л от 1 коровы. Соответственно от 100 голов в год можно получить до 251 тыс. л молока.

Выручка от реализации мяса. Бычки, купленные в возрасте 110 дн., при правильном питании и уходе за 180 дней наберут до 400 кг живого веса, при выходе мяса 60% (казахская белоголовая) можно получить около 240 кг с каждого. В первый год будет продаваться 10 голов скота, за счет реализации 2400 кг товарного мяса можно получить 2400 тыс. тг выручки. Совокупная продукция от скотоводства составит 22480 тыс. тенге.

Таблица 3 – Среднегодовая выручка СПК «Уштаган» от продажи продукции скотоводства

Наименование	Цена за кг/л, тг.	Объем реализации, кг/л	Выручка в год, тыс. тг.
Молоко со 100 коров	80	251000	20080,0
Мясо от 10 гол.	1000	2400	2400,0
Итого	x	x	22480,0

Расчет выручки от реализации продукции овцеводства (таблица 4). Доход от реализации продукции овцеводства скла-

дывается из 3-х составляющих: мясо, шкуры, шерсть (шкуры и шерсть в данном хозяйстве не находят реализации).

Развитие кооперации, рынок средств производства

Производственный цикл от окота до достижения барашком убойного веса составляет 6-7 месяцев. В первый год планируется пустить 25 ягнят на убой, а остальные идут на обновление и увеличение основного стада. Средний вес тушки барашка, отправляемого на забой, составляет 23 кг. Таким образом, валовая

продукция составляет $25 \times 23 = 575$ кг баранины в тушах. В целом совокупная продукция от животноводства составит:

$$22480,0 + 642,5 = 23122,5 \text{ тыс. тенге.}$$

Производственная деятельность хозяйства будет осуществляться с привлечением 2 работников на должности председателя и бухгалтера (таблица 5).

Таблица 4 – Среднегодовая выручка СПК «Уштаган» от продажи продукции овцеводства

Наименование	Цена за кг, тг.	Объем реализации, тыс. кг	Выручка в год, тыс. тг.
Мясо (25 гол. х 23 кг)	1100	575	632,5
Шкурки (25 гол.)	300	25 гол.	7,5
Шерсть (25 гол. х 2,5 кг)	40	62,5 кг	2,5
Итого	х	х	642,5

Таблица 5 – Затраты на оплату труда и размеры отчислений государству

Должность	Количество, чел.	Оклад, тг.	Всего, тг.	Зарплата в год, тг.
Председатель	1	50000	50000	600000
Бухгалтер	1	50000	50000	600000
Итого	2	100000	100000	1200000
Пенсионные отчисления	х	х	10000	120000
Социальные отчисления и социальный налог	х	х	9000	108000
Всего отчислений	х	х	119000	1428000

В настоящее время кооператив не располагает ни собственной техникой, ни производственной инфраструктурой. Для ведения бизнеса необходимо сформировать перечень мероприятий и определить их стоимость, такие как приобретение модульного убойного пункта, покупка техники и т.д. По нашим расчетам, стоимость рекомендуемой техники и оборудования составляет 2,7 млн тенге. Сюда входит: мини-трактор, роторная косилка, пресс-подборщик, прицеп-телега для перевозки сена.

В рамках мероприятий по организации кооператива целесообразно приобретение модульного молокоприемного пункта, который будет заниматься приемкой, очисткой,

охлаждением и хранением 2 000 кг молока в сутки [9]. Приобретение молокоприемного пункта осуществляется без первоначального взноса. Отношения государства и кооператива должны быть основаны на партнерстве. В случае возникновения такого партнерства могут возникнуть льготные условия получения инвестиционных субсидий (30 %) на первоначальном этапе финансирования. Поэтому расчеты ведутся как с учетом субсидий, так и без них (таблица 6).

Для организации хозяйства понадобятся инвестиции в размере 8,7 млн тенге. Для данных целей будет оформлен банковский кредит (таблица 7).

Таблица 6 – Основные параметры строительства модульного молокоприемного пункта с учетом инвестиционных субсидий

Показатель	Ед. изм.	Нормативные параметры
Максимальная суточная мощность (танкер)	кг/сутки	2000
Средняя суточная загруженность (90 %)	кг/сутки	1800
Цена реализации молока переработчикам	тг/кг	80
Субсидирование инвестиционных расходов	%	30
Сумма инвестиционных субсидий	тыс. тг	1359,5
Стоимость молокоприемного пункта-модуля	тыс. тг	4531,7
Стоимость молокоприемного пункта-модуля с учетом инвестиционных субсидий	тыс. тг	3172,2
Ставка вознаграждения	%	6
Срок займа	мес.	36

ленными природными, организационными и экономическими особенностями зоны. Тем не менее методика расчетов основных таблиц является общей, поэтому их можно использовать при технико-экономическом обосновании новой предпринимательской структуры.

2. Выделенная земля для вновь организованного сельскохозяйственного кооператива «Уштаган» в 2,3 раза ниже, чем по норме. Требуются дополнительные земельные наделы для ведения хозяйства.

3. В целях повышения эффективности новой структуры следует расширять сферы заготовок, переработки и торговли. Для поддержания сбалансированности товародвижения необходимы маркетинговые каналы реализации произведенной продукции. Нужны заготовительные кооперативы.

4. Необходимо стимулировать инновационную активность, расширив финансовые возможности предприятия путем предоставления ему льготных банковских кредитов.

5. Необходимо преодолеть техническое и технологическое отставание кооперативов, расширив возможности государственно-частного партнерства. Это позволит оснастить их необходимым оборудованием.

6. На начальном этапе многие кооперативы были организованы по родственным признакам. Необходимо расширить возможности сельских кооперативов путем объединения как фермеров, так и личных подсобных хозяйств. В этих целях целесообразно использовать крупных производителей и переработчиков. Это повысит их устойчивость к внешним шокам, увеличит объемы производства и конкурентные преимущества предприятия.

Список литературы

1 Закон РК «О сельскохозяйственных кооперативах».- Астана: Акорда, 29 октября 2015 г. № 372-V ЗРК. - [Электронный ресурс].- 2015: URL: <http://online.zakon.kz> (дата обращения:01.11.2018).

2 Мастер-план развития овцеводства в Республике Казахстан до 2020 года. – Астана: МСХ РК, 2013 г.- 22 с.

3 Мастер – план развития отрасли мясного скотоводства в Республике Казахстан до 2020 г.- Астана: МСХ РК, 2013 г.- 69 с.

4 Мастер план развития отрасли молочного скотоводства в Республике Казахстан до 2020 г. – Астана: МСХ РК, 2013 г. – 64 с.

5 Мастер-план развития отрасли кормопроизводства до 2020 года. – Астана: МСХ РК, 2013.- 18 с.

6 Аубакиров Г.М. Мониторинг деятельности домашних хозяйств и их классификация // Проблемы агрорынка. - 2016. - №3. - С.74-80.

7 Аубакиров Г.М. Современное состояние и перспективы развития домашних хозяйств населения Казахстана // Проблемы агрорынка. - 2017. - № 3. – С. 76-80.

8 Питательность основных кормов (в 1 килограмме натурального корма содержится кормовых единиц). Отчет о состоянии животноводства. Приложение к статистической форме (код 0201104, индекс 24-сх, периодичность годовая). Комитет по статистике МНЭ РК [Электронный ресурс].- 2014.-URL: <http://egov.kz/cms/ru/law/list/V1400010134> (дата обращения: 01.11.2018).

9 Модульный молокоприемный пункт 2 т/день [Электронный ресурс]. – 2017- URL: <https://kaztechprom.satu.kz/p39902554-modulnyj-molokopriemnyj-punkt.html> (дата обращения: 01.11.2018).

10 В Алматинской области фермеры возродили мясокомбинат. – [Электронный ресурс].- 2017.- URL: <http://mln.kz/content/v-almatinskoi-oblasti-fermery-vozrodili-myasokombinat> (дата обращения:01.11.2018).

Spisok literatury

1 Zakon RK «O sel'skohoziaystvennykh kooperativah».- Astana: Akorda, 29 oktjabrja 2015 g. № 372-V ZRK. - [Jelektronnyj resurs].- 2015: URL: <http://online.zakon.kz> (data obrashhenija:01.11.2018).

2 Master-plan razvitija ovcevodstva v Respublike Kazahstan do 2020 goda. – Astana: MSH RK, 2013 g.- 22 s.

3 Master – plan razvitija otrasli mjasnogo skotovodstva v Respublike Kazahstan do 2020 g.- Astana: MSH RK, 2013 g.- 69 s.

4 Master plan razvitija otrasli molochnogo skotovodstva v Respublike Kazahstan do 2020 g. – Astana: MSH RK, 2013 g. – 64 s.

5 Master-plan razvitija otrasli kormoproduktstva do 2020 goda. –Astana: MSH RK, 2013.- 18 s.

6 Aubakirov G. M. Monitoring dejatel'nosti domashnih hozjajstv i ih klassifikacija // Problemy agrorynka. - 2016. - №3. - S.74-80.

7 Aubakirov G. M. Sovremennoe sostojanie i perspektivy razvitija domashnih hozjajstv naselenija Kazahstana // Problemy agrorynka. - 2017. - № 3. – S. 76-80.

8 Pitatel'nost' osnovnykh kormov (v 1 kilogramme natural'nogo korma sodержitsja kormovyh edinic). Otchet o sostojanii zhivotnovodstva. Prilozhenie k statisticheskoj forme (kod 0201104, indeks 24-sh, periodichnost' godovaja). Komitet po statistike MNJe RK [Jelektronnyj resurs].- 2014.- URL: <http://egov.kz/>

cms/ru/law/list/V1400010134 (data obrashhenija 01.11.2018).

9 Modul'nyj molokopriemnyj punkt 2 t/den' [Jelektronnyj resurs]. – 2017- URL: <https://kaztechprom.satu.kz/p39902554-modulnyj-molokopriemnyj-punkt.html> (data obrashhenija: 01.11.2018).

10 V Almatinskoy oblasti fermery vozrodili mjasokombinat. – [Jelektronnyj resurs].-2017.- URL: <http://mln.kz/content/v-almatinskoi-oblasti-fermery-vozrodili-myasokombinat> (data obrashhenija: 01.11.2018).

IRSTI 06.71.07

UDC 338.436.33 (574) (045)

CLUSTER APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF REGIONAL AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX BASED ON THE MATERIALS OF AKMOLA REGION

АҚМОЛА ОБЛЫСЫНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫНДА АЙМАҚТЫҚ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНДІ ДАМУҒА КЛАСТЕРЛІК КӨЗҚАРАС

КЛАСТЕРНЫЙ ПОДХОД К РАЗВИТИЮ РЕГИОНАЛЬНОГО АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА НА МАТЕРИАЛАХ АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ

S.T. OKUTAEVA¹

PhD, Associated Professor

N.D. YESMAGULOVA²

C.E.Sc., Professor

N.V. KISHKO¹

Master of Economic Sciences

¹Kazakh Agrotechnical University named after S.Seifullin

²ENU named after Gumilev

С.Т. ОКУТАЕВА¹

PhD докторы, қауымдастырылған профессор

Н.Д. ЕСМАГУЛОВА²

э.ғ.к., профессор

Н.В. КИШКО¹

экономика ғылымының магистрі

¹ С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті

²Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ

С.Т. ОКУТАЕВА¹

доктор PhD, ассоциированный профессор

Н.Д. ЕСМАГУЛОВА²

к.э.н., профессор

Н.В. КИШКО¹

магистр экономических наук

¹ Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина

²Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева

Abstract. The role of cluster policy aimed to improve the effectiveness of regional development of Akmola region is presented. The specifics of regional clusters are highlighted in accordance with the theoretical concepts of cluster theory. The main factors affecting the activities of regional meat cluster are identified. On the basis of indicators characterizing the efficiency of meat industry of the republic, the coefficients of localization, specialization and per capita production are

Развитие кооперации, рынок средств производства

regions and today is one of the largest investment attractive regions of the North Kazakhstan [5].

Table 1 shows indicators that describe the meat sector of Akmola region. These indi-

cators calculated by an author according to statistics of Akmola region show a possible establishment of the meat cluster in this region.

Table 1 – Indicators of establishment and functioning of the clusters in animal husbandry sector

Estimat coefficients that confirm a possible establishment of a cluster	Akmola region
Localization coefficient	3.33
Specialization coefficient	1.85
Per capita production coefficient	1.25

If coefficients of localization, specialization and per capita production are equal or more than one, these activities are types of market specialization and they either have the clusters or their establishment is possible [6].

The main goal of cluster establishment is to improve production performance through achieving the maximum economic effect by increasing output of included enterprises and related organizations operating in the certain field, featured by community of activities and complement each other.

The authors proposed model of the regional animal husbandry cluster in Akmola region (figure).

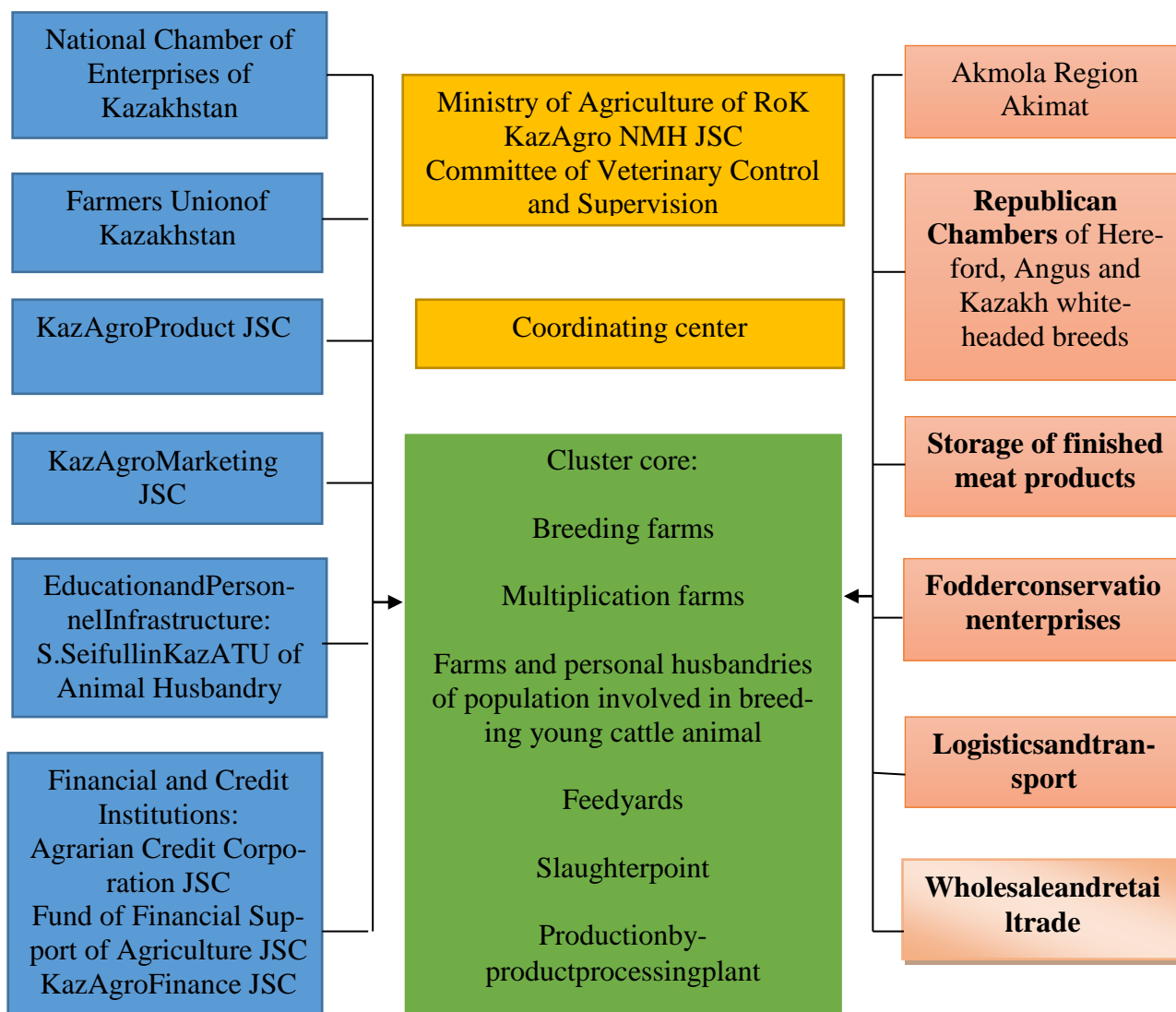

Figure – The model of the regional meat cluster

The proposed author's model of cluster has the following elements which functions include as follows:

1. *Participation of the state* in cluster shall be performed through the interaction of the enterprises with the ministries and agencies. The main government institutions and agencies include the Ministry of Agriculture, Akimats, tax and customs authorities, standardization and certification authorities, sanitary and epidemiological and veterinary services.

Role of the state shall come down to ensuring a possibility of clustering development. The Government should concentrate its efforts on joining activities on establishment of clusters into the general economic strategy based on improvement of conditions for performing activities in the country as a whole [7].

2. *Control of quality* of produced meat raw materials in the region, as well as meat to be processed in meat packing plants and sausage making shops of Akmola region from outside (from other Kazakhstan regions) is planned to be entrusted on the Committee of Veterinary Control and Supervision.

It is supposed that all beef farming cluster entities will be closely interconnected on the principles of cooperation, that finally allows producing high-quality meat and processing its products being competitive in the market. All relations between the farms, feed yards and breeding farms shall be on the contractual basis and governed by the Cluster Coordinating Center.

3. *Cluster Coordinating Center (Council)* will be the permanent consultative expert advisory authority. The main purpose of activities of the *Cluster Coordinating Center* is establishment and development of an intercluster relations system that allows using resources of the cluster participants to obtain sustainable competitive advantages.

Composition of the Cluster Coordinating Center consists of the cluster entrepreneurs, public authorities, and local authorities [8].

4. *Meat raw materials producers* in the regional cluster model are agricultural producers of various forms of farms involved in cattle breeding and fattening. Formation of the cluster core is based on a specific product and its producer, and all necessary communications on production of specific product on an innovative basis shall be performed with direct participation of the state and its regulation.

The proposed cluster model combines the enterprises involved in production of raw materials and finished products. This combination will promote cooperation of agrarian

and processing enterprises, science and the state.

The supported cluster sectors (*cluster infrastructure*) will be the enterprises involved in fodder conservation and production, research institutes responsible for development of new high-productive breed, training centers, universities, financial organizations that support the commodity producers.

5. *Financial institutions*. Financial support of the agricultural producers is provided by the subsidiaries of KazAgro National Holding – Fund of Financial Support of Agriculture JSC and Agrarian Credit Corporation JSC.

6. *Information support*. Since 2011, KazAgroMarketing JSC has been participating in implementation of the project "Development of Export Capacity of Cattle Meat". As part of this area of activities, the company provides the consulting services for agrarian complex entities, including on the issues of receiving the loans through the financial institutes of KazAgro Holding, conducts field appraisal on the results of projects, and performs general and coordination of the project.

7. *Research institutes, universities*. The mandatory condition for functioning of the cluster is a scientific support of a production process.

From our point of view, among others problems in agriculture there is a problem of qualified personnel involved in rural areas. This is caused by reduction of a number of secondary vocational schools where these specialists are trained. Therefore, the educational segment of the proposed cluster will be aimed at providing the sector with middle and lower personnel, agricultural specialists.

Thus, by summarizing I would like to note that establishment of the cluster means a mutually beneficial cooperation of all business entities aimed at production of quality products. Functioning of the proposed cluster in the region is focused on respect of the interests of all cluster participants, from meat producers to consumers. The main condition is production of both quality and inexpensive products. Decreasing cost of products and, accordingly, its cost in the market is possible subject to decrease of expenses related with fodder when producing cattle meat. It is possible first on the specialized feed yards (through an effect of the production scale), second subject to interaction of science and production.

Meat regional cluster to be developed in Akmola region may have an impact on competitiveness in the following areas:

- increase in labor productivity at the enterprises included in the cluster;
- creation of prerequisites for development of innovations and economic growth;
- saturation of both domestic market with meat products and entrance to the world markets;
- stimulation of establishment of new business [9].

As a result, the developed cluster model of the meat regional cluster in Akmola region is oriented on improvement of competitiveness of the animal husbandry sector in the regional economy. Functioning of the cluster, under which it is possible for the science, business and the state to cooperate, may have an effect both for enterprises included in the region and for the region as a whole. Synergy describes a possibility to have a more economic effect as a result of combination of elements than from activities of separate elements. Thus, the establishment of the cluster in Akmola region will result in spreading this effect on the region as a whole and on enterprises participated in the cluster.

For enterprises that release the products, an effect will be in product differentiation, sales of products at the agreed prices, product sales guarantee.

For *scientific institutions* – the public contracts for new researches in the field of animal husbandry, veterinary, economy of agriculture, aimed at development of new improved ration of feeding, improvement of genetic capacity of the existing breeds and development of new lines, elaboration of recommendations on product promotion, etc.

For *educational institutions* – order for training of personnel, specialists for work at the cluster enterprises.

For the region, establishment of the cluster will lead to the following effects:

- meat cluster products enable entering new markets, which will result in enrichment of the region, and it will, in turn, have an impact on development of other sectors of Akmola region;
- increase in profitability of the enterprises will result in improvement of their competitiveness, and as a consequence of competitiveness of the region;
- an existence of the cluster in the region will result in its branding, those, increasing investments in the region [10].

Establishing this cluster is one of the areas for solving the main problems of the animal husbandry sector in the Republic. Studying the global experience of clustering enabled to define a term “regional cluster”, describe the

cluster models proposed by domestic and foreign scientists.

Список литературы

1 Постановление Правительства Республики Казахстан от 25 июня 2005 года №633 «Об утверждении планов по созданию и развитию пилотных кластеров в приоритетных секторах экономики» [Электронный ресурс].- 2005.-URL:<http://online.zakon.kz> (дата обращения: 18.10.2018)

2 Послание Президента Республики Казахстан - лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 года [Электронный ресурс].- 2012.- URL: <http://www.enbek.gov.kz/ru/node/267360> (дата обращения: 01.11.2018)

3 Окутаева С.Т. Development of innovations as the basis of competitiveness of Kazakhstan's economy // Материалы IX междунар. науч.-практ. конф. «Ключови въпроси в съвременната наука-2013». – София: «БялГРАД-БГ» ООД, 2013. - Т. 9. – С. 79-80.

4 Enright M. The Geographical Scope of Competitive Advantage // Stuck in the Region? Changing scales for regional identity / ed by E. Dirven, J. Grocnewegen, S. van Hoof. – Netherlands: Utrecht, 2013. – 268 p.

5 Токсанова А.Н. Кластерный подход как фактор повышения конкурентоспособности экономики // Материалы междунар. науч.-практ. конф. «Проблемы обеспечения конкурентоспособности Казахстана».-Алматы: КазЭУ им.Т.Рыскулова, 2005. – Т.2. – С. 8-11.

6 Бауэр М.Ш., Окутаева С.Т. The competitive improvement of the livestock branch on the base of the regional cluster organization in Akmola region // Проблемы агрорынка. – 2016.- N2. - С. 140-146.

7 Джусибалиева А.К. Повышение конкурентоспособности предприятия в условиях устойчивого роста (на примере мясоперерабатывающих предприятий РК): дис... к.э.н.: 08.00.05/ КазЭУ им.Т. Рыскулова. – Алматы.- 2009 .- 153 с.

8 Кенжеболатова М.Ш., Окутаева С.Т. Қазақстан Республикасы мал шаруашылығы саласы жағдайына талдау // Проблемы агрорынка. – 2014. - №1. - С. 117-121.

9 Bauer M., Ismailova A., Okutayeva S., Bencheva N. Development of Regional Meat Cluster as a Means to Raise the Competitiveness of Livestock Industry // International Electronic Journal of Mathematics Education. – 2016.- Vol. 11, №7. – PP. 2057-2070.

10 Бауэр М.Ш., Окутаева С.Т. Improving the competitiveness of the livestock industry in the Republic of Kazakhstan // Проблемы агрорынка. – 2015. - №1. - С. 48-53.

References

1 Resolution of the government of the Republic of Kazakhstan No. 633 of June 25, 2005: "On approval of plans for the creation and development of pilot clusters in priority sectors of the economy" [Electronic resource].- 2005. - URL: <http://online.zakon.kz> (date of the application: 18.10.2018).

2 Message of the President of the Republic of Kazakhstan - leader of the nation N. Ah. Nazarbayev to the people of Kazakhstan "Strategy" Kazakhstan-2050": new policy of the established state" dated December 14, 2012 [Electronic resource].- 2012.- URL: <http://www.enbek.gov.kz/ru/node/267360> (date of the application: 01.11.2018)

3 Okutayeva S.T. Development of innovations as the basis of competitiveness of Kazakhstan's economy // Materials of the IX Intern. scientific.- prakt. Conf. " Key issues in modern science-2013". Sophia: "Belgrad-BG" LTD, 2013. - Vol. 9. - PP. 79-80.

4 Enright M. The Geographical Scope of Competitive Advantage // Stuck in the Region? Changing scales for regional identity / ed. by E. Dirven, J. Groenewegen, S. van Hoof. – Netherlands: Utrecht, 1993. – 268 p.

5 Toksanova A.N. The cluster approach as the factor of increase of competitiveness of

economy // Materials of Intern. scientific.- prakt. Conf. "Problems of ensuring the competitiveness of Kazakhstan".-Almaty: KazEU named after T. Ryskulov, 2005. - Vol. 2. – PP. 8-11.

6 Bauer M. S., Okutayeva S. T. The competitive improvement of the livestock branch on the base of the regional cluster organization in Akmola region // Problems of AgriMarket. - 2016.- N2. - PP. 140-146.

7 Dzhusibalieva A. K. Increasing the competitiveness of the enterprise in the conditions of sustainable growth (for example, meat processing enterprises of Kazakhstan): dis. ... candidate of economic sciences 08.00.05/ KazEU named after T. Ryskulova.- Almaty.-2009.-153 p.

8 Kenzhebolatova M.Sh., Okutayeva S.T. Analysis of the livestock industry of the Republic of Kazakhstan // Problems of AgriMarket. – 2014. - N1. - PP. 117-121.

9 Bauer M., Ismailova A., Okutayeva S., Bencheva N. Development of Regional Meat Cluster as a Means to Raise the Competitiveness of Livestock Industry // International Electronic Journal of Mathematics Education. – 2016. - Vol. 11, N7. – PP. 2057-2070.

10 Bauer M. S., Okutayeva S. T. Improving the competitiveness of the livestock industry in the Republic of Kazakhstan // Problems of AgriMarket.- 2015. - N1. - PP. 48-53.

Түйінді сөздер: етті мал шаруашылығы, ауыл шаруашылығы тауар өндірушілері, кооперация, ауыл шаруашылығы өнімі, жемдік база, жемдік астық, құрама жем, бордақылау алаңдары.

Ключевые слова: мясное скотоводство, сельскохозяйственные товаропроизводители, кооперация, сельхозпродукция, кормовая база, фуражное зерно, комбикорма, откормочные площадки.

Key words: beef cattle breeding, agricultural commodity producers, cooperation, agricultural products, fodder base, feed grain, compound feed, feedlots.

Кіріспе. Етті мал шаруашылығын дамытудың 2018-2027 жылдарға арналған Ұлттық стратегиясы тұжырымдамасында етті мал шаруашылығы мен қой шаруашылығы салаларын дамытуға елеулі орын бөлінген. Мал шаруашылығы өнімін ұлғайту – Қазақстанның алдағы онжылдықтағы негізгі міндеттерінің бірі. Оны орындауда ең бастысы азық базасын және құрама жем өнеркәсібін нығайту негізінде өнеркәсіптік мал шаруашылығын ұйымдастыру болып табылады. Бұл соңғы жылдары республикада мал өнімділігінің өсуі азықтық базаның әлсіздігінен, ақуыз және энергетикалық азықтың, биологиялық белсенді заттардың жетіспеушілігінен айтарлықтай тежелген, нәтижесінде құрама жем мен рационның құрамында өрескел ауытқуларға жол берілген кезде айқын болуда. Ет экспортын арттыру үшін өнімді өткізуді, инновациялық технологияларды, білімді қолдануды және қаржыландыруға қолжетімділікті қамтамасыз ететін ірі бордақылау алаңдарымен кооперацияда шағын және орта фермерлерді дамыту үшін тәсіл болуы мүмкін. Кооперацияның жаңа түрі көлденең және тік кооперация элементтерін пайдалана отырып, агроөнеркәсіптік кешеннің ірі және ұсақ субъектілерін экономикалық біріктіруге мүмкіндік береді [1]. Қазақстанда етті мал шаруашылығындағы осы бірлестіктердің сызбалары дамуда, онда шаруа қожалықтары, ауыл шаруашылығы кооперативтері және басқа да ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірушілерін сиыр етін өндіруге тарта отырып, тұқымдық түрлендіру үшін асыл тұқымды бұқаларды тарату, өсірілген бұқашықтарды кепілді сатып алуды қамтамасыз ете отырып, асыл тұқымды аналық мал басын өсіру және ұстау үшін беру, келісім арқылы жем шөп сатып алу жолымен экспортқа бағдарланған бордақылау алаңы зәкірлі кәсіпорын болып табылады.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Дамыған нарықтық экономика жағдайында кооперативтік кәсіпкерліктің ерекше рөлі осы процестің табиғатынан туындайды,

ол тек жиынтық қызметкерге тән жаңа өндірістік күш тудырады. Бұл күш жеке өндірушілердің (ішінара қызметкерлердің немесе ыдыратылған кәсіпорындардың) еңбек өнімділігін қарапайым қосудан ерекшеленеді. Кооперацияланған жүйелер жиынтық емес, ұйымдастырылған тұтас немесе бірлік болып табылады. Әрбір қатысушы – кооперативтік құрылымның мүшесі осындай біріктірудің салдарынан қосымша пайда алады, бұл оның қарастырылатын құрылымның қатысушысы ретінде экономикалық қызығушылығын тудырады.

Микроэкономикалық өзара іс-қимыл жүйесіндегі кооперативтік құрылымдардың орны, ең алдымен, олардың шағын объектілерінің өзін-өзі қолдау және өзін-өзі ұйымдастыру функцияларымен анықталады [2]. Міне осының өзі оларды шағын кәсіпорындарды (мысалы – бизнес-инкубаторлар және франчайзинг) дамытудың басқа өзін-өзі қолдаушы нысандарымен жақындастырады және олардың жұмыс істеу мақсаты әрбір қатысушының жұмыс істеу үшін барынша қолайлы жағдай жасау және дамыған нарықтық экономика жағдайында өз қызметін жүзеге асыру кезінде, шығындарды төмендетуге ұмтылу болып табылады [3]. Кооперация әсерін масштабтың өсу әсерімен емес, өндірістік факторларды неғұрлым ұтымды жұмсаудың жаңа тәсілдерін қолдануға негізделген әсермен; өндіріс процесіне жаңа қатысушыларды – кооперация мүшелерін тарта отырып ғана іске асыруға болатын тәсілдерді есептеу керек.

Нәтижелер және оларды талқылау. Батыс Еуропа елдері арасында Францияда аграрлық өндірістің ұжымдық нысандары кеңінен таралған. Франция – XIX ғ. 30-шы жылдары туындаған өндірістік кооперацияның отаны. Бірақ, 80-ші жылдардың соңында бес онжылдықтан кейін, Францияның кооперативтік қозғалысындағы басымдық тұтыну кооперациясына өтті. Дегенмен, өндірістік кооперация өмір сүруді жалғастырды және XX ғасырдың басында тез қарқынмен өсе бастады. Қазіргі уақытта

Франциядағы өндірістік ауыл шаруашылығы кооперациясы құрамына әдетте 2-3 фермер кіретін фермерлік бірлестіктерден тұрады.

Бір қауымдасқан кәсіпорынның орташа жер көлемі 98 га құрайды, бұл жеке фермалардың ұқсас көрсеткішінен 3 есе артық болады. Астық өндіруге маманданған кооперативтер ұлттық бидай өндірісінің 72%-ын, 68%-ын, арпа, 62%-ын жүгері қамтамасыз етеді; сүт бағытындағы кооперативтер 46% сүт пен май, 33% ірімшік, 32% йогурт; мал шаруашылығы – 50% шошқа және 15% сиыр етін, құс шаруашылығы – 45% құс етін және 25% жұмыртқа өндіреді. Кооперативтер АӨК өнімдерін экспорттауда елеулі рөл атқарады – олардың үлесіне сүт және сүт өнімдерінің, астықтың, консервілердің, мал мен еттің барлық ұлттық экспортының 1/2-нан астамы келеді.

Сондай-ақ, Италияда да ұжымдық ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының орасан зор тарихи тәжірибесі бар: мұндай бірінші ұжым осы елде 1886 жылы құрылған. Соғыстан кейінгі жер реформасы барысында ұжымдық ауыл шаруашылық кәсіпорындарының дамуына ықпал ететін бірқатар заңнамалық актілер қабылданды. Бүгінгі күні елде жерді бірлесіп өңдеу бойынша 3-4 мың кооператив бар, олар әсіресе оңтүстік провинциялардағы елдің ауыл шаруашылығы алқаптарының 3-4% алады [4].

Қазіргі уақытта кооперативтік ұйымдар бар және олар Германия АӨК жүйесінде табысты жұмыс істейді. Олардың бірі – Райффайзен бірлестігі. Ол – еліміздің агро-өнеркәсіп кешенінің барлық жақтарын қамтитын ең ірі кооперативтік бірлестік. Оның үлесіне Германияның аграрлық өнімдерді өндіру, қайта өңдеу және сату саласындағы барлық айналымының 54-55%-ы тиесілі. Осындай кооперативтер Райффайзен жүйесінде 6333 саналады, оларда 4,7 млн. мүше бар.

Ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы мемлекеттік көлемінің едәуір бөлігін, атап айтқанда картоп 100%, май 94%, ірімшік 92%, сүт 87%, Нидерландыдағы ауыл шаруашылығы кооперативтері өндіреді.

Ауыл шаруашылығы кооперативтері тек Еуропа елдерінде ғана емес, Канада, АҚШ, Жапония АӨК-де тұрақты орын алады. АӨК барлық салаларында дами отырып, олар ұлттық және халықаралық аграрлық нарықтар шеңберінде ірі өндірушілер болып табылады. Канадада және АҚШ-та, онда соңғы кезеңде америкалық ерекшелігі бар өндірістік кооперативтің әр түрі болып табылатын бірлескен кәсіпорындар түрінде

ауыл шаруашылығы құрылымдары кең таралған, олар елеулі бәсекелестер және аграрлық компаниялардың ірі серіктестеріне айналды. Жапонияда оларға азық-түлік мәселесін шешуде жетекші позиция тиесілі. Қазіргі уақытта елімізде 1,5 мыңға жуық өндірістік көп мақсатты кооперативтер жұмыс істейді. Олардың базасында көкөністер мен жемістерді жинау бойынша 2455 орталық және 1436 қайта өңдеу кәсіпорындары, ауыл шаруашылығы машиналарына қызмет көрсету бойынша 2366 станция, 2781 бензин құю станциясы жұмыс істейді. Кооперативтердің сандық көрсеткіштері жоғары: Солтүстік Америка елдерінде оларға фермерлердің 30-40%-дан астамы, Жапонияда барлық шаруа қожалықтары қатысады.

Шетелдік ұжымдық ауыл шаруашылығы кәсіпорнының ең танымал нысаны бүгінде израильдік киббуц болып табылады. Киббуцтар тек өндіріс қана емес, тұтынудың да, қоғамдық өмірдің де ұжымдық тәсілімен толық коммуна болып табылады. Қазіргі киббуцтар мен мошавалар аса әсерлі мемлекеттік көмек алады.

Жалпы алғанда, әлемдік тәжірибені жинақтау ауыл шаруашылығы өндірісін ұйымдастырудың кооперативтік нысанындағы дамыған елдердің қазіргі заманғы жағдайларындағы өміршеңдігін куәландырады.

Қазақстанда 2018 жылы ірі қара мал басы 2016 жылмен салыстырғанда 5,2%-ға, 6 млн 745,4 мың басқа дейін артқаны, ешкі басы 0,8%-ға, 2 млн 281,8 мың басқа дейін қысқарғаны, шошқа 1,8%-ға, 819,4 мың басқа дейін қысқарғаны, жылқы басы 6%-ға, 2 млн 395 мың басқа дейін артқаны, қой-0,8%-ға, 16 млн 18,8 мың басқа дейін, құс 8,6%-ға, 40 млн 102,1 мыңға дейін артқаны тіркелген. Етті мал шаруашылығын дамытудың 2018-2027 жылдарға арналған ұлттық стратегиясы тұжырымдамасын жүзеге асыру фермер-малшылардың жаңа класын құруға мүмкіндік береді және фермерлік шаруашылықтардың 20-дан 100 мыңға дейін өсуін қамтамасыз етеді.

Қазақстан етті мал шаруашылығын дамытудың жаңа бағдарламасы, яғни 2022 жылға дейін есептелген, ірі қара мал басын (ІҚМ) 7 млн-нан 15 млн-ға дейін бұқашықтар мен қашарларды, қой санын 18 млн-нан 30 млн-ға дейін арттыруды, 2024 жылға қарай шошқалар мен қабандарды 1 млн 200 мыңға дейін өсіруді көздейді.

Қазақстанда 20 мың отбасылық ферма жұмыс істейді және 10 жылдан кейін ірі бордақылау алаңдары бар фермаларды кооперациялау кезінде олардың саны 100

жағдайда, зәкірлік бордақылау алаңы бір бас үшін 200 мың теңге төлейді. Мемлекет отбасылық фермалар үшін әрбір өткізілген бұқашыққа субсидия түрінде ынталандыру әсерін қосатынын айта кету керек. Бұл шағын фермерлерге кооперация қағидаларын бұзбай, қайта сатып алушыларға бұқашықтарды сатпауы үшін келісімшарт талаптарын сақтамау тиімсіз болуы үшін жасалады. Егер тапсырған төлдің салмағы 300 кг болса, бұқашықтың басына фермер қосымша 60 мың теңге алады. Осылайша, асыл тұқымды ангустарды немесе герфордтарды тегін жалға алу есебінен мал өсірушілер алынған мал төлінің бір басына 250-260 мың теңге алады. Бұл ретте олар жас төлдерді сатып алушыларға сатуға ықыластары болмайды, бұқашықтар жақсы салмақпен бордақылау алаңдарына кетіп қалу үшін оны өсіру дұрыс жолға қойылған.

Фермерлерден сатып алынған бұқашықтар генетикалық салмақ қосады. Бордақылау алаңында орташа салмағы 6 мың мал басына тәулігіне 900 грамм және бордақылау контингенті топтар бойынша бөлінген, бесінші бөлігі 1200 бас, орташа салмағы 400 грамм және одан аз болады. Бұл жеке қосалқы шаруашылықтардан сатып алынған ("қызыл дала" тұқымы, ангустар, тәулігіне 1,5 кг құрайтын, салмағы 1 кг - 1 кг 200 граммды құрайтын басқа бұқашықтардың етті тұқымдары) тұқымы нашар малдар.

"Зәкірлік кооперацияға" фермерлер, ірі бордақылау алаңдары, ет комбинаттары мүдделі, олар өз кезегінде бордақылау алаңдарынан мал басын союға сатып алатын болады. Мемлекеттік бағдарлама бойынша алдағы 10 жылда Қазақстанда 7 ет өңдеу комбинаты салынып, жұмыс істеп тұрған 14 ет зауыты жаңғыртылуы тиіс.

Қазіргі уақытта республикада ірі асыл тұқымды шаруашылықтармен қатар маусымдық жайылымдарды кезекпен пайдалануға негізделген Қазақстан үшін дәстүрлі мал шаруашылығын жүргізудің шалғайдағы жүйесін пайдалана алмайтын көптеген ұсақ тауарлы шаруа-фермер қожалықтары құрылды [5]. Нәтижесінде жайылымдар бақылаусыз пайдаланылады, біртіндеп нашарлайды (әсіресе ауыл айналасында), бұл ауыл халқының әл-ауқатына теріс әсер етеді. БҰҰДБ жобасын іске асыру шеңберінде жайылымдарды теңгерімді пайдалануды қарастыратын және жайылымдарды басқаруға "жасыл" ауыл шаруашылығы қағидаларын жүйелі енгізуді көздейтін шөлді жайылымдарды тұрақты басқарудың жаңа моделі көрсетілді. География инсти-

тутының ғалымдарымен бірлесіп жайылымдық аумақтарды функционалдық аймақтандыру жүргізілді.

ГАЖ (геоақпараттық жүйе) технологияны қолдана отырып картада негізгі функционалдық аймақтардың шекаралары мен жайылымдардың жекелеген түрлерінің өнімділігі мен алаңдары анықталды. "Тамшы бұлақ" ЖШС жайылымдарында жүзеге асырылған пилоттық жобада жайылымдарды пайдалану ережелері мен режимдері әзірленді.

Бұл ретте жайылымдардағы ауыл шаруашылығы жануарлары қоршаған ортаға зиян келтірмей, олардың азықтық сыйымдылығына сәйкес ұсталуға тиіс. Бұл үшін алаңы 6406 га пилоттық учаскеде эрозияға қарсы жайылым айналымын учаскені әрқайсысының ауданы 1600 га болатын 4 қораларға бөлу арқылы 4 қора ұйымдастыру орынды деп танылды. Бірінші кезекте тозған учаскені қоршау және мал жаюға жол бермеу, 2-3-4 қораларда 4800 га алаңда көктем-жаз-күз сызбасы бойынша маусымдық жайылымды ұйымдастыру ұсынылды. Қораларды қоршауды жыл сайын 1600 га алаңда жүргізу керек. Бұл ретте 4 жыл ішінде 6406 га қоршалатын болады.

Осылайша, 2020 жылға дейінгі кезеңде жайылымдық айналымда тек 3 қора болады және олардың әрқайсысының азықтық сыйымдылығы көктемгі-жазғы және күзгі кезеңдерде шамамен 520-550 бас ірі қара малды 2-ші қорада 50, 3-ші қорада 60 және 4-ші қорада 65 күн жайып ұстауға мүмкіндік береді. Төрт жылдық кезеңде эрозияға қарсы жайылым айналымына сәйкес, 1600 га құрайтын алаңнан бөлінген қоралардың әрқайсысы "демалыс" жағдайында болады. Осы кезеңде шөптердің түрлерінің шөлейт жағдайларына бейімделген тұқымын тексеру техникалық егін өсіру мәдениеті жұмыстарымен жүргізіледі. Бұл шаралар жемшөп сыйымдылығын арттыруға және шөлді жайылымдардың өнімді ұзақ өмір сүруін сақтауға мүмкіндік береді [6].

Мұндай тәсілде келешекте айналымға мал азығы салмағы 12 ц/га астам 6406 гектарды құрайтын қалпына келтірілген барлық жайылымдар енгізілуі мүмкін, оларда 900 бас ет малын ұстауға болады.

Шөлді жайылымдарда шахталық және құбырлы құдықтардан үздіксіз сумен қамтамасыз етудің ерекше маңызы бар. Ыстық жаз айларында судың қажеттілігі тәулігіне 30-35 куб.м құрайды. Мұндай су көлемін бензинді немесе дизельді сорғышпен көтеру үшін күнделікті 3000 теңгеден астам қаражат жұмсау керек, бұл фермерге

ете ыңғайсыз болады. Осы мәселені шешу үшін жобамен 8 м тереңдікте шахта құдығын тазалау және жөндеу жұмыстары жүргізілді және тәулігіне 30 текше м құдықтан суды көтеру үшін жел қабылдағышты орната отырып, мал суару құдығының жанында суғару құрылысы және оның қорын құру үшін сыйымдылық орнатылды.

Жемдік астық өндірісінің және оның нарығын дамытудың бірқатар проблемалары шешілмей отыр, оның үлесіне дәнді дақылдардың жалпы жиналуының үштен бір бөлігі келеді. Өндірілетін дәнді мал азығының өндіріс көлемі, сапасы мен ассортименти мал шаруашылығы саласының құнарлылығы бойынша толыққанды және құны бойынша қолжетімді құнарландырылған мал азықтарындағы қажеттіліктеріне жауап бермейді [7]. Азықтық базаның төмен сапасы халықты жануарлардан алынатын азық-түлікпен қамтамасыз етудің нашарлауымен өндіріс көлемінің құлдырауына әкеп соғады. Ұсыныстың төмендеуі кейіннен жергілікті өндірушілер тарапынан отандық жемдік астыққа сұранысты төмендетумен мал шаруашылығы өнімдерінің импортын ұлғайту қажеттілігін тудырады. Мәселелердің мұндай тұйық циклі жемдік астық пен жалпы мал шаруашылығы нарығының даму серпініне теріс әсер етеді.

Азық-түлік тауарларын, астыққа, астық өнімдеріне және мал шаруашылығы өнімдеріне бағаның өсуі, өз кезегінде, энергия тасымалдарына бағалардың өсуіне байланысты туындаған жағдайды одан сайын қиындатады [8].

Жемдік астық нарығын дамыту мәселелерінің көп факторлы кешені бірқатар елдер халқының тамақтану сапасын жақсартудың өсіп келе жатқан қажеттіліктерін, биоотын энергия ресурстарына көшуді толықтырады. Бұл жағдайда мал шаруашылығы үшін құрама азық алу көзі болып табылатын жемдік астық өндірісі егіншіліктің маңызды саласына айналады. Осы саланың субъектілері аймақтық және ұлттық деңгейлерде даму процестерін реттеудің, бәсекеге қабілеттілікті арттырудың қарқынды шараларына ұшырауы тиіс. Жемдік астық нарығын дамыту үдерістеріндегі ұйымдық-технологиялық кемшіліктерді жою жөніндегі шаралар кешені де (оның ішінде мемлекеттік деңгейде де) қажет.

Жемдік астық нарығы аграрлық азық-түлік нарығының құрамдас бөлігі бола отырып, жемдік астық және оны өндіру үшін өнеркәсіптік өнім бағасының диспаритетіне байланысты қолайсыз макроэкономикалық жағдайында жұмыс істеуін жалғастыруда; отандық астықтың бәсекеге қабілет-

тілігін қолдау шараларының жеткіліксіздігі жағдайында сыртқы сауда қызметін ырықтандырумен; өндірістің негізінде астық мал азығы базасы ретінде пайдаланылатын азық-түлік өнімдеріне халықтың төлем қабілеті сұранысының төмендеуімен; шикізат ресурстарына, атап айтқанда құрама жемге бағаларды мемлекеттік реттеу шараларының жеткіліксіздігімен қамтамасыз етіледі.

Қазақстан Республикасының азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, халықтың өмір сүру сапасын арттыру мақсатында мал шаруашылығы салаларының азық базасын жетілдіру, ет бағытындағы жоғары сапалы өнім өндірісін ынталандыру және арттыру жөніндегі шаралар кешенін әзірлеу қажет [9].

Жемдік астықты құрама жемге тікелей кәсіпорында немесе көтерме саудада айырбастау нысандары мүмкін. Шаруашылықтар өз жемдік астығын пайдалану нұсқасын таңдауды жергілікті нақты жағдайларды ескере отырып, маркетингтік зерттеулердің нәтижелері бойынша жасауы қажет.

Мамандандырылған ірі құрама жем зауыттарында өндірілген дайын құрама жемге айырбастау үшін құрама жем өндірісін немесе жемдік астықты пайдалануды ұйымдастыру нұсқасын экономикалық тиімділікті есептеу нәтижелері бойынша таңдаған жөн. Ең жақсы нұсқаны таңдауды мынадай нақты жергілікті жағдайларға сүйене отырып жүргізу қажет: шикізат ресурстарының (астық және байыту қоспаларының), шикізат пен өнімді жеткізуге арналған көлік шығындарының мөлшері, қайта өңдеуге арналған шығындардың болуы [10].

Тұжырымдар. 1. Қазақстан дәнді, дәнді-бұршақты дақылдарды өсіруде және мал шаруашылығында ауыл шаруашылығын жүргізудің экстенсивті әдістерін пайдаланады. Ауыл шаруашылығы алқаптарының ауданы кең және егіншілік пен мал жаю үшін жеткілікті құнарлы, қыста төмен температура табиғи түрде топырақты дезинфекциялайды, ал қашықтықтар мен оқшаулылық синтетикалық құрамдастарға (азот тыңайтқыштары, пестицидтер, гербицидтер, ГМО және нанотехнологияларды пайдалана отырып алынған құралдар) тәуелді өндіріс жүйелерінің дамуына ықпал етпейді. Қазақстан органикалық ауыл шаруашылығы тәжірибесінен өтуде, болашақта органикалық форматқа көшу салыстырмалы түрде күрделі емес болып табылады.

2. Тиімділікті арттыру және астықты кешенді пайдаланудың ең көп резерві жемдік астықты пайдалануда оны мал шаруашылығында пайдалануды жақсартудан тұрады.

3. Нарықтық жағдайларда астық өн-

діруші және мал шаруашылықтары өзінің астық ресурстарын пайдалану бойынша шешім қабылдау және сол арқылы ірі құрама жем зауыттарында немесе құрылған өз цехтары мен шағын шаруашылықаралық зауыттарда жемдік астықты құрама жемге қайта өңдеу үшін жағдай жасау бойынша толық дербестік алды.

4. Бұдан басқа, Қазақстанның азық-түлік экспортының негізгі топтары – табиғи жаю жағдайында өсірілген мал еті, сондай-ақ бидай органикалық өнімнің әлемдік нарығында үлкен сұранысқа ие, бұл экспорт көлемін одан әрі ұлғайту үшін үлкен мүмкіндіктер ашады.

Әдебиеттер тізімі

1 Tkach A.V., Zhukova O.I. Кооперативное предпринимательство в укреплении продовольственной безопасности // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий.- 2018.- № 3.- С. 36 - 41.

2 Кирилова О.В., Пивоварова И.В. Формирование механизма устойчивого развития малых форм хозяйствования в животноводстве // Фундаментальные исследования.- 2016.- № 12.- С. 873-878.

3 Боговиз А., Рыкова И., Шкодинский С., Аксенов С. Факторы эффективности государственной поддержки мясного животноводства // АПК: экономика, управление.- 2018.- № 3.- С. 20-26.

4 Taipov T.A. State regulation and prospects for the development of meat industry of Kazakhstan based on the example of foreign experience. News of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan. Series of agricultural sciences. - 2018.- V.3., N 45.- PP. 61- 66.

5 Сигарев М.И., Таипов Т.А. Государственная финансовая поддержка производства сельскохозяйственной продукции в условиях ЕАЭС // Известия НАН Р. Серия аграрных наук. -2018.- № 2 (44).-С. 42 -48.

6 Методические рекомендации по развитию скотоводства и кормопроизводства в Республике Казахстан. Казахский научно-исследовательский институт животноводства и кормопроизводства.- Алматы, 2016.-89 с.

7 Новое в кормлении животных: справочное пособие / под ред. В.И. Фисинина и др. -М.: РГАУ- МСХА им. К.А. Тимирязева, 201.-612 с.

8 Некрасов Р., Аникин А., Чабаяев М., Головин А. Принципы нормирования комбикормов-концентратов в рационах коров // Комбикорма.-2018.- №2.-С. 30–34.

9 Сарханов К.А. Кормовая база – основа развития животноводства в Центральном Ка-

захстане// Проблемы агрорынка.- 2016.- № 3.- С. 26 -22.

10 Мухамбетов Б., Мусаева А., Утепкалиева К. Развитие отечественного кормопроизводства – условие устойчивого экономического роста //Проблемы агрорынка.- 2017.- № 1.-С. 49 - 55.

Әдебиеттер тізімі

1 Tkach A.V., Zhukova O.I. Kooperativnoe predprinimatel'stvo v ukreplenii prodovol'stvennoj bezopasnosti // Jekonomika sel'skohozjajstvennyh i pererabatyvajushhih predpriyatij.- 2018.- № 3.- S. 36 - 41.

2 Kirilova O.V., Pivovarova I.V. Formirovanie mehanizma ustojchivogo razvitija malyh form hozjajstvovanija v zhivotnovodstve // Fundamental'nye issledovanija.- 2016.-. № 12.--S. 873-878.

3 Bogoviz A., Rykova I., Shkodinskij S., Ak-senov S. Faktory jeffektivnosti gosudarstvennoj podderzhki mjasnogo zhivotnovodstva // APK: jekonomika, upravlenie.- 2018.-№ 3.- S. 20-26.

4 Taipov T.A. State regulation and prospects for the development oryn of meat industry of Kazakhstan based on the example of foreign experience. News of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan. Series of agricultural sciences. -2018.- V. 3., N 45.- PP. 61 - 66.

5 Sigarev M.I., Taipov T.A. Gosudarstvennaja finansovaja podderzhka proizvodstva sel'skohozjajstvennoj produkcii v uslovijah EAJeS // Izvestija NAN R. Serija agrarnyh nauk. -2018.- № 2 (44).-S. 42 -48.

6 Metodicheskie rekomendacii po razvitiju skotovodstva i kormoproizvodstva v Respublike Kazahstan. Kazahskij nauchno-issledovatel'skij institut zhivotnovodstva i kormoproizvodstva.- Almaty, 2016.-89 s.

7 Novoe v kormlenii zhivotnyh: spravochnoe posobie / pod red. V.I. Fisinina i dr. -M.: RGAU- MSHA im. K.A. Timirjazeva, 201.-612 s.

8 Nekrasov R., Anikin A., Chabaev M., Golovin A. Principy normirovanija kombikormov-koncentratov v racionah korov // Kombikorma.- 2018.- №2.-S. 30–34.

9 Sarhanov K.A. Kormovaja baza – osnova razvitija zhivotnovodstva v Central'nom Kazahstane // Problemy agrorynka.- 2016.- № 3.- S. 26-22.

10 Muhambetov B., Musaeva A., Utepkaliev K. Razvitie otechestvennogo kormoproizvodstva – uslovie ustojchivogo jekonomicheskogo rosta //Problemy agrorynka.- 2017.- № 1.- S. 49 - 55.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗЕМЕЛЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ
НА УСЛОВИЯХ АРЕНДЫ

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ МАҚСАТЫНДАҒЫ ЖЕРДІ
ЖАЛҒА АЛУ ЖАҒДАЙЫНДА ПАЙДАЛАНУ

USE OF AGRICULTURAL LANDS AT RENTAL CONDITIONS

К.К. АБУОВ

д.э.н., профессор

А.С. КУЛЬМАГАНБЕТОВА

докторант PhD

Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина

Қ.Қ. АБУОВ

э.ф.д., профессор

А.С. КУЛЬМАГАНБЕТОВА

PhD докторанты

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті

К.К. ABUOV

Dr.E.Sc., Professor

A.S. KULMAGANBETOVA

PhD student

Saken Seifullin Kazakh agrotechnical university

Аннотация. В современных условиях значительная часть земель сельскохозяйственного назначения используется на условиях аренды. С 2003г., с момента введения частной собственности на земли сельскохозяйственного назначения, до настоящего времени в Акмолинской области было выкуплено всего лишь 0,9% общей площади сельскохозяйственных угодий, поэтому определение размера арендной платы земель сельскохозяйственного назначения актуальная и своевременная задача, имеющая важное значение для формирования рынка земли. Зачастую арендная плата рассматривается как плата за использование земель, хотя в сущности – это затраты арендатора на возмещение плодородия земель. Таким образом, арендная плата должна покрывать затраты на восстановление полезных свойств земли, ухудшающейся вследствие ее использования для хозяйственных целей. Общеизвестно, что ежегодно вместе с урожаем из почвы выносятся питательные вещества, что приводит к снижению ее плодородия. По мнению ученых-агрономов, при производстве зерновых культур вместе с урожаем на 1 ц основной продукции выносятся 2,4-3,6 кг азота, фосфора - 0,7-1,3 кг и калия - 1,7-2,6 кг. Авторы отмечают, что арендная плата за использование земель сельскохозяйственного назначения должна покрывать стоимость вынесенных питательных веществ.

Аңдатпа. Қазіргі жағдайда ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің едәуір бөлігі жалдау шартымен пайдаланылады. 2003 жылдан бастап, ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерге жеке меншік енгізілген сәттен бастап осы уақытқа дейін Ақмола облысында ауыл шаруашылығы алқаптарының жалпы алаңының тек 0,9% ғана сатып алынды, сондықтан ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің жалдау ақысының мөлшерін анықтау жер нарығын қалыптастыру үшін маңызы бар өзекті және уақтылы міндет. Көбінесе жалдау ақысы жерді пайдаланғаны үшін төлем ретінде қарастырылады, бірақ шын мәнінде – бұл жалға алушының жердің құнарлылығын өтеуге арналған шығындары. Осылайша, жалдау ақысы оны шаруашылық мақсаттар үшін пайдалану салдарынан нашарлайтын жердің пайдалы қасиеттерін қалпына келтіруге арналған шығындарды жабуға тиіс. Жыл сайын егінмен бірге топырақтан қоректік заттар шығарылатыны жалпыға мәлім, бұл оның құнарлылығының төмендеуіне әкеледі. Агроном-ғалымдардың пікірінше, дәнді дақылдарды өндіру кезінде 1 ц негізгі өніммен бірге 2,4-3,6 кг

затем около 5%, с мая 1999 по 2003 г. 80-120% от размера земельного налога.

С сентября 2003 г. размер ежегодной арендной платы устанавливается в пределах 100-120% от базовой ставки платы за земельный участок [8]. Расчет размера арендной платы за землю производится по следующей методике:

$$A_n = S * V * K \quad (1)$$

где S – площадь земельного участка, га;
 V – базовая ставка земельного налога, тг/га;

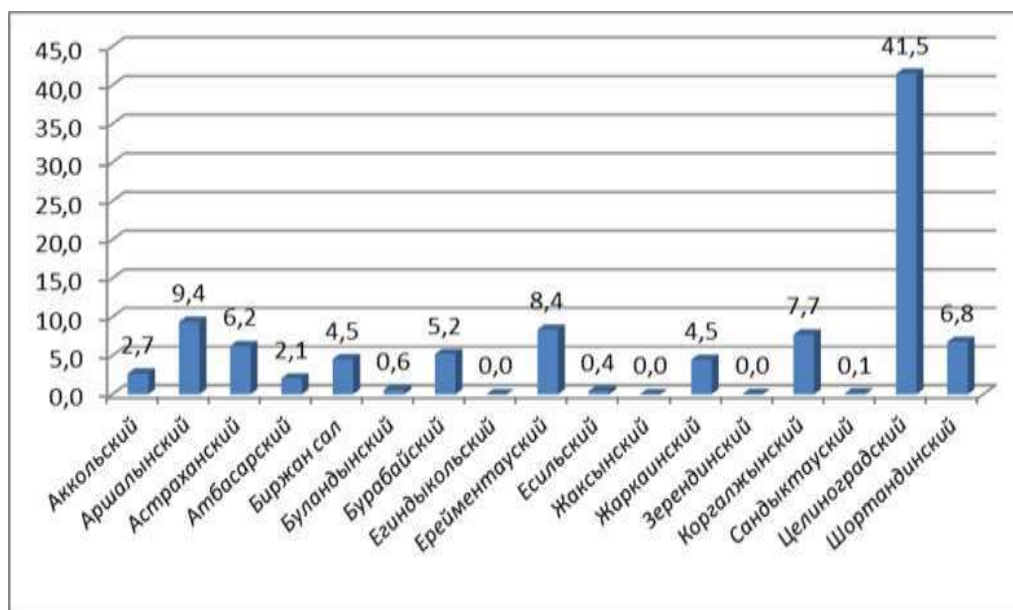
K – коэффициент арендной платы.

Базовые ставки земельного налога на земли сельскохозяйственного назначения устанавливаются пропорционально баллам бонитета в расчете на 1 га и дифференцируется по качеству почв от 2,4 до 1013,3 тенге [9].

Результаты и их обсуждение. Предполагалось, что введение частной собственности на земли сельскохозяйственного назначения обеспечит приток денежных

средств от купли-продажи государству. Однако это не произошло, Это объясняется тем, что в Северном Казахстане, который относится к зоне рискованного земледелия, где результаты хозяйственной деятельности зависят от природно-климатических условий, крестьяне не хотят рисковать своим капиталом. В таких условиях необходимо определить другие пути вовлечения в рыночный оборот земель сельскохозяйственного назначения.

Рассмотрим современное состояние рынка земель сельскохозяйственного назначения на примере Акмолинской области. Наибольшая часть купли-продажи земель сельскохозяйственного назначения в частную собственность наблюдается в Целиноградском районе (41,5 тыс. га), тогда как в Егиндыкольском, Жаксынском и Зерендинском районах факты купли-продажи земель сельскохозяйственного назначения не зарегистрированы (рисунок 1).

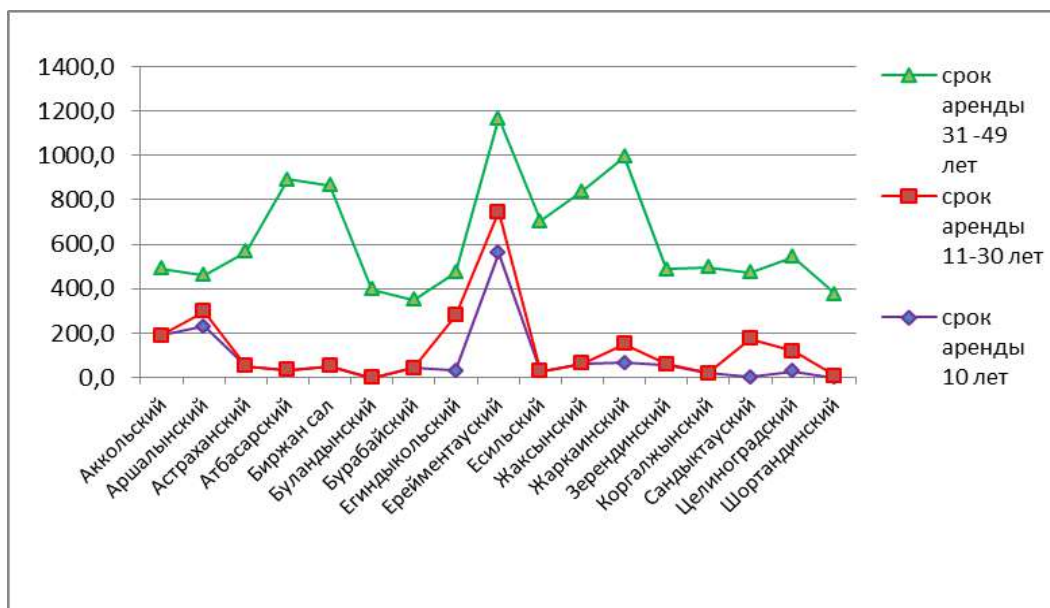
Примечание: составлен автором на основе данных ГУ «Управление земельных отношений по Акмолинской области».

Рисунок 1 – Площадь земель сельскохозяйственного назначения в частной собственности в разрезе районов Акмолинской области

Площадь арендованных земель сельскохозяйственного назначения по состоянию на 1 ноября 2017 года составляет 10 706,7 млн га (99,1%) от общей площади, из них в аренде сроком на 10 лет – 1513,1 млн га (14%), от 11 до 30 лет – 885,6 тыс.га (8,3%), от 31 до 49 лет – 8308,0 млн га

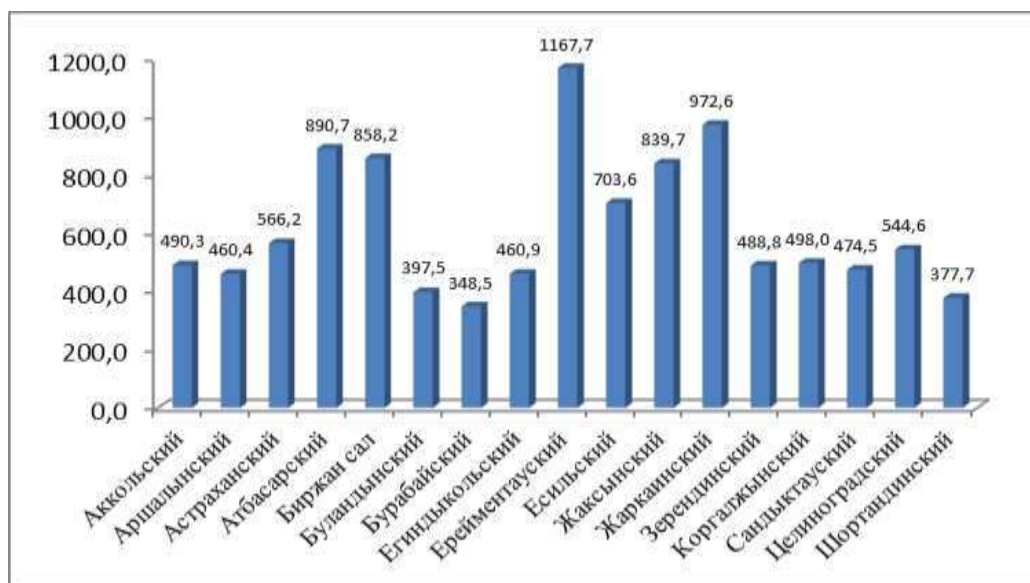
(77,7%) находятся в долгосрочной аренде (рисунок 2).

Из рисунка 3 видно, что наибольшая площадь арендованных земель сельскохозяйственного назначения приходится на Ерейментауский район – 1 167,8 тыс. га, а наименьшая на Бурабайский район – 350,2 тыс. га.

Примечание: составлен авторами на основе данных ГУ «Управление земельных отношений по Акмолинской области».

Рисунок 2 – Площадь арендованных земель сельскохозяйственного назначения в разрезе районов Акмолинской области

Примечание: составлен авторами на основе данных ГУ «Управление земельных отношений по Акмолинской области».

Рисунок 3 – Общая площадь земель сельскохозяйственного назначения, находящаяся в аренде в разрезе районов по Акмолинской области, тыс.га

За 15 лет, т.е. с момента разрешения продажи земель сельскохозяйственного назначения, в Акмолинской области выкуплено лишь 102,3 тыс.га. В некоторых районах факты купли-продажи вовсе не зарегистрированы. Основная часть земель сельскохозяйственного назначения находится в краткосрочной и долгосрочной аренде.

Приведенные данные свидетельствуют о привлекательности для крестьян использования земель сельскохозяйственного назначения на условиях аренды.

Рассмотрим фактический расчет средней стоимости аренды земельного участка (1 га) на примере Зерендинского района.

Средний размер балла бонитета по району равен – 56. Базовая ставка земельного налога равна 243,85 тг/га, коэффициент арендной платы – 1,2.

$$A_n = 243,85 * 1,2 = 292,62 \text{ тг/га.}$$

Следовательно, средняя стоимость аренды 1 гектара земельного участка этого района равна 292,62 тенге.

По нашему мнению, арендная плата должна покрывать расходы на восстановление плодородия земли. Каждый год вместе с урожаем выносятся определенное

количество питательных веществ, и арендная плата должна покрывать эти расходы.

Величина выноса питательных элементов с урожаем сельскохозяйственных культур на 1 ц колеблется. Так, например, вынос на 1 ц зерна яровой пшеницы изменяется для P_2O_5 в пределах от 0,7 до 1,3, для K_2O от 1,7 до 2,6 и для азота 2,4-3,6 [10].

Стоимость выноса питательных веществ с урожаем зерновых культур на 1 ц основной продукции представлена в таблице 1.

Таблица 1 – Стоимость выноса азота, фосфора и калия (кг) на 1 ц основной продукции

Вид удобрения	Цена за 1 кг, тг	Субсидии, %	Цена за 1 кг (с учетом субсидий), тг	Вынос питательных веществ, кг на 1 ц	Стоимость выноса питательных веществ, тг	Стоимость выноса питательных веществ (с учетом субсидий), тг
Азот	68	50	34	2,4	163,2	81,6
Фосфор	24,8	50	12,4	0,7	17,36	8,68
Калий	70	30	21	1,7	119	35,7

Примечание: цены на удобрения предоставлены Управлением агротехнологии и агрохимии Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан по состоянию на 1.01. 2018 .

Общая стоимость выноса питательных веществ на 1 ц продукции составила 299,56 тг, с учетом субсидий 30-50% стоимость выноса питательных веществ на 1 ц основной продукции равна 125,98 тг.

В таблице 2 представлен сравнительный анализ стоимости арендной платы земельного участка и стоимости выноса питательных элементов.

Таблица 2 – Сравнительный анализ стоимости арендной платы и стоимости выноса питательных веществ с урожаем по Зерендинскому району

Показатель	тг/га
Средняя стоимость арендной платы 1 га земельного участка	292,62
Стоимость выноса питательных веществ с 1 га	1637,74

Примечание: составлена авторами.

Средняя урожайность по Зерендинскому району за 2017 г. равнялась 13 ц/га. Стоимость выноса питательных веществ с 1 га составит: $299,56 \text{ тг} * 13 \text{ ц/га} = 3894,28 \text{ тг/га}$

С учетом субсидий стоимость выноса питательных веществ с 1 га составит: $125,98 * 13 \text{ ц/га} = 1637,74 \text{ тг/га}$. Из таблицы 2 видно, что стоимость арендной платы исчисленная по существующей методике намного меньше стоимости выноса питательных веществ вместе с урожаем.

Выводы

1. В настоящее время использование земель сельскохозяйственного назначения в Северном Казахстане преимущественно осуществляется путем аренды. При этом предпочтение отдается долгосрочной

аренде, около 77% земель используются от 31 до 49 лет.

2. В существующей методике арендная плата взимается в пределах 100-120% от базовой ставки, что никоим образом не обосновано.

3. Земля является природным даром, созданным без участия человека. Производство сельскохозяйственной продукции немислимо без применения земли. Однако ежегодное использование земель сельскохозяйственного назначения истощает их плодородие, что может привести к деградации почвы. Поэтому арендная плата должна обеспечить восстановление плодородия земель сельскохозяйственного назначения.

4. Исходя из вышеизложенного отметим, что арендная плата, исчисленная по существующей методике, не покрывает расходы на восстановление плодородия почвы.

Список литературы

1 Абельдина Р.К. Тенденции рационального использования земель сельскохозяйственного назначения в Казахстане // Проблемы агрорынка. – 2017. - №4. – С.168-174.

2 Попова И. В. Понятие и особенности рынка земли: теоретические аспекты в рамках концепции маркетинга // Известия ТулГУ. Серия «Экономические и юридические науки». - 2013.- № 3-1. - С.88-92.

3 Земельный кодекс Республики Казахстан от 20 июня 2003 года № 442-II [Электронный ресурс].– 2018.- URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1040583 (дата обращения: 07.09.18.).

4 Абуов К.К. Кульмаганбетова А.С. Развитие отношений собственности на землю в Республике Казахстан // Проблемы агрорынка. - 2017. - №4. – С.157-162.

5 Сводный аналитический отчет о состоянии и использовании земель РК за 2017 год. – Астана: МСХ РК, Комитет по управлению земельными ресурсами, 2018. - 273с.

6 Управление земельных отношений Акмолинской области [Электронный ресурс].– 2018.-URL:<http://uzo.akmo.gov.kz/page/read/Otchety.html?lang=ru> (дата обращения: 07.09.18.).

7 Большой экономический словарь /под ред. А. Н. Азрилияна. – 6-е изд., доп. – М.:Институт новой экономики, 2004. - 1376с.

8 «Об установлении базовых ставок платы за земельные участки» Постановление Правительства Республики Казахстан от 2 сентября 2003 года № 890 [Электронный ресурс].–2018.-URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P030000890> (дата обращения: 07.09.18.).

9 Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» (с изменениями и дополнениями от 24.05.2018г.) [Электронный ресурс].– 2018.- URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36148637#pos=10819;-108 (дата обращения: 07.09.18.).

10 Питательные вещества, вынос почвы с урожаем [Электронный ресурс].–2018.-

URL: <http://chem21.info/page/23524603016817/> (дата обращения: 10.09.18).

Spisok literatury

1 Abel'dina R.K. Tendencii racional'nogo ispol'zovanija zemel' sel'skohozjajstvennogo naznachenija v Kazahstane //Problemy agrorynka. – 2017. - №4. – S.168-174.

2 Popova I. V. Ponjatie i osobennosti rynka zemli: teoreticheskie aspekty v ramkah koncepcii marketinga // Izvestija TulGu. Serija «Jekonomicheskie i juridicheskie nauki». - 2013.- № 3-1. - S.88-92.

3 Zemel'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 20 ijunja 2003 goda № 442-II [Jelektronnyj resurs].–2018.-URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1040583 (data obrashhenija: 07.09.18.).

4 Abuov K.K. Kul'maganbetova A.S. Razvitie otnoshenij sobstvennosti na zemlju v Respublike Kazahstan // Problemy agrorynka. - 2017. - №4. – S.157-162.

5 Svodnyj analiticheskij otchet o sostojanii i ispol'zovanii zemel' RK za 2017 god. – Astana: MSH RK, Komitet po upravleniju zemel'nymi resursami, 2018. - 273s.

6 Upravlenie zemel'nyh otnoshenij Akmolinskoj oblasti [Jelektronnyj resurs].–2018.-URL: <http://uzo.akmo.gov.kz/page/read/Otchety.html?lang=ru> (data obrashhenija: 07.09.18.).

7 Bol'shoj jekonomicheskij slovar' /pod red. A. N. Azrilijana. – 6-e izd., dop. – M.:Institut novoj jekonomiki, 2004. - 1376s.

8 «Ob ustanovlenii bazovyh stavok platy za zemel'nye uchastki» Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 2 sentjabrja 2003 goda № 890 [Jelektronnyj resurs].–2018.-URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P030000890> (data obrashhenija: 07.09.18.).

9 Kodeks Respubliki Kazahstan ot 25 dekabrja 2017 goda № 120-VI «O nalogah i drugih objazatel'nyh platezhah v bjudzhet (Nalogovyj kodeks)» (s izmenenijami i dopolnenijami ot 24.05.2018g.) [Jelektronnyj resurs].–2018.-URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36148637#pos=10819;-108 (data obrashhenija: 07.09.18.).

10 Pitatel'nye veshhestva, vynos pochvy s urozhaem [Jelektronnyj resurs].– 2018.- URL: <http://chem21.info/page/23524603016817/> (data obrashhenija: 10.09.18).

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ПРИАУЛЬНЫХ ТЕРРИТОРИЙ

АУЫЛ МАҢЫ АУМАҚТАРЫН ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ
ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ НЕГІЗДЕРІ

INSTITUTIONAL BASES OF EFFECTIVE USE OF NEAR VILLAGE TERRITORIES

А.И. САБИРОВА¹

К.Э.Н.

Л.А. ГЛУШАНЬ¹

старший научный сотрудник

А.Н. ЖИЛДИКБАЕВА²

докторант PhD

¹Академия сельскохозяйственных наук Республики Казахстан

²Казахский национальный аграрный университет

А.И. САБИРОВА¹

Э.Ф. К.

Л.А. ГЛУШАНЬ¹

аға ғылыми қызметкер

А.Н. ЖИЛДИКБАЕВА²

PhD докторанты

¹Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығы ғылымдары академиясы

²Қазақ ұлттық аграрлық университеті

A.I. SABIROVA¹

C.E.Sc.

L.A. GLUSHAN¹

Senior Researcher

A.N. ZHILDIKBAYEVA²

PhD student

¹Academy of Agricultural Sciences of the Republic of Kazakhstan

²Kazakh National Agrarian University

Аннотация. Показаны проблемы создания прочной кормовой базы для содержания скота в личных подсобных хозяйствах сельского населения. Проанализировано использование пастбищ на закрепленных землях населенных пунктов на примере регионов Казахстана и ряда сельских округов. Выявлены значительный дефицит пастбищных угодий на приаульных территориях сельских населенных пунктов, несоответствие содержащегося поголовья скота хозяйств населения уровню их обеспеченности, отсутствие научно обоснованной организации пастбищных территорий и комплексной программы по возрождению отгонного животноводства. Дана оценка существующей нагрузки скота по регионам, действующей нормативно-законодательной базы, регламентирующей права землепользователей, использующих земли в общей совместной собственности граждан, а также рассмотрены перспективы по организационно-экономическим направлениям использования приаульных территорий. Предложены варианты решения повышения эффективности использования пастбищ путем ограничения выпасаемого контингента скота в черте земель населенных пунктов, установления норм содержания поголовья животных на одно домохозяйство. Обоснована необходимость дополнительного привлечения резервных территорий земель СНП, выделения площадей для отгонной системы пастыбы скота за счет земель запаса, не востребуемых земель действующих крестьянских хозяйств и сельхозпредприятий, прилегающих к населенным пунктам, развития эффективных механизмов организации выпаса скота с применением системы пастбищеоборотов, коренного улучшения пастбищ, учитывая особенности их размещения по природно-хозяйственным зонам.

Наибольшие площади пастбищ данной категории земель имеются в районах, сельских округах и населенных местах в западном, центральном и восточном регионах, где преобладают пустынные и полупустынные территории. В северном регионе с высоким уровнем распаханности земель (55-80% территории) площади пастбищ в сельских административных районах и сельских округах значительно меньше, что сказалось и на категории земель сельских населенных пунктов, которая сформировалась в период приватизации за счет выделения земель из землепользований совхозов и колхозов. В областях южного региона с высокой концентрацией орошаемой пашни (до 85% всех орошаемых земель республики) категория земель сельских населенных пунктов формировалась с большим дефицитом территорий, в том числе пастбищ.

В современных условиях характер использования приаульных пастбищ в значительной мере изменился. Новые социально-экономические условия способствовали сокращению поголовья скота в общественном секторе и перемещению основной его части в хозяйства населения, что увеличило нагрузку на приаульные территории и вызвало их деградацию. Негативно отразилась на использовании приаульных пастбищ также ликвидация межхозяйственных скотопрогонных трасс, что привело к ограничению возможностей развития отгонного животноводства, практически исключила систему миграции скота, чередование выпаса и посезонной смены пастбищ.

Значительной проблемой остается наличие необводненных территорий, особен-

но в западном, центральном регионах. По материалам инвентаризации ГИСХАГИ за 2012-2014гг. из 19,3 млн га приаульных пастбищ в целом по республике только 13,3 млн га (69,3%) обводнены, остальная территория практически не используется. Если в южном регионе уровень обводненности пастбищ составляет 90%, восточном - 89,4%, то северном регионе только - 68,5%, западном - 64,6%, в центральном - 46%.

В разрезе областей по регионам уровень обводненности пастбищ неодинаков и имеет большие колебания. Так, в северном регионе от 50,0% в Акмолинской до 75,9% в Костанайской, в остальных областях находится на уровне 72%. В западном регионе наиболее обводнены пастбища в Западно-Казахстанской области, их уровень составляет 90,3%, в Атырауской, Мангыстауской и Актюбинской областях – 50%. В южном регионе практически все области имеют высокий уровень обводненности – 95% и выше. Поэтому при определении кормоемкости пастбищ необходимо делать поправку на степень обводненности.

За 2013-2017гг. в хозяйствах населения республики поголовье овец и коз остается практически на одном уровне – 10,7 млн гол. с небольшими колебаниями по годам, поголовье крупного рогатого скота имеет тенденцию к снижению – с 4034,5 до 3857,5 тыс. гол., поголовье лошадей увеличилось на 201,7 тыс. гол. или на 20%, численность верблюдов возросла на 6,3 тыс. голов [7]. При этом общее увеличение площади приаульных пастбищ незначительно (рисунок 2).

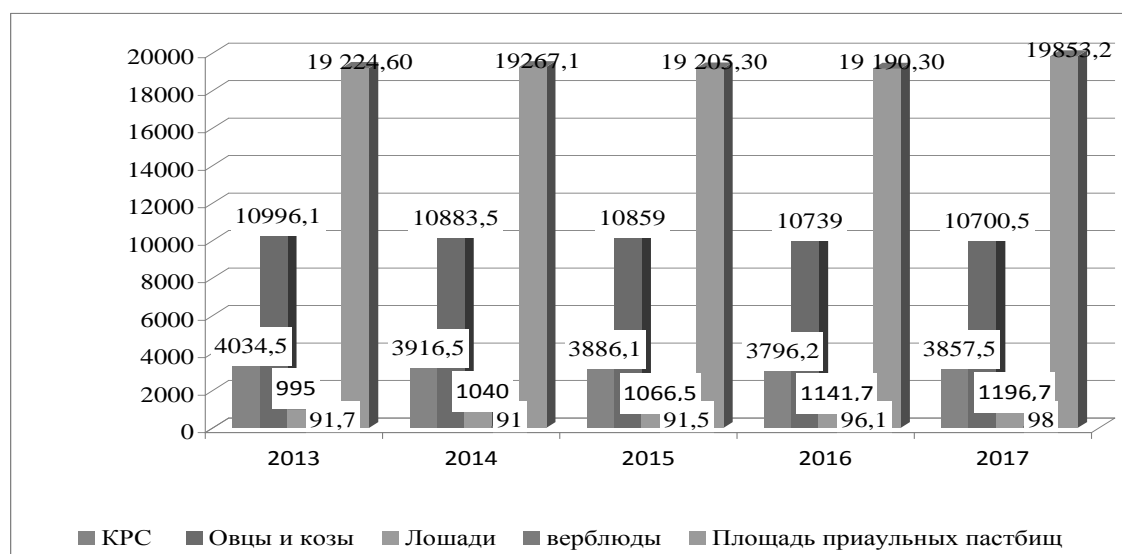

Рисунок 2 – Динамика поголовья скота и площади приаульных пастбищ за 2013-2017 гг.

В структуре содержащегося поголовья сельскохозяйственных животных личных подворий в ряде областей северного, восточного и центрального регионов преобладает крупный рогатый скот, преимущественно коровы молочного направления, продукция которых используется в основном на личное потребление сельского населения. Удельный вес овцепоголовья в них находится на уровне 20%.

Несколько ниже (менее 50%) в структуре поголовья западного и южного регионов занимает крупный рогатый скот как мясного, так и молочного направления. В этих регионах сложился более высокий уровень удельного веса овцепоголовья: в западном – 29,4%, южном – 34,6%, где преобладают значительные территории пастбищных угодий. Доля лошадей и верблюдов в структуре стада во всех регио-

нах, кроме южного, находится в пределах 20-23%, южном – 17,2%.

Существующий способ использования пастбищ на приаульных территориях характеризуется перегруженностью выпасаемого поголовья населения. Фактическая нагрузка на приаульные пастбища в 2017 г. в регионах страны оставалась критически высокой. Расчеты показывают, что в целом по республике выпасаемое поголовье скота (7 548 тыс. усл. гол. КРС) на данных закрепленных пастбищах превышает нормативный уровень в 2,0 раза, а с учетом обводненных пастбищ этот дефицит увеличивается до 2,8 раз.

Уровень обеспеченности пастбищными кормами скота хозяйств населения в регионах остается низким и не соответствует допустимой норме [8] (таблица 3).

Таблица 3 – Обеспеченность пастбищными кормами поголовья скота хозяйств населения на приаульных территориях по регионам Республики Казахстан, 2017 год

Регион	Наличие пастбищ, тыс. га	Средняя продуктивность 1 га, ц к.ед.	Потенциальный кормозапас, в т.ч. с учетом обводненности, тыс. ц к. ед.		Выпасаемое поголовье, усл. гол. КРС, тыс. гол.	Требуемое к-во пастбищных кормов, тыс.ц к.ед.	Оптимальная численность содержания усл. гол. КРС	
			всего	обводненных			всего	обводненных
Северный	4482,1	2,1	9517,5	6519,5	1520	14212,0	1060,2	703,6
Западный	7591,3	1,42	10789,8	6970,2	1079,7	10279,6	1133,4	714,6
Восточный	2536,9	3,0	7610,7	6804,0	748,3	7034,0	809,6	723,8
Центральный	2609,2	1,50	3913,8	1800,4	432,5	4104	416,4	190,7
Южный	2049,9	1,80	3689,4	3320,5	3767,5	35688,3	391	375,8
Итого по РК	19269,4	1,84	35521,2	24616,2	7548,0	71317,9	3810,6	2708,5

Расчеты показали, что ежегодно возобновляемый кормозапас закрепленных пастбищ составляет 35,5 млн ц кормовых единиц, что позволяет содержать с учетом продуктивности КРС разного направления и норм потребности в пастбищных кормах 3,8 млн условных голов КРС, а фактически содержится 7,5 млн гол. или в 2 раза больше. Проблема усугубляется из-за недостатка обводненных пастбищ. Потери кормозапаса с необводненной территории составляют 10,9 млн ц кормовых единиц.

Сверхнормативная перегрузка скота на пастбищах имеет место в северном регионе, где выпасается поголовье в 1,4 раза больше по сравнению с закрепленными землями. В западном регионе расчетная нагрузка скота меньше нормы, вследствие наличия большой площади пустынных не-

обводненных пастбищ, но количество поголовья скота на обводненных землях в 1,5 раза больше нормы. В восточном регионе фактически существующая нагрузка скота соответствует требуемому уровню, в центральном регионе на обводненных территориях нагрузка скота на пастбища превышает 2,2 раза.

Значительный дефицит пастбищных кормов наблюдается в южном регионе с одной стороны вследствие отсутствия достаточного количества приаульных пастбищ, высокой концентрации сельского населения, с другой – избыточного содержания животных в хозяйствах населения. Расчеты показали, что в южном регионе требуемый объем зеленых (пастбищных) кормов для поголовья скота населения по сравнению с закрепленной площадью

пастбищ превышает в 9,7 раз, нагрузка скота на обводненные пастбища в 10 раз превышает норму выпаса на 1 голову КРС. Особенно большой разрыв в площади приаульных пастбищ и нагрузки скота на них ощущается в Туркестанской области, который превышает 17 раз. В Алматинской области превышение поголовья скота на имеющиеся пастбища составляет 8 раз, Жамбылской – в 7,5 раза, Кызылординской области – в 5,7 раза.

Домохозяйства в ряде регионов для выпаса скота используют не только при-

аульные пастбища, но и пастбища крестьянских хозяйств и сельхозпредприятий, где эти угодья не используются из-за малочисленности скота либо его отсутствия.

При наличии 21,8 млн га пастбищных угодий в сельхозпредприятиях содержится 800,8 тыс. условных голов КРС, нормативная потребность составляет 6,8 млн га пастбищ или в 3,2 раза меньше. В целом по Казахстану сельхозпредприятиями не используют до 60% естественных пастбищ, что составляет огромный резервный потенциал в 12,7 млн га (таблица 4).

Таблица 4 – Степень использования площади пастбищных угодий в негосударственных сельскохозяйственных предприятиях, усл. гол. КРС, 2017 год

Регион	Закрепленная площадь пастбищ, тыс. га	Поголовье условных гол. КРС, тыс. гол.	Допустимая норма пастбищ на 1 гол. КРС	Требуемая площадь, тыс. га	Избыток пастбищ, тыс. га	% использования пастбищ
Северный	8176,1	362,7	7,25	2628,4	5547,7	32,1
Западный	5802,6	110,8	11,73	1299,6	4503,4	22,4
Восточный	1126,0	58,4	7,1	414,6	711,4	36,8
Центральный	1954,7	26,9	12,1	325,5	1629,2	16,6
Южный	4774,5	241,4	9,03	2179,8	2594,6	45,6
Итого по РК	21833,9	800,8	8,56	6847,9	14986,3	31,4

Следует констатировать, что если сельхозпредприятия не будут наращивать поголовье скота для рационального использования сельхозугодий в границах землепользования и пастбища не будут востребованы, то часть из них, прилегающих к населенным пунктам, возможно предоставить для выпаса скота населения.

Все это свидетельствует о необходимости принятия мер по устранению проблем использования приаульных территорий как на законодательном, так и местном уровне.

Монографическим методом исследованы сельские округа степной природно-сельскохозяйственной зоны Ерейментауского района и сухостепной зоны Аршалынского района Акмолинской области. Материалы обследования свидетельствуют о дефиците в пастбищных угодьях для выпаса сельскохозяйственных животных личного подворья. Более того, данный регион сталкивается с острой нехваткой кормов и в зимнее время. Потенциал зимних пастбищ часто низкий и для кормления стада в течение этого сезона требуются дополнительные корма [9]. Для содержания скота в стойловый период закупаются концентрированные и грубые корма, часть которых получают за счет по-

сева кормовых культур на приусадебных участках.

В обследованных сельских округах независимо от природно-сельскохозяйственной зоны отдельные домохозяйства содержат неконтролируемое поголовье скота, превышающее размеры потребности продовольственного обеспечения своей семьи, т.е. развиваются личные подсобные хозяйства товарного типа [10].

Регулирование выпаса скота производится с участием местной исполнительной власти. Так, в Еркиншиликском сельском округе Акмолинской области на протяжении нескольких лет на приаульных территориях применяется отгонная система пастбы скота. Все дойное поголовье скота ЛПХ использует пастбища в пастбищеоборотах вокруг каждого сельского населенного пункта, чередуя выпасные участки, а молодняк КРС и другие виды скота используют отгонные пастбища [11].

В Ерейментауском районе Акмолинской области идет процесс развития кооперации по выпасу скота хозяйств населения. Так, в Еркиншиликском сельском округе создано два СПК по выпасу скота: первое СПК объединило 19 семей с поголовьем скота 100 голов КРС, из них 50 коров; второе СПК – 20 семей с поголовьем скота

– 95 гол. КРС, из них 45 гол. коров. Для поголовья скота этих кооперативов из земель запаса данного сельского округа выделены пастбища с нормой на 1 голову КРС – 10 га и 2 га на одну овцу.

Выводы. Результаты проведенного анализа использования приаульных пастбищ по регионам республики и монографического исследования по сельским округам позволяют предложить ряд мероприятий, направленных на рациональное и эффективное использование пастбищных угодий сельских населенных пунктов:

- снизить нагрузку скота на пастбища за счет установления предельных норм содержания животных, которые учитывают структуру поголовья скота личного подворья по регионам страны и нормы содержания поголовья в расчете на одно домохозяйство. При этом приоритет остается за выпасом дойного стада коров вблизи сельских населенных мест;

- выделить дополнительно пастбищные угодья за счет земель запаса и невос требованных земель действующих агроформирований для выпаса скота сельского населения, прилегающих к населенным пунктам;

- внедрить пастбищеобороты и загонную систему пастьбы скота домохозяйств на пастбищах путем кооперирования в гурты дойного стада коров и лошадей;

- сформировать отары для молодняка овец, крупного рогатого скота, лошадей и верблюдов (в зависимости от природно-сельскохозяйственной зоны) и организовать их пастьбу и водопой на отгонных участках за счет восстановления обводнительных сооружений на предоставленных землях запаса, используя меры государственной поддержки в виде субсидий на возмещение 80% затрат;

- для полного обеспечения зелеными кормами дойного стада коров предлагается создание культурных орошаемых пастбищ и коренное улучшение пастбищ на данных территориях за счет взносов пайщиков организованных сельскохозяйственных потребительских кооперативов или простых товариществ либо получения льготных кредитных ресурсов через АО «НУХ«КазАгро»;

- домохозяйства, превышающие установленные нормы содержания животных на одну семью и нормы продовольственного обеспечения потребностей семьи, должны пройти регистрацию в органах юстиции как индивидуальные предприниматели.

Список литературы

1 Медведева А. Ученые работают над концепцией развития пастбищного животноводства в странах ЕАЭС [Электронный ресурс]. -2018.-URL: <http://meatinfo.ru/news/> (дата обращения: 12.07.2018).

2 Рэчдэл Д., Дугаржав. Экологические требования к социально-экономическому развитию Монголии //Экономические последствия биосферных процессов в экотопной зоне Южной Сибири и Центральной Азии: материалы междунар. науч. конф.- Улан-Батор: издательство «Бэмби Сан», 2010.– Т.1.–С.13-25.

3 Земельный баланс Республики Казахстан за 2017 г.- Астана, 2017.- 158с.

4 Закон Кыргызской Республики «О пастбищах».- Бишкек, 2009г.- 7 с.

Закон Республики Казахстан «О пастбищах» от 20 февраля 2017 года №47-VI ЗРК.- Астана.-2017.-13 с.

5 Земельный кодекс Республики Казахстан [Электронный ресурс]. -2018. -URL: <http://adilet.zan.kz/rus/> (дата обращения: 12.07.2018).

6 Сельское, лесное и рыбное хозяйство Казахстана в 2012-2017г. Статистический сборник Агентства РК по статистике [Электронный ресурс]. - 2012-2016. - URL: www.stat.kz (дата обращения: 10.07.2018).

7 «Об утверждении предельно допустимой нормы нагрузки на общую площадь пастбищ» Приказ министра сельского хозяйства от 14 апреля 2015 г., №3-3/332 [Электронный ресурс].- 2015. URL: <http://online.zakon.kz/> (дата обращения: 10.07.2018).

8 Pender J., Mirzabaev A. Kato E. Economic Analysis of Sustainable Land Management Options in Central Asia. Final Report Asian Development Bank [Электронный ресурс].- 2009.- URL <http://msri.ucentralasia.org/> (дата обращения:15.09.2018).

9 Электронно-похозяйственные книги по сельским округам Аршалинского и Ерментауского районов Акмолинской области, 2018.- 260с.

10 Паспорт социально-экономического развития Еркиншиликского сельского округа Ерментауского района Акмолинской области, 2018-49 с.

Spisok literatury

1 Medvedeva A. Uchenye rabotajut nad koncepciej razvitija pastbishhnogo zhivotnovodstva v stranah EAJeS [Jelektronnyj resurs]. - 2018.-URL: <http://meatinfo.ru/news/> (data obrashhenija: 12.07.2018).

2 Rjechdjel D., Dugarzhav. Jekologicheskie trebovanija k social'no-jekonomicheskomu razvitiju Mongolii //Jekonomicheskie posledstvija biosfernyh processov v jekotopnoj zone Juzhnoj Sibirii i Central'noj Azii: materialy mezhdunar. nauch. konf.- Ulan-Bator: izdatel'stvo «Bjembi San», 2010.–Т.1.–S.13-25.

3 Zemel'nyj balans Respubliki Kazahstan za 2017 g.- Astana, 2017.- 158с.

4 Zakon Kyrgyzskoj Respubliki «O pastbishhah».- Bishkek, 2009g.- 7 s.

5 Zakon Respubliki Kazahstan «O pastbishhah» ot 20 fevralja 2017 goda №47-VI 3RK.- Astana.-2017.-13 s.

6 Zemel'nyj kodeks Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs]. - 2018. - URL: <http://adilet.zan.kz/rus/> (data obrashhenija: 12.07.2018).

7 Sel'skoe, lesnoe i rybnoe hozjajstvo Kazahstana v 2012-2017g. Statisticheskij sbornik Agentstva RK po statistike [Jelektronnyj

resurs]. -2012-2016. -URL: www.stat.kz (data obrashhenija: 10.07.2018).

8 «Ob utverzhdenii predel'no dopustimoj normy nagruzki na obshhuju ploshhad' pastbishh» Prikaz ministra sel'skogo hozjajstva ot 14 aprelja 2015 goda, №3-3/332 [Jelektronnyj resurs].-2015.-URL: <http://online.zakon.kz/> (data obrashhenija: 10.07.2018).

9 Pender J., Mirzabaev A. Kato E. Economic Analysis of Sustainable Land Management Options in Central Asia. Final Report Asian Development Bank [Jelektronnyj resurs].- 2009.- URL <http://msri.ucentralasia.org/> (data obrashhenija:15.09.2018).

10 Jelektronno-pohozjajstvennye knigi po sel'skim okrugam Arshalinskogo i Ermentauskogo rajonov Akmolinskoj oblasti, 2018.- 260s.

11 Pasport social'no-jekonomicheskogo razvitija Erkinshilikskogo sel'skogo okruga Ermentauskogo rajona Akmolinskoj oblasti, 2018-49 s.

**СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ
САРАТОВСКОЙ ОБЛАСТИ**

**САРАТОВ ОБЛЫСЫНЫҢ АУЫЛДЫҚ АУМАҚТАРЫНЫҢ
ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫ**

**SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES
OF SARATOV REGION**

А.А. ЧЕРНЯЕВ

д.э.н., академик РАСХН, РАН

М.С. ЮРКОВА

к.э.н., доцент

А.А. ГОЛУБЕВА

к.э.н., доцент

В.И. ТРОФИМОВА

к.с.-х.н., старший научный сотрудник

*ФГБНУ «Поволжский научно-исследовательский институт экономики
и организации АПК», Россия*

А.А. ЧЕРНЯЕВ

э.ф.д., РАШГА, РФА академиги

М.С. ЮРКОВА

э.ф.к., доцент

А.А. ГОЛУБЕВА

э.ф.к., доцент

В.И. ТРОФИМОВА

а.ш.ф.к., аға ғылыми қызметкер

*ФМБФҰ «Поволжия АӨК экономикасы және ұйымдастыру
ғылыми-зерттеу институты», Ресей*

А.А. CHERNYAEV

Dr.E.Sc., Academician of the RAAS, RAS

M.S. IURKOVA

C.E.Sc., Associated Professor

A.A. GOLUBEVA

C.E.Sc., Associated Professor

V.I. TROFIMOVA

C. Agr.Sc., Senior Researcher

*«Volga Research Institute of Economics and Organization
of Agro-Industrial Complex» FSBRI, Russia*

Аннотация. В последнее время обострился ряд проблем, связанных с социально-экономическим развитием сельских территорий, развитие которых не только в Саратовской области, но и в целом по стране происходит крайне неравномерно, несмотря на динамичный рост агропромышленного производства за последние годы. Темпы и качество развития территорий сельской местности заметно уступают развитию в городах, сужается доступ населения к услугам предприятий социальной сферы, углубляется информационный и инновационный разрыв между городом и селом, что приводит к усилению оттока населения, утрате освоенности сельских территорий. Поэтому полное использование производственного, демографического, трудового, пространственно-коммуникационного потенциала территорий сельской местности, а также сохранение их социального контроля отвечает стратегическим интересам социально-экономического развития регионов. В связи с этим, возникает необходимость разработки механизмов регулирования развития социальной и

устойчивости развития социальной инфраструктуры районов и повышения экономической эффективности мероприятий по обеспечению социально-экономического развития муниципальных районов и поселений, в том числе их инвестиционной привлекательности, а также в процессе распространения и восприимчивости инноваций. При этом недостаток целенаправленного государственного регулирования и эффективного управления устойчивым развитием сельских территорий в рамках единого механизма на федеральном, региональном, муниципальном уровне и уровне местного самоуправления заставляет ориентировать исследования на разработку проектов для их реализации на уровне муниципалитетов.

Материал и методы исследования.

Теоретическую, методологическую и информационную базу исследования составили работы отечественных и зарубежных ученых, посвященные различным аспектам развития социальных и экономических отношений на селе, определению их эффективности, а также организационно-экономическим аспектам построения механизмов их взаимодействия. Авторами были изучены и данные Госкомстата, материалы Минсельхоза и Минэкономразвития РФ и Саратовской области, федеральные и региональные и муниципальные нормативно-правовые акты, программы устойчивого развития сельских территорий РФ и Саратовской области и др. Основными методами проведения работы являются статистико-экономический, монографический, абстрактно-логический, расчетно-конструктивный. Материал исследования основан на определении современного состояния, актуальных проблем и основных тенденций социального и экономического развития сельских территорий с выделением основных форм социальных и экономических отношений. Обобщены и систематизированы теоретические положения формирования социальных и экономических отношений, позволяющих уточнить определение и структуру механизмов эффективных форм социальных и экономических отношений на селе.

Результаты и их обсуждение. На федеральном уровне основными механизмами регулирования социального развития сельских территорий субъектов РФ являются федеральные целевые программы по их устойчивому развитию.

При этом основная проблема российского села состоит в нехватке рабочих мест и низком уровне оплаты труда, что, в

свою очередь, вызывает миграцию населения из небольших сел в более крупные города и другие регионы. Отток трудоспособного сельского населения оказывает влияние на снижение количества родившихся и естественную убыль населения. И все эти процессы находят отражение в сокращении численности населения в регионах РФ. Например, в Саратовской области к 2017 г. общая численность населения снизилась до 2479,3 тыс. человек (на 1%) с 2013 года. При этом сельское население сократилось за этот же период до 607,1 тыс. человек (на 3,8%) [1].

Снижение численности населения приводит к вымиранию многих сел и сокращению количества сельских поселений, ухудшается демографическая ситуация на сельских территориях. При этом существующие механизмы и меры на федеральном уровне в современных реалиях Саратовской области не достигли поставленных целей, так как продолжается отток жителей сельских территорий в крупные города и центры. Уровень смертности остается высоким, рождаемость, несмотря на некоторое улучшение ситуации в целом не может восполнить образовавшуюся «демографическую яму» [2,3,4].

На сельских территориях области проблема занятости несколько нивелируется существующими программами поддержки молодых специалистов вузов, приезжающих работать на село и программами по поддержке семейных ферм, грантами по животноводству, которые последнее время достаточно действенны и эффективны [5,6]. Следует продолжать их развивать, а также внедрять подобные механизмы в других отраслях.

Рынок труда нуждается в коренном изменении и трансформации основных механизмов его регулирования, так как продолжается отток специалистов, особенно мужского пола, что приводит к разрушению семей. Этому способствует и то, что интегрированные агроформирования не нуждаются в кадрах той сельской местности, где находится их производство, а привозят работников из разных регионов и городов, используя «вахтовый» метод, тем самым, находя более дешевую рабочую силу. Такая «мобильная» занятость не способствует социально-экономическому развитию сельских территорий.

Продолжающийся процесс переоснащения аграрного сектора современной техникой вызывает рост производительности труда и, как следствие, сокращение по-

требности в работниках. По данным годовых бухгалтерских отчетов регионального Минсельхоза, в Саратовской области с 2010 по 2015 г. площадь обрабатываемой пашни на 1 механизатора выросла в 1,4 раза – с 349 до 494 га [7]. За 2014-2016гг. среднесписочная численность работников в сельхозпредприятиях области снизилась на 715 человек (на 7,6%), а численность работников в КФХ на 95 человек или на 1,1% [см.1,3,7]. Данная ситуация негативно сказывается на занятости населения в сельской местности и приводит к росту безработицы.

По вопросам доходов и распространению бедности среди сельского населения необходимо отметить, что существующее положение на сегодняшний день, когда минимальная заработная плата и прожиточный минимум совпадают, достаточно действительны. В дальнейшем их необходимо ежегодно индексировать в зависимости от повышения цен на коммунальные услуги, продукты питания, товары первой необходимости. При этом уровень оплаты труда работников, занятых в сельском хозяйстве, остается невысоким. Среднемесячная заработная плата работников сельскохозяйственных организаций в среднем за 2014-2016 гг. составила 14423,7 руб., в пищевых организациях – 16349,5 руб. Саратовская область отстает в уровне оплаты труда работников сельского хозяйства от средних показателей Приволжского федерального округа и РФ [см.1,2].

Механизмы и меры регулирования жилищных условий на селе нуждаются в улучшении. Необходимо совершенствовать организацию предоставления жилья малоимущим гражданам на условиях социального найма, упростить процедуру постановки на очередь по предоставлению муниципального жилья по областным и федеральным программам.

Ввод в действие объектов социального и инженерного обустройства в сельской местности идет достаточно медленными темпами, что также не способствует заинтересованности людей в жизни на селе. На сельских территориях за 2014-2015 гг. не введены общеобразовательные и дошкольные учреждения. К 2016 г. в сельской местности насчитывалось 606 школ (66,8 % от общего количества школ), в которых обучалось более 50,8 тыс. детей (22,8 % от общей численности школьников). Возможность участия в соцпартнерстве предприятий и населения области помогает улучшить сложившуюся ситуацию, так напри-

мер, в поселке Ивановский Саратовского района в 2016 г. на спонсорские средства при школе создана разновозрастная дошкольная группа на 25 мест. Положительным является введение в эксплуатацию в 2017 г. 3 сельских школ (Саратовского, Энгельсского и Ровенского районов). Однако не проводится строительство сельских клубов. Остро стоит проблема ввода новых и ремонта существующих фельдшерско-акушерских пунктов, в связи с чем сельскому населению медицинские услуги менее доступны, чем горожанам. Несмотря на то, что с 2012 г. в области построено 17 ФАПов, в том числе в 2017 г. ФАП в селе Успенка Пугачевского района, а в 2018 г. планируется построить ФАП в селе Привольное Ровенского района, ситуация остается напряженной [см.1].

В последнее время большое внимание стало уделяться диверсификации как эффективному инструменту обеспечения устойчивости развития регионов. Считаем, что дифференциация существующих федеральных механизмов и мер регионального регулирования в зависимости от сложившейся конкретной ситуации в сферах социального развития сельских территорий каждого региона и общего уровня его социально-экономического развития необходима, однако требуют уточнения показатели и критерии оценки ситуации в данных регионах. Например, строительство социальных объектов должно исчисляться не на количество жителей, проживающих в данной местности, а быть привязанным к каждому конкретному населенному пункту. Так, например, необходимо развивать систему многоуровневого здравоохранения и специализированного медобслуживания, при которой базовый уровень обеспечивается непосредственно в сельских населенных пунктах. Необходимо создавать центры торгово-бытового обслуживания на селе, сельскохозяйственные кооперативные рынки, магазины, сервисные центры, школы, детсады и т.д.

Учитывая наши многолетние исследования и опыт управления сельским развитием развитых стран, федеральная господдержка должна оказываться развивающимся территориям, а также тем регионам, которые могут успешно освоить выделенные средства. Деление на сильные и отсталые территории, по нашему мнению, не совсем правомерно, так как во многом их статус зависит от уже оказанной им господдержки в прошлом. Депрессивные регионы должны получать господдержку по

таких комплексов в селах должны проводиться ремонт и строительство дорог, газификация, обустройство территорий. Соответственно на эти цели необходимо выделять средства регионального и местных бюджетов в разумных пропорциях (50%х50%, 60%х40%, 70%х30%), согласно целевым региональным и муниципальным программам развития сельских территорий [см.6, см.10,11,12].

На базе социокультурных комплексов можно будет реализовывать различные социальные и культурные проекты развития сельских территорий, создавать духовные и культурные центры, школы ремесел, возрождая забытые традиции и повышая культурно-образовательный уровень жителей села. Эти комплексы целесообразно создавать на базе уже имеющихся учреждений культуры и образования, а также при необходимости и учреждений медицины при поддержке региональных и местных администраций, применяя либо административную, либо ассоциативную основу его создания в форме товарищества (договора о совместной деятельности), возможности сотрудничества с местным населением и бизнес-сообществом.

Выводы

1. Незрелость инфраструктуры, ограниченность сферы применения труда и низкая заработная плата ведут к снижению привлекательности жизни и работы на сельских территориях Саратовского региона. Механизмы регулирования развития социальной и инженерной инфраструктуры, доступность социальных услуг нуждаются в совершенствовании.

2. Повышение уровня занятости и получение доходов сельским населением могут быть связаны с развитием отраслей мясного животноводства, например, свиноводства, скотоводства, птицеводства, кролиководства. Помимо этого сельским жителям можно предложить осваивать рыбоводство и тепличное овощеводство. Ужесточение требований, тотальный контроль, ликвидация мест торговли в регионе практически нивелировали торговлю молоком от производителя и лишили сельчан возможности реализовать, а горожан возможности приобретать качественную, экологически чистую продукцию.

3. Создание электронных площадок торговли сельскохозяйственной продукцией позволит небольшим хозяйствам и фермерам почувствовать себя равноправными участниками большого рынка, так как любой желающий производитель может

разместить о себе информацию совершенно бесплатно. Большим плюсом сетевой торговли является то, что с ее помощью сельхозпроизводитель может встретиться с покупателем своей продукции напрямую, без многочисленных посредников.

4. Весьма актуально и расширение не-сельскохозяйственной занятости – развитие ремесел или промыслов, если есть перспективы, – сельского агротуризма различных типов.

5. Функционирование и развитие социокультурных комплексов на сельских территориях позволит обеспечить оптимальные условия полноценного воспитания и образования детей, разностороннее развитие, социальную защиту, эффективно использовать социокультурные и производственные возможности, кадровые и материальные ресурсы, создавать на селе все условия для полноценной социализации личности. При этом необходимо нормативно-правовое обеспечение создания и функционирования таких комплексов на федеральном и региональном уровнях, с соответствующими разрешениями и финансированием из бюджетов различных уровней (федерального или регионального).

6. Помимо этого необходимо лучше адаптировать программы социального развития села и приемы социально-экономических преобразований к местным условиям, не повторяя лишь основные положения Федеральной целевой программы.

Список литературы

1 Материалы Федеральной службы государственной статистики РФ [Электронный ресурс]. – 2018.-URL: <http://www.gks.ru> (дата обращения: 30.04.2018).

2 Трофимова В.И. Сельская занятость и развитие альтернативных видов деятельности на селе // Научное обозрение: теория и практика.-2016.-№ 5.-С. 35-44.

3 Трофимова В.И. Актуальные проблемы развития сельских территорий на региональном уровне // Островские чтения. -2017.- № 1.- С. 551-556.

4 Фирсов А.И., Юркова М.С., Трофимова В.И. Совершенствование организационно-экономического механизма развития сельских территорий в регионе // Научное обозрение: теория и практика. -2017.- № 4. -С. 84-94.

5 Фирсов А.И., Юркова М.С., Голубева А.А. Совершенствование социальных и экономических отношений на селе // Научное обозрение: теория и практика. – 2018. – №1. – С. 113-126.

6 Юркова М.С., Трофимова В.И., Голубева А.А., Провидонова Н.В. Совершенствование механизма социальных отношений в интегрированных формированиях на сельских территориях региона // Экономика сельского хозяйства России. – 2018г. - № 8. – С. 79-84.

7 Качанов А.И., Фирсов А.И. Совершенствование земельных отношений как основа развития сельских территорий региона // Аграрный научный журнал. – 2018. - №2. – С.76-80.

8 Юркова М.С., Трофимова В.И., Голубева А.А. Современное состояние и основные проблемы социального и экономического развития сельских территорий Саратовской области // Аграрный научный журнал. – 2018г. - №10 – С. 96-100.

9 Голубева А.А. Экологическое сельское хозяйство // Проблемы и перспективы развития сельского хозяйства и сельских территорий: материалы III межд.науч.-практ. конф.– М.-Саратов: Министерство сельского хозяйства Российской Федерации, ФГБОУ ВПО "Саратовский государственный аграрный университет им. Н.И. Вавилова, 2014.- С. 76-80.

10 Фирсов А.И., Юркова М.С., Голубева А.А. Совершенствование социальных и экономических отношений на селе // Научное обозрение: теория и практика. – 2018. – №1. – С. 113-126.

11 Концепция устойчивого развития сельских территорий Российской Федерации на период до 2020 года от 30 ноября 2010 г. [Электронный ресурс].-2018.–URL: <http://mcx.ru/upload/iblock/db1/db14372dc81417f7a376c3034d3c9bf4.pdf> (дата обращения: 28.04.2018).

12 Стратегия устойчивого развития сельских территорий Российской Федерации на период до 2030 года, утверждена распоряжением Правительства Российской Федерации от 02 февраля 2015 г. № 151-р // Информационно-правовая система «Консультант Плюс». - 2018.-URL: <http://government.ru/docs/16757/> (дата обращения: 28.04.2018).

Spisok literatury

1 Materialy Federal'noj sluzhby gosudarstvennoj statistiki RF [Jelektronnyj resurs]. – 2018.-URL: <http://www.gks.ru> (дата obrashhenija: 30.04.2018)

2 Trofimova V.I. Sel'skaja zanjatost' i razvitiye al'ternativnyh vidov dejatel'nosti na sele //

Nauchnoe obozrenie: teorija i praktika.- 2016.- № 5.-S. 35-44.

3 Trofimova V.I. Aktual'nye problemy razvitiya sel'skih territorij na regional'nom urovne // Ostrovskie chtenija. -2017.- № 1.- S. 551-556.

4 Firsov A.I., Jurkova M.S., Trofimova V.I. Sovershenstvovanie organizacionno-jekonomicheskogo mehanizma razvitiya sel'skih territorij v regione // Nauchnoe obozrenie: teorija i praktika. -2017.- № 4. -S. 84-94.

5 Firsov A.I., Jurkova M.S., Golubeva A.A. Sovershenstvovanie social'nyh i jekonomicheskikh odnoshenij na sele // Nauchnoe obozrenie: teorija i praktika. – 2018. – №1. – С. 113-126.

6 Jurkova M.S., Trofimova V.I., Golubeva A.A., Providonova N.V. Sovershenstvovanie mehanizma social'nyh odnoshenij v integrirovannyh formirovaniyah na sel'skih territorijah regiona // Jekonomika sel'skogo hozjajstva Rossii. – 2018g. - № 8. – С. 79-84.

7 Kachanov A.I., Firsov A.I. Sovershenstvovanie zemel'nyh odnoshenij kak osnova razvitiya sel'skih territorij regiona // Agrarnyj nauchnyj zhurnal. – 2018. - №2. – С.76-80.

8 Jurkova M.S., Trofimova V.I., Golubeva A.A. Sovremennoe sostojanie i osnovnye problemy social'nogo i jekonomicheskogo razvitiya sel'skih territorij Saratovskoj oblasti // Agrarnyj nauchnyj zhurnal. – 2018g. - №10 – С. 96-100.

9 Golubeva A.A. Jekologicheskoe sel'skoe hozjajstvo // Problemy i perspektivy razvitiya sel'skogo hozjajstva i sel'skih territorij: materialy III mezhd.nauch.-prakt. konf.–М.-Saratov: Ministerstvo sel'skogo hozjajstva Rossijskoj Federacii, FGBOU VPO "Saratovskij gosudarstvennyj agrarnyj universitet im. N.I. Vavilova, 2014.- S. 76-80.

10 Firsov A.I., Jurkova M.S., Golubeva A.A. Sovershenstvovanie social'nyh i jekonomicheskikh odnoshenij na sele // Nauchnoe obozrenie: teorija i praktika. – 2018. – №1. – С. 113-126.

11 Konceptija ustojchivogo razvitiya sel'skih territorij Rossijskoj Federacii na period do 2020 goda ot 30 nojabrja 2010 g. [Jelektronnyj resurs].-2018.–URL: <http://mcx.ru/upload/iblock/db1/db14372dc81417f7a376c3034d3c9bf4.pdf> (дата obrashhenija: 28.04.2018).

12 Strategija ustojchivogo razvitiya sel'skih territorij Rossijskoj Federacii na period do 2030 goda, utverzhdena rasporyazheniem Pravitel'stva Rossijskoj Federacii ot 02 fevralja 2015 g. № 151-r // Informacionno-pravovaja sistema «Kon-sul'tant Pljus». - 2018.-URL: <http://government.ru/docs/16757/> (дата obrashhenija: 28.04.2018).

ASSESSMENT AND MEASUREMENT OF THE VARIABILITY OF INDICATORS OF
AGRICULTURAL LABOR MARKET OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АГРАРЛЫҚ ЕҢБЕК НАРЫҒЫ
ИНДИКАТОРЛАРЫНЫҢ АУЫТҚУЫН БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ӨЛШЕУ

ОЦЕНКА И ИЗМЕРЕНИЕ КОЛЕБЛЕМОСТИ ИНДИКАТОРОВ АГРАРНОГО
РЫНКА ТРУДА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

D.N. SHAIKIN

C.E.Sc., Professor

M.M. VALIEVA

C.E.Sc., Associated Professor

O.V. KOPYLOVA

C.E.Sc., Associated Professor

North-Kazakhstan State University named after M. Kozybayev

Д.Н. ШАЙКИН

э.ғ.к. профессор

М.М. ВАЛИЕВА

э.ғ.к., доцент

О.В. КОПЫЛОВА

э.ғ.к., доцент

М.Қозыбаев атындағы Солтүстік-Қазақстан мемлекеттік университеті

Д.Н. ШАЙКИН

к.э.н, профессор

М.М. ВАЛИЕВА

к.э.н, доцент

О.В. КОПЫЛОВА

к.э.н, доцент

Северо-Казахстанский государственный университет им. М. Козыбаева

Abstract. The current state of one of the economic institutions of the republic –is labor market is analyzed. The issues of assessing and measuring the variability of its absolute indicators are considered: the number of employed and unemployed in the structure of the economically active population, the level of employment and unemployment are considered. The current state of agricultural labor market is presented. The points of view and scientific approaches of Kazakhstan scientists on this issue are presented. Based on the study of statistical information on the current situation in labor market in agricultural sector of Kazakhstan, the coefficients of variation (variability) in the number of employed and unemployed rural population were calculated by age criteria. The calculation is presented in the form of statistical identities. The greatest variability is noted in the economically active population groups of 15–19 and 25–29 years old. In the specified age intervals, the value of the coefficient of variation is maximum. The authors point out the need to take into account the results obtained in the development of national and regional policy documents, the purpose of which is to further effectively develop the labor market in agricultural sector, as well as to ensure the growth of the level and quality of life of people living in rural areas.

Аңдатпа. Республиканың экономика институттарының бірі – еңбек нарығының ағымдағы жай-күйі талданған. Оның абсолюттік индикаторларының ауытқушылығын бағалау және өлшеу мәселелері: экономикалық белсенді халық құрылымында жұмыспен қамтылғандар мен жұмыссыздар саны, жұмыспен қамту және жұмыссыздық деңгейі қарастырылған. Аграрлық еңбек нарығының қалыптасқан жағдайы ұсынылған. Осы мәселе бойынша қазақстандық ғалымдардың көзқарастары мен ғылыми көзқарастары келтірілген. Қазақстанның аграрлық саласындағы еңбек ресурстары нарығындағы ағымдағы жағдай туралы статистикалық ақпаратты зерделеу негізінде жас шамасы бойынша жұмыспен

Социальные проблемы села

nomically active population). The authors argue that the ongoing agrarian reforms in the country have revealed the important issues in the sphere of labor market formation and regulation that require timely solutions. Researchers conclude that the rural labor resources are the fundamental elements of the productive potential of agriculture and the main driving force of the innovative development of the agrarian sector of the region [1].

A.K. Dzhusibaliyeva and G.Zh. Abdykeroev introduce the measures of state support of employment in agriculture of the republic, studies labor market problems in rural areas and formulate directions for their solution within the framework of state programs in the field of ensuring productive and rational employment, as well as the development of entrepreneurship. The authors emphasize the fact that at present the problem of rural unemployment, including unemployment of rural youth, is topical. At the same time, effective use of labor resources at the stage of industrial-innovative development of the national economy and diversification of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan is the main factor in increasing the employment of the rural population [2].

Zh.S. Bulhairova, A.M. Balkibayeva and Z.P. Aidynov, researching the main trends in

the development of human capital in Kazakhstan's agriculture, note that human capital in rural areas is one of the main components of the resource potential of agriculture. The authors state that modern economic conditions require more effective use of labor potential, while the problem of employment in agriculture acquires special significance, where the scope of employment of the population is narrowed [3].

G.U. Akimbekova and G. Egizbaeva discuss about organizational and economic preconditions for the association of small business forms and units in agricultural cooperatives, as well as the need to use new approaches for the development of agricultural cooperation in Kazakhstan. The authors emphasize the improvement of the regulatory and legal framework, the system of state financial and credit support, the formation of information and consulting services, the improvement of the system of training the cooperative personnel, the creation of a unified system of agricultural cooperation, etc. [4].

Results and their discussion. Table 1 presents the dynamics of the main indicators of urban and rural labor markets in the Republic of Kazakhstan.

Table 1 – The main indicators of urban and rural labor markets in the Republic of Kazakhstan in 2014-2016 by age

Indicator	2014		2015		2016	
	urban	village	urban	village	urban	village
Economically-active population, in thousand people	4 973,3	3 988,6	5 149,6	3 925,3	5 152,3	3 846,6
The level of economic activeness of population, %	69,4	72,4	69,6	73,3	68,8	71,7
Employed population, in thousand people	4 715,3	3 794,8	4 890,7	3 733,1	4 890,7	3 662,7
Level of employment, in % to the:						
population aged 15 years and more	65,8	68,9	66,1	69,7	65,3	68,3
amount of economically active population	94,8	95,1	95,0	95,1	94,9	95,2
Hired workers, in thousand people	3 884,7	2 225,0	4 069,0	2 225,9	4 102,0	2 240,9
The share of the hired workers in the amount of employed people, %	82,4	58,6	83,2	59,6	83,9	61,2
Self-employed workers, in thousand people	830,6	1 569,8	821,7	1 507,2	788,7	1 421,8
The share of the self-employed people in the amount of employed people, %	17,6	41,4	16,8	40,4	16,1	38,8
Unemployed people, in thousand people	258,1	193,8	258,9	192,3	261,6	183,9
Level of unemployment, %	5,2	4,9	5,0	4,9	5,1	4,8
The level of youth unemployment (15-28 years), %	5,0	3,4	4,8	3,7	4,6	3,5
Level of long-term unemployment, %	2,1	2,6	2,2	2,7	2,2	2,3
People who are not a part of the economically active population, thousand people	2 193,1	1 522,8	2 250,2	1 429,9	2 339,3	1 515,7
Share of people who are not a part of economically active population, %	30,6	27,6	30,4	26,7	31,2	28,3

Source: [5]

Социальные проблемы села

According to the data in table 1, the dynamics of urban and rural labor markets in the Republic of Kazakhstan is multidirectional.

Thus, the amount of economically active population in the urban labor market amounted to 5 152,3 thousand people, which is 2,7 thousand people (or 0,05%) more than in 2015 and 179,0 thousand people (or 3,6%) more than in 2014. In turn, this indicator in the rural labor market in 2016 amounted to

3 846,6 thousand people, which is 78,7 thousand people (or 2,0%) less than in 2015 and 142,0 thousand people, people (or 3,56%) less than in 2014. Practically similar trends are noted in the number of employed population in the urban and rural labor markets of our country.

Table 2 shows the number of urban and rural economically active population by age.

Table 2 – The amount of urban and rural economically active population of the Republic of Kazakhstan in 2014-2016 by age

Indicator	2014		2015		2016	
	urban	village	Urban	village	urban	village
Amount of the economically-active population, in thousand people	4 973,3	3 988,6	5 149,6	3 925,3	5 152,3	3 846,6
in the following age interval:						
15	0,7	3,3	0,3	1,2	0,0	0,4
16-19	44,7	92,9	43,9	84,1	37,3	72,5
20-24	595,5	582,0	668,7	517,2	567,1	473,3
25-29	820,0	596,4	804,3	601,6	841,1	604,8
30-34	779,4	571,6	779,5	560,3	823,1	573,7
35-39	676,8	439,5	708,7	442,6	699,5	431,2
40-44	622,2	454,4	617,3	439,4	644,8	437,9
45-49	536,1	435,1	556,5	432,9	556,2	420,0
50-54	471,8	438,1	499,9	431,0	491,7	415,3
55-59	291,1	254,4	330,9	275,8	343,9	275,9
60-64	107,2	97,7	112,2	104,5	116,5	109,2
65 and more	27,9	23,4	27,3	34,9	31,1	32,5

Source: [6]

The largest amount of the economically active population is noted in such age groups as 25-29 years and 30-34 years.

For example, the amount of urban economically active population aged 25-29 years in 2016 was 841,1 thousand people, which is 36,8 thousand people (or 4,58%) more than in 2015 and 21,1 thousand people (or 2,57%) more than in 2014. In turn, the value of this indicator in rural areas was 604,8 thousand people, which is 3,2 thousand people (or 0,53%) more than in 2015 and 8,4 thousand people (or 1,41%) more than in 2014.

The considered data on the analysis and assessment of the labor market in the Republic of Kazakhstan, which are reflected in the form of relevant indicators published by the state statistical bodies, are generally accepted. Along with this, a number of problems needed to be resolved, one of which is the assessment of the degree of stability (variability) of the dynamical development of the economically active population in the Republic of Kazakhstan.

The comparative assessment of the stability (variability) of totality's units is carried out

on the base of the calculation of the statistical coefficient of variation, which is calculated as follows:

$$V = \frac{\sigma}{\bar{x}} \cdot 100\% \quad (1)$$

where V is the coefficient of variation; \bar{x} is the average value of the characteristic in the totality; σ is the standard deviation.

The greater the value of this indicator, that is, the variability of the coefficient of variation, the less homogeneity of the population under consideration and a significant variation in the values of the characteristic around the average meaning. With regard to the assessment of economic activity of the population of the Republic of Kazakhstan, it should be said that the greater the value and amplitude of this coefficient, the less stable it has.

The standard deviation (σ) and the average value of the characteristic in the aggregate (\bar{x}) are, respectively, as follows:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum(x - \bar{x})^2}{n}} \quad (2)$$

Социальные проблемы села

$$\bar{x} = \frac{\sum x}{n} \quad (3)$$

where \bar{x} is the meanings of values for each unit of the totality; n is the number of units in the totality.

Based on the available statistical data for 2012-2016 by the number of employed and unemployed people living in the rural areas of our country, we calculate the coefficients of variation for the corresponding age groups (tables 3, 4).

Table 3 – Calculation of statistical coefficients of variation in the number of employed population of the Republic of Kazakhstan at the agrarian sector of the economy in 2012-2016 by age

Indicator	2012	2013	2014	2015	2016	$X_{cp.}$	σ	V
Employed people, total	3 896,40	3 900,70	3 794,80	3 733,10	3 662,70	3 797,5	92,5	2,4
15-19	137,3	93,2	92,6	82,6	71,1	95,4	22,5	23,6
20-24	501,9	473,3	564,2	497,9	456,1	498,7	36,8	7,4
25-29	560,1	591,6	566,1	574,8	577,3	574,0	10,7	1,9
30-34	591,4	586,8	529	522,4	531,8	552,3	30,3	5,5
35-39	423,6	425,4	417,8	417,8	407,5	418,4	6,3	1,5
40-44	425	426,7	433,1	420,3	419,7	425,0	4,9	1,1
45-49	442,4	447,9	415,3	413,4	401,9	424,2	17,8	4,2
50-54	422,3	443,2	419,9	410,4	396,6	418,5	15,3	3,7
55-59	252,3	271,8	239,1	256,2	261,9	256,3	10,8	4,2
60-64	108,8	112,2	94,2	102,3	106,5	104,8	6,2	5,9
65 and more	31,4	28,7	23,4	34,8	32,3	30,1	3,9	12,9

Source: [7], calculated by the authors

According to the data in table 3, the number of employed population in the agricultural sector of the Republic of Kazakhstan is decreasing.

Thus, in 2016 the value of this indicator was 3 662,7 thousand people, which is 70,4 thousand people (or 1,89%) less than in 2015 and 132,1 thousand people (or 3,48%) less than in 2014.

The highest variability, characterized by the coefficient of variation, is noted in the age group 15-19 years of the employed population

in rural areas. According to the calculation, it is 23,6%. Also, high variability is noted in the employed population in age group of 20-24 years. Here, it is 7,4%.

However, in general, the overall coefficient of variation for the employed population living in rural areas in the Republic of Kazakhstan is 2,4%.

According to the data in table 4, the number of unemployed people in the agrarian sector is also decreasing.

Table 4 - Calculation of the statistical coefficients of variation in the number of the unemployed population of the Republic of Kazakhstan at the agrarian sector of the economy in 2012-2016 by age.

Indicator	2012	2013	2014	2015	2016	$X_{cp.}$	σ	V
Unemployed people, total	203,5	201,8	193,8	192,2	183,9	195,0	7,1	3,6
15-19	3,6	1,5	3,6	2,7	1,8	2,6	0,9	33,2
20-24	15,2	17,9	17,8	19,3	17,3	17,5	1,3	7,6
25-29	40,7	42,4	30,3	26,8	27,5	33,5	6,7	19,9
30-34	37,9	47,1	42,6	37,9	41,9	41,5	3,4	8,3
35-39	23,7	20,9	21,7	24,7	23,6	22,9	1,4	6,1
40-44	18,4	18,9	21,2	19	18,2	19,1	1,1	5,6
45-49	18,4	14,7	19,8	19,5	18,1	18,1	1,8	10,0
50-54	22	22,1	18,2	20,6	18,7	20,3	1,6	8,0
55-59	18,9	13	15,3	19,5	14	16,1	2,6	16,2
60-64	4,7	3,3	3,4	2,2	2,7	3,3	0,8	25,8
65 and more	-	-	-	-	0,2	0,0	-	-

Source: [7], calculated by the authors.

Thus, in 2016 the value of this indicator was 183,9 thousand people, which is 8,3 thousand people (or 4,31%) less than in 2015 and 9,9 thousand people (or 5,11%) is less than in 2014.

The highest variability, characterized on the base of the value of the coefficient of variation, is noted among the unemployed people in the rural areas in the age group of 15-19 years. According to the calculation, it is 33,2%. Also, higher variability is noted amongst the unemployed population of 25-29 years. Here, it is 19,9%.

However, in general, the overall coefficient of variation for the unemployed population living in the rural areas in the Republic of Kazakhstan is 3,6%.

Conclusion.

1. The existing gap between the values of variation indicators among employed and unemployed youth, living in rural areas with other categories of economically active population, indicates the need for further development and improvement of the agricultural labor market in the Republic of Kazakhstan.

2. This is expressed in improving the state of the transport infrastructure, ensuring the expansion of information awareness of the population about available job vacancies, the development of small business and entrepreneurship, etc.

3. Therefore, it is necessary to carry out different types of research aimed at the justification of the factors influencing the development of modern agricultural labor market.

4. Besides, understanding these factors would allow providing more qualitative economic forecasts of this market institute's development tendencies.

5. According to the authors' opinion, the obtained results can be taken into account in the development of national and regional policy documents aimed at the further effective development of the agricultural labor market, reducing the impact of destabilizing factors, as well as ensuring the growth of the level and quality of life of the population living in rural areas of our country.

Список литературы

1 Беспалый С.В., Нарынбаева А.С., Кашук Л.И. Сельский рынок труда: особенности регионального развития // Проблемы агрорынка. - 2018. - №2. - С. 209-214.

2 Джусибалиева А.К., Абдыкерова Г.Ж. Государственная поддержка занятости в сельском хозяйстве Казахстана // Проблемы агрорынка. - 2018. - №2. - С. 215-224.

3 Булхайрова Ж.С., Балкибаева А.М., Айдынов З.П. Человеческий капитал в сельском хозяйстве Казахстана: современные тенденции // Проблемы агрорынка. – 2017. – №4. – С. 180-184.

4 Akimbekova G.U., Yegizbayeva G. Strategy of agricultural cooperation development in Kazakhstan // Проблемы агрорынка. - 2017. - №1. – С. 92-96.

5 Экономическая активность населения в Казахстане. Статистический сборник на казахском и русском языках / под ред. Н.С. Айдапкелова.- Астана: Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2017. - 213с.

6 Занятость в Казахстане. Статистический сборник на казахском и русском языках / под ред. Н.С. Айдапкелова. – Астана: Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, 2017. – 193с.

7 Сайт Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс].–2018.- URL: <http://www.stat.gov.kz> (дата обращения: 26.11.2018).

References

1 Bepalyi S.V., Narynbayeva A.S., Kashuk L.I. Rural labor market: peculiarities of regional development // Problems of Agrimarket. – 2018. – №2. - PP. 209-214.

2 Dzhusibalieva A.K., Abdykerova G.Zh. State support of employment in agriculture of Kazakhstan // Problems of Agrimarket. – 2018. – №2. -PP. 215-224.

3 Bulhairova Zh.S., Balkibaeva A.M. Aidynov Z.P. Human capital in agriculture of Kazakhstan: modern trends // Problems of Agrimarket. – 2017. – №4. - PP.180-184.

4 Akimbekova G.U., Yegizbayeva G. Strategy of agricultural cooperation development in Kazakhstan // Problems of Agrimarket. – 2017. – №1. - PP. 92-96.

5 Economic activity of population in Kazakhstan. Statistic manual in Kazakh and Russian languages / Editor-in-chief N.S Aidapkelov.- Astana: Committee on statistics of the Ministry of the National Economy of the Republic of Kazakhstan, 2017. – 213p.

6 Employment in Kazakhstan. Statistic manual in Kazakh and Russian languages / editor-in-chief N.S Aidapkelov. –Astana: Committee on statistics of the Ministry of the National Economy of the Republic of Kazakhstan, 2017. – 193p.

7 Web-site of the Committee on statistics of the Ministry of the National Economy of the Republic of Kazakhstan [Electronic Resource]. – 2018.-URL: <http://www.stat.gov.kz> (date of application: 26.11.2018).

**GOVERNMENT REGULATION OF EMPLOYMENT
IN AGRICULTURAL SECTOR OF KAZAKHSTAN**

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ АГРАРЛЫҚ СЕКТОРЫНДАҒЫ
ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУДЫ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ**

**ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЗАНЯТОСТИ
В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ КАЗАХСТАНА**

A.K. JUSSIBALIYEVA¹

C.E.Sc., Associated Professor

G.Zh. ABDYKEROVA¹

C.T.Sc.

G.I. АХМЕТОВА²

C.E.Sc.

¹*S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University*

²*K. Zhubanov Aktobe Regional State University*

A.K. ДЖУСИБАЛИЕВА¹

э.ф.к., қауымдастырылған профессор

Г.Ж. АБДЫКЕРОВА¹

т.ф.к.

Г.И. АХМЕТОВА²

э.ф.к.

¹*С. Сейфулин атындағы Қазақ агротехникалық университеті*

²*Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті*

A.K. ДЖУСИБАЛИЕВА¹

к.э.н., ассоциированный профессор

Г.Ж. АБДЫКЕРОВА¹

к.т.н.

Г.И. АХМЕТОВА²

к.э.н.

¹*Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина*

²*Актюбинский региональный государственный университет
им. К. Жубанова*

Abstract. The measures of State regulation and support of employment in agricultural sector of the republic are considered, the current problems of the modern labor market in agricultural sector are investigated. The ways of their solution in the framework of state programs for the development of productive and rational employment are shown. The indicators of employment and unemployment of the rural population are studied, their indicators are analyzed at the macroeconomic level. The urgency of the problem of rural unemployment, including youth, is presented. The expedient and efficient use of labor resources at the stage of industrial-innovative development of the economy and diversification of agro-industrial complex of Kazakhstan is the main factor for increasing the employment of the rural population. The labor market in agricultural sector is a wide range of problems of socio-economic relations, affecting the issues of increasing the efficiency of agro-industrial production and researching the labor potential of rural areas. Public support for employment in agricultural sector is one of the important priorities of economic policy.

Аңдатпа. Республиканың аграрлық секторындағы жұмыспен қамтуды мемлекеттік реттеу және қолдау шаралары қарастырылған, аграрлық саладағы қазіргі заманғы еңбек нарығының өзекті мәселелері зерттелді. Оларды нәтижелі және ұтымды жұмыспен қамтуды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде шешу жолдары көрсетілді. Ауыл халқының жұмыспен қамту және жұмыссыздық индикаторлары зерделенді, макроэкономикалық деңгейде

insufficiently effective functioning of the labor market are due to the absence of an effective mechanism for its regulation in the context of the country's entry into the global space. Therefore, in modern conditions labor mobility is one of the most important economic parameters. Labor mobility is characterized by real opportunities for workers and their families to move to other areas to choose a place to live, where they can have more profitable job offers. Suchwise, labor mobility contributes to higher efficiency and productivity in the national economy.

President Nursultan Nazarbayev in the next Missive to the people of Kazakhstan «Growing Kazakhstan Welfare: rising income and quality of Life» dated October 5, 2018, noted that it is important to radically reorient the entire agro-industrial complex to a cardinal increase in labor productivity and export growth of processed agricultural products. In the Missive, the President instructed to increase labor productivity in the AIC and the export of recycled rewritten agricultural products at least 2.5 times over the course of five years.

Results and their discussion. In the future, The Agro-Industrial Complex (AIC) of Kazakhstan in many respects can become one of the world's largest producers of agricultural exports. New global economic challenges and the instability of the conjuncture in the commodity markets dictate the need to address the primary task - the diversification of the economy. In achieving this objective, the key role is played by the agrarian sector, which is considered as one of the drivers of structural reforms of the economy and its growth.

The mechanism of functioning of the labor market in the agrarian sector should be contemplated as a set of forms, methods for implementing the economic laws of reproduction of the labor potential of the village, the relationship between supply and demand of labor, the result of which is the determination of the market price of a commodity – salaries and the equilibrium volume of employment of the able-bodied part of the rural population [1].

Currently, the agro-industrial complex (AIC) of Kazakhstan is one of the most important, strategic and developing sectors of the national economy. The state is taking all necessary steps to ensure a favorable investment climate in the agrarian sector, support agricultural producers, create conditions for increasing the competitiveness of agricultural products, improve the financial condition of agrarian entities, as well as develop land relations and improve the social sphere of rural areas. However, a major obstacle to the

implementation of the accommodation function of the labor market and increasing in the number of rural residents is the low level of social infrastructure development, the partial absence of the housing market, poor working conditions in agriculture and its poor motivation. In general, the study shows that the formation of labor resources in agriculture is becoming more difficult in market conditions, and employment in agriculture is connected not only with demographic and migration processes, but also with the level of employment in agricultural enterprises [2].

The report of the First Vice-Minister of Agriculture of Kazakhstan A. Evniev on the issue of the Program for the development of productive employment and mass entrepreneurship for 2017–2021 «Enbek» (Labor), announced on 30.10.2018 at the Government meeting of the Republic of Kazakhstan, noted the following: «Enbek» (Labor) programs The Ministry, through subsidiaries of KazAgro, works to provide loans / micro loans for business projects in rural areas and small towns. For these purposes in 2018 a budget loan was allocated in the amount of 44.7 billion tenge, including 13.9 billion tenge of additional funds allocated in the framework of the fourth initiative «Five Social Initiatives of the President». The budget loan is allocated to the City Halls of the regions, which distribute them between «Agrarian Credit Organization» JSC and «Agrarian Financial Support Fund» JSC. Loans are granted to unemployed, self-employed, budding entrepreneurs, agricultural cooperatives, participants of anchor cooperatives. Also, the Ministry, in the framework of the «Enbek» (Labor) program, is implementing the «Bastau Business» project on business skills training for start-up entrepreneurs. Education is free, with the provision of scholarships during training. At the expense of funds allocated in 2018, it is planned to issue 11,000 microloans, including 2,200 microloans to start-up projects. As of 10.26.2018, development in the republic is 30.9 billion tenge (or 69%) with the issuance of 8778 micro credits (or 80% of the planned figure) (<http://www.mgov.kz>).

During the implementation of the «Roadmap for Formalizing and Involving Informally Employed Populations in the Country's Economy», the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan, being the Operator of the second direction of the «Enbek» Program, that works to involve the self-employed population and the unemployed who are in the status of private farms in productive activities and to the formal sector, through the provision of

Социальные проблемы села

The positive results achieved on this basis make the development and use of ALMPs on the Kazakhstan labor market topical. Our capabilities in this regard are enhanced by the experience accumulated during the implementation of the Roadmap for managing risks in the labor market.

The main directions of the state policy in the field of the labor market include such as: social, regional, national, demographic, legal, youth, economic, migration, and women. All of them together represent a complex of organizational measures for regulating the labor market in the agricultural sector of our country. The mechanism for regulating the labor market in the AIC should include the following elements of regulation: stabilization and reduction of rural unemployment; the creation of a socially oriented labor market; effective functioning of the labor market [5].

The analysis of the current state of employment of the working-age population in rural areas for the study period (2007-2017) showed us an upward trend in the direction of increase (from 2,489 to 4,679.7 thousand people). Compared with the total population, the average annual growth rate was 5-6%, which indicates an increase in the level of their labor activity. There have been significant structural changes in the distribution of the employed population according to the method of their involvement in labor activity. The current age structure of the employed rural population creates favorable prerequisites for improving economic well-being and productive employment.

Transformations in the agro-industrial sector, accompanied by the privatization and development of peasant and farm enterprises, formed a new category of employees – the

self-employed population, whose number in rural areas is 1.7 million people or 48.8% of all employed. In the structure of the self-employed rural population, employers accounted for 2.8%, members of production cooperatives – 0.5%, and employed on an individual basis and employees of family enterprises – 8.6% [6].

Currently, state programs aimed at improving the employment system of the population of the Republic of Kazakhstan, as well as preventing unemployment, promoting the growth of productive employment, improving the quality of the workforce and protecting the national labor market, continue to be implemented. Among them, it is important to note the Employment and Retraining Strategy of the «Employment – 2020» Program, aimed at providing employment, preventing substantial growth in unemployment, and preserving and creating new jobs. The goal of this Program is to increase the income level of the population by promoting sustainable and productive employment.

More macroeconomic, strategic, and socio-economic importance, as we indicated above, is the Program for the Development of Productive Employment and Mass Entrepreneurship for 2017-2021, the purpose of which is to promote productive employment of the population and the involvement of citizens in entrepreneurship. According to operational data provided by local executive bodies of regions and he. Astana and Almaty, within the framework of this Program, in 2017 applied for participation in the Program 595.7 thousand people, of which 572.9 thousand people or 96% were included in the list of Program participants.

Table presents the results of the implementation of state employment programs adopted in Kazakhstan from 2011 to the present.

Table - Results of the implementation of state employment programs (th.pep.)

Indicators	All	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Number of program participants	1737,1	59,2	102,4	106,4	194,4	136	198,3	572,9	367,5
Covered by training	362,7	69,4	63,2	48,6	35,7	14	7,2	92,2	32,4
Received microloans	54,2	1,4	6,5	11,2	9,6	4,4	9,7	7,2	4,4
Employed for jobs	857,6	6,3	13,8	13,2	87,3	102	122,1	315,5	197,4
Directed to social jobs	153,8	16,3	27,6	24,3	18,7	10,4	14,3	24,1	18,1
Aimed at youth practice	135,3	0	24,9	23,5	17,5	10,3	15,1	25,8	18,2
Employed in infrastructure projects	106,2	0	7,2	23,6	23,8	8,6	40,6	2	0,4
Relocated:	26,5	0,2	7,9	4,6	3,5	1,2	2	4	3,1

* Source: Data from the official web site of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan (<http://www.enbek.gov.kz>)

Социальные проблемы села

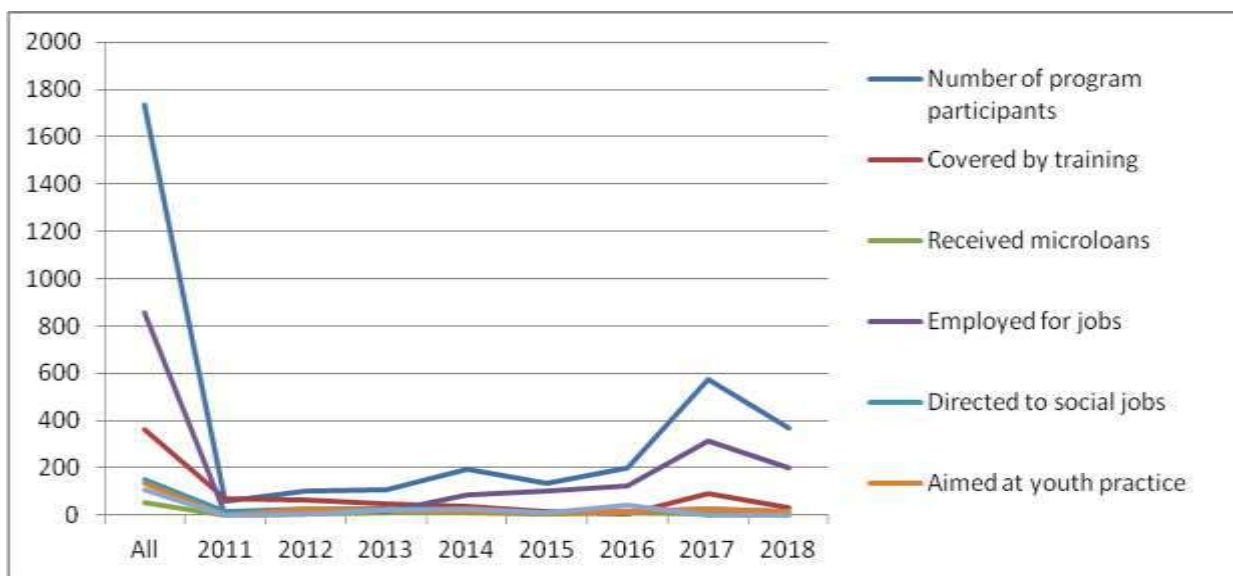
As can be seen from the data in Table 1, from 2011 to the present, as part of the implementation of measures to promote employment of the population, 1.7 million people have been covered (as of August 1, 2018, 367 thousand people), of which:

- ❖ 363 thousand people received vocational education;
- ❖ 54 thousand people received microloans to open or expand their own business;
- ❖ 858 thousand people employed at permanent jobs without providing additional measures of state support;
- ❖ 154 thousand people are employed at social jobs;

- ❖ 135 thousand people aimed at youth practice;
- ❖ 106 thousand people employed in the framework of infrastructure projects;
- ❖ 26 thousand people relocated to a new place of residence.

Despite the systematic work of the state in moving the population from the labor-surplus regions to the labor-deficient ones, there are certain problems during the implementation of the Program.

The same data is interpreted in the form of a diagram in Figure.

*Note: Operated by authors

Figure - Dynamics of indicators of the implementation of the state employment programs

Thus, despite the systematic work of the state in moving the population from the labor-surplus regions to the labor-deficit, there are certain problems in the course of the Program implementation.

Actually, the share of self-employment in the structure of the employed population is high - 24.2% or 2064.4 thousand people. The majority of self-employed people live in rural areas and are employed in private farms, the income from which is often low. Mostly self-employed are not fully covered by the system of social protection and support. The most acute problem of self-employment is in rural areas, where their share is close to 40%. Of particular concern is the unemployment of rural youth, which, due to limited access to vocational education, is almost noncompetitive in the formal labor market [7].

The mechanism of regulating the labor market in the agro-industrial sector is an

adaptive response of production relations, directed at regulating the contradictions in the functioning of the labor market at various levels: macro-, micro-, international, regional. Specific forms of the labor market regulation mechanism in the agrarian sphere are forms of balancing the contradictions in the functioning of the labor market, which develop under the influence of ongoing changes in productive forces and production relations that are often violated, which leads to the manifestation of new forms of labor market regulation in the agro-industrial complex.

Human capital – is a stock of intellectual abilities and practical skills acquired in the process of education and practical human activities, and in economics - the ability of people to participate in the production process. Currently, the most effective investments are in «human capital». Human capital becomes such a strategic resource of

the country, the accumulation and preservation of which ensures the sustainability of its economic development [8].

Perspective employment models must be resilient to market conditions, provide incomes for the rural population, professional growth, and most importantly - jobs. Efficient use of labor potential as the main driving force of modern agrarian transformations and an objective factor for the sustainable development of agricultural production, along with the development of rural social and labor spheres, labor potential, are of particular importance in the field of employment in rural areas. The spread of self-employment in the world is quite high, for example, in Romania, Turkey, Greece, their share exceeds 30%. In terms of industry, the share of self-employed reaches 40% in agriculture in Poland, 20% in construction in the UK, 40% in trade in Spain, 20% in professional, scientific and technical activities in Sweden, 18% in humanitarian services in Germany. It is important to note that all self-employed people in Western countries pay taxes after paying social contributions [9].

The analysis shows that in Kazakhstan for self-employed persons, except through individual entrepreneurship, there is still no working model for paying taxes due to low incomes of self-employed. In this case, there is a problem of sufficiently expensive administration of this kind of activity. At the same time, from 2018, a local government budget is being introduced at the level of a city of district importance, a village, and it is possible at this level it will be more effective to identify the self-employed, including through the outsourcing of individual types of work themselves. Employment programs of the population are based on strategic development plans of the state and in many respects take into account the features of modern development. Measures to reduce unemployment, including youth, support the development of small and medium-sized businesses in order to obtain additional jobs, the organization of an effective system of vocational training and retraining of the unemployed, taking into account the needs of the labor market, the creation of jobs in the implementation of infrastructure projects ensure optimum employment in present conditions.

Conclusion:

1. The current position of the country's labor market is characterized as a result of active state support with relatively high employment rates and relatively low

unemployment rates. At the same time in the formation of the supply and demand of labor there are some negative trends.

2. The formation of the Kazakhstan model of the labor market and the formation of its main parameters for the medium term until 2020 should take into account not only the current situation in the labor market of the agrarian sector, but also the changed situation on the world labor market in the post-crisis period.

3. One of the exogenous factors in the development of the labor market is the innovative development of the agro-industrial complex, which means its qualitative, technological transformation achieved due to the growth of the productive forces while improving the organizational and economic mechanism of agriculture, as well as the industries interacting with it and the agro-industrial complex as a whole. It is ensured by the ever-expanding use of more advanced technologies for the production and processing of agricultural products, animal breeds, improved crop varieties, new machines, equipment, progressive organizational and economic models, modern information technologies and other.

4. Government regulation and support of employment in the agrarian sector presupposes, in economic terms, an increase in productive employment, an increase in labor productivity and wages, and in the social sector, a decrease in unemployment, an increase in labor activity and the development of human potential. Therefore, the planned measures within the framework of state programs in this area will contribute to solving the identified problems through promoting productive employment of the population and stimulating labor by increasing the potential of labor resources and engaging citizens in entrepreneurship in accordance with the best practices of the countries of the Organization for Economic Cooperation and Development.

Список литературы

1 А.К. Джусибалиева. Аграрная политика: учебное пособие. - Астана, 2016. - 157 с.

2 К. Бодаухан, А.К. Джусибалиева. Влияние миграционных процессов на занятость в сельском хозяйстве Республики Казахстан // Проблемы агрорынка.- 2018.- №1.- С.171-178.

3 А. Курманбеков, М. Темирханов. Обзор рынка труда Казахстана 2018 [Электронный ресурс]. - 2018. - URL:<http://www.halykfinance> (дата обращения: 31.10.2018).

4 А.К. Джусибалиева, М.Д. Сайымова, Л.Т. Бекбосынова. Рынок труда в аграрном

Казахстану, как и другим странам Центральной Азии, важно участвовать в реализации китайской инициативы «Экономический пояс Шелкового пути», эффективно использовать новые преимущества, добиваясь минимизации рисков и угроз.

Глобализация, которая сложилась в одну из ведущих тенденций мирового развития на рубеже XX-XXI столетий, оказывает все более глубокое воздействие на социально-экономическую и другие сферы жизни человечества, в том числе на характер международной жизни [2].

Интеграция постсоветских республик между собой и в мировую экономику, поиск ими собственного места на международной арене, отстаивание национальных интересов при включении в региональную и мировую политику происходят в условиях глобализации, которая имеет как положительные, так и отрицательные стороны.

Двигателем глобализационных процессов, стремительно интегрирующих капиталы, технологии, услуги и информацию, является мировая торговля [3]. Связывая в единые сети новые страны, регионы и целые континенты, происходящее оказывает влияние на характер, интенсивность, продолжительность двусторонних и многосторонних отношений, стимулируя взаимодействие государств, прежде не являвшихся партнерами. Тенденциям глобального развития соответствует проект возрождения Шелкового пути, предусматривающий создание новых возможностей для развития экономических отношений между Азией и Европой, объединение усилий множества стран, находящихся на разном уровне экономического развития и различающихся своим укладом.

Результаты и их обсуждение. В современных условиях расширяются сферы взаимных инвестиций, продолжается сотрудничество в областях сельского, лесного и рыбного хозяйств, животноводства, сельскохозяйственной техники, производства и переработки сельскохозяйственной продукции, в сферах аквакультуры, океанического рыболовства, переработки морепродуктов, опреснения воды [4].

Немаловажно обеспечить в рамках китайской концепции возрождения Шелкового пути возможность расширения экономического и инвестиционного сотрудничества между государствами, расположенными вдоль Шелкового пути, которые являются также участниками различных региональных интеграционных объединений.

Казахстанско-китайское сотрудничество в области сельского хозяйства является важной составляющей частью двусторонних торгово-экономических отношений. Казахстанский рынок зерна привлекателен для Китая своими преимуществами: стабильностью выращивания, высоким качеством, отсутствием вредных веществ в зерне, тогда как, например, уровень токсинов в китайском зерне доходит до 1000-2000 условных единиц. Кроме того, после обработки зерна отходы вполне пригодны в качестве корма для скота, весьма привлекательна и цена казахстанского зерна [5].

Товарооборот между Казахстаном и Китаем составил в 1 квартале 2018 г. по экспорту пшеницы и меслин - 20,9 млн долл., растительных масел и жиров – 16,2, семян подсолнечника 13,4; хлопка – 6 млн долл.

За 2017 г. товарооборот сельскохозяйственной продукции и продуктов ее переработки между Казахстаном и Китаем был в размере 345,0 млн долл. США, увеличившись на 32% по сравнению с 2016 г. (261,0 млн долл. США).

Экспорт продукции АПК за 2017 г. в КНР составил 180,5 млн долл. США и возрос на 34,3% (со 134,4 млн долл. до 180,5 млн долл.).

Экспорт пшеницы составил 306,9 тыс. т на сумму 57,5 млн долл. США (в 2016 г. экспорт пшеницы был 281,1 тыс. т, или 52,4 млн долл. США). Увеличился экспорт замороженной рыбы в 2,2 раза (с 1301 до 2883 т, или с 1,4 до 3,2 млн долл. США) и по другой продукции отмечен рост экспорта.

Зерноперерабатывающая компания «Чжэной» открыла в г. Хоргос на китайско-казахстанской границе завод по переработке зерна годовой мощностью 100 тыс. тонн. В перспективе намечено импортировать из Казахстана 150-200 тыс. т зерна.

Для обеспечения экспорта предприятиям необходимо соблюдать фитосанитарные требования Китая по карантинным вредителям, которые не должны быть в зонах возделывания и экспортных партиях продукции растениеводства. Основная проблема экспорта для казахстанских сельских товаропроизводителей – отсутствие в открытом доступе конкретной информации на казахском и русском языках по требованиям (стандартам) Китая к сельскохозяйственной продукции (по продукции растениеводства подписаны протоколы только по пшенице и соевым бобам) [6].

Подписан протокол по фитосанитарным требованиям для экспорта рапсового шрота в Китай, продекларировано признание статуса зоны, свободной от ящура, с вакцинацией для 5 областей (ВКО, Алматинская, Жамбылская, Кызылординская и Туркестанская), что дает возможность поставлять в Китай животноводческую продукцию и живых животных по согласованным ветеринарным требованиям со всей территории Казахстана (в 2016 г. КНР, признала статус зоны, свободной от ящура без вакцинации для 9 областей Казахстана).

Подписание в ближайшее время протокола по ветеринарным требованиям к говядине обеспечит возможность ее экспорта из Республики Казахстан в КНР.

В Китай экспортируются подсолнечник, лен, сафлор, овощи сушеные, орехи, дыня. 90% объема квоты на импорт зерна в КНР получает компания COFCO. Остальные 10% распределяются среди частных компаний КНР. COFCO, как и другие частные компании, самостоятельно принимает решение о стране происхождения зерна и поставщиках. За 9 месяцев 2016 г. из Казахстана в Китай экспортировано 251,5 тыс. т пшеницы (9,8% всего экспорта пшеницы).

Дальнейшее наращивание импорта из Казахстана в Китай осуществляется предприятием «Shaanxi Golden Crown Farming», выпускающим витамины и косметику из натурального сырья, заинтересованным в покупке 5 тыс. т овечьей шерсти из Казахстана для изготовления 100 т ланолина.

«Xian Silk Road» ожидает завершения процедуры включения китайской стороной в Реестр поставщиков, имеющих право ввоза из Казахстана в КНР меда. Предприятие имеет контракт на поставку 1000 т продукции пчеловодства из Восточно-Казахстанской области. В планах предприятия «Shaanxi Food and Agriculture» строительство мясокомбината мощностью до 40 тыс. т говядины.

Китай является стратегическим партнером Казахстана, имеющим огромный рынок для реализации сельскохозяйственной продукции. Так, китайская компания «Aiju» уже несколько лет поставляет на рынок КНР растительное масло и муку казахстанского производства. Компания инвестировала завод глубокой переработки зерна и масла с упаковкой конечного продукта в тару с маркировкой «Сделано в Казахстане». Выпущенная продукция пользуется большим спросом в Китае.

В целях наращивания экспорта казахстанской сельскохозяйственной продукции ведомствами государств подписаны протоколы и ветеринарные сертификаты по рыбно-продукции, племенным лошадям, замороженной баранине, пшенице, меду, пшеничным отрубям, соевым бобам, убойным лошадям. Запланировано согласование ветеринарных требований к говядине, крупному и мелкому рогатому скоту для убоя, однокорбым верблюдам, фитосанитарные требования к ячменю, кукурузе, льну, фасоли, гороху, сафлору, семенам бахчевых культур (тыквы, арбуза, дыни). Предполагается получение разрешения на отгрузку зерна из элеваторов Актюбинской, Восточно-Казахстанской, Павлодарской областей, в настоящее время разрешена отгрузка зерна из 67 хлебоприемных предприятий Акмолинской, Северо-Казахстанской и Костанайской областей Казахстана.

На современном этапе важной задачей для Казахстана является стимулирование роста транзитных грузоперевозок и конкурентоспособности на мировом рынке товаров и услуг [7]. В целом транзитный потенциал страны активно развивается: разрабатываются новые проекты инфраструктурного развития регионов, автомагистралей и железнодорожных путей. В ближайшее время предполагается, что государство будет одновременно получать доход от транзита и привлекать к участию в товарообмене региональные центры. Для проектов по созданию новых сетей транзитных маршрутов будут привлечены отечественные и иностранные инвесторы.

За 9 месяцев 2018 г. железнодорожным транспортом перевезено более 7,8 млн т пшеницы, что превышает показатель 2017 г. на 43%. Внутренние перевозки составили 1,9 млн т, это выше прошлогоднего показателя на 3%, отправка зерна на экспорт по железной дороге составила в этом периоде 5,9 млн т, с увеличением на 64% к 9 месяцам 2017 года.

Основными регионами погрузки как во внутреннем направлении, так и в экспорте, являются три региона Казахстана: Костанайская, Акмолинская и Северо-Казахстанская области. Экспорт пшеницы из Казахстана в Китай динамично растет из года в год, и осуществляется по специальным квотам. Ежегодная квота на пшеницу составляет порядка 4,5 млн т, за полгода 2018 г. Казахстан экспортировал в Китай 266 тыс. т зерна, наблюдается тренд повышения импорта зерна из-за недостаточного количества пахотных земель в Китае.

ленность, и если данные государства ставят перед собой цель повысить уровень конкурентоспособности национальных экономик, укрепить позицию в международном разделении труда, они должны постепенно менять свою специализацию, двигаться к межстрановой кооперации, ориентировать экономику на развитие в инновационном русле, используя опыт КНР.

2. Следует разрабатывать и реализовывать межгосударственные инновационные проекты, создавать в приграничных регионах свободные технико-внедренческие зоны типа технополисов и технопарков. Причем все затраты на создание инфраструктуры, необходимой для эффективного функционирования бизнеса, должны быть за счет межгосударственных консорциумов, что позволит этим странам расширять и углублять межгосударственное сотрудничество, а также постепенно переориентировать свою экономику и не зависеть от колебаний цен на сырье на мировом рынке.

3. Потенциал у данных стран большой – низкая стоимость энергоресурсов, относительно дешевая и квалифицированная рабочая сила, наличие собственной минерально-сырьевой базы

4. Развитие транспортно-логистических услуг и создание современных транспортных коридоров, которым уделяется значительное внимание в рамках реализации проекта Экономического пояса Шелкового пути, позволят существенно уменьшить сроки транспортировки сырья, полуфабрикатов и готовой продукции, сократить транспортные издержки, что в итоге снизит себестоимость и повлияет на повышение конкурентоспособности товаров.

Список литературы

1 Габдуллина Р.Ж., Лухманова Г.К., Таипов Т.А. Агрпромышленный комплекс Республики Казахстан в контексте интеграционных процессов // Проблемы агрорынка.- 2018.-№ 2.- С. 20 – 27.

2 Шаймуханова С.Д. Абжаппарова Б.Ж., Даркенов К.Г. Кенжебаева З.С. Концепция создания нового «Экономического пояса Великого Шелкового пути» //Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. - 2016.- № 5. - С. 306-310.

3 Кадочников П. А., Саламатов В. Ю., Спартак А. Н. Доклад о путях реализации проекта сопряжения интеграции Евразийского экономического союза и Экономического пояса Шёлкового пути.- М.: ИТИ, 2016г. -200 с.

4 Медведева Н., Прохоренко О. Развитие экспорта сельскохозяйственной продукции –

важное направление аграрной политики стран–членов ЕАЭС //АПК: экономика, управление.- 2018.- № 2.- С.74 – 81.

5 Хан Ю.А., Молдахметов А.А. Евразийская интеграция: устойчивость и конкурентоспособность аграрного сектора Республики Казахстана //Проблемы агрорынка.- 2017.- № 2.- С. 21 – 31.

6 Сазонов С.Л. Евразийские транзитные транспортные маршруты КНР // Новый шелковый путь и его значение для России. М.: Дели Плюс, 2016. – 61с.

7. Умбеталиев Н.А., Жаксыбаев К.Р. Организация и функционирование логистических систем зарубежных стран // Вестник КарГУ. Серия «Экономика».- 2018.- № 1.- С. 191- 199.

8 Яковлев А.А. Евразийский экономический союз и китайская инициатива «Один пояс, один путь». Возможности для сотрудничества // Вестник института экономики Российской академии наук.- 2018.- № 1.- С. 204-211.

9 Михнев М. Китай и Казахстан: сотрудничество по шелковому пути // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. - 2016.- Ч.1.- № 1.- С. 96-97.

Spisok ishimpliteratury

1 Gabdullina R.Zh., Luhmanova G.K., Taipov T.A. Agropromyshlennyj kompleks Respubliki Kazahstan v kontekste integracionnyh processov // Problemy agrorynka.- 2018.-№ 2.- S. 20-27.

2 Shajmuhanova S.D. Abzhapparova B.Zh. Darkenov K.G. Kenzhebaeva Z.S. Konceptija sozdanija novogo «Jekonomicheskogo pojasa Velikogo Shelkovogo puti» //Mezhdunarodnyj zhurnal prikladnyh i fundamental'nyh issledovanij. - 2016.- № 5. - S. 306-310.

3 Kadochnikov P.A., Salamatov V.Ju., Spartak A. N. Doklad o putjah realizacii proekta soprjazhenija integracii Evrazijskogo jekonomicheskogo sojuza i Jekonomicheskogo pojasa Shjolkovogo puti.- М.: ИТИ, 2016г. -200 с.

4 Medvedeva N., Prohorenko O. Razvitie jeksporta sel'skohoz'jajstvennoj produkcii – vazhnoe napravlenie agrarnoj politiki stran–chlenov EAJeS //АПК: jekonomika, upravlenie.- 2018.- № 2.- S.74 – 81.

5 Han Ju.A., Moldahmetov A.A. Evrazijskaja integracija: ustojchivost' i konkurentosposobnost' agrarnogo sektora Respubliki Kazahstana //Problemy agrorynka.- 2017.- № 2.- S. 21-31.

6 Sazonov S.L. Evrazijskie tranzitnye transportnye marshruty KNR // Novyj shelkovyj put' i ego znachenie dlja Rossii. М.: Deli Pljus, 2016. – 61s.

7 Umbetaliev N.A., Zhaksybaev K.R. Organizacija i funkcionirovanie logisticheskikh sis-

tem zarubezhnyh stran // Vestnik KarGU. Serija «Jekonomika».- 2018.- № 1.- S. 191- 199.

8 Jakovlev A.A. Evrazijskij jekonomicheskij sojuz i kitajskaja iniciativa «Odin pojas, odin put'». Vozmozhnosti dlja sotrudnichestva

//Vestnik instituta jekonomiki Rossijskoj akademii nauk.- 2018.-№ 1.- S. 204 – 211.

9 Mihnev M. Kitaj i Kazahstan: sotrudnichestvo po shelkovomu puti //Mezhdunarodnyj zhurnal prikladnyh i fundamental'nyh issledovanij. - 2016.- Ch.1.- № 1.- S. 96-97.

UDC 631.15:633.1
IRSTI 06.61.33

**ATTRACTING FOREIGN INVESTMENT IN LIVESTOCK PRODUCTION
SECTOR OF KAZAKHSTAN**

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ САЛАСЫНА ШЕТЕЛДІК
ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫ ТАРТУ**

**ПРИВЛЕЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ
В ЖИВОТНОВОДЧЕСКУЮ ОТРАСЛЬ КАЗАХСТАНА**

SAMET CHETIN

PhD student

International kazakh-turkish university named H.A. Yasaiu

SAMET CHETIN

PhD докторанты

Х.А. Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

SAMET CHETIN

докторант PhD

Международный казахско-турецкий университет им. Х.А. Яссауи

Abstract: The development of interregional and interstate markets is determined by the conditions for the free movement of capital, movement of commodity flows, competition, the system of agricultural markets, capital market, and labor. It has been revealed that building trade and economic relations on a multilateral basis provides the States with a competitive environment, effective terms of trade. The free trade zone contributes to obtaining a tangible effect to participants in foreign economic activity. It is noted that the implementation of programs aimed to improve the competitiveness of livestock products, with the attraction of significant foreign investment, will provide an opportunity to develop the feed base, increase livestock population, expand pasture areas for increasing the export potential of livestock products in the world market for agricultural raw materials and food. The direct trade, economic and investment cooperation between Kazakhstan and Turkey is possible in case of public support, an important component - the implementation of projects on creation of Kazakhstan-Turkish industrial zones "KTIZ", with the participation of Turkish capital, will improve the investment climate and development of agri-food sector of both countries. Cooperation of the Kazakhstan company AkTep and INALKO Eurasia in the frame of the investment agreement will allow to increase the competitiveness of domestic livestock products.

Аңдатпа: Аймақаралық және мемлекетаралық рыноктарды дамыту капиталдардың еркін жүріп-тұру, тауар ағындарының орын ауыстыру, бәсекелестік, ауыл шаруашылығы нарықтары жүйесі, капитал нарығы, жұмыс күші шарттарымен айқындалады. Көпжақты негізде сауда-экономикалық қатынастарды құру мемлекеттерге бәсекелі ортаны, сауданың тиімді шарттарын қамтамасыз ететіні анықталған. Еркін сауда аймағы сыртқы экономикалық қызметке қатысушыларға елеулі әсер алуға ықпал етеді. Мал шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру жөніндегі бағдарламаларды жүзеге асыру шетелдік

that these measures will ensure competitiveness and stable profitability of all specialized farms operating in the common market.

Material and methods of research. The implementation of these measures is a prerequisite for improving the efficiency of the territorial division of labor in the agri-food sector and interstate relations based on it, and consequently, the effective development of agri-food systems, which will positively affect the development of national markets [4].

Livestock in Kazakhstan has always been considered as one of the main areas in the agro-industrial sector. It is also an important economic lever for Kazakhstan, because for the rural population, livestock, and a generator of employment and income. In the past decade, it was the persistent development of the agro-industrial sector that helped rural areas improve their economic position. Kazakhstan has great potential in this area, as there are plenty of territories for the development of this sector. Moreover, currently livestock development programs are being implemented, where most of substantial funds have been allocated. The result of these programs should be an increase in forage base, an increase in livestock numbers, as well as expansion of land for pastures and their equipment (including the provision of seeds, equipment, and an increase in the quality of specialist work). In addition, as a result of the implementation of all the tasks of the programs, the export potential of Kazakhstan will significantly increase. Also, the internal demand for meat and dairy products will be met for the most part by own production [5].

Results and their discussion. The fact that almost all farms are in private hands, the state is not able to fully control the whole situation. However, it seeks to provide all possible support and assistance, allocating money for it, introducing various development programs, as well as carrying out preventive work, such as vaccination and veterinary services for livestock. The allocation of money as subsidies stimulates cattle breeders to expand their own flocks, conditions for livestock and forage base [6].

Breeding work on breeding cattle is being conducted very carefully, which contributes to the production of quality products, as well as the breeding of pedigreed animals. Along with high-intensity farms in large and strong farms, given the presence of good pastures and cheap natural forage resources, especially in the south of Kazakhstan, it is necessary to place more strategic emphasis on the grazing

of cattle, using "Red-steppe", "Alatau" and other cow breeds.

It is necessary to develop their own approaches for creating competitive agricultural products [7]. For example, to grow the most unpretentious, but at the same time, nutritious varieties of fodder crops. The volume of state support for agriculture needs to be increased to the volume of partners in the Customs Union: this work was started under the "Agribusiness 2020" program, with the result that by 2020 the state support in Kazakhstan will reach 9%.

The favorable geographical location of Turkey and its climate enable it to be considered one of the leading countries in the agri-food sector. The first attempts to restructure agriculture took place in the early eighties - a series of reforms were carried out, like privatization and reduction of trade restrictions in the agricultural sector, which contributed to the development of the domestic market and its integration into the world economy.

The agriculture of Turkey has significant volumes and continues to grow. It gives the country 9% gross value added and 25% of jobs in the country. It should be noted the strengths of the industry - the size of the market relative to the size of the country's young population, the dynamic economy of the private sector, significant income from tourism and a favorable climate. The food industry in Turkey has recorded significant growth in recent years.

Influenced by the wide selection offered by the many food retail outlets, consumers are becoming increasingly demanding. The growth in disposable incomes and the changing patterns of consumer behavior, along with the increase in the number of women working full time, have led to an increase in demand for packaged and processed foods, such as frozen foods and ready-to-eat foods. Turkey is the world leader in the production of dried figs, hazelnuts, raisins and dried apricots and has the largest production of milk and dairy products in the region. In addition, about 11,000 plant species grow in Turkey, while the total number of plant species in Europe is about 11,500.

Also Turkey occupies a leading position in the production and export of many agricultural products. In addition, the agri-food sector of Turkey is much more developed than in neighboring countries. Due to these factors, Turkey - one of the largest exporters of agricultural products in the Eastern Europe, the Middle East and North Africa (EMEA), its trade balance is positive and reaches a substantial amount. With the growth of exports of

agricultural products, Turkey received \$ 5 billion in trading profits.

Livestock is the second most important branch of the agrarian sector of the Republic of Turkey. In contrast to farming, animal husbandry (excluding poultry farming) developed almost exclusively on an extensive basis, due to the increase in the number of livestock. Since the country is surrounded on three sides by the seas, there is great potential for progress in fisheries. This is facilitated by the presence of inland waters: lakes and reservoirs. However, due to the backwardness of fishing equipment, this industry has not yet achieved the desired result. The main fish species are hamsa, horse mackerel, sardines, mullets, mackerel, tuna. The main breeds of freshwater ichthe fauna: carp, trout, mullet, etc. In general, the number per capita for 1 year accounts for 11 kg of fish.

Turkey reached the 7th place among the countries of the world and the first in Europe in terms of agricultural production, 10 years ago, the agricultural production of Turkey was estimated at \$ 23 billion. The country ranked 11th in the world in the ranking and 4th in Europe. Over the past 10 years, Turkey has overtaken Spain, Italy and France in the list of countries with developed agricultural production. Meanwhile, the financial assessment of Turkish agricultural products tripled and valued at \$ 62 billion. In addition, 6 million 200 thousand workers are involved in the agricultural sector of the state, and about 24 million hectares of land are cultivated. Also, all these areas are distributed between the increasing number of farms. There are about 7.5 million in the neighboring country. In Great Britain, the average farm land is 45 hectares, in the USA - 181 hectares, in Turkey this figure is 5-6 hectares. Over the past 10 years, the agricultural sector has received subsidies from the state in the amount of \$ 30 billion. Over the past year they amounted to \$ 5 billion. At the same time, the share of Turkish agriculture in the world was only 2%. On livestock of sheep Turkey is in the top ten countries of the world (50 million). The wool trimmed reaches 62 thousand tons, but the semi-coarse wool of local breeds (kyvyr-jyk, daglich, karaman) are not suitable for high-quality fabrics. Therefore, despite the large number of sheep, a large part of the raw materials for wool-weaving factories are imported from Australia.

Sheep breeding is the leading livestock industry in central, eastern, and southeastern Anatolia, although sheep are bred everywhere. Ordinary goats (15 million heads) graze in the mountains of Southern Anatolia,

and long-haired Angora goats (3.5 million), giving thin tifik (mohair) - on the plateau of Central Anatolia. In terms of the Angora goat population, Turkey ranks second in the world. The country values lamb more, from which a significant number of Turkish traditional dishes are made, including various kebabs. No beginning of a new business (for example, opening a factory or a hospital) does not do without stabbing a ram. Up to 1.5 million small ruminants are slaughtered during Kurban Bairam.

Turkey proposes a number of factors to assist potential investors in the agri-food sector. The support mechanism from the Turkish authorities includes enabling legislation, a tax structure, a competitive and inexpensive labor force and incentives for investors. Turkey offers significant investment opportunities, especially in the sub-sectors of the processing of vegetables and fruits, animal feed, animal husbandry, dairy and functional products, fish farms and related (in particular, cold chains, greenhouses, irrigation and fertilizer). On the basis of and with state support, direct trade, economic and investment cooperation of the regions of Kazakhstan and the provinces of Turkey is carried out. An important component is the implementation of projects to create Kazakh-Turkish industrial zones (KTIZ). The Republic of Turkey has extensive and successful experience in creating organized industrial zones that serve as the engine of industrial development and the economy as a whole.

The opening in Kazakhstan the industrial zones with the participation of Turkish capital provides an additional opportunity for the systemic entry of Turkish business into the domestic market and the improvement of the investment climate in our country and the development of the agri-food sector of the two countries. Turkey intends to increase the volume of investments in Kazakhstan by 5 times - from 2 billion to 10 billion dollars, to financially support the project of building the Aktau-Baku-Tbilisi-Akhalkalaki-Kars railway. This route will connect Kazakhstan with Turkey through the new railway tunnel under the Bosphorus Strait and integrates the domestic network with the South European railway network. For this, about \$ 2 billion in Kazakhstan was invested by Turkish investors and about \$ 1 billion in Turkey by Kazakhstani businessmen. Aktau's route through Baku and Tbilisi and further to Turkish Kars requires combined logistics and Turkish investment in logistics for all projects and directions amount to \$ 200 billion. Both large Turkish holdings and representatives of small and medium businesses work in Kazakhstan. An effective platform for the implementation of the

Kazakh-Turkish initiatives is the Kazakh-Turkish industrial zone in the South Kazakhstan region, 8 investment projects worth a total of \$ 40 million are being implemented on the territory of this trade zone.

Kazakhstan has created the conditions for a profitable investment [8]. In China was signed a memorandum for the implementation of the project on the meat cluster in the territory of the East Kazakhstan region. The Chinese company "Rifa Holding Group" invests a total of more than 11 million American dollars in this project. Within this cluster, it is planned to build a meat processing complex for the production of lamb and mutton with a total annual capacity of 17 thousand tons and the creation of feedlots with a network of farms with transhumance.

Companies such as "AkTep" and "Inalko Eurasia" signed a memorandum on an investment agreement on the creation of a joint vertically integrated company in the field of meat cattle breeding. Within the framework of this agreement, it is planned to organize a network of feedlots with a total capacity of 44 thousand cattle places for one-time fattening, modernization of a meat processing plant with a capacity increase up to 20 thousand tons of meat per year. The market of Kazakhstan has been expanded by the large agro-industrial transnational corporation "Inalko Eurasia", which is part of the Italian "Cremonini" group. The company 'Inalko Eurasia' with a planned turnover of 5 billion euros intends to create a brand of Kazakhstani meat and ensure its export to Russia and European countries.

Also, was continues the export of Kazakhstani meat by "AkTep". Stable export of beef amounts to 200 tons per month with an increase in export volume to 12,000 tons per year of meat products. A modern meat processing plant was built with an annual capacity of 7,200 tons of meat. More than 10 billion tenges were invested in the project, they created 155 jobs, 348 farms in the Aktobe region cooperated on contractual terms, 65 thousand tons of feed was purchased. Investments of the company "Inalko Eurasia" significantly expanded the market, ensured the introduction of new technologies.

Local and foreign investors are stimulated by the task of entering the 180-millionth market of the Eurasian continent, this is possible due to the absence of customs and tax barriers in Kazakhstan. In 2019, a plant for the production of plant protection products will be built in the Almaty region in the industrial zone "Kairat". The project is planned to be implemented with the participation of Turkish investors,

the Turkish holding "Agrobest Group" will invest \$ 30 million in the production of herbicides, insecticides, fungicides, seed disinfectants and glyphosate. "Kazakh Invest" accompanies this project in obtaining all necessary permits and obtaining state support measures. Thus, with the active participation of the regional representative office of the company, a land plot was selected in the "Kairat" industrial zone, located in the Talgar district of the Almaty region. More than 60% of products will cover the domestic market, the rest will be exported to the markets of Turkmenistan, Uzbekistan, Kyrgyzstan and other countries. The total production plant will be up to 12 thousand tons of pesticides per year. About 200 job place will be created at this region. In 2015, in Aktyubinsk region, under the "Sybaga" program, 4.5 were purchased thousand heads of cattle, also the breeding recruitment attracted more than 44% of the breeding stock of cattle. The volume of attracted investments in agriculture of the region amounted to 5.3 billion tenge. Also exported to the Russian Federation 2.8 thousand tons of meat and meat products, including 895.5 tons of beef.

"Inalko Eurasia" will invest more than \$ 100 million in the meat industry, which will lead to the creation of a vertically integrated company for the construction of feedlots with a total capacity of 44 thousand heads of fattening in three regions of the country, upgrading the existing meat processing plant in Aktobe region with an increase in capacities up to 20 thousand tons of meat and meat products. New directions and mechanisms for implementing state policy are reflected in the advantages of "anchor cooperation", as the example of activity of the feedlot site of "Ayteke Bi Sk" (North Kazakhstan region) engaged in the production and sale of grain crops and livestock production. The company cooperates with farmers, who rent breeding bulls from him weighing up to 900 kilograms, in exchange, local farmers sell offspring at a bargain price, and after feeding they supply it to the meat processing plant "Kazmaso Product". In the North - Kazakhstan region it is planned to create 5 such feedlots with a capacity of more than 1000 livestock. According to forecasts, the output of projects at full capacity will give additional annual meat production in slaughter weight of about 2000 tons. In the complex "Zenchenko and K" the milk yield per fodder cow at the "Karusel" installation is 8,000 kg and in the North Kazakhstan region it is planned to build new dairy complexes with a capacity of 3,700 cows, with the output of projects at full capacity will be over 14.5 thousand

tons. There are 7 dairy farms with a capacity of 3,700 cows with digitalization elements with health monitoring and daily milk production in the region.

Conclusion.

1. In order to stimulate investment activity in the agro-industrial sphere, it is necessary: to coordinate the directions of investments through taxes, loans, subsidies; to move from full budget financing of investment programs and projects to equity participation in their implementation; to carry out priority financing of development and introduction of innovative technologies.

2. Foreign investment is attracted in the form of government borrowing, forming a public debt; in the form of a contribution to the share capital of agricultural enterprises; in the form of investments in securities and as leasing loans.

3. The lack of an efficient, systemically thought-out investment policy in the agro-industrial sector led to the aging of the material and technical base, the difficulty of simple reproduction of fixed assets.

4. In the context of forming the most adequate and rational system of financing the development of the agro-industrial complex, it is necessary, first of all, to proceed from the peculiarities of the functioning of the domestic agrarian sector, taking into account foreign models of its development.

Список литературы

1 Габдуллина Р.Ж., Лухманова Г.К., Таипов Т.А. Агрпромышленный комплекс Республики Казахстан в контексте интеграционных процессов // Проблемы агрорынка.- 2018.- №2.- С. 20-27.

2 Заворотин Е.Ф., Акимбекова Г.У., Сердобинцев Д.В. Механизм инновационно-инвестиционного развития в агропромышленном комплексе регионов // Проблемы агрорынка.- 2017.- № 4.-С. 19-29.

3 Садыкова Э.Ц. Михеева А.С. Мункуева В.Д. Прямые иностранные инвестиции как фактор углубления развития интеграционных процессов // Фундаментальные исследования. – 2018.- № 6.-С. 205-210.

4 Голуб А.А., Утегенова А.М. Роль государства в создании благоприятного инвестиционного климата и анализ текущего состояния и перспектив развития факторов инве-

стиционного климата // Вестник Каргу. Серия «Экономика».- 2017.- №2 (86).-С. 139 – 146.

5 Глаголев С. Н., Дорошенко Ю. А., Моисеев В. В. Актуальные проблемы инвестиций и инноваций в современной России. –М.: Директ-Медиа, 2014.- 426 с.

6 Коноплева Ю.А., Кабанова О.В. Инвестиции и инвестиционные решения: учебное пособие.-Ставрополь: СКФУ, 2017.- 201 с.

7 Орлова Е.Р. Инвестиции: учебное пособие.-М.: Омега-Л, 2014.-240 с.

8 Трошин А., Санду И., Дошханова А. Инновационно - инвестиционная компонента в стратегии развития региона //АПК: экономика, управление.- 2018.- № 2. –С. 29 – 35.

References

1 Gabdullina R.Zh., Luhmanova G.K., Taipov T.A. Agropromyshlennyy kompleks Respubliki Kazahstan v kontekste integracionnyh processov // Problemy agrorynka.- 2018.- №2.- S. 20-27.

2 Zavorotin E.F., Akimbekova G.U., Serdobincev D.V. Mehanizm innovacionno-investicionnogo razvitija v agropromyshlennom komplekse regionov // Problemy agrorynka.- 2017.- № 4.-S. 19 – 29.

3 Sadykova Je.C. Miheeva A.S. Munkueva V.D. Prjamyje inostrannye investicii kak faktor uglubljenja razvitija integracionnyh processov // Fundamental'nye issledovanija. – 2018.- № 6.- S. 205-210.

4 Golub A.A., Utegenova A.M. Rol' gosudarstva v sozdanii blagoprijatnogo investicionnogo klimata i analiz tekushhego sostojanija i perspektiv razvitija faktorov investicionnogo klimata // Vestnik Kargu. Serija «Jekonomika».- 2017.- №2 (86).-S. 139 – 146.

5 Glagolev S.N., Doroshenko Ju.A., Moiseev V.V. Aktual'nye problemy investicij i innovacij v sovremennoj Rossii. – М.: Direkt-Media, 2014.- 426 s.

6 Konopleva Ju.A., Kabanova O.V. Investicii i investicionnye reshenija: uchebnoe posobie.-Stavropol': SKFU, 2017.- 201 s.

7 Orlova E.R. Investicii: uchebnoe posobie.- М.: Omega-L, 2014.-240 s.

8 Troshin A., Sandu I., Doshhanova A. Innovacionno - investicionnaja komponenta v strategii razvitija regiona //АПК: jekonomika, upravlenie.- 2018.- № 2. – S. 29-35.